

STORTINGET

Päätösneuvotus 30 S

(2024–2025)

Kontroli- ja peruslakikomitean päätösneuvotus jälkhiin raportin Tottuus ja sovinto – pohja sillet nettä ruijalaispolitikin vaikutukset ja saamelaisia, kvääniä/ norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia vasthaan tehtyt vääryyet saahaan sovitetuksi

Dokumentti 19 (2022–2023)

Kvensk

STORTINGET

Päätösneuvotus 30 S

(2024–2025)

Kontrolli- ja peruslakikomitean
päätösneuvotus Isollettingalet

Dokumentti 19 (2022–2023)

Kontrolli- ja peruslakikomitean päätösneuvotus jälkhiin raportin Tottuus ja sovinto – pohja sillet nettä ruijalaispolitikin vaikutukset ja saamelaisia, kvääniä/norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia vasthaan tehtyt vääryyet saahaan sovitetuksi

Isolettingalet

1. Johatus

Isotinka nimitti Norjan Tottuuen- ja sovinonkommisuunin juulikuussa 2018, ja kommissuuni jätti Ison-tingan presidenttikunnalet raporttinsa 1. juulikuuta 2023. Yksi jäsenistä jätti oman erityislausunon. Kommisuunin muut jäsenet oon raportista yhtä mieltä. Mandaatti sisältää kolme tehtävää:

1. Kommisuuni pittää tehä historialisen selvityksen siitä minkälainen Norjan esivalloitten politikki ja toimi saamelaisia ja kvääniä/norjansuomalaisia vasthaan oon ollut pote paikallisesti, regionaalisesti ja kansalisesti.
2. Kommisuuni pittää selvittää kunka ruijalaistamispolitikki oon vaikuttannut saamen ja kväänin/suomen kielheen ja kunka se näkky näissä kielissä tääpäni, ja minkälaisia ainheelisia, sosiaalisia, tervheyellisiä ja identiteettivaikutuksia tääpäni näkky pote joukkotasala ja erittäisen ihmisen tasala.
3. Kommisuuni pittää ehottaa toimia mikkä auttava pääsemhään sovittelussa etheenkäsin.

Kommisuuni oon tutkinut ruijalaistamispolitikkia ja vääryyksiä saamelaisia, kvääniä/norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia vasthaan. Mettäsuomalaiset tulit

osaksi kommissuunin mandaattia jälkhiin ko net ittet olit sitä pyytänheet, ja siitä oli syntynyt yhtheisymmärys tehtävän antajan eli Isontingan kansa.

1.1 Kommisuunin mandaatti, kokhoonpano ja työtavat

1.1.1 KOMMISSUUNIN ASETTAMISEN TAKUSTA

Isotinka nimitti kommissuunin vuona 2018 nettä se tekis historialisen selvityksen Norjan esivalloitten ruijalaistamispolitikista, tutkis politikin vaikutuksia ja ehottais toimia millä niitä vaikutuksia saatais sovitetuksi. Ison-tingan päätös syntyi jälkhiin laajan ja perusthe-
elisen prosessin missä oli myötä institusuuina ja organisaasuuina mitä asia koski. Tottuuen- ja sovinonkommisuunin perustamisen pittää nähä kansa laajemassa kansalisessa ja kansoittenvälisessä kontekstissa.

Norjan Tottuuen- ja sovinonkommisuunin perustamista passaa verrata joukkhoon samanluonteisia prosessia ympärit maailman. Nämät prosessit oon siinä kaikki samanlaiset nettä niissä freistathan paljastaat ja selvittää tapahtunutta vääryyttä. Ajatuksenna oon nettä tähän laihiin tullee maholiseksi päästä sovint-
hoon ja samala parantaat yhtheiskuntaoloja.

Samisk parlamentarisk råd/Sámi parlamentáralaš ráddi/Saemien parlamentarihkeles raerie (SPR) («Saamen parlamentaarinen raati») alkoi vuona 2004 homman sen etheen ette Suomheen, Ruotthiin ja Norjhaan saatais kommissuunit sitä varten. Saamelaiset oon jo kau'on hommailheet kansoittenvälisesti, erittäinki Samiráddin/Samerádetin («Saamenraa'in») läpit, ja net oon saanheet tietoa tottuus- ja sovintoprosessista eri paikoista maailmassa. Etelä-Afrikan prosessi oon ollut tähelinen inspirasuunin lähet Pohjasmaitten samantapasia prosessia varten. Se oli vuona 2004 inspirasuuni-

na kansa Sametingetin/Sámediggin/Sámediggen/Saemiedigkien («Saamentingan») representanttiehotukset missä tuothiin esilet tarvet saaha enämpi tietoa ruijalaistamisesta ja tarvet selvittää ruijalaistamispolitiikin vaikutuksia saamelaisilet ja kväänilet, ja samoten vuona 2014 representanttiehotukset alkaat viralisen selvityksen ruijalaistamispolitiikin ympärit. Ensi kerran asia oli framila Saamentingan pleenumissa budsettiasiana vuona 2014.

Saamentinganraati kääntyi Kommunaali- ja moderniseerausdepartementin puolheen ja lähätti sinnet vuona 2015 preivin missä se sanoi toivovansa nettä aletais viralisen selvityksen ruijalaistamispolitiikin päämääristä, läpiviemisestä ja konstista, ja kansa siitä mikkä struktuurit vielä olit toimessa. Tämän ehotuksen otethiin myötä asialistalet ko Kommunaali- ja moderniseerausdepartementila ja Saamentingala oli seuraava neuvonpito. Saamentingan vuen 2016 vuosimuisteluksesta selviää nettä saamentinganraati halus yhdessä Norjan esivalloitten ja relevanttitten tutkimus- ja faakimiljöitten kansa perustaat tottuuskommisuunin selvittämähään Norjan ruijalaistamispolitiikkia.

SPR:n vii'enes saamelaiskonferansi Tronjamissa (Trondheimissa/Tråantassa) 7. februaarikuuta 2017 antoi lausunon tottuuen- ja sovintonkommisuunin tarpheleisuudesta, ja raati pyysi pohjasmaita alkamhaan tottuus- ja sovintoprosessin nettä saatais paljastetuksi ja dokumenteeratuksi historialisia ja vielä vaikuttavia assimileerausprosessia ja -politiikkia saamelaisia vasthaan.

Saamen parlamentaarinen raati lausui nettä sovinto oon maholinen vasta jälkhiin ko oon viety läpit tottuusprosessia, ja näistä prosessista häytyy seurata nettä staatit yhdessä eri saamentingoitten kansa ottava eesvas-tauksen siitä nettä saamelaisten tillaa kansakuntana lujenethaan.

Kommunaali- ja moderniseerausdepartementin saamelais- ja minioriteettipoliittinen osakunta ei omas-ta puolesta halunut kommissuunia, ja omassa sisäsessä notaatissa jo juunikuussa 2016 se varas semmosen perustamista vasthaan. Sanothiin nettä parempi oli signa-liseerata nettä staatin nimittämä tutkimuskommisuuni ei ole paras ratkasu. Samala departementti myötäs nettä ruijalaistamisesta tarvithiin enämpi tietoa. Notaatti vuosi ulos, ja NRK Sápmi muisteli siitä marsikuussa 2017, ja siinä hallituksen piättyväinen holninki tuli jul-kisesti tunnetuksi: Jos ruijalaistamisen seuraukset do-kumenteeraatais, siitä saattais seurata toimioottheita, ja sitte pitäis tehdä samanlaisen selvityksen kansa kväänistä/norjansuomalaisista.

Tesemperikuussa 2016 Isossatingassa tehthiin re-presentanttiehotus tottuuskommisuunista mikä selvittäis ruijalaistamispolitiikkia ja Norjassa saamelai-sia ja kvääniä vasthaan tehtyjä vääryksiä. Suomen, Norjan ja Ruottin saamelaisila ja toisela puolela

kväänilä ja toornionlaksolaisila oon ollut yhtheistyötä sen etheen nettä paremin ymmärettäis nettä pote kans-alisesti ja poikkitvaltakunnallisesti tarvithaan tottuus- ja sovintoprosessia. Norjassa kommissuunin perustamise-sta oli kuitenkin erimielisyyttä pote saamelaisten ja kväänitten joukossa. Kuului kansa painavia ääniä sen puolesta nettä kommissuuni ei ollut paras tapa mennä asiassa etheenkäsän. Saamentingan enämistö kuitenkin päätti jatkata prosessia ja toivoi nettä kommissuunin perustettais.

Isontingan kontroli- ja peruslakikomitea käsitteli representanttiehotuksen. Komitean päätösneuvotuk-sen (Innst. 493 S (2016–2017)) pohjalta Isotinka teki asi-asta päätöksen 20. juunikuuta 2017:

«Isotinka pyytää presidenttikuntaa laittamhaan ehotuksen kommissuunin mandaatiksi, sen nimeksi ja kokhoonpanoksi.»

Ehotuksen hyväksythiin 53 äänelä 47:ä vasthaan.

Presidenttikunta lähätti 23. marsikuuta 2018 man-daatin esiversuunin kuulemisheen. Samhaan aikaan Saamentinkaa, Kveeni Suomi liitto / Kvenlandsforbun-detia, Ruijan kvääniliitto / Norske kveners forbundia og Norjalais-Suomalaista Liittoa / Norsk-finsk Forbun-dia pyyethiin ehottamhaan kandidaattia kommissuunin jäseniksi. Useat organisasuunit muistelit kuulemisessa omat näkemyksensä. Tyhä Norjalais-Suomalainen liitto sanoi olevansa kommissuunia vasthaan. Mandaatin uusi esiversuuni lähätethiin kuulemisheen samoilet organi-sasuunilet 16. maikuuta 2018, ja tämä versuuni oli po-hjana ko asiaa taas käsitelthiin kokouksessa Isontingan presidenttikunnan kansa. Jälkhiin kokouksen man-daattiehotusta vielä paranethiin, ja Saamentinka ja kvääni- ja norjansuomalaiset organisasuunit sait vielä maholisuuen lausuat asiasta.

Presidenttikunnan tämän asian esivalmistelun teh-thiin altsa likheisessä yhtheistyössä Saamentingan ja saamelaisten, kväänitten ja norjansuomalaisten organi-sasuunitten kansa. Saamentingan, Kveenimaayhistyk-sen, Ruijan kvääniliiton ja Norjalais-Suomalaisen Liiton lausunot oon asian seurassa liittheenä Isossatingassa. Hommasta syntyi yhtheiskunnassa paljo monensuun-tasta debattia, ja siinä Saamentingan asiankäsitteley saa-melaisten osalta oli tähelissiimässä rollissa, ja Ruijan kvääniliitto oornas kaikkiin aktuellisiimissa osissa maa-ta ison joukon aukeimia kokouksia, missä ihmiset pää-sit kommenteeraamhaan kommissuunin mandaattia ja muistelemhaan omista kokemuksista.

Saamentingan väenkokousten materiaalin jätethi-in hiljemin kommissuunilet. Saamentingan pleenumi hyväksyi 1. juunikuuta 2018 lausunon mandaatista. Ru-ijan kvääniliitto ja Kveenimaayhistys kommenteerasit kumpiki paranettua mandaattia omissa lausunoissa, to-inen 30. maikuuta ja toinen 2. juunikuuta 2018.

Isotinka asetti Tottuuen- ja sovinonkommisuunin, hyväksyi mandaatin ja nimitti kommissuunin jäsenet 12. juunikuuta 2018:

«Isotinka nimittää kommissuunin tutkimhaan ruijalaistamispolitiikka ja saamelaisia, kvääniä ja norjansuomalaisia vasthaan tehtyjä vääryyksiä siihen laihii ko päätösneuvotuksen mandaatissa sanothaan.»

Isotinka otti työhön myötä relevanttia toimijoita, mikä lisäs kommissuunin julkista painoarvoa.

1.1.2 KOMMISSUUNIN JÄSENET

Kommissuunin jäsenet ei kuulu mihinkhään visshiin ihmisjoukkhoin eli mielipi’etsuunthiin, mutta siihen oon nimitetty semmosia faaki-ihmisiä kenelä oon kokemusta ja tietoa monenlaisista ytheiskunnan aloista.

- Dagfinn Høybråten, kommissuunin johtaja, Kirkon hätäavun (Kirkens Nødhjelp) pääsekreteeri, Nesoddenista
- Ivan Bjørklund, UiT Norjan arktisen universiteetin kulttuurietheen emeritusprofessori, Tromssasta
- Anne Kristin Gurák, seeniorineuvoja Arranissa, Hamarøystä
- Håkon Hermanstrand, historikki, Saemien Sijten prosekintjohtaja, Nærøysundistä
- Per Oskar Kjølås, emerituspisa, Tromssasta
- Pia Lane, Uslun universiteetin Monenkielisyyssenterin (Senter for flerspråkighet) monenkielisyyden professori, Uslusta.
- Marit Myrvoll, sosiaalianthropologi, tutkija Saamen kansalisessa psyykilisen tervheyen ja ainheitten väärinkäytön kompetansipalvelussa (Samisk nasjonal kompetansetjeneste psykisk helsevern og rus), Tromssasta
- Einar Niemi, UiT Norjan arktisen universiteetin historian emeritusprofessori, Vesisaaresta
- Anne Julie Semb, Uslon universiteetin Ytheiskuntatietheelin fakultetin dekaani, Uslusta
- Liv Inger Somby, Saamentingan kommunikaasuuniosakunnan direktööri, Koutokeinosta
- Aslak Syse, Uslun universiteetin oikeustietheen emeritusprofessori, Uslusta
- Ketil Zachariassen, UiT Norjan arktisen universiteetin modernin historian ensiamanuensi, Tromssasta

1.1.2.1 Sekretäärikunta

Kommissuunin alkaissa työhön sillä oli apuna Bjørn Arne Steine ja Ingrid Sand Isontingan administrasuunista. Tottuuen- ja sovinonkommisuunin sekretäärikunta oon sen asettamisesta astit vuona 2019 pitänyt asentoa UiT:ssä Norjan arktisessa universiteetissa. Aluksi kommissuunin sekretäärikunnassa työteli Liss-Ellen Ramstad, joka johti sekretäärikuntaa, seeniorine-

uvoja Inger Elin Kristina Utsi ja selvitystyöntekijä Cathrine Baglo.

Oktooperikuussa 2021 jälkimäinen lopetti työnsä sekretäärikunnassa. Aukustikuussa 2019 työssä alkoi selvitystyöntekijä Anna-Kaisa Räisänen, aprilikuussa 2021 selvitystyöntekijä Torkel Rasmussen ja novempe-rikuussa 2021 selvitystyöntekijä Isak Andersen Turi. Kesästä 2020 sekretäärikunnan hommassa olit myötä kansa studenttiassistentit Eva Hanneli Saariniemi ja Jon-Christer Mudenia UiT Tromssan arktisesta universiteetista.

1.1.3 ISONTINGAN MANDAATTI KOMMISSUUNIA VARTEN

Kommissuunin nimi oon «Kommissuuni ruijalaistamispolitiikin ja saamelaisia, kvääniä ja norjansuomalaisia vasthaan tehtyjen vääryyksitten tutkimista varten (Tottuuen- ja sovinonkommisuuni)».

Takusta

Norjan esivallat oon vähä väliä 1900-luvun loppuun astit harjottanheet semmosta politiikka saamelaisia, kvääniä ja norjansuomalaisia vasthaan mistä tuli vakavia negatiivisia vaikutuksia näitten kulttuurillet, kielelet, identiteetillet ja elinoloilet. Tätä politiikka sanothaan useasti ruijalaistamispolitiikiksi.

Viimi kolmena vuosikymmenennä oon pote oikeu-ellisesti ja toelisesti viety läpit toimia millä oon freistattu sovittaa tätä asiantillaa.

Viimi 30 vuotena oon joukon lakia ja institusuuina läpit lujenettu erittäinki saamelaisten oikeuksia.

Laki Saamentingasta ja saamelaisten muista oikeuksista (saamelaislaki) tuli voimhaan vuona 1987, ja Saamentingan aukasthiin vuona 1989. Staatin eevastauksen turvata saamelaisten oikeutta kehittää omaa kulttuuria, ommaa kieltä ja ytheiskuntaelämää otethiin myötä Peruslakhiin vuona 1988. Vuona 1990 Norja ensimmäisenä maailmassa ratifiseeras ILO-konvensuunin nro 169 alkukansoitten oikeuksista. Finmarkunlaki vuolta 2005 pittää muun myötä vaikuttaa nettä Finmarkun maata ja luononvaroja hallithaan fylkin asukkhaitten parhaaksi ja erittäinki siihen laihii nettä net nähhään saamen kulttuurin, poronhoion, mettäpruukin, elinkeinon harjottamisen ja ytheiskuntaelämän perustana (§ 1). Staatti oon kansa valitellut varhempaa politiikka saamelaisia vasthaan.

Kväänit/norjansuomalaiset sait kansalisen minoriteetin staatuksen, ko Norja liittyi Euroopparaa’in vuen 1995 raamisopimuksheen kansalisten minoriteetitten suojelemisesta. Norja ratifiseeras sopimuksen vuona 1999. Vuona 2005 kväänin kielen tunnustethiin kansaliseksi minioriteettikieleksi.

Tämä ei tarkota nettä saamelaisten, kväänitten ja norjansuomalaisten kokema vääryys ei olis laittanut

haavoja mikkä aina vaikuttava saamelaisten, kvääniten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten suhteeseen majoriteettiväen kansa.

Tämä oon vähä kertaa tehnyt nettä oon alettu toivomhaan nettä perustettais viralisen kommissuunin minkä tehtäväksi annethaan selvittää ruijalaistamispolitiikka ja sen vaikutuksia. Mallina tässä oon ollut samanlaiset muitten maitten kommissuunit. Saamen-tinka oon ollut etunenässä tässä kommissuunihommas-sa. Isotinka päätti 20. juunikuuta 2017 nettä semmosen kommissuunin perustettais, vrt. Dokumentti 8:30 S (2016–2017) ja Päätösneuvotus 493 S (2016–2017).

Teema

Kommissuunin työssä teemana oon ollut Norjan esivalloitten ruijalaistamispolitiikki saamelaisia, kvääniä/norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia vasthaan, ja net vaikutukset mitä tällä politikila oon ollut yksityisilet ihmisillet ja joukoilet, ja majoriteettiväen ja kväänitten ja norjansuomalaisten ja saamelaisten välis-sellet suhteet. Kommissuunin tehtävännä oli ennen kaikkea selvittää ruijalaistamispolitiikin vaikutusta saamelaisen ja kväänitten/norjansuomalaisten maholisuu-ellet käyttää ommaa kieltä, harjottaat ommaa kulttuuria ja tradisunaalisia elinkeinoja. Tämän vieressä kommissuunila oli tehtävännä selvittää vaikutuksia majoriteettiväkeen niin ko diskrimineeraukseen ja etu-luuloitten levenemisheen saamelaisia ja kvääniä/norjansuomalaisia vasthaan.

Päämäärä

Selvityksen päämääränä oli nettä tunnustettais net kokemukset mitä Norjan esivalloitten politiikki oon vaikuttannut saamelaisillet ja kväänilet/norjansuomalaisilet, ja net vaikutukset mitä näilä kokemuksila oon ollut heilet pote yhdessä nettä erittäin. Tarkotus oli nettä päästäis yhtheisymmärykseen siitä kunka Norjan esivalloitten ja Norjan yhtheiskunnan toimet oon vaikuttanheet kväänihin ja saamelaishiin ja heän kulttuuriin.

Tutkimuksen perspektiivi oon tulevaisuessa. Päättarkotus oon nettä kommissuuni saamala aikaan yhtheisymmäryksen ruijalaistamispolitiikista ja sen vaikutuksista, laittais pohjan sovinollet saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja majoriteettiväen välissä.

Kommissuunila oon ollut kolmenlainen tehtävä: Histoorialinen selvitystyö, tutkiat ruijalaispolitiikin vaikutuksia nykypäivässä ja ehottaat toimia sovinon etheen tästä aiasta etheenkäsin.

Histoorialinen karttaus

Kommissuunin tähelissiin tehtävä oli tutkiat ja kua-ta esivalloitten politiikka ja toimia saamelaisia, kvääniä/norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia vast-

haan paikallisesti, regionaalisesti ja kansalisesti nuin 1800-luvun puolirajasta tähän päivhään astit. Kommissuuni saattoi tarpheen jälkhiin mennä aiassa kauemaksiki takakäsin. Kommissuuni piti tutkiat ja dokumenteerata politikin takana olevaa ideologiata ja päämääriä, konstia sen läpitiemisheen ja vaikutuksia yksityishiin ihmishiin ja ihmisjoukkhoin. Jos kommissuuni meinais nettä joku teema olis eriliikasen tähelinen tutkiat pareminki, ni se saattais prioriteerata tätä enämpi ko muita asioita. Kommissuuni piti eriliikasesesti arvela koulun rollia, mutta se piti ottaat selvitetäväksi kansa uskonolliset, akateemiset, kulttuuriset ja sosiaali-set institusuunit ja erilaisten organisasuunitten toimet.

Kommissuuni piti panna merkkhiin eri roikitten sisäsen monenlaisuuen ja eri roikitten väliset erot. Ei ideoloogilinen pohja eikä praktilinen politiikkikhaan saamelaisia ja kvääniä/norjansuomalaisia vasthaan ollut yhenlainen, eikä näitten tokitten sisäläkhään. Tässä oon kansa geograafista erotusta. Varhempi tutkimus näyttää esimerkiksi nettä likempännä rajjaa asuvat kväänit/norjansuomalaiset ja saamelaiset jo'uit turvalisuuspoliittisista syistä ankaramitten toimitten allet ko muut. Kommissuuni häytyi omassa työssä pittää silmälä nettä motiivit, ideoloogiliset vetotekijät ja konkreettiset, praktiliset toimet ja vaikutukset oon saattanheet olla erilaiset eri ihmisroikkia kohthaan, ja nettä se oon saattanut olla eroja suhteessa joukon eri oshiin, niin ko esimerkiksi sukupuolela oon saattanut olla merkitystä.

Kommissuuni piti kansa kattoat kunkalaihiin ruijalaistamispolitiikki oon vaikuttannut majoriteetti-ihmisten ymmärykseen saamelaisista, kväänistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista, ja näitten roikitten omhaan ymmärykseen omasta kulttuurista, omasta kielestä ja omasta kansasta. Samhaan laihiin kommissuuni piti kattoat kunka net oikeuelliset ja toeliset toimet millä oon freistattu sovittaat ruijalaistamispolitiikin vaikutuksia eli vähentää niitä, oon olheet vaikuttamassa tilhaan. Kommissuuni piti arvela niitä tapoja kunka eri toimia oon toteutettu eri roikkia vasthaan.

Kommissuuni piti pittää huolen nettä se sais frami-let ihmisten omia kokemuksia ja muisteluksia nettä eri ihmiset joila ittelä oli kokemuksia jaettavanna, sait maholisuuuen muistela niistä, ja siinä vieressä kansa vääryyksistä mitä heitä eli heän likheisiä vasthaan oli tehty, ja mitä vääryyet olit vaikuttanheet heän elämänolhoihin.

Tutkiat ruijalaispolitiikin vaikutuksia nykypäivässä

Sen lisäksi nettä kommissuuni piti selvittää histo-orialista kehitystä ja kokemuksia, kommissuuni piti kattoat ruijalaistamispolitiikin vaikutuksia tähän päivhään, ja ennen kaikkea vaikutuksia saamen ja kväänin/

suomen kielheen ja näitten kulttuurisiin nykysessä yhteiskuntatilassa, ja kansa ruijalaistamispolitiikin ainheilaisia, sosiaalisia, terveyellisiä ja identiteettillisiä jälkivaikutuksia pote kokonaisilet ihmistokilet ja yksityisilet ihmisillet. Kommissuuni piti kansa tutkiat ruijalaistamispolitiikin jälkivaikutuksia nykypäivän yhteiskunnassa, esimerkiksi vihapuhkeitä ja diskrimineerausta.

Ehottaat etheenkäsin toimia sovinon etheen

Kommissuuni piti tua framilet ehotuksia toimiksi mikkä saattaisit parantaat majoriteetti- ja minoriteettiväen tasatillaa, ja ehotuksia toimiksi mikkä saisit ihmiset ja yhteiskunnan ylitpään tietämähään enämpi saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten historiasta ja tämän päivän kulttuurista. Näitä saattaisit esimerkiksi olla toimet mikkä e'istäisit saamen ja kväänin/suomen kieltä ja heän kulttuuria tahi välittäisit tietoa ruijalaistamispolitiikista ja sen vaikutuksista majoriteettiväkheen. Tässä yhteydessä se olis luonolinen nettä kommissuuni kansa arvelis nyt jo sovinon etheen menossa olevia toimia.

Sillä ko kommissuunin työn päätarkotus oon päästä yhtheisymmäryksheeen menneisyyestä ja sauttaat enämpi tietoa meän yhtheisestä historiasta, ni kommissuuni pitäis vielä, sen lisäksi nettä jättää loppuraportin, löytää passelia konstia välittää saatua tietoa etheenkäsin. Tämän saattais tehä digitaalisten meedioitten eli internetin läpit, työtelemällä tradisunaalisten massameedioitten kansa ja kansa muitten kanaalitten läpit sen jälkhiin mitä kommissuuni parhaaksi kattoo.

Metoodi

Kommissuuni piti alkaat rakentamhaan systemaattista ja likheistä yhtheistyötä aktuellittien miljöitten ja organisasuunitten kansa, nettä net olisit hommassa myötä ja niitä konsulteerattais sen aikana. Kommissuuni piti arvela pitäiskö tätä varten oornata yhen eli useampia referansijoukkoja eli muita sen mallisia yhtheistyöfoorumia missä olis representanttia sanotuista miljöistä ja organisasuunista.

Kommissuuni oon käyttänyt pote kirjalisia ja suulisia lähtheitä. Tarvittaissa kommissuuni saattoi puhuat informantitten kansa tulkin läpit. Se saattoi kansa olla tarpheen antaat informantitten ottaat pithoon muita konstia nettä päästäis kontakthiin maholissiiman tääkkävän joukon kansa.

Kommissuuni piti omassa työssä lähteät olemassa olevasta tutkimuksesta, ja se piti olla kommissuunin esityksen tähelissiin pohja ja perusta. Jos kommissuuni sattuis havata olemassa olevassa tutkimuksessa vajavuutta, ni se vissiä teemoja selvittääksensä, kuataksensa eli dokumenteerataksensa saattoi joko ittet eli yhtheistyökumppanitten läpit tutkiat arkiivia eli muita aktuellisia lähetaunaksia. Kommissuuni saattoi kansa saut-

taaksensa moolinsa tarpheen jälkhiin ehottaat uutta tutkimusta.

Kommissuuni piti koota yksityisten ihmisten ja roikitten omia muisteluksia ruijalaistamispolitiikin ympärillä pitämällä kokouksia ja/eli intervjuuamalla yksityisiä ihmisiä, ja siihen laihiin nämät pääsisit muistelemaan omista kokemuksista ja jättämähään niitä kommissuunilet joko kirjalisesti, ääni- eli viideo-optaakitten kautta eli muitten passelittien konstitten kautta. Semmosia muisteluksia kokoamhaan saatettais osin ottaat myötä kansa kvalifiseeratuuta yhtheistyökumppania eri tutkimusinstituutista, eri paikkakunnista eli muualta. Siihen laihiin kommissuuni sais selvityksen pohjaksi tutkittavitten roikitten oman historaiymmäryksen.

Samanlaisia selvityksiä oli menossa eli suunnittheessa Suomessa ja Ruotissa. Kommissuunia pyyethiin kattomhaan hommaa pohjasmaisesta perspektiivistä ja ottamhaan yhteyttä muitten pohjasmaitten kolleeghoin.

Ko kommissuuni oli kerinyt työstä, se jätti kokoomansa materiaalin Arkivverkethiin. Tässä materiaalissa oon välttämättä persoonasensitiivisiä tietoja, ja sillä sitä pittää käsitellä mallhiin mikä luotettavasti suojelee sitä jota tieto koskee. Samassa materiaalilla oon iso arvo tutkijoilet kansa perästäkäsin, ja sillä se häytyy olla tutkijoila saatavissa hiljeminki. Kommissuunin arkiivin hä'ythäänki klausuleerata, ja siihen pääsyä varten pi'etähään laittaaat semmoset reekelit nettä saatama olla sikkarit nettä siihen ei ole pääsyä muila ko tutkijoila jokka työtelevä etableeratuitten eetilisten reekelitten jälkhiin ja jokka ottava vaarin yksityisten ihmisten oikeudesta suojata omat ti'ot ja oman privaatin elämän.

Kommissuunia pyyethiin ottamhaan vaarin nettä matkan varressa oon maholinen hommaila vieritutkimusta.

Raamiehot

Kommissuuni oon saanut välttämättömät varat staatinbudsetin kautta.

Kommissuunila oon ollut oma sekretäärikunta.

Esivallat ja muut mikkä työtelevä esivalloitten puolesta, pitävä tarpheen jälkhiin auttaat kommissuunia sen työssä nettä se kykenee viemhään läpit mandaatissa seisovat tehtävät.

Kommissuunila oon määrä keritä hommasta ennen 1. septemperikuuta 2022 ja sillon jättää raportin Isontingan presidenttikunnalet.

Kommissuuni saattaa halutessa jättää työn eri vaiheissa osaraporttia.

1.1.4 KUNKA KOMMISUUNI OON YMMÄRTÄNNYT MANDAATIN

Isotinka oon hyäksymällä Päätösneuvotuksen 408 S (2017–2018) ehotukset antanut Tottuuen- ja sovinon-kommissuunilet mandaatin. Kommisuuni oon raportteeranut työstä loppuraportissa ja sen liittheissä, 12 konsti- ja konstikäsityön läpit missä teemana oon ruijalaistaminen ja sovinto, ja kommissuunin arkiivin läpit.

1.1.4.1 Virallinen nimi

Isotinka vahvisti mandaatissa kommissuunin virallisen nimen. Kirjaruijaksi nimi oon Kommissjonen for å granske fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener og norskfinner (Sannhets- og forsoningskommissjonen).

Vuona 2019 kommissuuni päätti viralliset muunkieliset nimet kvääniksi, eteläsaameksi, luulajansaameksi, pohjassaameksi, suomeksi ja engelskaksi.

Kommissuuni pittää kaikkialla virallisia monenkielisiä paikannimiä. Kommissuuni pittää raporttitekstissä viintoviivaa välimerkkinä sillon ko tekstissä oon nimiä eli käsitteitä useammalla kielellä.

1.1.4.2 Myötä olevat tokat

Kommissuunin selvittää ruijalaistamispoliittia, ruijalaistamista ja vääryyttä saamelaisia, kväänia ja mettäsuomalaisia vasthaan.

Erittäinki mettäsuomalaisten myötäolemisesta

Kommissuuni oon tulkinut tehtävän siihen laihii nettä mettäsuomalaiset kuuluva mandaatin alhaan. Takustanna sillet nettä kommissuuni valitti selvittää pitäiskö mettäsuomalaisten joukon ottaat myötä tutkimukseen, oli nettä mettäsuomalaisten representantit käänyit kommissuunin puolheen, mistä syystä sitte syntyi yhteys Norsk skogfinsk museumin/Norjan metsäsuomalaismuseon ja Skogfinske interesser i Norge (skogfinsk nettverk) -organisasuunitten kansa. Net tehit selväsi nettä mettäsuomalaiset oon omanlainen joukko millä oon ymmärys omasta identiteetistä, kulttuurista ja historiasta. Siihen laihii tuli dokumenteeratuksi nettä mettäsuomalaiset oman organisasuunin kautta systemaattisesti olit rakentamassa ommaa identiteettiä, mutta nettä het ko'it nettä muu yhteiskunta kieltyi näkemästä heitä. Kommissuunista näytti nettä oli luultava nettä mettäsuomalaiset olit joutunheet ruijalaistamispoliittikin allet.

Tottuuen- ja sovinonkommissuuni selvitti kuuluisitko mettäsuomalaiset selvitykseen myötä, ja käsitteli kysymystä kolmessa eri kokouksessa. Kommissuunin kokouksessa 9. maikuuta 2019 mettäsuomalaiset päätettiin ottaat myötä mandaatin tulkinthaan. Kommissuuni perusteli päätöstä sillä nettä mandaatissa ei ollut semmosta selvää rajaa minkä takia kommissuuni ei olis

saattanut ottaat hommhaan myötä mettäsuomalaista väkeä vasthaan harjotettua ruijalaistamispoliittia ja vääryyttä. Kommissuuni lähti sitte siitä nettä ruijalaistamispoliittia oli ollut vahinkoksi kansa mettäsuomalaisille, ja nettä mettäsuomalaisten kokemuksia assimileerauspoliittista ei varhemin ollut systemaattisesti tutkittu. Kommissuuni pani painoa sillet nettä relevantit mettäsuomalaiset interessentit toivoit nettä heät otettais myötä selvitykseen.

Isolettingalet annethiin ti'on kommissuunin ymmäryksestä 22. maikuuta 2019. Kommissuuni otti ylös mandaattiymmäryksen Isotingan kansa kokouksessa 18. juunikuuta 2019, ja päätöksestä ottaat myötä mettäsuomalaiset raporteerathiin Isolettingalet kommissuunin vuen 2019 vuosimuisteluksen läpit. Tehtävänantaja ei vastustannut tätä mandaatin tulkintaa se rajana nettä siitä ei seuras nettä kommissuunin työhön sen takia tarvittais enämpi ressurssia eli nettä kommissuunin työ sen takia hiljastuis. Kommissuuni informeras päätöksestä julkisesti aukeimissa kokouksissa, omilla nettisivuilla ja seuraavissa vuosimuisteluksissa.

1.1.4.3 Etnisiteetti, tokkaymmärys ja identiteetti

Kommissuunin raportti näyttää nettä työssä pittää muistaa nettä eri tokitten sisälä oon paljo vaihtelua ja nettä eri tokitten välissä oon erotusta. Mandaatissa oon esimerkiksi sanat *samiskegrupper* («saamelaiset tokat») ja *kvener/norskfinner* («kväänit/norjansuomalaiset») ja käsitteet *samer* («saamelaiset») ja *kvener og norskfinner* («kväänit ja norjansuomalaiset»).

Sosiaaliantropoloogit oon problematiseeranheet käsitystä nettä etnisiteetti primäärästi rakentuis objektiivisillet kulttuurieroillet, ja nettä joukko minkä kulttuuri oon yhenlainen, olis yksi etninen joukko. Sillä nettä puhuthaan sammaa kieltä, nettä oon samanlainen kokemus arkipäivän elämästä eli pyhistä ja juhlapäivistä, nettä ruokahomma oon samanlainen yms., oon pote tuntheelisia ja merkitystäkantavia puolia. Omituiset kulttuuritreffit, niin ko esimerkiksi kieli eli ruokahomma, ei useastikhaan ole tyhjä yhen joukon omituisuusia. Toistetpäin saattaa samhaan joukkhoon ittensä kuuluvaksi tuntevilla ihmisillä, ihmisillä ketä muutki klassifiseeraava samhaan tokkhaan kuuluvaksi, kuitenkin olla erilaisia kulttuurimarkkooia. Siksi se oon parempi ymmärtää etnisiteetin siihen mallhiin nettä siinä oon kysymys rajanveosta kahen eli useamman roikan välissä, ko nettä siinä olis kysymys objektiivisista kulttuurisista eroista niitten samoitten joukoitten välissä. Etnisiteetissä oon ennen kaikkea kysymys siitä missä määrässä eri kulttuuriset trekit oon ihmisten mielestä relevantit ko het hunteeraava kuka kuuluu heän omhaan tokkhaan eli johonki muuhun tokkhaan, ja kunka tätä identifikaasuunia sitte otethaan framilet ko hommailhaan muitten kansa.

Vigdis Stordahl meinaa nettä etnisiteetti oon prosessi missä «[...] valithaan yksityiset kulttuuriset trekit eli marköörit [...] ja niihin panhaan erityistä symbolista painoa, ja sillä saahaan merkityksi rajan 'meän' ja 'heän' väliin». Jos etnisiteetin ymmärehään jonkulaisena primäärinnä tuntomerkinä kahen tokan välissä, se tarkoittaa nettä etnisiteetti saattaa pysyät vaikka kulttuuriset erot tokitten välissä vähenisit.

Tämmönen etnisiteetin ymmärtäminen oon kommisuunin päämäärää silmälä pittäin hyö'ylinen. Systemaattisen ruijalaistamispolitiikan päämäärä oli justiin tehdä mettäsuomalaisista, kväänistä ja saamelaisista ruijalaiset ja saa'ha heät unhoittamhaan eli piilomhaan heän omituiset kulttuuritrekit niin ko saamen ja kväänin kielen, vaatituksen, tradisuunit ja koko elämäntavan.

Jälkhiin so'itten ruijalaistamispolitiikka yhessä muitten isoitten Norjan ytheiskunnan muutosten kansa oon tehnyt nettä ulkoset kulttuuriset erot kommisuunin mandaatin sisälä olevitten eri joukoitten ja muun väen välissä oon vähentyneet. Systemaattisten kulttuuristen eroitten viluminen saattaa kuitenkin kulkeat käsittäin kivan erilaisuuden tuntheen kansa ja esimerkiksi saamelaisuuden ja ruijalaisuuden välissä semmosen rajanveon kansa missä paino oon kielessä, murtheessa, vaatituksessa, yheäolomallissa, elinkeinoissa, ylitpään elämäntavassa eli muissa asioissa mikkä saatava tulla relevantiksi ko hommailhaan muitten ihmisten kansa. Semmonen ittetyymäryys ja rajanveto liittyy kulttuurisen yhteyden kokemukseen, nettä etnilinen identiteetti antaa pohjaa sosiaalisellet organiseeraukset. Etnisiteettiä saatethaan ilmottaat monela mallila: kielen, murtheen, yksityisten kulttuuritradisuuniten ja tavoitten, vaatituksen, yheäolomallitten, moraalien, toelisuusyymäryksen, elinkeinoitten ja elämäntavoitten ja muitten asioiden painottamisella.

Se mitä eroavaisuuksia tokitten välissä oon tähelinen painottaat, oon vaihetellut aikaa myön ja se vaihetellee eri kulttuuristen ja sosiaalisten kontekstien jälkhiin. Mitä se tahtoi sanoat olla ruijalainen, kvääni, mettäsuomalainen ja saamelainen 1800-luvun lopussa, ja kunka etnisiteettiä sillon manifesteerathiin ja siitä muistelthiin, saattaa olla ollut erilainen ko tapa millä sitä nyt manifesteerathan. Niin ko kommisuunin historialinen selvitys näyttää, ni ytheiskunnan olot, tämän alla valtasuhteet, ei ole vähästä päästä vaikuttamassa siihen mitä eroavaisuuksia eri tokitten välissä painotethaan eli painotethaanko niitä ylitpään.

Ihmisen identiteetissä oon kysymys ihmisen itteymmäryksestä, ja tämän alla ihmisen suhteesta muihin ihmisiin ja paikkoihin ja kuulumisesta yhteen näitten kansa. Vastaamatta jääpi oonko etnisiteetti tähelisempi ihmisen identiteetit ko esimerkiksi sukupuoli, ytheiskuntaluokka, seksuaalinen suunta, uskonto, asentopaikka, vissi ammattiset, intohimonen suhet

johonki vapa-aianhommhaan eli joku poliittinen kamppiasia. Se oon kansa aukein kysymys missä määrässä semmoset asiat oon tärkeät ihmisen identiteetit. Se oon kansa empiirinen kysymys oonko tämä raja terävä eli enneminki liukuva. Viiminen kysymys oon tärkeä ko hunteerathan ymmärehäänko etnisiteetti joko-tahikysymyksenä vain enneminki pote-ja-kysymyksenä. Nykysin havattemma nettä monet ihmiset, piian erittäinki nuoret joila oon hallussa useanlaiset erilaiset ytheiskuntamallit ja areenat, painottava nettä heilä oon usseita, ja monesti kansa fleksiibeliä ja liukuvia, etnisiä identiteettiä. Het sanova nettä heistä se ei ole vaikea eli problemaattinen jos heilä oon esimerkiksi väkevä saamelainen ja/eli kvääni-identiteetti ja samala identifiseerava ittensä ruijalaiseksi: Siihen mallhiin het aivan keveästi yhistävä ittheensä monenlaisia puolia. Samhaan aikhaan monet ihmiset, nykysinki, tunteva ittensä tyhä saamelaiseksi eli kvääniksi. Etnilinen yhteenkuuluminen saattaa kansa olla syntynyt tietosen valinnan läpit, sillä mallila nettä yksityiset ihmiset, perheet eli suvut valitteva yhen eli usseita etnisiä yhteenkuuluvaisuuksia, niin ko esimerkiksi olla tyhä ruijalainen.

Ihmisten omat muistelukset ja identiteetti

Ihmisten omissa muisteluksissa viitaaminen kvääni-, norjansuomalais-, saamelais- ja mettäsuomalaisidentiteettiin oon tärkeässä osassa. Usseimissa ihmisten kommisuunin kansa jakamista suulisista ja kirjallisista muisteluksista yhtenä aunaksenna oon kysymys omasta identiteetistä. Teema oon useasti leivottunna pitemän muisteluksen sishään, mutta muutamissa muisteluksissa pääfokus oon siinä kunka defineerata oman identiteetin ja kunka kuata ommaa joukkhoon kuulumista.

Monenkielisillä ja monenkulttuurisilla aloila se ei ole aina ollut keveä saaha hyväksytyksi ommaa etnilistä identiteettiä, sillä ko ruijalaistaminen oon pannut sosiaalista prääsiä heän päälet ja rajottannut maholisuutta tehdä näkyväksi ja lujentaat kvääni-, saamelais- ja mettäsuomalaisidentiteettiä Norjassa.

Kuitenki net jotka oon jakanheet omat muistelukset kommisuunin kansa ja kuvvaava ommaa identiteettiä nykypäivän ytheiskunnassa, tunteva nettä het oon kohta vaphaat näyttämhään oman etnilisen identiteetin. Monila oon monenetnilinen takusta ja sillä het identifiseeraavaki ittensä usseitten etnisiteetitten kansa ja oon ylpeät siitä. Mutta ihmisten muisteluksista näkky kansa nettä monet tunteva nettä heän identiteetti oon haavottuva. Tämä tullee siitä nettä het ei kuitenkaan tunne nettä ilman tulematta diskrimineeratuksi saatava harjottaat ommaa kulttuuria eli elinkeinoa, käyttäat ommaa kieltä eli vaphaasti näyttäat ommaa identiteettiä. Usseimat ihmiset muisteleva nettä het kyllä tunteva omissa likimiljöissä olevansa turvassa oman saamelais-, kvääni-, norjansuomalais- ja

mettäsuomalaisidentiteetin kansa ja tunteva väkevää yhtheisyyttä muitten samhaan etnilisheen joukkhoon kuuluvitten kansa. Mutta ihmiset muisteleva kansa jakaantuneista perheistä missä toiset haluava identifiserata ittensä johonki muuhun laihiin ko ruijalaiseksi, mutta toiset häpeävä tunnustaat ittensä saamelaiseksi eli kvääniksi. Erittäinki monet eteläsaamelaiset mainitseva nettä het kokeva negatiivista painoa sen takia nettä poronhoitoa saamelaisena elinkeinona ja heän kollektiivista yhteyttä uhathan.

Vaikka kommissuunin mandaatin sisälet kuuluvitten eri joukoitten ulkonaiset erot suhteessa muuhun väkheen oon aikaa myön pienenheet, se ei vaikuta nettä erot olisit kaonheet. Se ei välttämättä vaikuta sitäkhään nettä subjektiivinen kokemus eroista olis vähentynnyt eli hävinnyt. Se oon vieläki semmosta rajavetoa eri tokitten välissä minkä lähtö oon koetussa kulttuurisessa yhteydessä ja kulttuurisiin liittyvitten identiteettimarköörin aktiivisessa kehittämisessä.

Muutamillet tokilet mistä kommissuuni kirjottaa, ei eri syistä ole tyhä yhtä selvää nimitystä. Tämän otethan erittäin framilet seuraavaksi.

Erittäin nimityksestä kven

Vaikka nimitys *kvener/norskfinner* («kväänit/norjansuomalaiset») osissa mandaattia tarkoittaa nettä tämä oon yksi ja sama joukko, osottaa se nettä välillä kirjoitethaan konjunksuunin *og* niin ko *kvener og norskfinner* («kväänit ja norjansuomalaiset») toisissa mandaatin osissa nettä se kuitenkin oon erotus toishaalta niitten jotka käyttävä sanna *kven* ja toishaalta niitten jotka käyttävä sanna *norskfinner*, välissä. Mandaatti oon siinä mielessä epäselvä termittin suhteen ja antaa erilaisia signaalia etnilisestä identiteetistä.

Hallitus käyttää tästä roikasta ilmasua *kvener/norskfinner* viralisissa dokumentissa, mutta oon samala painottannut nettä se ittetidentifikasuunivinkelistä oon täysi vaphaus ittet kukasella ihmisellä ja jokhaisella instituusuunilla haamustaat ja ilmasta ommat identiteettiä ja puhuat ittensä roikkhaan kuulumisesta niin ko haluaa. Joukon nimityksen valinta ei olheen tarkota nettä vaphaita instituusuunia pakotettais ottamhaan net pithoon, niin ko esimerkiksi akateemisia miljöitä, museumia ja kielikeskuksia.

Tottuuen- ja sovinonkommissuuni oon raportissa usseimittin valinnut nimittää tätä roikkaa sanala *kvener*. Kommissuuni pittää nettä se sana oon puhuttaissa koko roikasta selviin ja täkkääviin termi, oli sitte kysymyksessä varhemat aiat eli nykyaika. Kommissuuni oon muuton niin paljo ko maholinen käyttänyt eri tokitten ittet käyttämää nimitystä ja niitä nimityksiä mitä seisoo refereeratuissa lähtheissä. Ko kommissuuni esimerkiksi puhuu yksityisistä ihmisistä, organisasuunista eli instituusuunista, ni kommissuuni käyttää sitä nimitystä mitä näistä ittet kukanenki ittet käyttää ittestä.

Kommissuuni pannee painoa sille nettä kvääni oon kansallinen minoriteetikieli Norjassa.

Kaikki ei tykkää nettä heitä käskethään nimelä *kven* («kvääni») ja meinaava kansa nettä sana *kvensk* ei passaa kielen nimeksi. Kommissuuni oon havanut nettä sanna *kvener* vastustethaan ennen kaikkea Varenkissa. *Norskfinne* oon pote kvääniksi ja suomeksi *norjansuomalainen*. Suomeksi saattaa kansa käyttää nimitystä *ruijansuomalainen* pote kväänistä ja norjansuomalaisista. Kommissuuni toteaa nettä nimitys *kven* oon tääpäni selvästi tavalisempi, pote paikallisesti, regionaalisesti ja kansallisesti, ja nettä nimitys oon koko aian tavalisempi muun myötä roikan instituusuunittin viralisissa nimissä.

Muutamissa sana *kven* herättää muiston diskrimineerauksesta, ja halveksuvat näkemykset elävä vieläki muutamissa paikoissa. Se oon kansa ihmisiä jotka meinaava nettä käskäät kieltä sanala *kvensk* («kväänin kieli») sisältää ajatuksen sen huonomuudesta ja negatiivisesta stereotyypiasta: *Kvensk* ei ollut eikä ole nytkhään mikhään «oikea kieli». Het ajatteleva nettä Norjassa puhuttua kieltä pi'ettäis käskäät nimelä *finsk* («suomen kieli»), ja nettä koulussa pi'ettäis opettaat kirjasuomea, kansa sen takia nettä kirjasuomi oon hyö'ylisempi suhteilet Suomen kansa.

Käsitheen *kven* puolustajat ajatteleva nettä kväänin kielen suojelu ja kehittäminen oon oikein tärkeä kväänittin mobiliseerauksellet ja revitaliseerauksellet, ja nettä se oon välttämätön osa sitä nettä kväänit ymmärethään omaksi kansanjoukoksi Norjassa. Net sanova kansa nettä kvääni enniimittin oon keskinäisesti ymmärettävä suomen kielen ja Toornionlakson meänkielen kansa Ruottissa.

Net jotka nyt käyttävä ittestä sanna *kven*, perusteleva sitä useasti sillä nettä kväänin kielelä oon viralisen kielen staatus. Net sanova kansa nettä sanna *kven* oon käytetty jo varhempinnaki aikoina, ja nettä sana Norjassa nykyin viittaa selvästi yhteen etnilisheen joukkhoon millä oon kansallisen minoriteetin staatus ja oikeudet. Esivallat oon vuona 2022 asetuksela vahvistannut nettä kansalliseen minoriteettiin ei kuulu net ihmiset jotka oon siirtynheet Norjhaan jälkhiin vuen 1950 eikä niitten jälkiläisetkhään.

Nilä jotka tääpäni pitävä itteänsä kveeninä eli norjansuomalaisena, oon hy'in paljo yhtheistä, ja erittäinki historialisesti. Samhaan aikaan oon nyt menossa pote kulttuurinen revitaliseeraus ja sisänen puhet organisaseerauksesta, historian ymmäryksestä, omasta nimityksestä, roikan staatuksesta ja kielenkäytöstä. Kommissuuni toteaa nettä *kven*-sanasta oon puhuttu paljo ja usehaan kerthaan. Nuin vuesta 1990 tähän päivhään siitä oon puhuttu etnilisen mobiliseerauksen yhteydessä, ja erittäinki ko oon puhuttu kielen nimestä ja kielen paikasta koulussa. Kolmella tärkeimällä organisasuunilla oon kansa erilaisia käsityksiä

roikan omasta nimestä (etnonyymistä). Norjalais-Suomalainen Liitto ja monet ihmiset pitävä nettä nimitys *norskfinne* on parempi.

Nimityksen *norskfinne* on maholinen ymmärtää siihen laihiin nettä sillä tarkotethaan kansa suomalaisia jotka oon siirtynheet Suomesta Norjhaan vasta hiljempinä aikoina. Suomalaiset jotka oon hiljattain siirtynheet norjhaan, ei kuitenkaan kuulu kommisuunin mandaatin sisälet.

Viimemainituila ei ole Norjan kansalisen minoriteetin staatusta, mutta muita, pohjasmaisesta yhteistyöstä lähteviä oikeuksia. Kommisuuni lähtee siitä nettä nimitys *kven* viittaa puhthaasti tyhä siihen joukkoon joila oon Norjan kansalisen minoriteetin status.

Erittäin nimityksestä skoltesame

Koltasaamelaisista, jotka oon yksi Norjan saamelaisokista ja joita assuu kansa Suomen ja Ryssän puolela rajjaa, oon norjan kielelä piossa kolme erilaista nimitystä: *skolter* («koltat»), *skoltesamer* («koltasaamelaiset») ja *østsamer* («öystäsaamelaiset»). Kieltä käskethään nimilä *skoltespråket* («koltankieli»), *skoltesamisk* («koltansaame») ja *østsamisk* («öystäsaame»). Net jotka käyttävä näitä kolmea eri nimitystä, pitävä ittet nettä het oon sammaa joukkoa, muttā käskevä itteänsä eri sisäjoukkonimilä. Tämän näkkee kansa yhitysten nimistä.

Ensimmäisen yhityksen nimi oli Østsamelaget (Skolter), ja sen perustethiin vuona 1986. Jälkhiin yhityksen nimeksi muutethiin Øtsamene i Neiden. Yhitys Skoltene i Norge perustethiin vuona 1991, ja se toimi vähä aikaa vieritysten Øtsamene i Neiden -yhityksen kansa. Nyt olemassa oon tyhä yksi koltasaamelaisen poliittinen organisasuuni, Foreningen øst-/skoltesamene Neiden. Se oon jatkoa Foreningen for østsamene i Neiden -yhitykselet, muttā ittet se kattoo nettä se oon kansa Skoltene i Norge yhityksen jatkaaja. Näätämössä (Neiden/Njauddám/Näätämö/Njávđán) oleva museumi vaihetti nimensä Øtsamisk museumsanlegg/kultursenter -nimestä nimeksi Nuõrttsää´mi Mu´zei/Øtsamisk museum, ja vuesta 2017 sen nimi oon ollut Ä´vv Saa´mi Mu´zei/Ä´vv skoltesamisk museum. Osa koltasaamelaisista assuu Suomen puolela rajjaa.

Suomeksi käytethään pote sanna *koltta* ja sanna *koltasaamelainen* ihmisistä, ja kielestä nimeä *koltansaamen kieli*. Koltansaamen kielelä sanothaan *sá´mmlaž* («saamelainen») ihmisistä ja *sá´mkiõll* («saamen kieli») kielestä. Muttā ko pitäis erotella saamen kielet toinen toisesta, sanothaanki *nuõrttsää´m´kiõll* («öystäsaamen kieli») ja *nuõrttsá´mmlaž* («öystäsaamelainen»). Koltansaamea Norjana puolela tutkittaissa selvis nettä vähempi osa ihmisistä piti parempanna nettä heistä käytettäis nimeä *skolt* eli *østsame*, muttā useimat tykkäsit enemmän nimityksestä *skoltesame*. Ja näin oli kielenki kansa: Vähempi osa tykkäs nettä sano-

thiin *skoltespråket* eli *østsamisk*, muttā useimmat valittit sanan *skoltesamisk*.

Tottuuen- ja sovinonkommisuuni käyttävä läpit raportin ihmisistä nimitystä *skoltesamer* ja kielestä nimitystä *skoltesamisk*. Näin ennen kaikkea sillä nettä nämät nimitykset näyttävä ittet saamelaisilla olevan tääpäni enniiten piossa. Ko kommisuuni puhuu yksityisistä ihmisistä, institusuunista eli organisasuunista, se käyttävä sitä sanna eli nimitystä mikä oon ittet kuka-sellaki ittelä piossa. Muuton kommisuuni käyttävä nimitystä *samer* kaikista Norjan saamelaisista ytheisesti.

1.1.4.4 Ruijalaistamispolitiikki ja ruijalaistaminen

Kommisuunin mandaatin juuri ilmiselvä fokus oon saamelais- ja minoriteettipolitiikin valta-ajatuksena olheessa «ruijalaistamispolitiikissa», millä tarkotethaan esivalloitten politiikka saamelaisia, kvääniä ja mettäsuomalaisia vasthaan paikalisesti, regionaalisesti ja valtakunnallisesti nuin vuesta 1800 tähän päivhään astit. Kommisuuni kuvvaa Osassa II ruijalaistamispolitiikin takustaa ja kehitystä. Kaikila kommisuunin mandaatissa myötä olevilla joukoilla oon sanat mikkä tarkotava ruijalaistamisen allet joutumista eli ruijalaistumista ruijalaispolitiikin takia.

Ruijalaispolitiikki oon norjanmaalainen assimila-suunipolitiikin variantti, mikä oon poliittinen programi kielelisiä, etnilisiä ja uskonollisia minoriteettia vasthaan. Niin ko mandaatissa selvästi seisoo, tätä politiikka saattaa toimittaa eri mallila ja eri poliittisila tasoila, se meinaa nettä pote valtakunnallisesti, regionaalisesti ja paikalisesti. Assimilasuuni tekkee nettä yksityiset ihmiset ja etniliset joukot, jotka vanhaastansa oon puhunheet eri kieliä, joila oon ollut erilaisia tapoja jne. sullaava yhteen valtakulttuurin kansa nettä assimileeratun joukon ihmisiä ei ennää ole maholinen erotella muusta väestä.

Ruijalaistamispolitiikin saattaa defineerata siihen laihiin nettä se oon päämääräinen valtakunnallinen, regionaalinen eli paikallinen toimi minkä moolina oon nettä eri ihmistokat antava alas oman kielen eli omat kulttuuriset trekit ja sitte korvaava net vastaavilla ruijalaisila trekilä. Konstit minoriteettitten ruijalaistamiseksi oon monet -houkuttelu, pakko, aktiivinen diskrimineeraus, näkymättömäksi tekeminen ja minoriteetin oman kielen ja kulttuurin vastustaminen. Semmonen siirtyminen tapahtuu usseimitten minoriteetin ja majoriteetin välissä, ja siinä oon useasti kysymys epätasapainosta toisela puolen vallan ja toisela puolen vallan vailumisen välissä, mikä tekkee nettä majoriteetin arvot, kieli ja kulttuuritrekit vähitellen tuleva yhdessä toimimisen premissiksi. Semmosilla assimileerausprosesilla freistathan aivan julkisanotusti pääsemhään moolhiin – ja aikaa myön kansa sauttamhaan sen –

missä pote ulkonen erilaisuus ja subjektiivinen erilaisuuden kokemus katoava.

Ruijalaistamispolitiikin päämääränä oli saaha saamelaiseksi, kvääniksi eli mettäsuomalaiseksi itensä tuntevat ihmiset ja roikat tulemhaan osaksi ruijalaista kulttuuria ja samassa «unhottamhaan», piilomhaan ja hylkäämhään sen kulttuurin ja kielen minkä kansa het olit kasvanheet ylös. Toisin sannonin ruijalaistamispolitiikin moolina oli lua yhtheinen identiteetti sillä mallila nettä minoriteetit sullaisit yhtheen ruijalaisen kulttuurin kansa, ja siihen laihiin nettä ruijalaisesta kulttuurista tulis aina hallittavampi. Norjan esivalloila oli piossa monenlaisia toimia millä päästä tähän päämäärhään.

Ette paremin ymmärtäisimä mitä assimileeraus ja ruijalaistamispolitiikki tarkoittava, ja mikä erottaa tämän minoriteettipoliittisen programin muista minoriteettipoliittisista programista, se kannattaa tarkastella vähä tarkemasti kolmea muuta tappaa millä kohata etnilisiä minoriteettia: Pluralistinen integreeraus, segregeraus ja minoriteettipoliittinen passiivisuus.

Pluralistisessa integreerauksessa meininkinnä oon kehittää yhtheisen ylitkäyvän myötäporvari-identiteetin ja täyet staatinporvarioikeuet ilman nettä minoriteetit sen takia häytyisit hylätä, painaat alas, vieroat eli piiloat sitä kieltä eli kulttuuria minkä kansa oon kasvanheet ylös. Päämäärä sallii sen, maholisesti kansa tukkee sitä nettä minoriteetti ottaa vaarin ja kehittää oman kulttuurinsa eri osia, ommaa kieltä jne. ja samassa tullee integreeratuksi sishään isomphaan konteksthiin ja yhtheiskunnan tähelishiin institusuuunhiin. Siinä ko assimileerauspolitiikki enniimitten mennee yhtheen suunthan, pluralistinen integreerauspolitiikki lähtee moleminpuolisesta yhtheensovittautumisesta.

Segregeerausta oon monenlaista. Jonkun alan sisäsessä eli territoriaalisessa segregerauksessa eri ihmistokat asuva kukanenki omala alala, ja niitten välissä oon tyhä vähä yhtheistointa. Territoriaalinen segregeraus oon tunnettu malli kohela etnilisiä minoriteettia. Monet staatit, niin ko esimerkiksi Kanada ja USA, oon praktiseeranheet tätä strategiaa suhteessa alkukanshoin sillä mallila nettä oon perustanheet reservaattia missä asuvat roikat saava enämässä eli vähemässä määrässä ittet päättää omista asioista. Tämmöset oorninkit oon useasti menheet käsitysten alkukansoitten staatinporvarillisten oikeuksitten eli velvolisuusitten rajoittamisen kansa.

Etelä-Afrikan apartheidpolitiikki perustuu pakoliseen segregeraukseen, ja siinä segregeraus oon territoriaalista, eli sinnet oon eri eteläafrikkalaisillet kansoilet perustettu erinäisiä bantustania («kotimaita»), ja lisäksi heät oon erotettu valtaväestä viralisen tilan ja koulusysteemin kautta. Siinä ko Norja harjotti aktiivista assimileerauspolitiikkia, Ruottissa vallassa oli «lappalainen olkhon lappalainen»-segregeerauspolitiikki Ruot-

tin porosaamelaisia vasthaan. Sen politiikin kautta porosaamelaiset freistathiin pittää erilhään pote toisista saamelaisista ja muusta väestä. Tarkotuksena oli ensiksiki nettä siihen laihiin se oli keveämpi valvoat poronhoitoelinkeinoa ja toiseksi suojela poronhoitommaa yhtheiskunnalta sen ympärit. Muita saamelaisia ja toornionlaksolaisia vasthaan Ruotti kuitenkin harjotti assimilasuunipoliittikkia. Muutamisti ihmiset saatava valita segregasuunin kansa ittet. Sillon se oon osa suojelu- eli vasthaanpanemisstrategiata, ja minoriteetin erityisomitusuuden säilymisen sanothaan vaativan sitä.

Viiminen tapa kunka esivallat saatava valita suhteessa etnilisheen monenlaisuutheen, oon minoriteettipoliittinen passiivisuus. Se tarkoittaa nettä minoriteetista olhaan vaiti, nettä ei tehä mithään ja positiiviset toimet minoriteetin kielen eli kulttuurin tukemiseksi ja tunnustamiseksi jäävä vailumhaan. Tämmönen oon ollut issoin osa Norjan esivalloitten politikista mettäsuomalaisia vasthaan, ja jälkhiin toisen mailmansoan justhiin tämmönen passiivisuus ja vaikeneminen oon enniimitten leimanut kansa kvääniä vasthaan harjotettua politiikkia.

Vaikenemis- ja passiivisuuspolitiikki suhteessa minoriteetthiin oon passeli konsti sillon ko esivallat syystä eli toisesta ei piä välttämättömännä eli toivottavana harjottaat aktiivisempaa politiikkia, ja kehityksen sen takia annethaan mennä sen ommaa keinoa. Muutamisti syynä semmosheen passiivisuutheen saattaa olla seki nettä esivallat ei piä minoriteetin kieltä eli kulttuuria liikka arvokkhaana ko majoriteetin kieltä eli kulttuuria. Kuitenki semmonen esivalloitten harjottama passiivisuus saattaa aian myön vaikuttaat isojaki kulttuurisia muutoksia niin ko esimerkiksi nettä mistanethaan kielen. Muutokset ei aina ole suoraa seurausta politikista, mutta esimerkiksi siirtymisestä toiseen paikkhaan eli siitä nettä minoriteetin ympäristössä ökoloogiset olosuhteet muuttuva ja se häytyy pasata itensä uuenlaishiin olhoin.

Passiivisen eli oottavan politiikin motiivinna saattaa olla kokonhansa toisenlaiset syyt, niin ko esimerkiksi toivet ökonoomisten eroitten eli elinehoitten tassaantumisesta maanositten, elinkeinoitten, yksityisten ihmisten eli roikitten välissä. Semmonen minoriteettipoliittikki saattaa kuitenkin johtaat laajhaan ruijalaistumiseen.

Ruijalaistuminen oon tuttu fenomeeni pote kväänitten ja saamelaisten joukossa. Sannaa käytetähään kansa mettäsuomalaisten kohtaamasta politikista. Kommisuuni ei ole rajanut työtä tyhä ruijalaistamispolitiikin kasvhuun, kehittymisheeen, apukonsthiin ja tärkeimphiin institusuuunhiin. Se ei ole hyä ymmärtää tapahtunheen ruijalaistumisen määrää ilman nettä tarkastelhaan kansa sitä suhetta mikä oon toislaalta minoriteettipoliittisen programin ja poliittisten

ruijalaistamispäätöksitten ja toishaalta niitten ytheiskunnallisten muutoksitten välissä mikkä oon syntynheet ilman tahtomatta ja ilman ruijalaistamispäämäärättä, mutta joila kuitenkin oon ollut koko paljo vaikutusta ruijalaistumisheen. Ruijalaistamispoliitikki poliittisena programinna ja ytheiskunnan muutoksitten ruijalaistava vaikutus oon olheet vaikuttamassa osin samhaan aikaan. Ökonoomiset, sosiaaliset ja kulttuuriset ytheiskunnan muutokset 1800-luvun loppu ja 1900-luvun alkupuolela vaikutit isosti etnisiteetthiin ja identiteetthiin.

Vaikka ruijalaistamispoliitikki loppui, ni kuitenkin sen tuloksenna syntynheet toimimallit, holninkit ja ytheiskunstruktuurit pysyit. Eikä muut assimilasuunhiin johtanheet prosessit suinkhaan loppunheet ruijalaistamispoliitikin loppuissa. Lisäksi hiljemin oon vaikuttamassa ollut se ettei niitähään päätöksiä mitä minoriteetin suojelemiseksi eli lujentamiseksi oon tehty, ole pantu toimheen. Sillä kommisuuni oon freistanut selvittää kunka toishaalta poliittiset päätökset, passiivisuus suhteessa etnilisheen monenlaisuutheen ja ytheiskunnalliset muutokset ja toishaalta semmoset prosessit minkä päämääränä ei ole ollut ruijalaistuminen, oon yheessä vaikuttanheet.

Sana *fornorskning* soppii toisin sannoin muutamisti näitten molemitten prosessitten nimeksi, altsa pote päämäärälisen ruijalaistamispoliitikin ja muitten ruijalaistumisheen vienheiten prosessitten nimeksi. [Kvääniksi kuitenkin oon olemassa kaksi sanna: *ruijalaistaminen*, millä meinathan esivalloitten päämäärälisiä toimia, ja *ruijalaistuminen*, mikä tarkoittaa muunlaisten prosessitten vaikuttammaa muuttumista. (Kääntäjän huomhautus.)]

Vaikka kommisuunin työstä suuri osa oon ollut tutkiat ruijalaistamispoliitikia ja ytheiskunnallisia prosessia, ni selvä oon nettä kansa ihmisten väliset suhteet niin ko esimerkiksi kiusaaminen, pilkkaaminen ja minoriteetin omitten etnilisten omituisuoksitten vastustaminen eli koettu sortaminen vaikuttava identiteetthiin ja siihen kunka helppo eli vaikea ihmisellet oon säilyttää oman etnilisen identiteetin eli näyttää sen erilaisissa ytheiskuntatiloissa muilet. Sillä kommisuuni käsittellee kansa semmosia olosuhteita.

1.1.4.5 Vääräys-käsitet

Tottuuen- ja sovinonkommisuunin nimessä oon myötä sana *vääräys*. Mandaatti ei sen paremin selvenä mitä sanala *vääräys* pitäis ymmärtää. Kommisuunin työ paljastaa nettä se oon läpit historian tapahtunut erilaista ökonoomista, poliittista, identiteetillistä ja psykoloogilista vääräyttä. Vääräyden haamu oon paikasta toisheen vaihetellut, ja se oon kansa aian myön muuttunut. Kommisuunin mandaatissa myötä olevat minoriteetit oon joutunheet eri aikoina erilaisen vääräyden

uhriksi. Sillä kommisuuni ei ole valinut rajottaat käsitettä tyhä vissinlaishiin vääräykshiin.

Kommisuunin mielestä kannattaa kansa panna merkkhiin nettä vääräyksillä useasti oon vaikutuksia nykypäivhäänki. Kommisuuni kattoo havanheensa kansa aina jatkuvaa vääräyttä, erittäinki ko diskrimineraus jatkuu ja saamelaisia, kvääniiä ja mettäsuomalaisia ei vieläkhään täysin tunnusteta. Toinen esimerkki vääräyestä oon ko päätettyäkhään politiikka ei panna totheen.

Kommisuuni pittää nettä käsitet *vääräys* oon laajempi käsitet ko pelkkä ruijalaistamispoliitikki; oonhan olemassa muunkilaista vääräyttä. Samassa kommisuuni meinaa nettä ittet ruijalaistamispoliitikki oli vääräys, vaikka esivallat sillon useasti ajattelit nettä se poliitikki oli kysymyksessä olevillet etnisillet joukoilet hyö'ynsi. Ko ruijalaistamispoliitikila oli vakavia negatiivisia vaikutuksia saamelaisen, kväänitten ja mettäsuomalaisen kielelet, kulttuurillet, identiteetilet ja elinoloilet, eikä poliitikki tunnustannut kväänitten, saamelaisen ja mettäsuomalaisen interressiä eikä tarpeita, ni kommisuuni pittää nettä ruijalaistamispoliitikila tehthiin vääräyttä näitä vasthaan. Käsitet häytyy sillä nähä niitten konkreettisten kysymysten takustalla mitä tässä raportissa jälkhiin selvitethään. Kommisuuni oon työtelessä pitänyt tärkeännä nettä tunnustethaan sen koetun vääräyden merkityksen mikä oon eesauttamassa tutkituitten joukoitten ruijalaistumista vielä tänäki päivänä.

1.1.4.6 Histoorialinen karttaus

Kommisuuni oon mandaatin jälkhiin lähtenyt olemassaolevasta tutkimuksesta ja sen päätet koonut lissää kirjalista ja suulista materiaalia. Kommisuuni oon tehnyt näkyväksi geograafisia eroja, ottanut vaarin monenlaisuudesta ja freistanut tehä näkyväksi sukupuolen ja vaimoihmisten olot.

Mandaatti sannoo nettä «kommisuunin tähelissiin tehtävä oon tutkiat ja kuata Norjan esivalloitten politiikka ja toimia saamelaisia ja kvääniiä/norjansuomalaisia vasthaan pote paikallisesti, regionaalisesti nettä valtakunnallisesti nuin vuesta 1800 tähän päivhään astit». Tarpheen tullen kommisuuni oon histoorialisen takustan selventämiseksi mennyt aiassa vieläki kauemaksi takakasin.

Iso osa kommisuunin histooralisesta karttaustyöstä sihtaa esivalloitten politiikin ja toimitten selvittämiseen, ja siihen minkälaisia vaikutuksia ruijalaistamispoliitikilla minoriteetipoliitikina oon ollut. Kommisuuni oon freistanut antaa perustheelisen kuan tämän poliittisen programin takavoimista, ja kansa selvittää kunka se poliitikki aikaa myön oon muuttunut. Niin ko mandaattiki vaatii, kommisuuni oon erittäinki tutkinut koulun vaikutusta, mutta myötä oon kansa muunlainen valtakunnallinen ja kommunaalinen

toiminta ja hallinto. Kommisuuni oon ottanut myötä tutkittavaksi uskonollisten, akateemisten, kulttuuristen ja sosiaalisten institusioonien toimia, ja vielä lisäksi kuanut niitä apukonstia mitä politikin läpit viemiseksi oon käytetty.

Kommisuuni freistaa kansa saaha myötä saamelais-ten, kväänitten ja mettäsuomalaisten perspektiivin, sen miltä ruijalaistamispolitikki oon näistä tuntunut ja minkälaisista vahinkoa se oon näilet tehnyt. Kommisuuni oon freistanut nostaat framilet ennen tuntemattomia olotiloja, ihmisiä ja suhteita, eli asioita mistä ei historian kuauksissa juuri ole perustettu. Työssä oon ollut tärkeä freistata päästä ymmärysheen pote politikista, konkreettisista toimista ja yksityisistä institusioonista mikkä olit omana aikana ruijalaistamispolitikin etunenässä. Ennen kaikkea oon ollut tärkeä näyttää kunka nämät virtaukset leimasit sen aian ymmärystä maan kulttuurisesta monenlaisuudesta.

1.1.4.7 Vaikutuksitten tutkiminen

Mandaatin toisessa osassa kommisuunia pyyettään tutkimhaan mitä vaikutuksia ruijalaistamispolitikila oon tähän päivhään. Kommisuuni oon osottannut koko joukon semmosia vaikutuksia eli seuraamuksia saamelaisilet, kväänilet, mettäsuomalaisilet ja muulet väelet. Kommisuuni oon freistanut kartata Norjan esivalloitten politikin ja toimitten vaikutuksia pote yksityisilet ihmisilet nettä ihmistokilet, ja kansa sitä mitä muu väki tietää kommisuunin raportissa myötäolevista tokista ja ruijalaistamispolitikista ja sen vaikutuksista.

Seuraamukset identiteetillet, kulttuurillet, kielelet, elinehoilet ja elikeinoilet oon selvitetty. Kommisuuni antaa sanallet *elinehto* laajan merkityksen. Ruijalaistaminen vaikutti dramaattisesti sentraliseeraukseen ja urbaniseeraukseen, ja sitä oon selvityksessä joksiki tematiseerattu.

Useasti se oon kuitenkin vaikea sikkaristi tietää oonko nykyajan olot ruijalaistamispolitikin vaikutusta vain oonko nykytilhaan muita syitä. Tällä mallila oon erittäinki vaikutukset likiaikhaan eli meän omhaan aikaan. Kommisuuni oon sillä valinut tulkita mandaatin tätä ossaa vähä vähemmän ankarasti ko mitä mandaatissa seisoo. Se oon monesti nettä kommisuuni ei saata olla sikkari johtuvatko kommisuunin löytämät negatiiviset vaikutukset ittet ruijalaistamispolitikista, vaikka kommisuuni meinaiski näyttänheensä totheen nettä näin luultavasti oon. Kommisuuni välttää kuitenkin sattuman kautta syntyneitä yhteyksiä, altso taphauksia missä nykyajan mallia ei kohtuuella saata viä takasin ruijalaistamispolitikkiin.

Kommisuuni oon kansa freistanut tehä näkyväksi ruijalaistamispolitikin ja ruijalaistamisen vastustuksen. Norja harjotti pitkän aikaa aktiivista ruijalaistamispolitikia saamelaisia, kväänia ja mettäsuomalaisia vasthaan, mikä vaikutti nettä monet paikkakunnat kävit läpit

kielenvaihetuksen ja muita suuria muutoksia minkä seurauksena väen identiteetti vaihettui. Kuitenki löytyy kansa koko joukko etnilisen identiteetin jatkuvuutta ja ruijalaistamispolitikin vastustusta. Kielen ja muitten kulttuuri-ilmasuitten revitaliseeraus oon eesauttanut nettä paljot ihmiset täpänä identifiseeraava ittensä saamelaisiksi, mettäsuomalaisiksi, kvääniksi eli norjansuomalaisiksi, ja oon ylpeät omasta takustasta.

1.1.4.8 Sovintotoimia

Kommisuunin mandaatista käypi ilmit nettä kommisuuni pittää ehottaa uusia sovintotoimia. Mandaatissa seisoo nettä kommisuuni pittää tehä ehotuksia toimiksi millä päästäis likemäs tasa-arvoa minoriteettiväen ja majoriteettiväen välissä. Kommisuunia pyyettään kansa ehottamhaan toimia mikkä eesauttaisit nettä yhtheiskunta ylheisesti sais enämpi tietoa eri ihmisroikitten historiasta ja kulttuurista.

Kommisuunin mandaatissa seisoo selvästi nettä kommisuunin hankkiman tion leventäminen häytyy olla isossa rollissa niitten toimitten joukossa mitä se ehottaa. Semmonen tion leventäminen saattaa mandaatin jälkhiin tapahtuat digitaalisten meedioitten kautta, internetin kautta, työtelemälä yhessä tradisunaalisten massameedioitten kansa ja muilaki mallila siihen laihiin ko kommisuuni ittet parhaaksi kattoo.

Kommisuuni ymmärtää mandaatin sanat «jatkuva sovinto» siihen mallhiin nettä toimia oon jo tehty, mutta nettä enämenki vielä saattaa tehä. Toisin sannoin se oon paljo erilaisia maholisuuksia toimiksi mitä kommisuuni saapi toteuttaa ja ehottaa, mutta net häytyvä pasata sovintopäämäärän allet.

Käsitet sovinto

Käsitet *sovinto* tarkoittaa eri yhteyksissä erilaisia asioita. Esimerkiksi asheelisissa konfliktissa sovinto oon eri asia ko sovinto jälkhiin pitkäaikaisen apartheidpolitikin eli laajoitten assimileerausprosessitten. Kommisuuni oon pitänyt tärkeännä löytää ymmäryksen semmosesta sanan *sovinto* tulkittamisesta mikä passaa yhtheen demokraattisen hy'invointi-yhtheiskunnan, kommisuunin mandaatin ja kommisuunin työn kontekstin kansa, ja mikä peilaa niitä arvoja mitä kommisuuni oon ittelet asettanut, ja eesauttaa niitten totheen käymistä.

Kommisuunin työn ja toimiehotuksitten pohjana oon ymmäryks nettä sovinto oon moleminpuolinen ja kahensuuntanen prosessi missä oon usseita tasoja. Sovinthon saatethaan päästä yksityisten ihmisten tasala, ihmistokitten tasala ja poliittisella tasala. Kommisuuni ymmärtää sovinnon pote prosessiksi ja olotilaksi. Kommisuunin ehottamat toimet saattava auttaa sovintoa usseilla tasoilla ja eri mallila. Kommisuuni ymmärtää sovinnon pääsheen yhtheiskunnan yhtheiskuntana minkä tuntomerkkiä oon:

- nettä oon olemassa yhtheinen vaka tietopohja ruijalaistamispolitikista ja sen vaikutuksista
- nettä ytheiskunta kokonhaisuutena tunnustaa, ja erittäinki nettä esivallat tunnustavat, nettä se oon tehty vääryyttä saamelaisia, kvääniä ja mettäsuomalaisia vasthaan
- nettä ytheiskunta kokonhaisuutena tunnustaa, ja erittäinki nettä esivallat tunnustavat, nettä ruijalaistamispolitikila oon ollut negatiivisia vaikutuksia pote yksityisilet ihmisillet ja saamelaisilet, kväänilet ja mettäsuomalaisilet erittäisinä roikkina
- nettä siinä isossa määrässä luotethaan toishiin ihmishiin ja ytheiskunnan eri institusuuhiin, ja erittäinki poliittishiin institusuuhiin
- nettä yksityiset ihmiset ja ihmistokat saattava hyäksyät menheet aiat ja elämhään rauhassa tapahtunheen kansa

Ruijalaispolitikki vaikutti negatiivisesti kansa muuhun väkheen, eikä vähhiiten sillä nettä ihmisiltä vilui tietoa niistä ihmistokista mikkä olit ruijalaistamispolitikin moolina ja sillä nettä het sen kautta sait stereotyyppisen kuan ja negatiivisen ymmäryksen niistä ihmistokista. Kommissuuni lähtee siitä nettä sovintoytheiskunta ytheisesti tunnustaa nettä ruijalaistamispolitikila oli negatiivisia vaikutuksia kansa majoriteetti-ihmishiin.

Ruijalaistamispolitikin takana oli epätasa-arvo toishaalta saamelaisen, kväänitten ja mettäsuomalaisten ja toishaalta majoriteettiväen välissä, ja se vieläpä lujensi sitä, ja tämä eesauttoi valtatiilan säilymistäki asymmetrisenä pote esivalloitten ja minoriteettiroikitten välissä, minoriteettiroikitten sisälä ja eri minoriteettiroikitten välissä. Kommissuuni pittää nettä sovintoytheiskunnan tuntomerkkiä oon kielelinen, kulttuurinen ja identiteetillinen tasatila saamelaisen, kväänitten, mettäsuomalaisten ja majoriteettiväen välissä, ja se ehottaa toimia mikkä saattava eesauttaat tasatillaa ja toisen roikan arvostamista.

Luottamus oon norjalaisen ytheiskunnan y'inarvo, ja tietosuus luottamuksen merkityksestä oon kasvussa. Kommissuuni näkkee nettä lupausten rikkominen eli tehtyitten päätöksitten heiko läpitvieminen saattaa synnyttää epäluottamusta. Ihmisten välinen luottamus syntyy ja säilyy eri tasoitten suhteissa ja verkostoissa. Kommissuuni oon sillä ehottannut toimia mikkä paneva kansa siviiliyhtheiskunnan toimimhaan, eri laakista ja yhityksistä sosiaalishiin verkosthoin ja eri organisasuunhiin.

Ko kommissuuni oon työtelyt sen etheen nettä sais kehiteteksi ja kykenis ehottamhaan sovintotoimia, se oon pitänyt tärkeännä semmosia toimia missä moolina oon kielen ja muitten kulttuuriomitusuksitten, sisäsen yhtenäisyyden, ytheistuntheen ja luottamuksen lujentaminen. Samala kommissuuni oon pannut painoa sillet nettä toimet ei heiona maholisuuksia viä ethe-

enkäsin ja lujentaat yhtenäisyyttä, ytheisyytentuntoa ja luottamusta eri ihmistokitten välissä.

Kommissuunin tehtävännä oon valmistaat pohjaa sovintoa varten, ja sillä oon ollut toivheessa nettä ittet kommissuunin työmetooditki eesauttaisit sovintoa. Ko yksityiset ihmiset oon julkisuuessa muistelheet omista kokemuksista ja kommissuunin aukeimissa kokouksissa kuunelheet toisten kokemuksista, ni seki oon saattanut auttaat tuntemhaan empatiata muitten kokemuksia kohthaan ja pääsemhään sovintoon omitten kokemusten suhteen. Kommissuuni oon pitänyt nettä se oon tähelinen nettä yksityisten ihmisten muistelukset tunnustethaan juuri semmosinna ko net oon olheet.

Kommissuuni haluaa raportin kautta lissää vaalostaat ruijalaistamishistooriata, sillä mallila nettä löytyy uusia yhteyksiä ja nettä tunnustethaan uusia olosuhteita – ja sillä mallila nettä vähä kertaa saahaan vääryyet korjatuksi. Sovinossa oon paljo erilaisia puolia, ja kommissuuni toivoo nettä sen ehottamat toimet antava hyän pohjan muutoksellet, muutoksellet minkä pohjana oon lissääntynnyt tieto ruijalaistamispolitikista ja sen vaikutuksista. Mutta sovinto tarkottaa kansa nettä pi'ethään hunteerata kunka panhaan semmoset toimet totheen mistä seuraa nettä paremin otethaan vaarin eri eri roikitten oikeuksista, nettä saamelaisen, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten kielet ja kulttuurit pääsevä kehittymhään.

1.1.4.9 Työn rajjaaminen

Kommissuuni ei ottanut käsittelhyyn hallintoasioita, yksityisiä asioita eikä asioita mikkä olit muitten orgaanitten käsiteltävät, niin ko esimerkiksi toimioistui-
missa käsiteltävännä olevia prosessia, korvausasioita, rahatushakemuksia eli valituksia.

Kommissuuni ei mandaatin jälkhiin saanut panna totheen eli finansieerata muunlaisia toimia ko semmosia minkä tarkotuksenna oli lisätä ja välittää ruijalaistamisesta koottua tietoa. Kommissuuni ei pitänyt vasituisesti ehottaa itteä ytheiskunnalista sovintoa, mutta valmistaat pohjaa sovintoa varten.

Kommissuunia ei kansa ole omassa työssä käsitelleyt yksityisten ihmisten korvausasioita eikä rangastuseesvastuuasioita.

1.1.4.10 Yksityisten ihmisten tioitten käsittely

Osana ruijalaistamispolitikin ja saamelaisia, kvääniä ja norjansuomalaisia vasthaan tehtyn vääryyden tutkimista Tottuuen- ja sovintonkommissuuni piti dokumenteerata moolina olheet ihmisten muisteluksia ja käyä läpit arkiivia. Siinä yhteydessä se joutui käsittelemhään yksityisten ihmisten tietoja ja pääsi käsiksi klausuleeratthuun arkiihiin.

Yksityisten ihmisten tioitten käsittely oli välttämätön osa kommissuunin työtä sen tehtessä ylheisesti tärkeätä tutkimusta, vertaa yksityissuojaoorninkia

(GDPR) art. 6 nro 1 pukstaavi e. Kommisuuni laittoi planan semmosia suulisia lähtheitä varten mikkä hiljemin julkistettais, ja arveli oman kommissuunityön yksityissuojatarvetta.

Tottuuen- ja sovinonkommisuuni pyysi 18. septemperikuuta 2019 nettä Isontingan presidenttikunta antais erityislain mikä reguleeraais klausuleerattien arkiivitten tutkimista, kommissuunin vaikenemisvelvolisuutta ja viralisten palveluitten maholisuutta antaat kommissuunilet vaikenemisvelvolisuuen alla olevia tietoja. Isotinka antoi maikuussa 2020 erityislain mikä selvensi tillaa. Kommisuunin jäsenet ja ittet kukanenki joka oon jakanut kommissuunilet palveluita, jo'uit antamaan 100 vuen vaikenemislupauksen semmosen tion suhteen mikä muuton oon vaikenemisvelvolisuuen alla. Reekelit autoit ihmisiä tilassa missä het jo'uit jakamaan sensitiivisiä tietoja, erittäinki semmosia viralisia esivaltoja ja ammatinharjottajia joila lain jälkhiin oon vaikenemisvelvolisuus, mutta kansa sillon ko tion jakaminen perustui vapaehtosheen ja ilmasthuun myötämiseen.

1.1.4.11 Kommisuunin kokoukset

Kommisuuni päätti nettä kokkoontuis nuin joka toinen kuukausi. Kokouksitten välissä se suunnitteli nettä pitäis viljasti yhtheyttä ytheiskunnan eri ositten kansa aukeimitten kokousten ja kaffikokouksitten kautta, ja lisäksi siihen laihiin nettä olis myötä ko sai kuttun erilaishiin paikkhoiin. Covid-19-pandemia vaikutti yhen aikaa paljoki kommissuunin työhön, ko tarttumisvaaran takia tuli erilaisia rajotuksia, eikä se ollut niin helppo matkustaat ja koota ihmisiä paikalet eri arrangeementthiin.

Kommisuunila oli sen työn aikana 31 ommaa kokousta. Kokouksista seittemen oli nettikokouksia, ja lisäksi kolme kokousta oornathiin sillä mallila nettä se oli maholisuus olla myötä netin kautta.

1.1.4.12 Kontaktit muuhun ytheiskunthaan

Kommisuunila oon läpit koko työaian ollut paljo kontaktia selvityksessä myötä olevitten roikitten kansa ja niitten eri instituusiunitten ja organisasuunitten kansa. Sen lisäksi kommissuunin representantit oon olleet myötä monenlaisila areenoila jakamassa tietoa kommissuunin työstä ja saahaksensa ehotuksia ulkopuolelta. Kontaktitten tarkotuksena oli nettä syntyis dialogia, nettä kommissuuni pääsis kuttumhaan muita myötä tutkimustyöhön ja nettä paremin ymmärettäis mitä ruijalaistamispolitikki, vääräys ja sen konsekvensit oon ytheiskunnassa vaikuttanheet.

Kommisuuni laittoi ytheiskuntakontaktia varten kommunikasuuniplanan. Kommisuuni oon kansa oman tunnistettavan loogon kautta saanut laitetuksi oman visuaalisen profiilin. Työn varhasessa vaiheessa fokus oli siinä nettä rakenethiin tunnistettavan orgaa-

nin, ja siinä nettä rakenethiin kommissuunilet oman visuaalisen profiilin ja luothiin kommunikasuunikanaalia. Visuaalinen porfili oon saanut inspirasuunin lomittaisesta mynsteristä mikä oon tavalinen saamelaisen, kväänitten ja mettäsuomalaisten käsistöissä. Palmikot kuvvaava ihmistokkia mikkä pi'ettäis sovittaat, ja mynsteri signaliseeraa tulevaisuuen vankkaa ja inkludeeraavaa ytheisyyttä. Visuaalisen profiilin kalvetkohat näyttävä niitä asian tummia puolia mitä työssä olhaan tuomassa framilet.

Kommisuunila oon ollut seittemänkielinen nettisi'u, ja se oon julkassut tiheästi pote omala nettisi'ula ja sosiaalisissa meedioissa. Se oon julkassut pote uutisia, tapahtumia ja kalenterin aiantasauksia. Ensi vuet homman moolina olit saamelaiset, kväänit ja mettäsuomalaiset, viimi vuet kommissuuni oon prioriteeranut majoriteetti-ihmisiä. Lisäksi kommissuuni oon valmistellut sitä nettä pääsee tuomhaan framilet omia löytöjä. Kommisuuni oon pitänyt yhtheyttä uloskäsin seittemällä kielelä.

Ytheiskuntakontaktitten kautta kommissuuni oon freistanut parantaat luottamusta ommaa työtä kohthan, antaat sijjaa ehotuksilet, antaat hommasta oikeata ja helposti saatavaa tietoa, motiveerata ihmisiä jakamaan omia muisteluksia, informeerata, tua framilet uutta ja kaikilet ytheistä tietopohjaa ja parantaat yhtheistyötä eri asihaan kuuluvitten miljöitten välissä.

Kommisuunila oon ollut kuukautisesti nuin 30 prässitiotusta liittyin suorhaan siihen tutkimusheeen mikä justhiin on ollut menossa. Kansaliset, regionaaliset ja paikalliset meediat oon kirjottanheet sen työstä. Meediata oon pyyetty tulemhaan seuraamaan se aukeimia kokouksia.

Kommisuuni oon ollut tietämässä nettä sitä ja sen selvitystyötä oon juovattannut kaheksan tutkimusprosektia ja viisi muunlaista prosektia.

Kommisuuni oon pitkin aikaa ollut kontaktissa Pohjalan muitten kommissuunitten kansa. Muun myötä kommissuuni oli vuona 2022 myötä Ruottissa symposiumissa minkä toornionlaksolaisten, kväänitten ja lantalaisten Tottuuen- ja sovinonkommisuuni (Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset) oornas yheessä Ruottin kirkon alasen Luulajan hiippakunnan kansa. Kommisuuni oli syksylä 2022 kansa Suomessa Inarissa hunteeraamassa maholisia ytheisiä poikkit rajan meneviä toimia. Samoten maholisia ytheisiä toimia hunteerathiin kansa muitenki Ruottin kommissuunitten kansa.

1.1.4.13 Osalisten miljöitten ja organisasuunitten inkludeeraaminen

Kommisuuni oon rakentannut yhtheistyötä osalisten miljöitten ja organisasuunitten kansa, nettä nämät oon koko aian olleet myötä työssä. Kommisuuni pyysi jo varhain ison joukon yksityisiä ihmisiä, organisasu-

nia ja institusuuina lähättämhään tietoa ja jakamhaan sen kansa omia muisteluksia ja kokemuksia.

Kommisuuni oon kohanut osalisia tokkia niitten omitten orgaanitten, yhistryksitten ja organisasuunitten kautta. Kommisuunila oon ollut usseita kokouksia Saa-mentingan (Sametinget/Sámediggi/Sámedigge/Saemiedigkie) ja Ruijan kvääniliiton, Kveeni suomi liiton (Kvensk-Finsk riksförbund, varhemin Kveenimaayhistys, ruijaksi Kvenlandsförbundet), Norjalais-Suomalaisen Liiton (Norsk-finsk förbund), Skogfinske interesser i Norge -yhistryksen ja Skogfinneforeningenyhistryksen kansa ja muistelut näilet työn eri vaiheista, siihen laihiin nettä näillä oon koko selvityksen aian ollut maholisuus tehhä ehotuksia ja muistela omia mielipiteitä.

Kommisuuni oon ollut myötä festivaalissa, konferensissa, workshopissa, kokouksissa ja erilaisissa markkeerauksissa ympärit maan. Se oon pi'etty esitelmiä, ja kommissuunin jäsenet oon olleet myötä paneelikeskusteluissa. Tämä kaikki sillä nettä kommissuunin jäseniä oon erittäin kuttuttu tämmöshiin arrangementtiin, ja se oon ollut isossa rollissa kommissuunin kommunikaasuunissa uloskasin.

Vuen 2020 aikana kommissuuni aukeimitten kokousten ja muitten arrangementitten läpit mihin kommissuunin oli kuttuttu, pyysi yksityisiä ihmisiä, ihmistokkia ja institusuuina lähättämhään sillet ehotuksia toimiksi mikkä saattaisit eesauttaat majoriteetti- ja minoriteettiväen välistä tasatillaa, ja kansa ehotuksia toimiksi mikkä ylheisesti eesauttaisit ja lisäisit tion levenemistä saamelaisen, kväänitten ja mettäsuomalaisen historialta ja kulttuurista.

Vuona 2021 kommissuuni alkoi ornaamhaan omia kokouksia missä eri miljööt ja organisasuunit pääsit tekemhään ehotuksia. Yksi semmonen kokous kommissuunila oli vuona 2022 netissä nuoria varten, yksi mettäsuomalaisia varten Hurdalissa ja yksi kirjailijoilet ja muulet kulttuuriväelet Ordkalotten-litteratuurifestivaalissa Tromssassa (Tromsø/Romsa). Vuona 2023 vastaavan kokouksen pi'ethiin Ruijan kvääniliiton kansa.

Kommisuunila oli vuona 2023 isonlainen kuulemiskokous, missä fokus oli siinä osassa raporteerausta missä kysymys oon sovinosta ja toimista sen etheen. Tämän lähätyksen striimathiin, niin ko muutamat aukeimistaki kokouksista.

Erittäin aukeimista kokouksista

Tottuuen- ja sovinonkommisuunila oon työnsä aikana ollut yhtheensä 37 aukenta kokousta ja kaffikokousta. Kokoukset oon oornattu samhaan mallhiin eri paikoissa, ja sielä missä se oon ollut maholinen, net oon hommattu tivhiissä yhtheistyössä kommuunitten ja organisasuunitten kansa. Tässä meininkinnä oon ollut ankrata kommissuunin työn yhtheen paikan eri toimijoitten kansa.

Kokoukshiin toivotethiin kaikki tervettulheeksi olemhaan myötä. Ensinä kokouksissa oli aina joku konstiesitys, ja jälkhiin kommissuuni muisteli sen tehtävästä ja mandaatista, työn vaiheesta ja minkä teemoitten kansa kommissuuni työteli. Eri laakia, institusuuina, organisasuunia ja yksityisiä ihmisiä oli pyyetty nettä olisit myötä laittamassa programia ja eri laihiin vaalostaisit ruijalaistamisen ja vääryyden eri puolua, niin ko muistelemlalla omista kokemuksista eli tekemällä kommissuunilet ehotuksia. Kokouksitten tärkein mooli oli nettä päästhiin kuuntelemhaan toinen toista. Muutamissa kokouksissa, erittäinki paikoissa missä ruijalaistamisesta ti'ethään vähemmän, ja missä osin paikan ihmisetki tunnethaan asiata huonosti, oon pi'etty lyhkäsiä esitelmiä ruijalaistamisen historialta.

Pitkin työtä kommissuuni pyysi ihmisiä reflekteeraamhaan mitä sovinto saattais meän yhtheiskunnassa tarkottaat, ja esittämhään toimiehotuksia. Lisäksi kommissuuni oon oornanut vähemmän viralisia kohtaamisia, missä oon päässyt juopasemhaan kupin kaffia ja samassa puhelemhaan kommissuunin jäsenitten kansa. Kommissuuni oon kokousten vieressä intervjuuanut ihmisiä ja freistanut opastuat eri paikoitten kansa.

Aukeimissa kokouksissa ihmisillä oon ollut maholisuus puhuat saamea, kväänia, suomea eli ruijaa, ja kokoukset oon tulkittu. Useat aukeimista kokouksista oon striimattu, ja niitä saattaa kattoat kommissuunin YouTube-kanaalista.

Vuona 2021 kommissuuni ornas koko maan täkkäävän aukeimen webinaarikokouksen nettä pääsi muistelemlaan julkisesti oman työn senaikasesta vaiheesta ja siitä nettä ihmisillä oli maholinen tulla omitten ehotusten kansa, muistela kokemuksista ja reflekteerata minkälaiset toimet olisit tarpeen.

1.1.4.14 Kommisuunin konsti- ja käsityöprosekti

Kommisuuni julisti syksylä 2022 konstikilvan minkä teemana oli «Ruijalaistaminen ja sovinto». Faaikijuryssa oli konstnääriä joila oli konstifaakilinen kompetansi. Konstnäärarit olit Tore Hansen, Liv Bangsund ja Josef Halse ja vielä lisäksi kommissuunin jäsen Liv Inger Somby.

Sishään tuli 147 konstityötä. Näistä 16:ta käytethiin kommissuunin raportissa, ja 13 konstityötä panthiin framilet Ishoontinkhaan ko sielä juunikuussa 2023 jätethiin Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raportin.

1.1.4.15 Covid-19-pandemian vaikutukset

Maailmassa alkoi 2020 pandemia mikä vaikutti kommissuuninki työn e'istymisheen. Tarttumavaararajotusten takia työplanaa jo'uthiin muuttamhaan, ja sillä kommissuunin fristiä lykäthiin yhtheksällä kuukauella.

Selvitystyötä on kuitenkin koko aian jatkattu, ja kouksia ja julkisia representasuunia pi'etty sielä missä se vaan on ollut maholinen, mutta ottain vaarin tarttumavaararajotuksista ja -toimista. Kommisuuni kattoi kuitenkin nettä sillä oli pakko perruuttaat eli lykätä useampia suunitelluita aktiviteettia. Kommisuunin haakeva työ hiljastui koko paljo, ja monet paikat jo'uit ootamhaan kommisuunin käyntiä. Se oli tyhä rajalinen maholisuus päästä kohtaamhaan ihmisiä jotka halusit jakkaat omia kokemuksia, ja kaikkia joukkointervjuua jo'uthiin lykkäämhään. Kommisuuni havatti kansa nettä pote kommisuunin jäsenitten, sekretäärikunnan ja eksternitten selvitystyöntekijöitten työ hiljastui ko arkiivit ja piploteekit olit kiinit eikä het sillä pääsheet käsiksi välttämättömhään materiaalhiin.

Kommisuuni saattoi kuitenkin muunela omia työtapoja ja koronarajotuksista huolimatta esimerkiksi intervjuuata ihmisiä telefonin eli netin läpit sen sijhaan nettä olisit kohanheet niitä fyysilisesti, ja kansa sillä mallila nettä aukeimhiin kokoukshiin päästethiin vähemän ihmisiä, mutta kuitenkin kokouksia striimaamalla enämet ihmiset pääsit myötä seuraamhaan niitä. Useat kommisuunin kokoukset muutethiin nettikokouksiksi, ja kommisuunila oli varhempaa enämpi nettikokouksia kansa asian osalisten ja muitten kansa.

1.1.5 TYÖTAVAT JA -METOODIT

Kommisuunin jäsenet on kommisuunin kokousten lisäksi laittanheet faakinotaattia ja raporttiversuunia, tutkinheet arkiivia, intervjuuanheet ihmisiä ja eri arrensementissä ja kokouksissa representeeranheet kommisuunia.

Sekretäärikunta on kirjottannut referaattia kommisuunin kokouksista ja juovattannut kommisuunin konklusiinia. Sekretäärikunta on ollut eesvastauksessa siitä nettä työn vieressä syntyä tekstiä, ja useasti net on kirjottanheet tekstiä yhdessä kommisuunin jäsenitten kansa, net on laittanheet hunteerausnotaattia ja raporttitten raakaversuunia. Sekretäärikunta on kansa ollut eesvastauksessa ihmisten omitten muisteluksitten kokoamisesta ja olheet kommisuunin, osalisten roikitte ja muun ytheiskunnan väli-ihmisinä. Sekretäärikunta on representeerannut kommisuunia uloskäsin, administreerannut työtä ja pitänyt huolen nettä raporteeraus on valmistunnut.

Metoodiata valitessa kommisuuni on ottanut oppia muitten maitten kokemuksista. Kommisuuni on opastunnut samansorttisten kommisuunitten metoodhiin, erittäinki Kanadan, Gröönlanin (Kalaallit Nunaat/Grønland) ja Etelä-Afrikan kommisuunitten metoodhiin. Kommisuuni on laittunut metoodin mikä passaa Norjan tarpheisiin. Kommisuunin plaana kunka löytää lähtheitä ja intervjuuioppahaita on ollut luetavanna kommisuunin kotisi'ula.

1.1.5.1 Kommisuunin pohjamateriaali

Kommisuuni on pote saanut yksityisiltä ihmisiltä, organisasuunilta ja institusuunilta näitten ruijalaistamisen ja vääryyden framilet saamiseksi tärkeännä pitämää materiaalia, ja kansa ittet hakenut framilet erilaisia lähtheitä. Työn läpit kommisuuni on pote saanut muualta ja ittet koonut viljasti lähetmateriaalia missä myötä on sekä tutkimuksia, muistoja, sievälitteraturia ja arkiivimateriaalia niin ko dokumenttia, fotoja, äänioptaakia ja viideo-optaakia. Kommisuunin työstä jääpi pithoon runsas arkiivimateriaali.

1.1.5.2 Olemassa oleva tutkimus

Niin ko mandaattiki sannoo, kommisuunin lähtönä on olemassa oleva tutkimus. Se on olemassa kohta paljo tutkimuslitteraturia mikä on relevantti kommisuunin työlet. Tutkimus ei täkkää liikka hy'in kaikkia teemoja ja geograafisia aloja. Se on enämpi tutkimusta, selvityksiä ja raporttia pohjassaamelaisten oloista ko muista kysymyksessä olevista etnilisistä toikista. Paljo olemassa olevasta tutkimuksesta koskee ruijalaistamispoliikkia saamelaisia ja kvääniä vasthaan Pohjas-Tromssasta Jyykeästä pohjas. Erittäinki paljo on tutkittu koulu- ja kielipoliikkia Pohjas-Tromssassa ja Finmarkussa (Finnmärku/Finnmark/Finmarkku). Kuitenki tältäki alalta viluu esimerkiksi systemaattinen tutkimus siitä minkälaisia konsekvensia ruijalaispoliikila on ollut, eriliikasesti yksityisilet ihmisillet. Muissa Norjan osissa ruijalaistamispoliikkia ja ruijalaistumista on tematiseerattu ja tutkittu vähemän.

Lisäksi kommisuuni on käynyt läpit koko joukon piäskirjoja, vuosikirjoja ja vielä jonku verran sievälitteraturia ja paikalihistorialisia aikakirjotuksia valiten ennen muuta semmosia aloja mitä kommisuuni on pitänyt eriliikasen relevanttina eli mistä on ti'etty vähemän. Lähtönä on ollut nettä materiaali saattaa vahvistat ja tarkentaat ruijalaistamiskuvvaa. Lisäksi kommisuuni on tutkinut arkiivia ja tilanut ulkopuolisia selvityksiä erittäisistä ainheista nettä sais framilet semmosta tietoa mitä kommisuuni tarvitti kyetäksheen vastaamhaan mandaatthiin.

1.1.5.3 Yksityisten ihmisten muisteluksia

Mandaattia juovattaissa kommisuuni on osana tutkimusta pyytännyt yksityisiä ihmisiä ja ihmistokkia muistelemhaan omista kokemuksista ruijalaistamispoliikista ja vääryyestä ja oornanut olosuhteet missä nämät on kyenheet sen tekemhään. Muistelukset on osa kommisuunin raporteerauksen lähetpohjaa. Sillä mallila kommisuuni on eesauttanut nettä eri tokitten ja ihmisten kokemukset on pääsheet esilet ja tulheet näkyvhiin niin ko het net nykypäivänä muistavat, mutta samassa framilet on tullut ihmisten perspektiivi ja ymmärys suhteessa ruijalaistamisheen. Tämmösten

asioitten näkyvhiin saaminen on lujentannut kommisuunin työtä. Ihmisten omat muistelukset on auttaneet saamaan monemanlaisen kuan ruijalaistamisen sisälöstä ja vaikutuksista.

Ihmisten omitten muisteluksitten näkyvhiin saamisella on kolme päämoolia: Persoonalliset kokemukset ja muistot lissäävä tietoa ruijalaistamishistoriasta ja vääryyestä, niitten kautta saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten perspektiivi pääsee framilet ja tunnustethaan muitten ihmisten muistot ja arvokkuuen. Lisäksi vielä yksityisten ihmisten muistelukset omista kokemuksista on arvokasta materiaalia hiljeminki, ja sen takia sillä dokumentasuunityönä on oma ittheisarvo.

Pelkkä tämmösten muisteluksitten muistelemineen tahi kuunteleminen saattaa tuntuat siltä nettä se rakentaa sovintoa. Monet on sanoneet nettä het meinaava nettä se on ollut tärkeä muistela mitä on tapahtunut, ja kunka ruijalaistaminen on vaikuttannut heän perheissiin, sillä ko siitä on ti'etty niin vähä. Monet on kokeneet nettä se on tuntunut hyältä nettä kommisuuni on ottanut vasthaan heän muistelukset.

Ihmisten omat muistelukset on kommisuunin raportissa myötä monheen laihiin. Sitaatit on läpiti raportin erotettu muusta tekstistä selvästi erottuvala mallila. Se tekkee ihmisten kokemukset ja muistot näkyväksi, ja nettä kväänitten, norjansuomalaisten, saamelaisten ja mettäsuomalaisten äänet on matkassa läpiti koko raportin. Sitaatit muisteleva ja kuvvaava kunka saamelaiset, kväänit, norjansuomalaiset ja mettäsuomalaiset on kokeneet ja aina kokeva ruijalaistamisen. Ihmisten muisteluksia on kansa käytetty suulisenna lähtheenä ja historialisen karttaamisen dokumentasuunina. Sillon ko ihmisten muisteluksia on käytetty historialisen karttaamisen lähtheinä, niit on arveltu tavalisten lähetskriitilisten prinsipitten läpiti. Ihmisten muisteluksia on kansa aktiivisesti käytetty kvalitatiivisessa analyysissä, ja net on pantu isompaa takustaa vasten nettä ruijalaistamisen konsekvensia on saatu näkyvhiin.

Se on tutkimuksen aikana ollut tähelinen nettä ihmisten on annettu ittet valita kunka het haluava omat muisteluksensa kommisuunilet antaat. Ihmiset on saaneet jättää muisteluksensa kommisuunilet kirjalisena, het on saattaneet muistela omista kokemuksista kommisuunin aukeimissa kokouksissa ja kansa lähättää lisätietoja tahi antaat intervjuuata itteänsä perästäkäsin. Muutamat ihmiset on pote puhuneet aukeimissa kokouksissa ja lähättäneet lisätietoja eli heitä on intervjuuattu perästäkäsin. Jokku on valinneet lähättää omat muisteluksensa ääni- eli viideo-otakkina. Ja jos ihmiset on hiljemin haluneet vettä omat muisteluksensa takasin, ni heilä on ollut maholisuus kommisuunin työn aikana sen tehkä.

Kommisuuni on saanut kootuksia 766 ihmisten ommaa muistelusta. Kommisuuni on ottanut kaikki nämät muistelukset anonymiseerattunna myötä demograafisheen analyysiin. Kommisuuni on lisäksi tehnyt muisteluksista temaattisen analyysin ja kartanut mallia nettä on saanut selvilet mitä muistelijat meinaava ruijalaistamisela, minkälaisia perspektiiviä heilä on ja mikkä tapahtumat ja kokemukset on heilet eriliikasen merkittävät.

Ihmisten omat muistelukset ja muu kommisuunilet lähätetty pohjamateriaali on laakrattu jäljempää aikaa varten Tottuuen- ja sovinonkommisuunin arkiivhiin. Niitten kokkoomisheen on saatu luan asianosasilta ihmisiltä.

Ihmiset on lisäksi kryssänneet lupaseemasta myötäävätkö het nettä muistelukset saava olla julkiset vain ei. Kommisuuni on kansa tehnyt materiaalista julkisuusarvelun. Sillon ko muistelukset ei ole julkiset, net on kommisuunin raporteerausessa anonymiseerattu. Muistelukset on vielä kommisuunin arkiivissa suojeltu, ja pääsyä niihin reguleerathan kontrolireekelitten läpiti. Kommisuunin välittäissä tietoa ja raporteeratessa on ihmisten tiot julkisten muisteluksitten viereessä nähtävissä, ja nämät muistelukset on jälkhiinki julkisesti saatavissa.

Intervjuui

Kommisuuni on osana tutkimusta intervjuuanut ihmisiä. Semmosten intervjuuitten kautta kommisuuni on saanut tietoa ja muisteluksia mikkä muuton ei olis tulheet framilet. Ihmisiä on intervjuuattu heän ittet toivomalla kielelä. Intervjuu'ita on tehneet pote sekretäärikunta ja kommisuunin jäsenet. Kommisuunila on ollut kompetansia interjuuata ihmisiä kvääniksi, suomeksi, pohjassaameksi ja ruijaksi.

Nettä ommaa kieltä saisit puhuat kansa net ihmiset jotka halusit intervjuuin aikana puhuat luulajansamea eli eteläsaamea, kommisuuni teki sopimuksia semmosten institusuunitten kansa mistä löytyi relevanttia kielikompetansia. Vuona 2020 kommisuuni teki sopimuksen Árran lulesamisk senterin (Árran lulesamisk senter/Árran Julevsáme guovdásj) kansa. Senterteri on kommisuunin kootessa ihmisten muisteluksia antanut luulajansaamenkielistä apua, ja sillä mallila se on ollut maholinen ottaat vasthaan ihmisten omia muisteluksia kansa luulajansaameksi.

Vuona 2021 kommisuuni teki sopimuksen Aajege samiske senterin (Aajege samiske senter/Aajege saamen gíele- & maahtoejarange) kansa, ja sillä mallila tuli maholiseksi ottaat vasthaan ihmisten muisteluksia kansa eteläsaameksi. Senterteri on lisäksi auttanut eteläsaamen kompetansila ko ihmisten muisteluksia on koottu eteläsaamelaisela alala.

Se ornatthiin ostokilvan, ja tuloksenna sovithiin Transcriber Scandinavian kansa nettä het transkripeer-

ava intervjuuita ja lukeva korrehtuuria. Intervjuuit pohjassaameksi ja kvääniksi, ja eriliikasen sensitiiviset intervjuuit, transkripeeras enniimitten sekretäärikunta.

Tottuuen- ja sovinonkommisuunila oon ollut piossa kahenlaisia intervjuuita: narratiivisia ja teemottaisia intervjuuita. Narratiivisilla intervjuuilla oon ollut maholinen ottaat vasthaan ja koota ihmisten omia suulisia muisteluksia ja teemottaisilla intervjuuilla kartata, kuata eli dokumenteerata jotaki vissiä teemaa. Jokku intervjuuista hommathiin tokkaintervjuuina missä oli myötä useampia ihmisiä.

Narratiivista intervjuuita käytettiin nettä saathiin framilet ihmisten elämäkertojä ja omia kokemuksia ruijalaistamisesta, niin ko ihmiset net nykypäivänä muistava. Kommisuuni toivoi nettä kaikki jokka ei halunheet eli kyenheet kirjottamhaan alas ommaa muistelusta, sait maholisuuen muistela sen suulisesti. Narratiivisessa intervjuuissa ihmiset sait muistela vappaasti ilman intervjuuaajan isompaa puhheeseen tarttumista. Tavaliset teemat narratiivisissa intervjuuissa olit kieli, sorto, koulunkäynti ja identiteetti.

Kommisuuni teki teemottaisia intervjuuita ihmisten kansa vissistä teemoista nettä sais tietoaaukkoja täythöön. Tämmöshiin intervjuuhiin kommisuuni valitti ihmisiä joila oli vasituista kommisuunin omassa työssä tarvittemmaa tietoa. Intervjuuaaja teki vissiä kysymyksiä läpit intervjuuin nettä sais framilet relevanttia tietoa. Teemoja mistä kommisuuni teemottaisissa intervjuuissa kyseli ihmisiltä tietoa, oli esimerkiksi fisku, käsityö, mistanettu koulunkäynti, tervheys, areaalinmenetys, poronhoito, lastensuojelu ja uskonto.

1.1.5.4 Ihmisten omitten muisteluksitten analyysi

Analyysissä oon käytetty analyysityökalua minkä avula se oon maholinen systemaattisesti analyseeta ison määrän ihmisten muisteluksia. Kommisuunin anasyysissä ihmisten kirjaliset muistelukset ja intervjuumateriaalin transkripsuunit ja puhheet aukeimissa kokouksissa oon sorteerattu semmosten demograafisten tioitten jälkhiin ko sukupuoli, paikka, kieli, etnisteetti, ikä jne. Sitte niistä oon tehty sisällysanalyysi, tivistetty pääteemoiksi ja analyseerattu teemottain.

1.1.5.5 Psykososiaalinen tuki

Tottuuen- ja sovinonkommisuuni ajatteli jo työn alussa nettä kommisuunin työ ja tutkimukset saattaisit lisätä traumaaja, angstia ja muita negatiivisia ja ahistavia olotiloja mitä ihmisillä koetun ruijalaistamisen ja vääryyden vaikutuksesta jo valmhiiksiki oon. Kommisuuni oon paljo hunteerannut mihin laihiin pyytät ihmisiä jakamhaan omia kokemuksia ruijalaistamispolitikista ja vääryydestä.

Tottuuen- ja sovinonkommisuuni keskusteli Helse Nord RHF:n kansa ja sopi yhtheistyöstä Sámi Klini-

hkan kansa, mistä seurauksena oli yhtheistyö Finnmarkun siukhuusin (Finnmarkssykehuset/Finnmárkku buohcciviessu) kansa Saamen kansalisen komperansipalvelun psyykilisen tervheyden- ja päistymyksen hoion (Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus / Sámi našuvnnalaš gealbobálvalus – psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilli – SANKS/SÁNAG) läpit. Tämä oon tarjonut psykiatrisia erityistervheyspalveluita, ja ko sillä oon vasituista kulttuurikompetansia, se oon kyenyt neuvomhaan kommisuunia tämän työssä. Tesemperikuussa 2019 osa kommisuunin jäsenistä kävi SANKS:in kursin teemasta kunka kommisuuni omassa työssä pitäis toimiat ko kohtaa traumatiseeratuia ihmisiä. Muuton se oon ollut selvä raja kommisuunin tutkimustyön ja tervheyspersonaalin eesvastauksen välissä.

SANKS:ila oon spesiaalikompetansia kulttuurhiin sovitelluista tervheyspalveluista, mikä saattais auttaat pote kväänä, saamelaisia ja mettäsuomalaisia. Hommathaan laitettiin kaksi virkaa. Kommisuunin työn matkassa oon ollut neljä terapeuttia, Berit Frøydis Svineng Johnsen, Marit Mildrid Utsi, Anne Karin Steffensen ja Reidun Boine.

SANKS oon jakanut kriisi- ja tukipalveluita kommisuunin työn aikana. Nämät oon olheet eriliikasen tärkeät niilet ihmisillet jokka oon muistelheet omia muisteluksia ruijalaistamisesta ja vääryydestä. Kaikki joila oon ollut tuntheelisia reaksuunia jälkhiin ko oon muistelheet omista kokemuksista kommisuuniliet eli kommisuunin oornaamassa aukeimessa kokouksessa, oon saanheet ottaat yhtheyttyä terapeuttiin, ja samoten kaikki net jokka oon olheet kuuntelemassa paikala eli striimauksen eli muitten meedioitten läpit myötä semmosessa kokouksessa. Lisäksi SANKS:ila oon ollut tukikeskusteluita ja yhtheiskeskusteluita kommisuunin jäsenitten kansa.

Tietoa SANKS:in palveluista Totuus- ja sovintokommisuunin työn vieressä oon jaettu kommisuunin kokousten yhtheyyessä. SANKS oon aina ko se oon ollut maholinen, ollut paikala kommisuunin arrensementissa ja tarjonut apua. Ihmiset oon saattanheet ittet ottaat suorhaan yhtheyttyä terapeuttiin joko telefonin eli epostin läpit.

Tukikeskustelut aloit januaarikuussa 2020. Se oon ollut 126 tukikeskustelua kommisuunin työn aikana. Usseimat niistä jokka oon tarvinheet tukikeskustelua, oon ittet ottanheet kontaktia SANKS:n kansa kommisuunin aukeimitten kokousten perästä. Kommisuunin intervjuuitten perästä oon tarvittu tukikeskusteluapua 12 kertaa. Usseimilla ihmisillä oon ollut SANKS:in kansa tyhä yksi keskustelu, mutta muutamilla oon ollut tarvet useamphiin keskustelhuin.

SANKS oon neuvottannut muutamia ihmisiä ottamhaan liikakontaktin kommuunin tervheyspalvelhuin eli erityissiukanhoithoon.

Tukikeskustelut kommissuunin työn aikana oon toiminneet nettä niihin ei ole tarvittu lähätettä, ja se oon ollut lyhkänen oottamisaika. Palvelu oon ollut ilmanen. Terapeutila oon vaikenemisvelvolisuus, eikä kommissuuni ole saanut tietoa tukikeskusteluitten sisälyksestä, mutta sitä oon rutiinimaisesti informeerattu palvelusta sen aukeimissa kokouksissa ja intervjuuissa.

Kommissuuni alkoi dialoogissa Tromssan ja Finnmarkun staatinhaltijan (Statsforvalteren i Troms- og Finnmark/Romsa ja Finnmarku/Tromssa ja Finnmarkku) kansa varausrutiinit millä kysymyksessä olevia kommuunia varathiin kommissuunin kokouksista. Totuuen- ja sovinonkommissuuni oon ympärit maan rutiinimaisesti varanut niitä kommuunia missä se oon pitänyt aukeimen kokouksen. Kommissuuni pyysi nettä varauksen häytyi lähättää etteenkäsin fastalääkilet ja kommuunin muilet työteliöit.

1.1.5.6 Arkiivitutkimus

Kommissuuni oon vienyt läpit arkiivitutkimusta muun myötä Hamarin ja Tromssan (Tromsø/Romsa/Tromssa) staatinarkiivissa, Koutokeinon saamelaisarkiivissa (Sámi arkiiva/Samisk arkiv, Guovdageaidnu/Kautokeino), Tronjamen (Trondheim/Tråante) staatinarkiivissa, Kansalispiloteekin digitaalisessa aviisikokhoonpanossa, Digitaaliarkiivissa (Digitalarkivet, Riksarkivet) ja muutamissa kommuunittenvälisissä arkiivissa, ja vielä eri musee'umitten arkiivissa. Raportin eri luvuista näkkee mitä arkiivia missäki oon käytetty. Lisäksi kommissuuni oon neuvottannut kaksi ulkopuolista arkiivitutkimusta.

- Per-Øivind Sandbergilta (2020) *Skogfinner i Solør-området i tidsrommet 1820-1900* («Mettäsuomalaisia Solørin alala 1820–1900»)
- Astri Andresen (2022) *Barnevern og fornorsking* («Lastensuojelu ja ruijalaistaminen»)

Tämän lisäksi kommissuuni oon esittänyt kysymyksiä ja pyytännyt pääsyä usseitten orgaanitten, muun myötä Kommunaali- ja moderniseerausdepartementin (Kommunal- og moderniseringsdepartementet), Ulkomaandepartementin (Utenriksdepartementet), NRK:n, Koulausdirektooraatin (Utdanningsdirektoratet) ja Saamentingan arkiivhiin

1.1.5.7 Ulkopuolisia selvityksiä

Tottuuen- ja sovinonkommissuuni oon neuvottannut kaheksan ulkopuolista selvitystä. Kommissuunin raportissa oon näitä refereerattaissa mainittu selvittäjän nimen ja sen vuosiluvun ko selvityksen oon jätetty kommissuunilet. Ulkopuoliset selvittäjät oon saaneet lukeat korrehtuuria ja parantaat selvitystä ennen ko kommissuuni oon julkassut sen. Kommissuunila oon työn aikana ollut maholisuus jakkaat selvitykset Ruottin ja Suomen kommissuunitten kansa. Selvityksiä

oon käytetty kommissuunin raportissa lähtheenä, ja net oon julkastu kokonaisuudessa raportin liittheenä elektroonilisesti. Tässä net kaheksan selvitystä:

- Marit Meløy (2020) *Endringer i kjønnsroller og familiestruktur som følge av statlige tiltak i reindrifta* («Staatin toimitten vaikuttamia sukupuolirollitten ja peretstruktuurin muutoksia poronhoiossa»)
- Harrieth Aira og Oddmund Andersen (2021) *Fornorsking i Midt-Troms, Sør-Troms og Nordre-Nordland* («Ruijalaistaminen Keski-Tromssassa, Etelä-Tromssassa ja Pohjas-Nuurlanissa»)
- Astri Andresen (2021) *Konsekvenser av norske myndigheters politikk og virksomhet i skoltesamisk område fra cirka 1800 og fram til i dag* («Norjan esivalloitten politikin ja toimitten konsekvensia koltasaamelaisela alala nuin vuesta 1800 tähän päivhään astit»)
- Jon Røyne Kyllingstad (2021) *Undersøkelse av fysisk antropologisk forskning på samer, kvener og skogfinner med vekt på norske myndigheters rolle* («Selvitys eriliikasesti Norjan esivalloitten harjottaman saamelaisen, kväänitten ja mettäsuomalaisen fyysilisen antropologian tutkimisesta»)
- Jens Ivar Nergård (2021) *Fornorsking i lulesamisk område med vekt på Tysfjord og Hamarøy i etterkrigstida; utviklingstrekk, sosiale og økonomiske konsekvenser* («Soanjälkheinen luulajansaamelaisen ruijalaistaminen eriliikasesti Tiitisvuonossa ja Hamarøyssä: kehityssuuntia, sosiaalisia ja ökonoomisia konsekvensia»)
- Steinar Pedersen (2021) *Fornorsking i Tanadalen med vekt på næringsvirksomhet* («Tenonvarren ruijalaistaminen ja sen vaikutukset eriliikasesti elinkeinhoin»)
- Jon Røyne Kyllingstad (2022) *Undersøkelse av fysisk antropologisk forskning på samer, kvener og skogfinner med vekt på norske myndigheters rolle del II* («Eriliikasesti Norjan esivalloitten harjottaman saamelaisen, kväänitten ja mettäsuomalaisen fyysilisen antropologian tutkimisesta, osa II»)
- Kirsti Strøm-Bull (2023) *Konsekvenser av fornorsking på reindriftens rettigheter, belyst gjennom lovgivning og rettspraksis* («Ruijalaistamisen konsekvensia poronhoito-oikeukshiin vaalostettuna lainannon ja oikeuskäytänön läpit»)

1.1.5.8 Kommissuunin arkiivi

Tottuuen- ja sovinonkommissuuni teki arkiivisopimuksen Uit Norjan arktisen universiteetin kansa, ja siinä yhteydessä laitethiin rutiinia arkiivia ja dokumenttien käsittelyä varten. Kommissuunin arkiivin dokumentit laakrathiin elektroonisesti universiteetin arkiivisysteemhiin kommissuunin erittäisenä osa-arkiivinna. Kommissuunin sekretäärikunta hommas arkiveerauksen ja tyyräs arkiivia kommissuunin työn aian.

Tottuuen- ja sovinonkommissuunin arkiivin annettiin Arkiivivärkkiin (Arkivverket) jälkhiin ko kommissuuni oli jättänyt raportin Isolettingalet. Kommissuunila oon työn aikana ollut useampia kokouksia Arkiivivärkin kansa missä oon neuvoteltu materiaalin sillet jättämisestä.

Viideot muutamista kommissuunin aukeimista kokouksista ja yksityisten ihmisten julkiset muistelukset tuleva katteltavaksi ja kuuneltavaksi Digitaaliarkiivissa, mutta suojatut materiaalit jäävä klausuleeratthuun arkiivhiin. Kommissuunin klausuleeratthuun arkiivhiin pääsyä kontroleerathan, ja sitä hallitsee Arkiivivärkki niitten rekelitten jälkhiin mitä kommissuuni oon sillet määrännyt.

1.1.6 KOMMISSUUNIN POHJA-AJATUS

Kommissuuni näyttää toeksi nettä Norjan staatti ruujalaistamispolitikin kautta teki vääryyttä saamelaisia, kvääniä ja mettäsuomalaisia vasthaan. Staatin ruujalaistamispolitikila oon paljo negatiivisia vaikutuksia ja konsekvensia saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten kielelet, kulttuurillet ja elämäntavalet tälläki hetkelä.

Kommissuuni meinaa nettä siinä ko ruujalaistamispolitikki pitkästi oli ykensuuntanen prosessi, ni tuola kohin sovintoa häytyy olla yhtheinen prosessi missä siviilyhtheiskunta ja eri paikaiset yththeiskunnat oon apuna, mutta missä erittäinki Norjan esivalloila oon eesvastaus nettä ruujalaistamispolitikin ja vääryyten sovitetahan, ja nettä sovintoprosessin saahan toimheen.

Kommissuuni konstateeraa nettä ruujalaistamispolitikin päämääränä oli nettä ihmiset, perheet, suvut ja erilaiset ihmistokat valittisit yhen ja saman etnilisen identiteetin, ruijalaisen identiteetin, ja nettä Norjan esivallat otit käyttöön laajan joukon toimia nettä pääsisit siihen päämäärhään. Näitä oli kielelinen, kulttuurinen ja materiaallinen sorto, ja niitä tokkia mikkä oon myötä mandaatissa, haluthiin tehä näkymättömäksi. Nettä nyt päästäis etheenkäsin, se oon sillä tärkeä nettä ruijalaistamisen konsekvensit myönethään, ja nettä tunnustethaan kansalisten minoriteetitten ja alkukansoitteen legitiiminen oikeus olemisheen Norjassa, ja nettä samala tunnustethaan saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten identiteetin ja arvokkhuun.

Kommissuuni alletprimustaa nettä ruujalaistamispolitikki ja net prosessit ja se yhtheiskuntakehitys mikkä veit ruijalaistamisheen, oon kansa tehnyt nettä mandaatissa mainituitten ihmistokitten maholisuus viä etheenkäsin ja lujentaat kulttuuritrekkiä mikkä oon heilet tunnusomhaisia ja mitä het arvostava, oon oikeen paljo heiontunut. Monet oon mistantanheet kontaktin omhaan sukhuun ko ei ole oppinheet saamea, kvääniä eli suomea. Het ei ole saanheet tietoa kulttuurista, tradisuunista ja elämäntavasta mikkä oon ollut

näitten tokitten tuntomerkki. Toiset oon keskelä revitaliseerausprosektia, toiset freistaava koan prässin alla viä kulttuurie etheenkäsin. Kommissuuni näkkee nettä tästä huolimatta monet vieläki saattava yhtä eli useampia saamen kielä, kvääniä eli suomea, ja vielä osittain taitava ommaa kulttuuria ja elävä semmosta omanlaista elämää mikkä oon heilet vanhaastansa ollut tavalinen. Kommissuuni toivoo nettä sen ehottamat toimet auttava lujentamhaan sitä monenlaisuutta mitä näitten ihmistokitten kielet, kulttuuri ja elämäntapa representeeraava.

Kommissuuni lähtee siitä nettä saamelaisila oon alkukansoitteen staatus ja kväänilä ja mettäsuomalaisila kansalisen minoriteetin staatus. Norjan staatti tunnustaa sen omitten porvaritten oikeuet ja säätää niitten velvolisuuat. Saamelaisten, kväänitten, norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten formelit porvarioikeuet oon pääasiassa olheet samat ko muunki väen porvarioikeuet. Tämä ei ole alkukansoitteen eli kansalisten minoriteetillet mikhään ittestänsä selvä asia. Samassa kommissuunin työn lähtönä oon nettä kommissuunin mandaatissa myötä olevat tokat ei ole tyhjä Norjan porvarit joitten oikeuet ja velvolisuuat oon samat ko muila porvarilla, mutta kansa Norjan alkukansa- ja minoriteettiyhtheiskunnan jäsenet joila oon omia oikeuksia ja velvolisuuksia. Ruujalaistamispolitikin lähtönä ja moolina oli hävittää näitten kulttuuritten näkyvät fenomeenit. Kommissuunin perusajatukseksena oon nettä yhtheiskunta pittää olla semmonen nettä se näkkee tämän kulttuurisen monenlaisuuden asianna mikkä rikastuttaa koko yhtheiskuntaa. Sillä kommissuuni ehottaa toimia minkä se toivoo lujentavan kulttuurista monenlaisuutta ja tukevan nyt toimessa olevia kulttuurisia revitaliseerausprosessia, samala ko kysymyksessä olevat tokat pysyvä yhtheiskunthan integreeratuina osina.

Meän demokratian sisälet oon rakenettu maholisuuden olla erimieliset ja keskustelemalla päästä yhtheisymmäryksheen. Näin oon kansa alkukansoitteen ja kansalisten minoriteetitten kansa. Kommissuunin mandaatin sisälä olevitten tokitten sisälä oon kansa erilaisia mielipiteitä toishaalta täysiarvosen porvarin rollista ja staatuksesta ja toishaalta eri minoriteettikulttuuritten jäsenen rollista ja staatuksesta. Sillä se oon syytä uskoat nettä ehotukset toimiksi minkä päämäärä oon lujentaat esimerkiksi kielä ja kulttuuria, oon monilet mieluiset, mutta ei kuitenkaan kaikilet. Sillä se oon tärkeä hommata passelia tiloja ja turvalisia prosessia missä eri tokat pääsevä keskustelemhaan niitten sisäsisästä erimielisyyksistä ja yhtheisymmäryksheen pääsemisestä, ja nettä Norjan esivallat pääsevä yhtheistyöhön näitten kansa.

Kommissuuni oon koko aian, kansa ko se oon koonut ihmisten omia muisteluksia, lähtenyt siitä nettä johonki etnilisheen tokkhaan kuulumisen määrää ihmisen oma ittetidentifieeraus eli kunka ihminen ittet

oman etnisiteettinsä ymmärtää. Ko kommissuuni oon kohanut eri tokkia, ni se oon havanut nettä monet sanova nettä heilä oon usseita identiteettiä, nettä het näkevä ittensä saamelaisena, kvääninä ja/eli norjalaisena. Moni sanoo kansa nettä hänelä oon tyhä yksi identiteetti, nettä hän oon tyhä saamelainen, kvääni, norjansuomalainen, mettäsuomalainen eli norjalainen.

1.2 Yhtheenveto kommissuunin raportista

1.2.1 HISTOORIALINEN KARTTAUS – RUJALAISTAMISPOLITIKISTA POLIITTISHEEN MONENLAISUUTHEEN

Norja oon aina ollut monenkulttuurinen maa. Ruijalaisila ja saamelaisila oon maassa pitkä historia, ko taas kväänit ja mettäsuomalaiset oon esimerkkiä Norjassa vuosisatoja asunheista minorigiteetista. Jo valtakunnan kokoamisen aikana se oli kontaktia eri ihmistokitten välissä. 1100- ja 1200-luvula valtakunta ja kirkko sait jalansijan pitkin pohjasen rannikkoa aina Tromsshaan asti, ja 1300-luvula net olit sauttanheet jo Vuorean Finmarkussa. Siihen laihiin näitten aloitten saamelaiset jo'uit valtakunnan hallinon allet, mistä seuras uuenlais-ta verotusta ja ylitykäypä oikeussysteemi. Kirkon myötä aloit kansa lähätystyö ja saamelaisen käänyttäminen ja kristiliset tavat ja muut meininkit.

1200-luvulta 1400-luvulet aiat olit rauhattomat eri maitten kilpaillessa ja vuorottain karistaissa toinen toisen päälet, mutta sitte Tanska-Norja, Ruotti ja Ryssä sovit pohjasen mittaamattoman laajoitten sisämaitten yhtheisestä hallinosta aina kahen eli kolmen maan kesken. Nämät alat olit sitte niin käsketyt «yhtheisdistriktiä», minkä asukkhaat hä'yit maksaat veroa kahelet eli kolmelet valtakunnalet. Samhaan aikaan muutamitten aloitten saamelaiset sait vahvistetuksi erityisoikeuksia luononvarhoin ja omhaan ressursialhaan. Yksi esimerkki tästä oon eteläsaamelaisen poronhoitoalan laikutussysteemi, toinen oon oorninki Pohjas-Nuurlanissa ja Tromssassa, missä saamelaisila oli omia maaioikeuksia, eli niin käsketty «lapinperintömaaioikeus» («finneodelen»), ja vielä kolmantenna tsaarin antama «vapakirja» kolttasaamelaisilet, joitten vestasiin asentoala oli Näätämissä.

Ruijalaisen asutuksen leveneminen pitkin rannikkoa kohin pohjasta teki nettä saamelaiset jo'uit aina enämpi sishään ruijalaisheen yhtheiskuntameininkhiin. Monet fiskuväärit ja ruijalaisen väen paljo lissääntyminen laitoit monessa paikassa konfliktia Norjan esivalloitten ja saamelaisen välissä.

Tanska-Norjan selviytyminen voittajanna Kalmarinsoasta (1611–1613) teki nettä rannikko ja vuonot Titisvuonosta Varenkhiin panthiin Norjan hallinon allet.

1600-luvula oli kansa paljo noitaprosessia, ja erittäinki Finmarkussa.

Nämät osait eriliikasesti saamelaishiin. Pohjas-Norjassa oli 177 noitaprosessia, niistä 37 saamelaista vasthaan; Trøndelagissa oli saamelaisia vasthaan 3 prosessia.

1600-luvun lopusta alkain kruunun vaatimukset Tanska-Norjan perifeerioissa kasvoit, muun myötä siihen laihiin nettä kruunu enämpi ko ennen viittas vanhoissii kuninkhaalishiin «regaalhiin», peritthyin oikeukshiin, minkä jälkhiin kaikki maa mitä yksikhään ei viralisesti omistannut, kuului kuninkhaan omistuksheen. Tästä oli useampia vaikutuksia 1700-luvun aikana. Lapinperintömaaioikeu'en kumothiin, ja saamelaisen aloitten vanhaa siida-oorninki alkoi mistantaat allaa, mutta säilyi kuitenkin kolttasaamelaisila.

Saamelaiset säilytit kau'on oman sisäsen oikeusoorininkin. Siitä oon monta esimerkkiä nettä saamelaiset konfliktissa paikan esivalloitten eli muitten paikan ihmisten kansa nousit puolustamhaan omia oikeuksihaan.

Kväänitten merkitys Pohjas-Norjassa alkoi vähittäin kasvaamhaan. Ensimmäiset kväänit oon registree-rattu maanosan asukkhaiksi jo kaikkiin ensimmäishiin veromantaalhiin 1520-luvulta etheenkäsin. Mutta ennen 1700-luvun alkua kvääniä oli Pohjas-Norjassa tyhä vähän; määrä alkoi lissääntymhään nuin vuesta 1720 etheenkäsin. Norjan rannikollet siirtymistä saattaa pitää yhenlaisena jatkona suomalaisten puunitten Lapinmaitten koloniseerauksellet, mutta osin kansa seuruksena siitä nettä kotopaikoissa oli katovuusia ja kulkutautia, ja nettä ihmiset pölkäsit joutumista sotaväkeen ja pakenit sottaa niin ko Isoa pohjansottaa (1700–1721).

Norjan esivallat toivotit kväänit tervettulheeksi asettumhaan rajaseu'uilet puuniksi, ehola nettä olisit uskoliset Tanskan-Norjan kuninkhaalet, sillä ko esivallat tiesit nettä hetit rajat tultais traktaatilla vahvistamhaan. Fastasti asuttua allaa oli huonompi pittää «ei-kenkhään-maana», se ko nimittäin saattais antaat tillaa tulkinallet nettä sen maa-alan olis lualinen vappaasti liittää osaksi jotaki muutaki valtakuntaa. Alattiossa lantalaiset eli kväänit jo'uit eriliikasesti Finmarkun amtmannin kansa riithaan paikan ressursitten käytöstä. Het pyysit asiassa apua kuninkhaalta, ja yksi heän representantti, lantalainen Knut Olsen, lähti Kööpenhaminhaan, missä muisteli asiasta. Tuloksenna oli nettä heitä uskothiin ja amtmannin erotethiin. Kväänit vanoit kansa kuninkhaalet uskolisuusenvalan, mikä oon vanhimus olemassa oleva kväänidokumentti.

Kolmas tokka mitä kommissuuni tutki, mettäsuomalaiset, olit savolaista lähtöä Etelä-Suomesta. Nämät olit 1500-luvula alkanheet asettumhaan Värmlandhiin Ruotthiin, ja sieltä heitä siirtyi 1600-luvun alusta etheenkäsin Östlanin issoilet mettäse'uilet Norjhaan. Ennii-

ten mettäsuomalaisia jäi asumhaan likit rajjaa Solörin alalet, mitä sitten alethiin käskemhään Suomalaismetiksi («*Finnskogene*»). Sielä mettäsuomalaiset löysit asenon kangasmailta ruijalaisten vanhaastansa asuttamitten isoitten jokivuomitten välistä. Mettäsuomalaisten tärkein tuntomerkki oli huhtapruuki, mitä useasti käskethiin nimilä *svedjing* («huhtaaminen») ja *bråtebrenning* («rutopalo»)

Erittäinkin huhtapruukin takia mettäsuomalaiset jo'uit riithaan pote ruijalaisen puunaväen ja näitten tradisunaalisen maapruukin kansa ja isoitten kristiaania-laisten kauppahuonheitten ja niitten mettäpruukin kansa. Mettäsuomalaisetki freistasit 1820-luvun alkupuolela puolustaat itteänsä esivaltoja vasthaan ja halusit parempia elinehtoja ja suomalaisia opettajia ja pappia, ja vielä oli vaatimus nettä heitä varten perustettais oman mettäsuomalaisen suokkanan poikkit Ruottin ja Norjan rajan. Tämän kaiken esitethiin laajassa anomuskirjassa («*petisjon*») ja sitä lujenethiin marsimalla Tukholmhaan. Vaatimukset hyläthiin ja ruijalaistamista koulussa ja kirkossa pi'ethiin Suomalaismettissä selvänä asianna. Ainua tulos kapinasta oli, nettä jälkhiin annethiin maholisuuen ostaat talon omhaan omistuksheen.

Yksinvaltasen kuninkaskunnan kunnianhimo täkkäs kansa uskonon asiat. Puhasoppisuuen aikana aina 1600-luvun lopphuun astit kirkola ei ollut mithään selvää päämäärää freistata käänyttää saamelaisia, mutta pietismi toi asihaan muutoksen. Vuona 1714 perustethiin erityisen keskusinstitutin, Misjonskollegietin («*Lähätyskolleegio*»), missä oli saamelaislähätystä varten oma osakunta, Finnemisjonen («*Lapinlähätys*»). Se alkoi toimheen Tronjamissa, ja sitä johti Thomas von Westen. Lähätysommaa tehthiin saamen kielelä, ja sitä varten laitethiin Tromjamhiin omia koulausintutusuunia. Uuempi tutkimus oon osottannut nettä koulu kehittyi monila lähätysaloila hy'in. Useat misunäarit perustit tietheestä, ja heistä tuli erinomhaisia saamen kielen, kulttuurin ja uskonon tuntijoita, ja het kirjoitit alas paljo tietoa saamelaisten hengelisyydestä. Toiselta puolen se oon selvä nettä lähätystyö demoniseeras saamelaisten tradisunaalista uskononharjotusta. Saamelaisten rumpuja poltethiin eli net otethiin heiltä poi'es, muutampia lähätethiin antikvaarishiin kokhoonpanhoin, ja heän uhripaikkoja hävitethiin.

Lähätystyölä oli muuki tarkoitus ko tyhä uskonollinen, se piti nimittäin toimitaatatintamisen työkaluna ja olla apuna pohjasten aloitten integreeramisessa tanskalais-norjalaisheen valtakunthaan.

Jälkhiin Ison pohjansoan Tanska-Norja ja Ruotti pääsit sopimuksheen rajatraktaatista, mikä valmistui vuona 1751. Yhessä traktaatin liikaosassa, mitä käskethään nimelä *Lappekodisillen* («*Lapinkodisilli*»), oon joukko detaljeeratuita määräyksiä minkä meininkinnä oon turvata tradisunaalisen poronhoi'on jatkuminen

poikkit Ruottin ja Norjan rajan. Kodisilli tuli jossaki määrässä vaikuttamhaan kansa muissa rajakysymyksissä eriliikasesti pitkin Tenojoenvartta ja suhteessa Varenkin kaupphaanki. Lapinkodisilli oon aina voimassa, vaikka sen toimimista oon usehaan kerthaan eppäilty.

Vuona 1826 jaethiin viimisenki yhtheisalan ko Norja ja Ryssä pääsit sopimuksheen rajasta. Raja halkasi tuon alan kolttasaamelaiset siidat, nimittäin Paatsjoen, Petsamon ja Näätamön siidat. Näätamön kolttasaamelaiset valittit jäähä Norjan alamaisiksi, mutta muut siidat päätit jäähä Ryssän vallan allet. Samassa otethiin vaarin kolttasaamelaisten tradisunaalisista oikeuksista rajan poikkit ja traktaatthiin tehthiin sen takia liikasopimuksen vuona 1834. Siinä Paatsjoen koltat mistansit omat Norjan puolen talvikylänsä, mutta het sait kesäaikana oleskella Norjanki puolela. Näätamön kolttasaamelaiset taas sait oleskella Suomen puolela syksylä ja talvela. Jälkhiin 1800-luvun puolirajan Näätamön kolttasaamelaiset ei ennää saanheet oleskella Suomessa, ja 1920-luvula Paatsjoen kolttasaamelaiset mistansit viimisetki Norjan puolen oikeuet.

Vaikka kolttasaamelaisten perityitä oikeuksia Näätamössä ennen rajan vetämistä paljoki kunnioitethiin, ni tila vähittäin muuttui 1800-luvulta so'itten välisheen aikaan. Heän viimisetki kulttuuriset ja elinkeinolisiet varustukset kaa'uit. Ensisti het vuona 1848 mistansit yksinoikeu'en Näätamönjoen lohenkalastuksheen, sitte yhtheismaan, koltanmaan, purethiin, ja viimeksi het 1930-luvula mistansit maholisuuen itenäisheen poronhoithoon eikä ennää saanheet yksin paimentaat ommaa kolttaporoeloa. Takustanna tället oli ennen kaikkea se nettä se'ulet siirtyi muita ihmistokkia, enniiten kvääniä, jotka vaa'it saaha osansa ressursista.

Kolttasaamelaiset aina enämpi ja enämpi marginaaliseerathiin. Oikeusideologinen ymmärys nettä «kaikilet kylän ihmisillet kuuluu samat oikeuet» kääntyti kolttasaamelaisten vahinkoksi.

Esivalloitten toivomus regulaarata poronhoitoa, ensin vuona 1883 yhtheisellä lapinlaila («*felleslappeloven*») ja vuona 1897 liikalapinlaila, vaikutti eriliikasesti eteläsaamelaisela alala negatiivisella tavala poronhoithoon. Mutta eteläsaamelainen poronhoito oli joutunut jo paljo varheminki painon allet, ennen kaikkea ko väki alan puunakylissä valjusti kasvas, mistä seuras asutuksen levenemistä ja poronhoitoaloilet tuli puunitten kesäsioja. Muutamilla aloila kansa sukupolvinen halveksunta porosaamelaisia ja heän elintappaa kohthaan olit matkassa oikeuttamassa huonoa kohtelua ja vääryyksiä, ja siitä seurauksena vielä saamelaisten ajojahti («*finnejaging*») ja väkivalta. Saamelaisten päälet karistaminen ja heän poroitten lahtaaminen Dalbusjøenin vieressä Osissa Österdalenissa vuona 1811 oon esimerkki vakavasta väkivallasta eteläsaamelaisia poron-

hoitajia vasthaan. Puunat karistit asheitten kansa neljän perheen ja heän poroelon päälet ja lahtasit sa'oitain poroja. Asiata tutkithiin ja puunat sait sakkoja, mutta samala annethiin tuomion minkä jälkhiin saamelaiset mistansit oikeuet kysymyksessä olheeseen alhaan.

1800-luvun puolirajhaan astit Norjan esivalloitten holninki saamelaisia, kvääniä ja mettäsuomalaisia kohthaan oli kuitenkin enniimitten positiivinen. Isotinka päätti esimerkiksi vuona 1826 perustaat Trondeneshiin oman opettajankoulauksen saamenkielisiä opettajia varten, ja valittaissa vaalimiehiä maakuntakokoukshehen, mikä piti valita representantit Eidsvollhiin, tuli sinnet valituksi useampia saamelaisia ja kvääniä. Tromssa ja Finmarkku olit siihen aikaan yksi maakunta, ja sen kolmesta representantista Eidsvollhiin yksi oli paat-sivuonolainen kvääni, Henrik Larsen Skjæret. Mutta ko posti kulki siihen aikaan niin hithaasti, ei Eidsvollissa ollut paikala yhtäkhään Pohjas-Norjan representanttia.

Pitkän sota-aian aikana ennen vuotta 1814 lähätystyö saamelaisten joukossa loppui. Lähätystyö vaihettui vähitellen ruijalaistamishehen. 1840-luvula useat merkittävät redaktöörit ja muutamat papit ja isotinkamiehet aloit vastustamhaan politikkaa mikä oli freistanut antaat koulussa ja kirkossa sijjaa kansa kväänin ja saamen kielilet. Vastustajat meinasit nettä ruijan kieli oli välttämätön tie kansalisheen sivistyksheen ja kulttuurihiin, ko taas saamen ja kväänin kielet olit primitiiviset. Lisäksi argumenteerathiin nettä pohjasen rajase'ut olit niitten suuren «vieroväen», saamelaisten ja kväänitten takia eriliikasen haavottuvasiet ja vaarassa.

Ajatus pote Ryssän nettä Suomen vaarasta vaikutti nettä alethiin satsaamhaan kansakuntaa rakentavhiin hommhiin nettä turvattais valtakunnan nämät osat. Tuloksenna oli ruijalaistamispolitikki. Ruijalaistamistoimhiin alethiin koko alala Tiitisvuonosta Nuurlanista pohjasen suunthaan. Hiljemin toimia suunathiin eriliikasesti Finmarkkhuun ja kahtheen Pohjas-Tromssan kommuunhiin. Esivallat uskoit nettä muissa paikoissa ruijalaistuminen tapahtuis ommaa keinoa myön ko koulussa ja kirkossa käytethiin tyhä ruijaa ja alalet siirtyi ruijalaista väkeä.

Ensisä Isotinka päätti selvittää pohjasen kielioloja. Samala vielä jatkathiin saamelaisten julkasuitten rahottamista koulun ja kirkon tarpheissiin. Vuona 1851 sitte perustethiin fondin joka paransi ruijalaistamispolitikin ökonoomista pohjaa, Lapinfondin («Finnefondet»), joka oli toimessa aina vuotehen 1921 astit. Hallitus ja Isotinka otit ruijalaistamispolitikin uuesti frami-let taas 1860-luvun alussa, ja sillon tarkotuksena oli parantaat sen praktilista läpitiemistä ja laittaaat sitä varten instruksia.

Tätä ennenkin viethiin läpit toimia mikkä osottava nettä ruijalaistamispolitikila oli pote paikalisia ja valtakunnanpoliittisia kannattajia. Vuositten 1860 ja 1883

välissä Isotinka myönsi rahhaa nettä saatethiin Rörosissa antaat saamelaisia kläppiä poi'es ruijalaisilet ruokkovanhemillet. Isotinka antoi sitä varten erityisrahottuksen.

Isossatingassa oli vuona 1863 ensimmäinen perustava debatti ruijalaistamispolitikista, ja siinä hunteerathiin erityissytä miksi se oli tärkeä laittaaat toimia saamelaisia ja kvääniä varten. Ensimmäinen ruijalaistamisinstruksi «ylitmenodistriktitten» opettajia varten oli tullut jo vuotta varhemin, samoten reekelit Lapinfondin käyttöä varten.

Ylitmenodistriktiksi käskethiin alat missä oli ootteheessa nettä koulukläpit oli maholinen ruijalaistaat, ei tyhä saaha oppimhaan ruijaa, mutta kansa vaihettamhaan päivälisen kielen saamesta, kväänistä eli suomesta ruijaksi. Ylitmenodistriktit olit muutoksessa nuin vuotehen 1900, ja tavalinen oli nettä net Finmarkussa koko aian levenit, mutta Tromssassa ja Nuurlanissa pienenit ja vähittäin muutuut ruijankielisiksi distriktiksi. Esivallat tiesit nettä saamelaisia aloja oli alkuperästen ylitmenodistriktitten eteläpuolelaki, mutta ajattelit nettä ruijalaistaminen sielä menis ommaa keinoa ilman sen kummempia toimia ja sitä kautta nettä koulussa ainua kieli oli ruija.

Nuin vuesta 1870 etheenkäsin ruijalaistamispolitikista tuli aina ankarampi. Evaluateeraukset näytit nettä koulupolitikki ei ollut toiminut ruijalaistamisen etheen niin hy'in ko oli ollut ootteheessa. Tätä selitethiin opettajitten liberaalila holninkilla ja sillä nettä nämät ei olheet ymmärtänheet saamen ja kväänin kielen voimaa. Ensimmäinen ruijalaistamisinstruksi oli tullut vuotta ennen, samoten reekelit Lapinfondin käyttöä varten.

Se meinathiin nettä kirkko pitäis olla myötä ruijalaistamispolitikissa, ja sillä laitethiin omia instruksia kirkon ruijalaistamistoimia varten. Kirkolta ei kuitenkaan koskhaan vaa'ittu liikka ankaria toimia ko koululta. Siihen laihiin se oli luultavasti enniimitten sen takia nettä kirkola oli dilemma ko se piti sovittaat yhtheen ajatuksen Jumalan sanasta äitinkielelä ja Jumalan sanasta ruijaksi. Kirkko näyttäis kyllä toiminheen sammaa tahtia ruijalaistamispolitikin kansa, mutta olheen koko aian pari askeletta jäljessä. Uuempi tutkimus oon näyttänyt nettä tyhä harvat papit tykkäsit nettä ruijalaistaminen oli puhthaasti hyä asia. Vuona 1888 perustethiin uuen lapinlähätyksen. Uusia prupleemia kirkolet vaikutti kansa lestaatiolaisuus, ko sielä, tarkasti Lutherin ohjetta nouattain, toimithiin äitinkielelä.

Aikaa myön tie'etki otethiin matkhaan kansakunnan rakentamishommhaan, ja se oli myötä vaikuttamassa negatiivisia holninkia saamelaisia, kvääniä ja mettäsuomalaisia kohthaan. Histoorikkari ja geograafi Yngvar Nielsen, Kristiaanin etnograafisen museumin johtaja, esitti vuona 1889 teorian saamelaisen asutuksen etelärajasta. Teoria oon saanut nimen «tukkimateoria». Teorian jälkhiin saamelaiset olit «tukkinheet»

Trøndelagin pohjasemmista osista «kohin etelää Tronjamen suokkanassa ja Hedemarkenin maakunnassa», missä asutus 1600-luvun lopussa eli 1700-luvun alussa oli sauttanut Rørosin ja topanut siihen. Teoriasta tuli omana aikana valtavirtaa, ja sillä alethiin muun myötä poropalkkimista rii'eltäissä perustella tuomioita.

Fyysilinen antropologia oli syntynyt Pohjasmaissa 1800-luvun puolivälissä, mutta Norjan se sautti vasta vuosisa'an jälkipuolela. Enniiten huomiota Norjassa sai kraniologia, se tahtoo sanoat oppi pääkallosta ja sen mittaamisesta rasistisessa tarkotuksessa, ja vähittäin se voitti allaa kansa rotubiologiassa ko uskothiin nettä ihmisen henkisiä omituisuuksia oli maholinen lukeat pääkallon mittaustuloksista. Välhiin samassa tarkotuksessa mitattiin kokonhaisia luurankojaki. Ensiksi laajempia mittauksia hommailthiin sotaväen rekrutitten joukossa, ja tuloksia vertailthiin sitte eri aloitten sisälä. 1900-luvula matkhaan lähtivä kansa akateemiset ihmiset, ja alethiin isoja regionaalisia prosektia, mistä esimerkkinä Tiitisvuonon prosekti so'itten välisennä aikana. Vielä oli privaattia miljöitä mikkä erityisesti hommailit semmosten teorioitten kansa missä tutkithiin ihmislunon mentaalisia omituisuuksia. Yksi fyysilisen antropologian si'uhaara olit monet isot pohjasmaiset "kansalisen ihmislunon" komparatiiviset tutkimukset.

Fyysilinen antropologia oli eppäilemättä vaikuttamassa saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten stereotyyppilistämiseen ja stigmatiseeraamiseen. Muutamisti mittaamishiin suhtau'uthiin kansa negatiivisesti, erittäinki sillon ko siinä koko kroppia mitattaisa piti riisuat ittensä alasti. Samoten siitä ei olheen tykätty ko usseissa paikoissa saamelaisila kirkonmaila kaivethiin ylös luurankoja. Luurangot piti lähättäät tietheelissiin kokhoonpanhoin. Useasti paikan ihmiset pi'it nettä semmonen homma oli pote traumaattista ja osotti halveksuntaa heitä kohin.

1800-luvun lopussa ruijalaistamispolitiikki oli kehittyynyt kokonhaiseksi assimilasuunipolitiikiksi minkä tarkotuksena oli saaha saamelaiset, kväänit ja mettäsuomalaiset kielelisesti ja kulttuurisesti assimileeratuksi niin hopusti ko maholinen. Ruijalaistamispolitiikka oli oma paikka laissa ja instruktissa, ja sen sisältö ja tärkeimät konstit olit jo valmhiina olemassa. Sen kokavana pohjana olit kansakunnan rakentaminen, evoluunioppi ja turvalisuuspolitiikki.

Se oon maholinen löytäät kahenlaista ruijalaistamispolitiikkia. Toinen oli suunattu saamelaisia, kväänia ja mettäsuomalaisia vasthaan ylheisesti. Toinen oli suunattu erityisesti Finmarkun ja Tromssan saamelaisia ja kväänia vasthaan, sillä ko net olit niin käsketytä ylitmenodistriktiä. Täälä oli muutampia sen mallin myöntyksia nettä saamea ja kväänia saathiin käyttäät apukielenä, mutta oli kansa muita toimia, pote aukeimia ja piilotuita, millä eesautethiin kielenvaihetusta ja assimile-

erausta. Toelisuuessa molemanlaisila ruijalaistamispolitiikka oli vaikutuksia.

Vuona 1898 päätethiin uuen instruksin ylitmenodistriktitten opettajia varten. Wexelsen-plakaatti teki selväksi nettä ruijaa piti käyttäät ylheisennä opetuskielenä kaikissa faakissa, uskononopetuksessaki. Kväänia ja saamea oli kuitenkin maholinen käyttäät apukielenä, mutta ei opetuskielenä. Opettajia pyyethiin kansa kohatessa vanhempia ja koulukläppiä viemhään etheenkäsin sanna ruijan kielen käyttämisestä vapa-aikana.

Varhempaa meininkia viä ruijalaistamistoimia aina useammilet yhtheiskunnan aloilet jatkathiin, ja esimerkiksi asuttaminen, tienrakenus ja industria olit matkassa ruijalaistamisen työkalupakissa.

Konkreettinen esimerkki oon Finmarkun vuen 1902 maanmyyntilaki, mitä yhdessä sen kieli-instruktin kansa ajatelthiin saatettavan käyttäät työkaluna kansakunnan rakentamisessa ja maakunnan ruijalaistamisessa. Maanosto oli maholinen tyhä Norjan porvarillet, ja myytessä piti ottaat vaarin siitä nettä «se oli kunnon väkeä, mikä saattaa puhuat, lukeat ja kirjottaat ruijaa ja millä ruija oli päivälisessä käytössä, mikä asuttaa distriktiä ja eesauttaa sen viljelemistä ja oon muutonki distriktillet hyö'ylinen». Pote lain esityössä ja kuulemisten aikana tehthiin selväksi nettä laila ei ole tarkotus estäät saamelaisia ja kväänia ostamasta maata, mutta sillet panthiin «suomalaisvaaran» takia ehtoja.

Se oli esivalloitten tehtävä pasata nettä lakia praktiseerathiin oikealla mallila. Näyttää nettä sitä enniimiten praktiseerathiin joksiki liberaalisti. Enniimiten hyläthiin semmosia hakemuksia missä kysymys oli aloista mikkä oli tarkotettu muuhun käytthöön ko maapruukhiin, esimerkiksi fiskuväärin maapohjaksi eli jutokeinoja ja poropalkisia varten. Laki vaikutti kuitenkin ruijalaistavasti, sillä ko matrikuleerattavillet maillet häytyi antaat ruijalaisen nimen, vaikka tästä oon usseita poikkeamia ko se oon annettu sekä saamen- nettä kvääninkielisiä matrikkelinimiä. Muutamissa paikoissa muumat ihmiset otit ruijankielisen matrikkelinimen omaksi peränimeksi. Mutta se oon selvä nettä kieli-instruksi tuntui saamelaisista ja kväänistä provoseeraavalt ja halveksuvalta, ja net protesteerasitki instruksia vasthaan. Instruksin otethiin kuitenkin poi'es käytöstä vasta 1960-luvula.

Ruijalaistamispolitiikin liikakoentaminen 1900-luvun vaiheessa osas erittäinki Finmarkkhuun, siihen maakunthaan missä koulula oli isomukset vaikeuet ja missä ruijalaistaminen oli menestynnyt huonoimitten. Yksi tärkeä toimi oli koulutirehtöörin viran perustaminen maakunthaan vuona 1902. Ruija piti saaha vielä isoman rollin opetuskielenä. Yksi osotus tästä oon nettä Tromssan opettajakoulun vapapaikkaoorninkin kielsekotuspaikkakuntia varten lopetethiin vuona 1904. Si-

itä seuras nettä ennää ei koulattu opettajia jotka olisit saattanheet saamen eli kväänin kieltä.

Uuen koulusatsauksen tärkein toimi oli staatinintennaattien rakentaminen. Erityinen poliittinen syy tähän löytyy ruijalaistamisesta. Kokoamalla ruijalais-, saamelais- ja kväänilapset samhaan internaattiin koulu saisi täyden kontrollin ruijalaistamisesta, ja samassa saatais pareman koulun ja vähenettäis kouluklöpitten poissaoloja. Kaksi ensimmäistä internaattia aloit toimimhaan vuonna 1905, molemat Etelä-Varenkissa, «uhan alla olevitten rajase'uitten» syämässä, missä asui iso määrä saamelaisia ja kvääniä. Kansa kolmanen internaatin pykäthiin Etelä-Varenkhiin, se oli vuonna 1907. Internaattien pykkäämistä rajase'uilet jatkattiin ja Yykehäänki semmosen saattiin 1920-luvun alkupuolela.

Samhaan aikaan internaattien kansa pykäthiin kirkkoja ja kappelia, ensimmäisen Näätmhönön vuonna 1902. Internaattien ja kappelitten oli määrä toimiat rajase'ula yhenlaisena ruijalaisen «kulttuurin rajavarustuksena» Ryssä ja Suomea vasthaan, minkä ilma-sun sitte liitettiin justhiin näihin pytinkhiin. Useat niistä rakenethiin erittäisen norjalaisen arkitehtuurin mallin jälkhiin nettä siihenki laihiin niitten kautta saattettiin markeeratuksi justhiin ruijalaisuutta. So'itten välissä rakenethiin koko joukon kommunaalisia internaattia. Soan alkaissa vuonna 1940 Finmarkussa ja Pohjas-Tromssassa oli toimessa likemäs 50 internaattia. Soan aikana net kohta kaikki hävitettiin, mutta usseimat pykäthiin ylös uuesti, ja lissääki vielä oli tulossa. Kouluinternaatit olit Finmarkussa tärkeä osa kouluhommaa aina vuosituhanen vaiheeseen astit.

Eteläsaamelaiset puohasit pitkän aikaa sen etheen nettä saatais semmosen staatinintenaatin minkä oppiplaanassa keskessä oli eteläsaamelaisuus, pote kieli ja kulttuuri, mutta se ei menestynyt. Useat lähätysseurat tartuit asihaan. Muun myötä perustettiin Havikhaan likit Namsosia internaattikoulun vuonna 1920. Lähätys sai staatilta varat se triivaamisheen. Havikan internaattikoulusta tuli, samoten ko Finmarkun staatinintenaatista, koulu ruijalaistamispolitikin implementeeraamista varten. Tästä seuras kivoja ja kestäviä protestia eteläsaamelaisen yhtheiskunnan puolesta.

Jälkhiin vuosisa'an vaiheen ruijalaistamispolitikin vastustamisen organiseerattiin paremin, erittäinki saamelaisen joukossa. Eteläsaamelaisela alala kysymys oli enniimitten poronhoion ja maapruukin suhteesta, mutta kansa koulusta ja kielestä. Pohjasessa kysymys oli enämpi kielestä, kulttuurista ja koulusta. Vuoteen 1910 astit Hålogalannin pispat olit lujasti kuuroamassa vastustusta, samoten liberaalit papit, ja nämät vastustit kansa Lapinlähätystä ko sillä oli myötäävä holninki ruijalaistamista kohthaan. Nämät papit laitoit oman lapinlähätyksen vuen 1910 ympärit, Det Norske Luther-ske Finnemisjonsforbundin («Norjan luterilainen lapinlähätysliitto»), mikä kansa mobiliseeras ruijalaistamista

vasthaan lujasti kriitilisten julkasuitten läpit. Vuona 1925 lapinlähätys taas yhistyi uuen nimen Norges Finnemisjonssekskap («Norjan lapinlähätysseura») allet. Vuona 1966 se vaihetti nimen ja siitä tuli Norsk Same-misjon («Norjan saamelaislähätys»).

Kansa Isostatingasta löytyi saamelaista vastustusta jälkhiin ko uuniemeläinen opettaja Isak Saba tuli saamepoliittisen programin kautta valituksi isotinkamieheksi. Saba istui kaksi kautta, vuesta 1906 vuoteen 1912. Hän ei kuitenkaan menestynyt kääntämhään ruijalaistamispolitikin suuntaa. Siihen oli Isontingan poliittinen yhenmielisyyys liika luja.

Toistaiseksi isomus taphaus saamelaisten organiseerausessa oli ensimmäinen saamelainen maakokous Tronjamissa vuonna 1917, missä Elsa Laula Renberg oli keskinen ihminen. Maakokouksen alkupäivää, 6:ttä fepruuarikuuta, oon 1990-luvulta alkain feirattu saamelaisen kansalispäivänä, saamekansan päivänä.

1920-luvula Isotinka asetti Parlamentaarillisen koulukommisunin (1922–1927), minkä tehtävännä oli tutkiat kouluvärkkiä ja valmistella uutta koululakia. Tenolaisen nuoren saamelaisopettajan Per Fokstadin oli pantu merkkhiin ko hänellä oli uusia ajatuksia saamelaisesta koulusta ja saamen kielestä. Hänen kommisuunilet esittämät ehotukset ei kuitenkaan menestynheet. Kommisunin hommaama laaja materiaali osotti kuitenkin nettä saamea ja kvääniä aina käytettiin kohta paljo apukielenä, huolimatta kiristämisestä ja vaatimuksesta nettä ruijaa hä'ythiin käyttäät tasan ko se oli maholinen.

Isotinka käsitteli lakia kansakoulusta maakylyssä (1936), ja siinä ensimmäisen kerran kolmheenkymmentheon vuoteen toesti käsitelthiin ruijalaistamispolittikka. Hallitus meinas nettä koulun ruijalaistamispolittikka piti jatkata. Isotinka oli ehoksesta sammaa mieltä, mutta päätti nettä apukielenä sai käyttäät tyhä saamen kieltä. Saamelaisila, jotka olit «alkuasukkaat», oli Isontingan mielestä toisenlaiset oikeuet ko kväänilä, jotka olit «siirtolaiset». 1870-luvulta astit koulun ruijalaistamispolittikki oli ollut samanlainen saamelaisia ja kvääniä kohthaan, mutta nyt ei kväänikouluklöpilä ollut ennää minkhäänlaisia omia kielioorninkia.

1920-luvula osa Ruottin puolen porosaamelaisista mistansit oikeuen kesäpalkisheen Norjan puolela. Tämä vaikutti nettä Ruottissa porosaamelaisia pakkosiirethiin etelhäänkäsin, mistä tuli vakavia liikavaikutuksia osalet Norjan puolen poronhoitoa. Norjhaan saattiin uuen poronhoitolain vuonna 1933, ja tämä vaikutti nettä poronhoito joutui kivan viralisen ohjauksen allet.

Norjassa saamelaiset, kväänit ja mettäsuomalaiset jo'uit monheen laihiin tuntemhaan toisen maailmansoan vaikutuksia, vaikkakhaan naziesivallat ja okkupasuunivoimat ei ylitpään paljo heistä perustanheet. Soan kaaoksessa poronhoito joutui kuitenkin monin paikoin kärsimhään, ko poroja ammuthiin ja lahattiin sal-

laa. Vuen 1940 sotatoimissa oli myötä kansa saamelaisia, kvääniä ja mettäsuomalaisia, ja taisteluhin Narvikin tykönä osalistui paljo kvääniä ja saamelaisia. Net olit myötä kansa vastarintahommassa. Monet olit rajaluusi-na eli -opphaina ja partisaanina, ilman nettä het sait sitä tunnustusta minkä olisit tienanheet. Esimerkiksi erittäinki Tiitisvuonon saamelaisia rajaluusia joutui jälkhiin soan eppäilyn allet, mikä sitte vaikutti syviä haavoja moniksi vuosiksi etheenkäsin. Vasta aivan viimi vuosina tämän asian oon sovitettu ja sitä oon pyetty viralisesti antheeksi.

Soan aikana monet Finmarkun ja Pohjas-Tromssan koulukläpit mistansit ison osan kouluopetuksesta sillä ko okkupasuunivalta otti käytthöönsä koulupytingit, ja syksylä 1944 paljo niitä kansa poltethiin. Tuloksenna oli nettä monet ei oppinheet lukemhaan ja kirjottamhaan vaikka heilä oli siihen oikeus, ja useat jäitki sen takia analfabeetiksi. Tämä osas erityisen pahasti saamelaishiin ja kväänhiin ko heän kielitila oli semmonen ko oli.

Vasta kau'on jälkhiin soan saathiin toimheen ökonoomisen oorninkin minkä läpit kuitenkin vähä saathiin korvatuksi sitä nettä ihmiset olit mistantanheet oman koulunkäynin.

Finmarkun ja Pohjas-Tromssan evakueerinki ja polttaminen osas pahasti sen alan kaikkhiin ihmishiin, ja iso hävitys kohtas ihmisten materiaalista kulttuuria. Evakueerinki heionsi vielä lissää saamelaisten ja kväänitten kieltä ja kulttuuria. Jälkhiin soan Finmarkun rantakylissä kielenvaihetus otti ison askelheen etheenkäsin. Perheet mikkä ennen olit päivälisesti puhunheet saamea eli kvääniä, vaihetit kielen ruijhaan. Se vaikutti nettä kläpit kasvasit ylös ruija ainuana kielenä eikä kohta ollenkhaan oppinheet vanhemitten eli isovanhemitten äitinkieltä.

Ruijalaistamispolitiikki jatkui jälkhiin soan ennii-mitten samala mallila ko ennenki. Saamelaisten osalta oli kuitenkin merkkiä nettä valtaapitävät hunteerasit uuenlaista saamelaispolitiikkia. Tämä peilas kansoittenvälisen ytheiskunnan holninkimuutoksia minoriteettien suhteen. YK:n (Yhystynheitten kansakunnitten) ihmisoikeusjulistus (1948) oli vastaus niihin julmuuksihiin mitä minoriteetit Euroopassa olit kärsinheet toisen maailmansoan aikana. Seuraavinna vuosikymmeninnä YK sopi koko joukosta uusia julistuksia minoriteettien poliittisista ja kulttuurisista oikeuksista, ja nämät tulit aikaa myön vaikuttamhaan paljo saamelaishiin ja vähittäin kansa kväänhiin ja mettäsuomalaishiin.

Kylmän soan alkaissa, ja ko Norjasta tuli NATON:n jäsen, kvääniä taas alethiin eppäilemhään nettä het oon turvalisuusuhka. Syy tähän oli nettä useat kväänit olit toisen maailmasoan aikana partisaanina taistelheet Sovjetin komandon alla, ja vielä seki nettä kväänitten asuma-aloila Norjan kommunistisella partialla oli paljo kannattajia. Norjan esivalloitten vastaus oli kväänitten vahtaaminen ja heistä vaikeneminen.

Jälkhiin toisen maailmansoan Norjan poliittinen päämooli oli vähentää ökonoomisia, sosiaalisia ja kulttuurisia eroja nettä sillä mallila ytheiskunnassa sautetais enämpi sosiaalista ja ökonoomista tasatillaa. Samala se oli vähä sijjaa perustaat etnilisistä ja kulttuurisista eroista. Hy'invoitnytheiskunnan päämääränä ei ollut ruijalaistaminen, mutta se saattoi kuitenkin vaikuttaat siihen mallhiin. Ökonoominen moderniseeraus ja staatin halu lisätä styyrinkiä monissa elinkeinoissa vei isomphaan integrasuunhiin, mutta kansa konfliktihin ressursista ja areaalista.

Jälkhiin toisen maailmansoan saamelaisten organisaantuminen koki uuen nousun. Vuona 1947 perustethiin Norske Reindriftsamenes Landsforbundin («Norjan Porosaamelaisten Maaliitto»). 1940-luvun lopula siirtosaamelaiset perustit Uslhuun Sámi Særvin («Saamen Seura»). Meininkinnä heilä oli jakkaat tietoa saamelaisista ja viä etheenkäsin saamen kielen ja kulttuurin asiata. Vähittäin perustethiin kansa paikallislaakia. 1950-luvula saamelaiset aloit pohjasmaisen yhteistyön, ja vuona 1951 oli ensimmäinen pohjasmaisen saamelaiskonferansi. Vuona 1968 syntyi ensimmäinen yleispoliittinen kansallinen saamelaisorganisasuuni, Norske Samers Riksforbund («Norjan saamelaisten valtakunnanliitto»), mikä kansa alkoi yhteistyön kansoittenvälisen alkukansaliikkheen kansa. Tämä organisaeraus teki nettä saamelaiset pääsit myötä vaikuttamhaan Norjan saamelaispolitiikkiin.

Tämä uusi tila näkyi ensistä vuona 1947 alkanheen Samordningsnemda for Skoleverketin («Kouluhomman Yhteistyökommissuunin») työssä, ko siihen tuli oma osakunta saamen kouluasioita varten. Tulokseksi tuli useampia toimia saamelaisten koulutilan parantamiseksi. Opettajat aloit saamhaan stipendia nettä pääsit ottamhaan saamen kielen kursia eli studeeraamhaan sitä. Staatti antoi rahhaa nettä laitethiin aapisen missä oli rinnatusten tekstiit pohjassaameksi ja ruijaksi. Finmarkun saamenraa'in perustethiin vuona 1953, ja siitä tuli tähelinen työkalu Norjan saamelaispolitiikissa, ja se vaikutti nettä saamelaiset pääsit ittet vaikuttamhaan siihen. Vuona 1964 sen sijhaan tuli Norjan saamenraati (Norsk sameråd).

Hallitus vei toimia etheenkäsin nimittämällä laajan kommissuunin selvittämhään saamelaispolitiikin kaikkia puolia, nimittäin vuen 1956 Saamelaiskommissuunin (Samekomite), mikä jätti päätösneuvotuksensa vuona 1959. Komiteassa oli myötä paljo saamelaisia ja kansa tutkijoita. Päätösneuvotus oli tilinteko suhteessa entisheen saamelaispolitiikkiin, ja samala se antoi suunan uuelet saamelaispolitiikilet. Usseimissa asioissa Isotinka oli sammaa mieltä kommissuunin kansa ko se vuona 1963 käsitteli kommissuunin ehotukset. Vuen 1959 kansakoululaki (Lov om folkeskolen) kumos vuen 1898 Wexelsen-plakaatin ja sen instruksit ylitmenoaloitten opettajillet ja teki maholiseksi saamen

kielen käytön koulun opetuskielenä. Ruijalaistamispoliitikki saamelaisia vasthaan oli sitte viralisesti loppu.

1960-luvula Norjan politikki saamelaisia, kväänia ja mettäsuomalaisia kohthaan meni eri suunthiin. Mutta vaikka Sisä-Finmarkussa alethiin vuona 1967 opettamhaan lukemista ja kirjottamista saameksi, ni kuitenkin tosiasiaassa saamelaistenki ruijalaistaminen jatkui aina 1980-luvun keskirajalet. Siinä oli iso erotus sen välissä mitä Isotinka oli päättänyt ja kunka se meni arkipäivässä. 1970-luvula staatti antoi varoja monia saamelaisia kulttuuritarkotuksia varten niin ko De Samiske Samlinger -museohomma («Kaarasjoen Saamelaiset kokhoonpanot») varten, mistä tuli ensimmäinen ylhein saamelaismuseumi.

Samhaan aikaan freistathiin uela poronhoitolaila (1978) integreerata porosaamelaisten poronhoitoa ja oikeusymmärystä kansalisheen poliitisheen ja ekonoomisheen systeemiin. Se tuli vaikuttamhaan paljo pote ruijalaistamisheen ja oikeuellishiin olhoin. Merisaamelaisten fisku oli kauon ollut ison prässin alla. Fiskupoliittinen reguleeraus maholisti 1960- ja 1970-luvuila Pohjas-Tromssan ja Finmarkun vuonoitten rosvoiskun, mitä vasthaan paikan fiskulaakit ja kommuunistyyrit protesteerasi.

Alattion asiasta tuli ve'enjakaja minkä takia poliittinen ajattelu muuttui, ja havathiin nettä varhempia Isontingan päätöksiä oli rikottu. Saamepoliitikki laajeni olemasta tyhä kieli- ja koulupoliitikki, ja osin kansa elinkeinopolitikki, koskemhaan territoriaalisia oikeuksia ja vähittäin kansa saamelaisten ittethallintoa. Käsitet *alkukansa* sai uuen saamelaispoliitikin myötä vankan symbolisen merkityksen.

Jälkhiin ko Isotinka oli päättynyt rakentaat tammen Alattionjokheen, ja sitä seuras dramaattillisia käänteitä, ni hallitus asetti kaksi toimikuntaa selvittämhaan saamelaispoliitikki, Saamen oikeustoitimikunnan (Samerettsutvalget) ja Saamen kulttuuritoimikunnan (Samekulturutvalget). Saamen oikeustoitimikunnan ensimmäinen päätösneuvotus vuona 1984 tuli pohjaksi vuen 1987 saamelaislailet ja vuona 1988 peruslain erityisparagrafilet, mikä velvotti esivallat oornaamaan saamelaisilet erilisenä kansantokkana oikeuen oman kielen, kulttuurin ja ytheiskuntaelämän säilyttämiseen ja kehittämiseen. Vuona 1989 perustettiin Saamentingan, ja sillä mallila saamelaiset sait oman kansanvalitteman representatiivisen orgaanin. Kuninkas Olavi V aukasi sen samana vuona. Kysymys saamelaisten ittettämääräisoikeudesta ja oikeuksista maahan ja vetheen sai enämpi huomiota. Vuotta jälkhiin Norjasta tuli ensimmäinen maa maailmassa joka ratifiseeras ILO-konvensuunin nro 169, ja siihen laihiin se aina enämpi otti kansoittenoikeuellisen eesvastauksen saamelaisista. Saamen kulttuuritoimikunta valmisti useampiaki päätösneuvotuksia, mistä tähelissiin seu-

raus oli nettä saamelaisten kielioikeuet tulit myötä saamelaislakhiin vuona 1990.

Kväänistä ja mettäsuomalaisista ei juuri puhuttu ja heän ympärillä oli, saattaa sanoat, 1990-luvulet astit minoriteettipoliittinen hiljasuus vaikka ei kumpikhaan ihmistokka näkymätönkhään ollut. Mettäsuomalaiset olit jo soan aikana laittamalla kulttuurilaakia ja paikallismuseumia markeeranheet ommaa kulttuuria ja historiat. 1950-luvulta etheenkäsini meedia ja kirjailijat aloit perustaat erittäinki siitä puolesta kulttuuria mikä vaikutti eksoottiselta. 1970- ja 1980-luvula alethiin aina enämpi innostumhaan kulttuurin erityistrekitten tutkimisesta niin ko huhtapruukista ja sautuvista. Mettäsuomalaiset aloit oornata kansa omia mettäsuomalaispäiviä, missä vuotisesti symbolisesti julistethiin «Mettäsuomen republikin».

Suomalaiset studentit hait 1960-luvula Pohjas-Tromssasta ja Finmarkusta jälkiä vanhaasta kväänikulttuurista, ja muutamats ruijalaiset kirjailijatki mainittit kväänit omisissa kirjoissa. 1970-luvula eesvastauksen kväänitten tutkimisesta otit erittäinki Tromssan universiteetti ja Alattion distriktikorkeakoulu. Samhaan aikaan kväänistä kiinnostui kansa Norjan kulttuuriraati. Pote Pohjasmaitten ministeriraa'issa ja Pohjasmaitten raa'issa Suomen representantit aloit kyselemhään minkälainen se Norjan politikki oli kväänia kohthaan. Sen kautta ei sautettu paljo muuta ko nettä laitethiin pysthөөн muutampia suomen opetuksen pröövioorinikia. Jos esivallat ylitpään olit positiiviset, ni net halusit koulhuun ennemin suomen ko kväänin opetusta.

Kväänitten organiseeraus alkoi 1980-luvula. Ensistä syntyi vuona 1984 paikallinen kvääniihistys Pyssyjokheen; Ruijan kveeniliiton (nykysin Ruijan kvääniliitto) perustethiin vuona 1987. Etnopoliittisessa programisansa liitto vaati nettä kväänin kielen tunnustettais ja nettä kväänit saisit kansalisen minoriteetin staatuksen. Kväänitten organiseeraus oli saanut inspirasuunia pote saamelaisten organiseerauksesta ja kansa toornionlakolaisten mobiliseerauksesta mikä oli alkanut jo 1970-luvun alussa ja missä paino oli erittäinki kielessä, «meänkielessä».

1900-luvun alussa esivallat olit omassa politikissa koasti epäluulokset suhteessa kväänhiin ja mettäsuomalaishiin. Mettäsuomalaisista ajatethiin nettä niitä ei ennää ollenkhaan ollutkhaan minhään omana kansantokkana. Kväänitten suhteen holninki oli nettä net olit joukko siirtolaisia millä ei ollut mithään erityisoikeuksia. Lisäksi esivallat aukeimesti argumentteerasit nettä saamelaispoliitikila oli etusia.

Vuona 1995 tapahtui muutos. Sillon Euroopanraati pyysi Norjaa alletkirjottamhaan uuen konvensuunin, Kansalisten minoriteettien suojelun raamikonvensuunin. Kohta kaikki jäsenmaat liityit siihen, ja Norja kansa. Norja ratifiseeras konvensuunin vuona 1999, ja se astui voimhaan hetit samana vuona. Norja valitti

kansa «julistaat» mikkä minoriteetit kuuluivat konvensuunin allet, ja näitten joukossa olivat kväänit/norjansuomalaiset ja mettäsuomalaiset, ja lisäksi vielä juutalaiset, taatterit eli romaanikansa ja mustilaiset eli rommit. Sillä mallilla mettäsuomalaiset saivat virallisesti kansallisen minoriteetin statuksen, eikä kvääniäkhään enää pi'etty siirtolaisina, mutta nyt ne olivat kansallinen minoriteetti.

Vuonna 1992 Euroopanraati hyväksyi Eurooppalaisen sopimuksen regiooni- ja minoriteettikielistä, ja Norja ratifiseeras sen vuonna 1993; voimhaan se tuli vuonna 1998. Saamen kieli tunnustettiin minoriteettikieliseksi sopimuksen korkeimmalla tasalla (osa III), mutta kväänin osalle tuli vähemmän suojelua (osa II). Hallitus tunnusti kväänin omaksi minoriteettikieleksi vuonna 2005 jälkikäteen pitkän debatin siitä oliko kvääni suomen murret vain oma kieli.

2000-luvun vaiheessa ruijalaistamispolitiikka saamelaisia, kväänia ja mettäsuomalaisia vastaan oli viimein virallisesti loppu. Mutta tämä ei tarkoita nettä ruijalaistaminen on ollut yhteiskunnasta loppu. Sen seurauksena tarvitaan jatkuvasti kansantokien kielen, kulttuurin ja yhteiskuntaelämän vaarintorjuntaa ja kehittämistä. Se ei kuitenkaan ole keveä homma viä läpi semmosta aktiivista kieli- ja minoriteettipolitiikka mistä näyttäisi olevan poliittinen yhteisymmärrys. Tätä on luonollinen pittää yhtenä ruijalaistamisen konsekvensina.

1.2.2 RUIJALAISTAMISPOLITIKIN KALVHEESSA – RUIJALAISTAMISPOLITIKIN JA VÄÄRYEN KONSEKVENSIT

Ruijalaistamispolitiikasta oli saamelaisille, kväänille ja mettäsuomalaisille vakavia konsekvensia. Saamen, kväänin ja mettäsuomalaisten kielen ja kulttuurin ylläpidon katoamisesta seurasi kielen ja kulttuurin häviö ja kansa nettä maan väki ei juuri tiennyt näistä kansantokista. Ruijalaistumista eteenpäin vienheet prosessit ja yhteiskunnan samanaikainen muuttuminen on vaikuttanut prässää kansa tradisunaalisten elinkeinojen päät.

Vaikka virallinen ruijalaistamispolitiikka loppui, ni kuitenkin monet toimintamynsterit, holninkit ja yhteiskuntastruktuurit mihin ruijalaistamispolitiikka oli johtanut, on aina elämässä. Ruijalaistumiseen vievät yhteiskuntaprosessit ei topanheet vaikka ruijalaistaminen loppui. Prosessit mikkä muutit elinkeinoja ja työmarkkinoita, muutit kansa asutusmynsteriä: ihmiset siirtyivät kylästä keskustaaniin ja kaupunkiaaniin, maata joutui uutteen pithoon, pykäthiin infrastruktuuria, tradisunaalinen luononhallinta rajottui, rakenethiin hy'invointi-yhteiskuntaa, alkoi koulausrevolusiooni, ja ko samhaan aikaan monenlaisuudesta ei juurikaan perustettu, ni nämät muutokset on paljo vaikuttanut ru-

ijalaistavhaan suunthaan. Ko tähän lisäthään nettä minoriteettia suojaavaa ja lujentavaa politiikkaa ja määräyksiä ei pantu toimheeseen, ni seki on ollut voimistamassa ruijalaistumista.

Yksi tärkeä esimerkki tästä on nettä monet kläpit ja vanhemmat vuosittain kokeva nettä oikeus saamenkieliseen kouluopetuksheeseen eli saamen kielen ja kväänin kielen opetuksheeseen ei totteu'u ko koulu syksylä alkaa. Oikeus on määrätty laissa, ja siihen saapi statilta avustusta. Useat kommuunit myöntävä nettä ei kykene täyttämähään laillisia opetusvaatimuksia ja sanova nettä tämä isolta osalta tulee siitä nettä ei löy'y kompetenttia saamen eli kväänin opettajia. Osa vanhemista meinaa nettä opetusta ei saha toimheeseen sillä nettä oppineuvoja viluu eli koko homma on huonosti organiseerattu.

Ruijalaistamispolitiikan perintö tekkee nettä minoriteettia vielä useasti ylenkattohaan ja kiusathaan, het kohtaava vihapuhetta, sortoa ja diskrimineerausta joutuishaan tekemishiin majoriteetti-ihmisten kansa. Kommissuonin selvitystyö näyttää nettä saamelaiset vielä kokeva nettä heitä diskrimineerathaan. Ihmistokien diskrimineeraus on vakava yhteiskunnallinen prupleemi.

Ruijalaistamisesta sanothaan kansa nettä sen on historiallinen trauma mikä sen mooliksi joutunheet ihmisille piian on saattanut vaikuttaa pysyvän vahinkon. Se taas on tehnyt nettä minoriteetti-ihmisten terveys on jonku verran heiompi ko majoriteettiväelä, ja poronhoitajien terveys näyttää olevan eriliikasen huono. Näin on vaikka saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluita on freistattu parantaa jo 1990-luvulta saakka.

Esivallat ei ole samhaan laihii alkanheet toimheeseen kväänien ja mettäsuomalaisten suhteen. Se viluu tutkimusta eikä sillä ti'etä olisko kväänit/norjansuomalaisille, mettäsuomalaisille ja saamelaisille tarpeen samanlaiset terveyspalvelut. Kommuunien terveys- ja sosiaalipalveluita, ja jopa saamelaisista hallintokommuunista, viluu saamen kulttuurin ja kielen sia, ja käyttäjät on tytyttömät siihen kunka saamelaisien erityisterveyspalvelut on organiseerattu. Lisäksi vielä kommuunissa on ylitpään joksiki vähä tietoa käyttäjien eli pasienttien takustasta.

Lastensuojelun päämäärä ei ole vasiten ollut ruijalaistaa kläppiä, mutta se on kuitenkin ollut eesauttamassa kväänien, mettäsuomalaisten ja saamelaisten kläpitten tekemistä näkymättömäksi, ja sillä mallilla seki on ollut syypäänä ruijalaistumiseen. Erittäinki näin on ollut silloin ko kläpit on pantu ruijalaishiin perheisiin eli ruijankielishiin institusiooniin missä ne on häviötoimitukset oman kielen ja kulttuurin.

Kielen ja kulttuurin menetys

Ruijalaistamispolitiikka ja monenkielisyyttä säilyttävien positiivisten toimien viluminen on vai-

kuttanut nettä monet saamelaiset ja kväänit oon vähittäin eli kokonhaan heittäneet puhumasta ommaa alkuperästä kieltä ja siirtynheet puhumhaan ruijaa. Tämä laaja kielenvaihetus oon vaikuttannut nettä pohjassaamesta oon tullut uhattu kieli. Luulajansaame, eteläsaame ja kvääni oon vakavasti uhatut kielet. Uumajansaamela, piitimensaamela ja koltansaamela oon Norjassa jäljelä oikein vähä puhujia, ja saatama sanoat nettä net hetit katoava kokonhansa jos revitalisuuunitoimet ei käänä tillaa. Mettäsuomalaiset oon kielensä jo menettäneet, sillä ko ennää ei löy'y yhtäkhään suomenkielistä mettäsuomalaista joka olis oppinut kielen kotona.

Kommissuuni ei kykene sulkemhaan poi'es sitä mahdollisuutta nettä ruijalaistamispolitiikki oli myötä vaihtamassa nettä mettäsuomalaiset jo'uit vaihtamhaan poi'es oman kielen. Mettäsuomalaiset aloit vaihtamhaan kieltä jo aikaa, jo jälkhiin 1800-luvun puolirajan mettäsuomen puhuminen oli paljon vähenny.

Ruijalaisten siirtyminen saamelaisten vanhoilet aloilet ja väen lissääntyminen tehit nettä saamelainen asutus joutui prässin allet.

Muutamilla aloila kieli vaihettui saamesta ruijaksi jo ennen ko esivallat otit päämääräksi saamelaisten ja kväänitten ruijalaistamisen. Lufuutissa ja Vesterålenissa kielenvaihetus tapahtui jo 1800-luvun alkupuolela.

Pitkin merenrantaa eteläänkäsin Trøndelaghiin astit saamen kieli hävis jo ennen tätä. Eteläsaame oon säilynyt erittäinki porosaamelaisila, mutta niiläki kielen puhuminen oon vähenny.

Saamen ja kväänin kieli jo'uit Pohjas-Tromssassa prässin allet 1800-luvun lopussa, ja laaja monenkielisyys vaihettui yksikielisyysiksi samhaan aikaan ko alala alethiin ruijalaistamistoimet. Se vaikutti nettä saamen ja kväänin puhujitten määrä 1900-luvun kulluissa oikein paljon laski. Finmarkun rannikkoaloila kieli alkoi vaihettumhaan saamesta ja kväänistä ruijaksi 1900-luvun alkupuolela, mutta Finmarkun eri vuonoissa muutos tapahtui eri aikoina.

Kaarasjoessa ja Koutokeinossa, Uuniemessä ja osassa Tenoa ja Porsankia kieli alkoi vaihettumhaan hiljemin ko muila pohjassaamen aloila. Niissä pohjassaamen tila oli hyä vielä ruijalaistamispolitiikin loppuissaki. Toimet kielenvaihetuksen kääntämiseksi ja kielen revitaliseeraamiseksi aloit kansa varhiimin näissä paikoin, ja niissä oli vielä joksiki paljon kläppiä joitten äitin-kieli oli pohjassaame ja joita ympäröitti vankka kieli-miljö.

Kielen vaihettuminen ruijaksi oon vaikuttannut negatiivisesti perheitten mahdollisuuksiin kommunisteerata keskenänsä, ja huonontannut ihmisten ja ihmistokitten ittetyymärystä ja kieliholninkia, ja monet sanoa nettä het oon suruliset ko ei ole saaneet oppiat vanhemitten eli isovanhemitten kieltä. Rinnatusten kielen vaihettumisen kansa ylenkattohiin ja painethi-

in näkymättömhiin ihmisten kulttuuria ja tietopohjaa. Kväänin ja usseimitten saamen kielitten tila oon nykyisin oikein huono. Ihmisiä joitten äitin-kieli olis mettäsuomi, ei ennää ollenkhaan ole, ja koltansaamen, piitimensaamen ja uumajansaamen puhujiaki oon oikein vähä. Kieliltä viluu ympäristö ja ressurcit, ja sillä niitä oon tukala revitaliseerata.

Nyt oon menossa prosessia minkä kautta freistat-haan revitaliseerata kvääniä ja saamen eri kieliä. Sillä ko useat näistä kielistä ei ennää siiry perheen sisälä, ni koulaussektorilla lastentarhaasta korkeamphaan koulauksheen oon keskinen rolli. Sillä mallila tullee lissää pohjassaamen puhujia ja jossaki määrin kansa kväänin ja luulajansaamen ja eteläsaamen puhujia. Kommissuunin tutkimus näyttää nettä revitaliseeraustoimet ei ole nokko hyät, ja nettä kieliltä viluu hyät ympäristöt ja ressurcit. Saamentinka, saamelaisten muut organisasuunit ja kvääniorganisasuunit ja -instituunit sihtaava kielen revitaliseerauksessa paljon korkeammat ko Norjan esivallat.

Kirkon osa ruijalaistumisprosessissa oon vaikuttannut negatiivisesti saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten oman kulttuurin siirtymisheen, ja heän uskononharjottamisheen ja toelisuusymmärykseen. Tämä hengellinen kulttuuri eli tiivhiissä yhtheessä heän kielheen. Kirkko ei pitkhään aikaan tahtonut hyväksyt saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten toelisuusymmärystä ja sen ilmasuita. Jälkhiin Alattionjoen tapahtumitten kirkossa tapahtui muutos suhteessa saamelaishiin ja kansa saamelaisten kirkko-elämhään, ja kirkko tunnusti sen rollin mikä sillä prosessissa oli. Saamen kirkkoraa'in, Sisä-Finmarkun prostikunnan ja eteläsaamen seurakunnan perustaminen oon merkittävästi lujentannut saamelaista kirkko-elämää. Kväänit ja mettäsuomalaiset oon pitkhään olleet Norjan kirkossa näkymättömät. Jälkhiin Saamen kirkkoraa'in perustamisen kansa kväänit oon toivheessa nettä kväänin kieli ja kulttuuri saisit sian kirkossa, mutta tähän astit kirkko ei ole juuri perustannut näistä toivheista.

Iso osa Norjan väestä oon menettänyt sen rikkhauen mitä minoriteettikulttuuritten matkassa oon maahan tullut. Saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten kulttuuri oon kau'on ollut piilossa Norjan julkisesta kulttuurielämästä.

Taito ja kulttuuri-ilmasut oon tähelinen ehto sillet nettä alkukansoitten ja kansalisten minoriteetitten yhtheiskunnila oon elävä ja monenpuolinen kulttuuri mitä viä etheenkäsin tulevilletki sukupolvilet. Taito ja kulttuuri-ilmasut oon olleet täheliset saamelaisten ja kväänitten tietosuelet ja yhtheistuntheen kehittymiselle ja omankuan lujentumiselle jälkhiin pitkän sortoaian. Kulttuuri-instituunit ja -keskukset ja museumit oon täheliset areenat missä välittää historiat ja kulttuuriperintöä saamelaisten, kväänitten, nor-

jansuomalaisten ja mettäsuomalaisten perspektiivistä. Saamelainen musikki ja saamelaiset artistit oon olleet pääosassa ko saamelaisuutta oon tehty näkyväksi Norjan koko yhtheiskunnalet.

Oma meediatarjonta oon eriliikasen tärkeä nettä saamelaiset, kväänit ja norjansuomalaiset pääsevä osalistumhaan yhtheiskuntaelämhään, ja sillet nettä alkukansoitten ja kansalisten minoriteetitten ääni pääsee demokratiassa kuulumhaan. Pitkhään tämmöset meediat oon olleet aivan liika vähäset, ja Norjan media välittää aivan liika vähä tietoa saamelaisten, mettäsuomalaisten ja kväänitten elämästä ja oloista.

Primäärielinkeinot prässissä

Yksi ruijalaistamispolitikin ja vääryyden seuraus oli nettä saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten tradisunaalisista nautintamaista ja elinkeinoista ei juurikhaan perustettu. Nykyaikhaan tultaissa tämä oon vaikuttannut paljo eriliikasesti saamelaisten vesi- ja maaoukeukshiin alkukansana. Oikeuskysymyksiä, resursinpruukia ja interressikiistoja ei ole selvitetty, ja staatti oon tyyrännyt poronhoitoa ja fiskua, mikä kaikki oon tehnyt nettä tradisunaaliset elinkeinot oon joutunheet prässin allet. Lopputulemanha oon ollut paljo käräjöintiä.

Vuona 2005 Isotinka hyäksyi finmarkunlain mikä määrää nettä maapohjan ja luononvaroitteen hallinto tullee Finnmarkseindommenin («Finnmarkunomaisuus») allet, ja nettä Finnmarkskommisjonen («Finnmarkunkommisuuni») vastaa Finnmarkussa etnisiteetistä riippumattomitten oikeuksitten karttaamisesta Utmarksdomstolen for Finnmark («Finnmarkun maapohjatuomioistuim») -tuomioistuimen kautta. Tämän tehtävä oon ratkoat maanpruukikiistoja. Pote Samerettsutvalget («Saamelaisoukeustoimikunta») (1997 og 2007), Kystfiskeutvalget («Rannikkofiskutoimikunta») (2008) ja Statsallmenningslovutvalget («Staatinalmunkinlakitoimikunta») (2018) oon usehaan kerthaan selvitelheet erilaisia ratkasuita eteläisempiä aloja ja fiskuoukeuksia varten, mutta se ei ole eesauttanut poliittista ratkasua siihen laihiin nettä oltais saatu uutta lakia eli kartattu paremin oikeuksia eli oltais saatu pysyviä ratkasuita näitten aloitten luononvaroitteen hallintahaan.

Saamelaisten oikeuet oon tunnustettu inkorporeeratuitten konvensuunimääräyksitten ja Peruslain §:n 108 kautta. Sisältöä, niin ko esimerkiksi konsultasuunivelvolisuutta, oon selvenetty. Saamelaisten tradisunaaliset elinkeinot oon jatkuvasti muitten elinkeinoitten prässin alla. Riita Fosenin niemimaan tuulivoimarustinkista, mistä Korkein oikeus oon toenut nettä sen konsensuuni oli luaton sillä ko se rikkoi YK-konvensuunin artikkelia 27 siviili- ja poliittisista oikeuksista, oon yksi esimerkki areaalikonfliktista mikkä uhkaava eli loukkaava saamelaisten oikeuksia. Semmosia konfliktia

saatethaan reduseerata sillä nettä oikeuksitten karttaamista laajenethaan ja paranethaan, ja nettä arvelhaan prässä resursipohjan suhteen. Haluttaissa ratkasta areaalikonfliktia se häydythään selvittää minkälaisia konfliktinratkasumallia oon hyä ottaat pithoon.

Ihmisten tietovajaus

Yksi tähelinen ruijalaistamispolitikin ja minoriteetikulttuuritten ylenkattomisen tulos oon nettä Norjassa väki ylheisesti tietää oikein vähä saamelaisista, kväänistä ja mettäsuomalaisista. Saamelaisista ti'ethään kuitenkin enämpi ko kväänistä ja mettäsuomalaisista. Kohta iso osa ihmisistä ajattellee minotiteettitokista negatiivisesti ja stereotyyppilisesti. Kansalisissa oppiplaanoissa oon jo usseita vuosia ollut myötä tietoa saamen kielestä, kulttuurista ja tradisuunista, ja oppisuunitelmissa oon kansa eksplisittinen vaatimus nettä oppijat häytyvä saaha tietoa Norjan kansalisista minoriteetista. Mutta oppiplaanoitten kompetansimoolista huolimatta tutkimus näyttää nettä väki kuitenkin tietää joksiki vähä alkukansoista ja kansalisista minoriteetista.

1.2.3 SOVINTO JA SOVINTOTOIMET

Kommisuuni pittää, esimerkiksi välittämälä tietoa ruijalaistamisen historiasta ja sen vaikutuksista, ehottaat toimia ja valmistaat pohjaa nettä yhtheiskunta pääsee sovinthoon, missä prosessissa myötä pittää rinnastusten olla useampia osapuolia. Kommisuuni ehottaa sovinon sauttamiseksi pote olemassa olevitten toimiten jatkamista ja uusi toimia.

Sovinon ymmärtäminen

Kommisuuni ymmärtää sanan *sovinto* nettä se oon harmoniassa demokraattisen yhtheiskunnan, hy'invointi yhtheiskunnan, kommisuunin mandaatin ja kommisuunin työn takustan kansa. Kommisuuni ymmärtää sovinon moleminpuolisiksi ja monentasoseksi prosessiksi. Sovinthon saatethaan päästä yksityisten ihmisten tasala, eri ihmistokitten tasala ja poliittisela tasala.

Kommisuunin ajattelun jälkhiin sovinon tunnistaa siitä nettä ihmisillä oon ruijalaistamispolitikista yhtheinen vankka ymmärys. Ja kansa siitä nettä viralinen esivalta tunnustaa nettä mandaatissa myötä olevillet ihmistokilet oon tehty vääryyttä, tunnustaa nettä ruijalaistamispolitikila oon ollut negatiivista vaikutusta yksityisilet ihmisillet ja saamelaisilet, kväänilet ja mettäsuomalaisilet kollektiivisesti, ja nettä se osottaa halua sovittaa vääryyden. Vielä kommisuuni meinaa nettä sovintoyhtheiskunnan tunnusmerkki oon kielelinen, kulttuurinen ja identiteettihiin liittyvä tasa-arvo saamelaisten, kväänitten, mettäsuomalaisten ja majoriteettiväen välissä, ja nettä kaikki ihmiset ja ihmistokat pärjäävä oman menheisyyden kansa. Lopuksi, mutta ei vähhiiten, kommisuuni meinaa nettä sovintoyhtheis-

kuntaa leimaa se nettä kaikki ihmiset luottava lujasti toinen toisheen ja yhtheiskunnan eri institusioonhiin, ja kansa poliittisiin institusioonhiin.

Tämän raportin kautta koko yhtheiskunta saapi laajan ja yhtenäisen tietopohjan siitä minkälaista ruujalaistaminen oli ja kunka se vaikutti. Jos yhtheiskunnassa pi'ettäis päästä paremphaan sovinthoon siihen mallhiin nettä sitä leimaa tasa-arvo kielen, kulttuurin ja identiteetin suhteen, ni siihen tarvithaan yhtheiskunnan laajaa mobiliseerausta.

Kommisuuni alletpriumustaa nettä ruujalaistamisen kaikkine trekkinheen vieläki vaikuttaa saamelais-ten, kväänitten ja mettäsuomalaisten maholisuuhteen elläät omina etnilisinä tokkina. Pitkän aikaa jatkunut kielen ja kulttuurin menetys saattaa vaikuttaa nettä näitä ei enää Norjassa eikä rajan toiselakhaan puolela ollenkhaan ole olemassakhaan. Tämmönen kehitys oon erityisen vakava sillä ko Norjala oon erityinen kansoittennoikeuellinen eesvastaus omasta alkukan-sasta ja kansalisista minoriteetista.

Ette kyettäis sauttamhaan sovinon, ni net staat in esivallat ja yhtheiskunnan eri sektorit mitä kom-misuunin ruujalaistamispolitikin ja ruujalaistumisen tutkimus koskee, häytyvä tunteat olevansa ittenäisesti eesvastauksessa omasta histooriasta ja omista toimista. Viraliset institusioonit kaikila yhtheiskunnan ja halli-non aloila häytyvä hunteerata kunka net saattaisit tämän raportin ehotusten läpit eesauttaat sovinthoon pääsemistä. Sama koskee siviiliyhtheiskunnan eri toi-mijoita vapaetoshommissa, konstissa ja kulttuurissa, ideaalisektorissa ja uskonon ja elämänkattanon alala. Kommisuunin näkemyksen jälkhiin näilä sektorilla, johkaisella erittäin ja kaikila yhdessä, oon potensiaalia eesauttaat sovinthoon pääsemisessä. Näitten lisäksi eri toimijoila kannattaa hunteerata mitä semmosia rele-vanttia yhtheistyömaholisuuksia yli maanrajoitten löy-tyy minkä kautta saatais jaetuksi enämpi tietoa kom-misuunin selvittämistä ja ehottamista asioista, ja sillä mallila eesauttaat sovinthoon pääsemistä.

Kommisuuni ehottaa sovinthoon pääsemisen avuksi koko joukon toimia. Kommisuunin ehotukset jakkaintuva muutaman ylemän tasan toimikategorian allet: tietotasan nosto, saamen kielitten ja kväänin kie-len tilan ja kompetansin parantaminen, kulttuurin ja kulttuurikompetansin parantaminen, konfliktin ratka-seminen ja rekelitten ja määräyksitten toimheen pa-neminen.

Kommisuuni ehottaa muun myötä nettä perustet-tais ruujalaistamisheen siotun Tion, tutkimuksen, välittämisen ja sovinon keskuksen. Keskuksen tähelissi-in tehtävä olis parantaat kommisuunin paljastammaa tietovajausta. Kommisuunin toimiehotusten tarkotuk-sena oon nettä niitten kautta sautettais saamelaisen, kväänitten ja mettäsuomalaisten toivotmat ja tarttemat tietotasan, holninkitten, toimimallitten ja tunnettasan

muutokset. Kommisuunin toivheessa oon nettä eho-tetuitten toimitten kautta semmoset muutokset kävisit totheen, ja sillä laila päästäis sovinollisemphaan yht-heiskunthaan.

1.3 Lopetus

Kommisuuni toivoo nettä raportti itnessä parantaa koko maan asukkhaitten tietopohjaa, ja nettä toimie-hotuksia juovatethaan ja net oon jatkossaki sovintopro-sessissa apuna. Tämä pannee vaatimuksia pote Isolet-tingalet, kansalisilet, regionaalisilet ja paikalisilet esival-loilet, ja muuletki yhtheiskunnalet. Kommisuuni kiitti Isoatinkaa ko se päätti alkaat ruujalaistamisen ja sen vai-kutusten selvittämisen, ja ko se toivoi nettä raportti olis apuna sovinthoon pääsemisessä ja saattais siihen laihi-in korjata vääryyttä.

Kommisuuni jätti raportin vieressä kansa sen ulko-puoliset selvitykset, 13 konstivärkkiä ja kommisuunin arkiivin.

2. Kommisuunin toimieho-tukset

Kommisuuni oon laittanut toimiehotuksia rapor-tista löytyvitten asioitten pohjalta, kommisuunin omitten löy'öitten pohjalta tekemitten arveluitten pohjalta ja niitten esityksitten pohjalta mitä laajan prosessin aikana oon saatu asianosasilta ihmisiltä.

Kommisuuni oon ihmisten omitten muisteluksit-ten, sillet lähätetyn materiaalin ja aukeimitten kokous-ten läpit vasthaanottanut yksityisten ihmisten ajatuksia ja ehotuksia siitä kunka sovinon pitäis ymmärtää ja totteinuttaat. Kommisuuni oon ollut myötä koko joukossa dialogikokouksia asianosasten miljöitten kan-sa, ja näissä oon puhuttu erilaisista toimiehotuksista. Lisäksi kommisuunila oon ollut muita kokouksia ja kuulemisia missä se oon saanut pote ideoita ja kirjalisia ulostuloja.

Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raportthiin oon koottu ulostuloja mitä kväänitten, mettäsuomalaisten ja saamelaisen eri organisasuunit oon esittäneet ja kommisuunin kuulemisissa lisäksi saatuja ehotuksia.

2.1 Kommisuunin toimiehotukset

Työtelessä toimiehotusten kansa kommisuuni oon pitänyt moolina sovinollisempaa yhtheiskuntaa mitä leimaa tasa-arvo kielen, kulttuurin ja identiteetin suht-heen. Tässä onnistuminen vaatii koko yhtheiskunnan mobiliseerausta. Kommisuunin raportin kautta yht-heiskunta saapi yhdessä pakassa paljo tietoa ruujalaista-mispolitikista ja sen vaikutuksista.

Kommisuunin raportti näyttää nettä ruujalaista-mispolitikila oon ollut vakavia vaikutuksia mettäsuom-

alaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja saamelais-
ten mahdollisuuksillet säilyt omia etnilisinä tokkina.

Ruijalaistuminen ja sitä seuranut kielen ja kult-
tuurin menetys oon aikaa myön vienyt siihen nettä
mettäsuomalaisten, saamelaisten ja kväänitten kult-
tuuri oon oikein tukalassa tilassa. Semmonen kehitys
oon eriliikasen vakava sillä ko Norjala oon erityinen
kansoittenoikeellinen eesvastaus saamelaisista, kvää-
nistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista.

Yhtheiskunnan eri toimijoilla joita kommissuunin
ruijalaistamispolitiikin ja ruijalaistamisen tutkimus kos-
kee, oon ittenäinen eesvastaus selvittää oman historii-
an ja toimintatavat, ja sillä lailla tehä sijaa sovinollet.
Viraliset instituusiunit kaikilla yhtheiskunnan sek-
tooreilla ja hallinon kaikilla tasolla häytyvä takustana
tämän raportin dokumenteeraamat löy'öt hunterata
kunka net saattava olla myötä sovinossa. Samoten sitä
häytyvä hunteerata kansa siviiliyhtheiskunnan eri toi-
mijat vapaetoshommissa, konstissa ja kulttuurissa, us-
konon ja elämäkattanon alala. Kommissuuni meinaa
nettä näillä toimijoilla pote yhdessä ja erittäin oon paljo
annettavaa sovinon etheen.

Kommissuuni oon valinut keskittää sovintotoimie-
hotuksensa muutamphiin laajhoin pääsatsaukshiin,
mikkä perustuva niihin löythöin ja konklusuunhiin
mikkä löytyvä kommissuunin raportista, ja mitä Isontin-
gan ehotethaan ottavan käsittelhyyn. Lisäksi kom-
missuuni viittaa tästä raportista löytyvhään ishoon
joukkhoon mahdollisia toimia mitä eri miljööt oon pro-
sessin aikana esittäneet.

Kommissuuni ehoottaa pote olemassa olevitten toi-
mitten jatkamista ja lujentamista ja uusia toimia nettä
sovinto aina menis etheenkäsän. Kommissuuni meinaa
nettä sillä nettä oon olemassa yhtheinen tieto ja ym-
märys ruijalaistamispolitiikista ja vääryydestä, oon tärkeä
rolli. Kommissuuni valmistaa tulevallet yhtheiskuntasoi-
vinollet pohjaa muun myötä sillä lailla nettä se tarjoaa
tietoa ruijalaistamisen historiasta ja vaikutuksista, ja
nettä se tekkee ehotuksia. Tämän pitää ymmärtää mo-
nenpuolisenna prosessin missä myötä oon useampia
osapuolia, mutta missä erityisesti esivallat oon eesvas-
tauksessa.

Monissa paikoissa missä kommissuuni oon käynyt,
oon sisäisiä konflikteja tahi konflikteja paikan eri tokitten
välissä, ja net tartteva sovintoprosessia. Se oon tärkeä
nettä tämmöset paikalisyhtheiskunnat ja kommuunit
tarttuva näihin konflikteihin ja freistaava sovittaat niitä,
ja nettä net saava sivittamisheen apua olemassa olevilta
ja tässä ehotetuilta kompetansimiljöiltä.

Meininkinnä oon nettä kommissuunin neuvotta-
mat toimet lissääv yhtheiskunnan tietotassaa pote ru-
ijalaistamishistoriasta ja minoreettitokista, ja nettä
net auttava tunnustamhaan net negatiiviset vaikutuk-
set mitä ruijalaistamispolitiikilla oon ollut saamelaisilet,
kväänilet/norjansuomalaisilet ja mettäsuomalaisilet. Se

oon meininkinnä nettä ehotukset auttaisiv sauttamhaan
majoriteettiväen ja minoreettiväen välilet kielen, kult-
tuurin ja identiteetin suhteen tasa-arvon; aikaa myön
toimet saattava vaikuttaat nettä ihmiset paremin luot-
tava toinen toisheen ja poliittishiin instituusiunhiin ja
prosesshiin.

Kommissuunin neuvotukset oon tarkotettu Isolet-
tingalet. Lisäksi kommissuuni esittää koko joukon eho-
tuksia yhtheiskunnan muiletki toimijoilet.

Ette kommissuunin ehoottaman laajan knipun kans-
alisia satsauksia kyettäis totteinnuttamhaan, kansaliset
esivallat häytyvä tunnustaat ruijalaistamisen vaikutuk-
set siihen laihiin ko tämä raportti niistä muistelee, ja net
häytyvä keritä ruijalaistamisen perinön käsittele-
misestä. Tämän lisäksi oikein tärkeä oon nettä niitten
toimitten totteinnuttamista mistä raportin jälkhiin pää-
tethään, tarkasti seurathan, nettä tuleva työ kuurtoaa
luottamusta sovintoprosessia kohthan. Kommissuuni
ehottaa nettä Isotinka passelilla mallilla varmistaa so-
vintotyön seuraamisen ja tarpheen jälkhiin paranta-
misen.

Kommissuuni oon valinut sorteerata ehotukset nel-
jän pilarin allet minkä päälet sovintoprosessin hä'yt-
hään rakentaat:

- Tieto ja sen välittäminen
- Kieli
- Kulttuuri
- Konfliktitten estäminen
- Rekelitten nouattaminen

2.1.1 PILARI 1: TIETO JA SEN VÄLITTÄMINEN

- Kommissuuni ehoottaa nettä perustethaan
ruijalaistamispolitiikin ja vääryyden kompetansi-
keskuksen, mikä oon eesvastauksessa tutkimukse-
sta, dokumenteerauksesta, tion välittamisestä ja
sovintotyöstä.
- Kommissuuni ehoottaa nettä pohjakoulun, jatkokou-
lun ja korkeakouluitten ja universiteetitten opetuk-
sessa annethaan isoman sian tiolet ruijalaista-
mispolitiikista ja sen vaikutuksista.
- Kommissuuni neuvoo esivaltoja nettä net ja relevan-
tit instituusiunit juovattaisit prosessia ja ottaisit toi-
missa vaarin kansa Pohjalan muitten kom-
missuunitten tulevitten vuositten löy'öistä.

Se oon tarvet tietää enämpi saamelaisista, kvää-
nistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista ja ru-
ijalaistamisen historiasta ja vääryydestä. Ihmiset
tietävä ylitpään vähä mettäsuomalaisista, saamelaisista
ja kväänistä.

Se oon tarvet tietää enämpi ja ymmärtää paremin
minkälaisia historialisia traumoja ruijalaistamispoli-
tikki oon vaikuttanut ja vielä vaikuttaa kväänitten,
mettäsuomalaisten ja kväänitten terveytteen,
elämänolhoihin ja identiteettihiin.

Kommisuuni ehottaa nettä tion välittämiseen saamelaisista, kväänistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista satsattais viljasti, ja samoten kansa tion välittämiseen ruijalaistamispolitikista ja vääryyestä ja siitä minkälaisia vaikutuksia sillä oon ollut yhteiskunnalet ja ihmisillet erittäin. Ruijalaistamispolitikin ja tapahtunheen vääryyden tunnustaminen ei ole maholinen ilman nettä oon enämpi tietoa ruijalaistamispolitikista ja sen vaikutuksista ja merkityksestä aina meän omhaan aikaan astit.

Sillä iso satsaus tarkoittaa nettä pote julkisen sektorin ja siviiliyhteiskunnan tion tasa nousee.

Keskiset esivallat häytyvä panna selvät, ylitkäyvät moolit sillet kunka julkiset esivallat pitävä vaikuttaat nettä saamelaisista, kväänistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista olis enämpi tietoa.

Parempi tieto saamelaisista, kväänistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista ylitpään auttaa vähentämähän näitten tokitten kokemaa diskriminerausta ja vihapuhetta. Näistä tokista välitettävä runsas ja luotettava tieto vaikuttaa nettä stereotypiat, epäluulot ja negatiiviset holninkit vähentyvä. Ko muu väki ja eri miljööt oppiva ja saava enämpi tietoa asianosasisista tokista, se kansa saattaa olla sovittamassa näkymättömäksi tulemisen ja ylenkattomisen kokemusta – ja auttaat nettä tokat ittet löytävä takasin omhaan saamelais-, kvääni- eli mettäsuomalaistakusthaan. Kväänilä, mettäsuomalaisila ja saamelaisila ja niitten yhteiskunnila häytyy olla parempi tila olla myötä vaikuttamassa ko kysymys oon tiosta heän omasta historiasta ja kulttuurista ja sen tion välittämisestä.

Jos se pitäis parantaat tietotassaa kaikista tokista, ni kommisuuni meinaa nettä se oon välttämätön perustaat kansallisen ruijalaistamispolitikin ja vääryyden kompetansikeskuksen, mikä olis eesvastauksessa tion välittämisestä, tutkimuksesta, dokumenteerauksesta ja jatkuvasta sovintotyöstä. Tion välittäminen ja tutkimus olisit keskuksen ytimessä. Kompetansikeskuksen tehtävännä olis kansa oman kompetansin ja tion välittämisen kautta auttaat paikallisia ja regionaalisia toimijoita. Kommisuuni oon oman tutkimuksen kautta havannut usseita tutkimustarpeita, mikkä saattaisit pasata kompetansikeskuksellet tutkittavaksi.

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret; «Holocaustin ja elämäntuntominoiteetitten tutkimuskeskus») ja National Centre for Truth and Reconciliation Kanadassa saattaisit pasata ruijalaistamispolitikin ja vääryyden kompetansikeskuksen esikuaksi. Kompetansikeskus tulis toimimhaan yhteistyössä Arkiivivärkin kansa ko kysymys oon kommisuunin vasthaanottamista yksityisten ihmisten muisteluksista.

Ruijalaistamispolitikin ja vääryyden kompetansikeskuksella tulee olemhaan iso rolli sovinnon sauttamisessa sen auttaissa sovintotyötä pote paikallisesti

nettä kansallisesti. Kommuunia ja muita toimijoita mikkä oon eesvastauksessa ruijalaistamispolitikista, pyyethään selvittämähän tarvetta semmosten prosesitten läpit viemisheen mikkä vaikuttaisit sovittelevasti, ja nettä net noutaisit apua kompetansikeskukselta paikallisiin olhoiin sopivan prosessin alkuun saamiseksi.

2.1.2 PILARI 2: KIELI

- Kommisuuni ehottaa kansalista satsausta nettä kväänin kieltä ja saamen kieliä pääsee oppimhaan läpit koko iän eli lastentarhaasta raavhaitten opetuksheen.
- Kommisuuni ehottaa päämääräsuuntasta satsausta kväänin kielen ja saamen kielitten virallisheen käyttöön ja niitten näkyvyytteen julkisessa elämässä.
- Kommisuuni ehottaa nettä pohjasmaat yhdessä alkava poikkirajalisen yhteistyön ainheena kielet, kielitten opetus, oppineuvot ja kielitten revitaliseraus.
- Kommisuuni ehottaa nettä laitethaan työplanaan minkä kautta kväänin kielen puhujia tulee lissää nettä sen aikaa myön saahaan nostetuksi minoriteettikielisopimuksen tasalta II tasalet III.

Kommisuuni viittaa NOU 2016:18:haan Hjerter språket («Syämenkieli») ja ehottaa nettä laitethaan yhteisstrategian sitä varten nettä sautettais ruijan kielen ja saamen kielitten välisen tasa-arvon ylöskasvatuksessa, tervheyessä ja hoitohommassa, hallinossa ja oikeuenhoiossa. Kommisuuni meinaa nettä kielipilari oon erinomattain tärkeä ko pitäis korjata ruijalaistamisen vaikuttaman kielenmenetyksen, ja nettä toelinen kulttuurinen ja identiteettilinen tasa-arvo majoriteetin ja minoriteetin välissä totteintuis.

Kommisuuni oon havannut nettä ruijalaistamispolitikki oon vaikuttannut dramaattisesti saamelaishiin, kväänhiin ja mettäsuomalaishiin, ja het oon sen takia menettänheet kielen. Suru kielen menetyksestä ja frustrasuuni ko kielen oppimisheen oon niin vähä mahdollisuuksia, toistuva kommisuunin vasthaanottamisissa eri ihmisten muisteluksissa. Se oon noussut framilet eriliikasesti nuorten kväänitten ja saamelaisten puhheissa, pote omissa muisteluksissa ja aukeimissa kokouksissa. Samat vaikeuet toistuva pote saamen, kväänin ja suomen kielen oppimisessa.

Omissa muisteluksissa ihmiset muisteleva kunka se oon koulussa vaikea saaha kielenopetusta; kompetenttitten opettajitten ja kielenopetuksen ja kursitten vailuminen oon jatkuva vaiva. Kouluila oon vaiva ko kielenopetus joko ottaa tilla muilta faakilta eli sen pittää oornata ulkopuolela kouluuikaa, mikä taas haittaa oppijoitten motivasuunia ja kursitten läpitviemistä. Vielä kväänin opetuksessa oon aivan erityinen prupleemi ko tällä hetkelä oikeus kielen opetuksheen oon tyhä rajali-

sela alala Pohjas-Tromssassa ja Finmarkussa eikä maholisuutta oppiat kieltä sen takia ole kaikila kväänikläpilä.

Kielitten tillaa hä'ythään parantaat, ja monenkielisyystä häytyy tulla mooli nettä pote lasten, nuorten ja raavhaitten kielen revitaliseeraamisella olis parempi sia yhtheiskunnassa. Kommisuuni alletpriimustaa nettä kielipilari tarkottaa nettä kieltä opetethaan lastentarraasta aina korkeamphaan opetukseheen astit ja tarpheksi monenlaisissa paikoissa, nettä kielet oon helposti sautettavissa, net näkyvä, oon relevantit ja tasan myötä päivälisessä elämässä.

Sillon ko yhtheiskunnassa kielen menettäminen oon jatkuva fenomeeni, jokhainen joka haluaa oppiat kielen, oon eriliikasen arvokas ressurssi. Se oon kansa tärkeä nettä niiläki saamelaisila joila saamen kieli oon ensimmäinen kieli, eli nettä äitinkielisilläki saamelaisila oon maholisuus parantaat ommaa kielitaitoa. Saamen yhtheiskunta tarvittee nettä useammat saamenkieliset pääsevä parantamhaan ommaa äitinkielentaitoa.

Saamelaisissa hallintopaikkakunnissa oon hyät maholisuuet perustaat kouluja missä issoin osa opetuksesta oon jollaki saamen kielistä. Häytyy kansa huntteerata maholisuutta perustaat saamelaisia klassia eli saamelaisia kouluja useamphiin semmosista isoista kapunkista missä tätä varten oon nokko oppijoita.

Pohjakoulussa jokhaisella kväänilä pittää olla oikeus kväänin kielen opetukseheen. Pittää kansa selvittää maholisuutta opettaat kvääniksi useammissa muistaki koulufaakista.

Kväänin kielen nosto minoriteettikielisopimuksen tasalet III tarkottaa vankempia kielenoppimisoikeuksia ja oikeutta käyttää kvääniä ollessa yhteydessä viralishiin instanssiin eli oikeussysteemiin. Sillon ko viralisilta esivalloilta viluu kielitaitoa, ni se oon maholinen käyttää tulkki- eli käänsäpalveluita.

Ette saamen kielet pääsisit tasa-arvosiksi, kommisuuni ehottaa nettä laitethaan programin mikä vahvistaa piitimen-, uumajan- ja koltansaamea, ja sillä mallila netki kielet aikaa myön saatais minoriteettikielisopimuksen allet. Kielitten revitaliseeraamisessa ratkasevan tärkeä oon yhteistyö Ruottin ja Suomen puolen kompetansimiljöitten kansa.

Kommisuuni neuvottaa joka askelheen viralisia esivaltoja ottamhaan ittelet mooliksi lujentaat kväänin ja saamen kieltä pote kvantitatiivisesti ja kvalitatiivisesti. Kommisuuni meinaa nettä ruijalaistamispolitikin kielellisen vaikutuksen kääntäminen oon sovintoprosessin keskinen osa. Jokalainen opetustarjonta pote lastentarraassa, pohjakoulussa, jatkokoulussa, korkeammassa opetuksessa ja raavhaanopetuksessa antaa pohjan revitaliseeraamiset ja samassa isoman tunnustuksen saamen kielilet ja kväänin ja suomen kielelet. Kommisuuni neuvottaa Kunnskapsdepartementia Tietodepartementtia (Kunnskapsdepartement) selvittämhään miksi pohjakoulussa niin paljo oppijoita

putoaa poi'es saamen, kväänin ja suomen opetuksesta, ja ottamhaan omaksi mooliksi kääntäät tämän huonon kehityssuunan.

Kommisuuni havattaa nettä mettäsuomalaiset tahotova pienessä määrässä, rituaalisella mallila, ottaat takasin oman mettäsuomalaisen kielensä. Se tahtoo sanoat nettä het muun myötä tahtova oppiat vissiä fraasia, riimiä, loruja ja lauluja mettäsuomeksi. Kommisuuni ehottaa nettä perustethaan faakimiljöön nettä tämän saatais systemaattisela tavala totteinutetuksi.

Kommisuuni neuvottaa lujentamhaan jo olemassa olevia koulaustarjouksia ja jatkuvasti tarjoamhaan ravhaillet yhen vuen kokopäiväopinoita kväänin kielessä ja saamen kielissä. Kommisuuni ehottaa nettä laitethaan uusia ja lujenethaan olemassa olevia kielikursia, ja nettä perustethaan sopivia stipendi- ja kompensasuunioorninkia millä houkuteltais ottamhaan pote kokovuotisia nettä lyhkäsempiä kursia. Kommisuuni neuvottaa julkisia orgaania oornaamhaan siihen laihiin nettä työteliät saattava ottaat kielikursia ja/eli kulttuurikompetansia parantavia kursia.

Pohjasmaisen yhteistyön maholisuuksia pittää käyttää hyö'yksi nettä sillä mallila saahaan paranetuksi minoriteettikielitten opetusta lastentarraasta korkeamphaan koulaukseheen astit. Se pittää alkaat rajatylittävhään yhteistyöhön Ruottin ja Suomen kansa päämääränä lujentaat kielityötä esimerkiksi kulttuurinvaihetuksen, yhtheisen lastentaras- ja koulutarjonan, oppiplaanoitten harmoniseerauksen ja oppikirjoitten yhtheisen valmistamisen kautta. Yhessä nämät toimet auttava saamhaan tasa-arvosien tien kielheen ja oppimhaan kieltä läpit koko ylöskasvuaijan ja koulaamisen, ja vielä nettä netki jotka ruijalaistamispolitikin takia oon menettänheet kielen, saava toelisen maholisuuen saaha sen takasin.

Kommisuuni neuvottaa yhteistyöhön Ruottin ja Suomen kansa koltansaamen, uumajansaamen, piitimensaamen ja kväänin suhteen ja noutamhaan kielikompetansia sieltä missä sitä vielä oon. Esimerkiksi yhenvuotisesta inarinsaamen kokoaikakoulauksesta näyttää saatun hyviä tuloksia Inarissa Suomessa.

Inarissa koulaus oon auttanut nettä studentit oon oppinheet puhumhaan inarinsaamea, ja sillä kommuunin työntekijät kykenevä palvelemhaan väkeä inarinsaameksi. Samhaan laihiin ko Inarissa saattais Norjassaki yhenvuotinen kokoaikakoulaus auttaat nettä useammat kommuunit ja viraliset instansit kykenisit täyttämhään oikeuen saaha palvelua saameksi. Ihmisillä saamelaisissa hallintopaikkakunnissa oon tähän oikeus, mutta se oon jokhaisen työnantajan takana antaat työteliälet palkalista permisuunia kompetansin parantamiseksi.

Vanhemillet kansa oon tarpheen oppiat saamea eli kvääniä nettä kykenevä auttamhaan omia kläppiä niitten kielentaion suhteen. Sillä se oon välttämätön pa-

rantaat saamelaisten ja kväänitten maholisuutta oppiat kieltä. Tääpäni erilaiset toimijat, pote kielisentterit, institusuuunit ja privaattit, tarjoava kielikursia. Satsaaminen kielikurshiin, pote päiväsaikhaan nettä illala, auttaa vanhempia ja muitaki saamelaisia ja kvääniä ottamaan takasin kielen. Kommissuuni meinaa nettä kielisentterit pitävä saaha enämpi eesvastausta ja nokko rahhaa, nettä kykenevä tasasesti antamhaan kielikursia raavhaillet ja auttamhaan lastentarhaita ja kouluja olemhaan kieliareenoina. Kommissuuni neuvottaa koulausinstitusuuunia yhtheistyöhön nettä kykenevä oornaamhaan vuotisesti kursia kväänin kielessä ja saamen kielissä.

Nettä toimet lapsia ja nuoria ja heän vanhempia varten totteintuisit, siihen tarvithaan saamen- eli kvääninkielisiä opettajia ja lastentarasopettajia ja nettä niilä oon nokko oppineuvoja. Saamen- ja kvääninkielisten opettajitten rekrutteeraamista ja hommassa pysymistä oon pi'etty yhtenä kaikkiin issoimista vaikeuksista kielten revitaliseeraamisessa; toinen oon oppineuvoitten ja opetuskonstitten vailuminen. Tämä näkky niissä ihmisten omissa muisteluksissa mitä kommissuuni oon koonut. Kommissuuni havattee nettä saamenkielisiä opettajia rekrutteerathan muihin virkhoin missä palkka oon paljo parempi. Sillä kommissuuni meinaa nettä korkeammassa koulauksessa se oon välttämätön parantaat saamen- ja kvääninkielisten pedagoogitten rekrutteeraamista. Kommissuuni meinaa nettä saamen ja kväänin kielen oppijoita häytyy saaha lissää, ja nettä muuki väki pittää saaha maholisuuen oppiat saamea eli kvääniä.

Ko koulussa alethaan antamhaan opetusta kvääni kakkoskielenä eli saame kakkoskielenä -faakissa, ni se pittää olla maholinen kansa klassin eli koulun toisila oppijoila osalistuat siihen.

Kommissuuni neuvottaa universiteettia ja korkeakouluja varmistamhaan nettä net antava hyätasasta opetusta saamen kielissä ja kväänissä bachelorista masterhiin, ja mielelä sillä mallila nettä net tekevä sen yhtheistyössä. Kommissuuni ehottaa nettä universiteetissa ja korkeakouluissa vuotisesti annethaan ja finansieeratathan saamen- ja kvääninkielistä lastentarhaanopettajia ja opettajakoulausta.

Kommissuuni oon havanut nettä poronhoitajista näyttää nettä poronhoion hallinto toimii pääasiassa ruijan kielelä, ja että ruijankielinen informasuuni elinkeinolet tullee ymmäretyksi väärin, mistä oon ollut vaikutusta poronhoitajillet. Kommissuuni neuvottaa poronhoitohallintoa isomassa määrin käyttämhään saamea työ- ja hallintokielenä.

2.1.3 PILARI 3: KULTTUURI

- Kommissuuni ehottaa osana sovintotyötä laajaa ja pitkäaikhaista kansalista satsausta saamelaiskult-

tuurhiin, kväänikulttuurhiin / norjansuomalaisheen kulttuurhiin ja mettäsuomalaisheen kulttuurhiin.

- Kommissuuni ehottaa lujentamhaan saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten kulttuurielinkeinoitten ja -institusuuuniten ökonoomisia raamia.
- Kommissuuni neuvottaa kansalisia institusuuunia alkamhaan tivhiimän yhtheistyön saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten institusuuuniten kansa, ja olemhaan apuna nettä net pääsevä näkyvhiin, nettä niistä otethaan vaarin ja nettä saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten kulttuuri välitty yhtheiskunthaan.
- Kommissuuni ehottaa rajatylyttävää saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten kulttuuriyhtheistyötä.

Kommissuuni oon mennyt läpit saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten taito- ja kulttuuri-ilmasuitten kehittämisehtoja, ja se näyttää nettä alkukansat ja minoriteetit oon julkisuuessa olheet kulttuurisessa marginaalissa. Kommissuuni oon selvittänyt asiata ja havanut nettä eri aloila oon nyt semmosta positiivista kehitystä mikä peilaa koko yhtheiskunnan kulttuurista monenlaisuutta ja erittäinki maan monenkulttuurisissa osissa ja saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten omissa miljöissä. Kommissuuni oon lisäksi dokumenteerannut nettä osia kulttuurisesta pohjamuurista ja kulttuurisesta monenlaisuudesta oon ruijalaisamisen kautta hävinnyt eli niilä ei ole ollut liikka hyviä oloja kehittyät ko muila.

Kommissuuni meinaa nettä se tunnustus nettä Norja oon ollut ja oon aina monenkulttuurinen yhtheiskunta, häytyy olla sovinon pohjana.

Kulttuurin välittämisellä oon keskinen rolli ko haluthaan parantaat toleransia ja muitten ymmärtämistä. Kulttuurin avula kykenemä peilaamhaan toisten historiat, arvoja, identiteettiä sekä ymmärtämhään niitä, ja samassa paremin ymmärtämhään yhtheiskuntaa missä elämä. Kommissuuni näkkee nettä monenlainen konsti- ja kulttuuriympäristö oon välttämätön asia ko haluamma luat inkludeeraavamman ja paremin toimivan demokratian pote valtakunnallisesti, paikallisesti ja saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten ittensä joukossa. Saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten kulttuuri-institusuuuniten ja -areenoitten lujentaminen oon välttämätön alkukansoitten ja minoriteetitten kulttuurin tulevassaki kehittämissessä.

Se pittää oornata sillä laila nettä ei tyhä saamelaiset, kväänit/norjansuomalaiset ja mettäsuomalaiset pääse osaliseksi kaikilet tärkeästä kulttuurielämästä, mutta nettä se oon kansa muun väen saatavissa. Kommissuuni

meinaa nettä Norjan suurila kulttuuri-instituusiin oon tässä tähelinen rolli, ja meinaa nettä ko kulttuuri-elämän sisältöjä monenpuolistethaan, ni se saattaa stimuleerata eri tokitten välistä yhteytyötä. Kommissuuni neuvoo eri kulttuuri-instituusiin nettä net käyttäisit hyäksi taitotöitä mitä kommissuuni ojensi Isolettingalet ruijalaistamisen historian esittelemisen yhteydessä. Hiljemin eesvastauksessa kokhoonpanosta saattaa olla ruijalaistamispolitikin ja vääryyden kompetansikeskus.

Kommissuuni ehortaa mettäsuomalaisen, saamelaisen ja kväänin kulttuuri-instituusiin, kulttuuriorganisasiiniin ja taitajien ja kulttuurimiljöitten lujentamista. Työn ankrathan pote kansalisela, pohjasmaisela ja kansoittenvälisellä tasala, ja minoriteettia prioriteerathan taioissa, kulttuurissa, litteratuurissa ja filmissä. Kommissuuni ehortaa nettä Skogfinsk Museumista / Norjan metsäsuomalaismuseosta tehään itenäinen kansallinen kulttuuri- ja tietokeskus koko mettäsuomalaista minoriteettia varten. Kommissuuni neuvottaa lujentamaan Ävv Saa'mi Mu'zei / Ävv Skoltesamisk museum -museumin ökonoomisia raamia.

Kommissuuni ehortaa nettä Norja tekis muilet pohjasmailet ehotuksen tulla myötä programhiin millä tuettais alkukansa- ja minoriteettikulttuuria sillä laila nettä net saisit kansoittenvälistä näkyvyyttä. Tämän programin saattaa sitoat esimerkiksi Nordisk kulturfondhiin («Pohjasmainen kulttuurifondi»), mistä kväänilä, saamelaisila ja mettäsuomalaisila oon maholinen hakeat kuurtoa omilet kulttuuriprosektillet. Kommissuuni neuvottaa meediata nettä se ottais enämpi vaarin alkukansoista ja kansalisista minoriteetista. Kommissuuni ehortaa pohjasmaisen meediayhteytyön lujentamista saamen ja kväänin meediatarjonan parantamiseksi; meediata pitäis olla pote etelä-, luulajan-, pohjas-, piitimen-, uumajan- ja koltansaameksi ja kvääniksi. Se oon eriliikasen tärkeä prioriteerata lasten ja nuorten meediatarjontaa, ja samassa varmistaat nettä kväänit ja saamelaiset pääsevä kuulemhaan uutisia ja tärkeätä tietoa omala äitinkielelä.

Kommissuuni meinaa nettä kväänin, saamelaisen ja mettäsuomalaisen materiaalista ja immateriaalista kulttuuria turvaaman toimen ja hallinon ehot ja ressursit ei ole nokko täkkäävät. Se oon tarpheen antaat kväänin ja mettäsuomalaisen kulttuurimuistoilet lakhiin perustuvan suojelun samala mallila ko saamelaisenki kulttuurimuistoilet. Siihen laihiin historia ja kulttuuriperintö tuleva näkyväksi ja turvatuksi, millä oon iso arvo niilet tokilet mitä se koskee.

Kommissuuni pannee merkkiin nettä mettäsuomalaisila ja kväänilä oon vaikea saaha takasin omat peränimet mikkä oon ruijalaistettu, ja nettä nimilain rajoitukset kunka monta sukupolvea takakäsin saapi mennä, estää tämän. Kommissuuni ehortaa nettä nimilakia muutethaan nettä jälkeläiset saava oikeuden ottaat takasin perheen alkuperäsen peränimen.

2.1.4 PILAR 4: KONFLIKTITTEN ESTÄMINEN

- Kommissuuni oon sammaa mieltä Puhheenvaphauskommissuunin (Ytringsfrihetskommisjonen, NOU 2022:9) kansa toimista minkä tarkotus oon estää vihhaa alkukansoja ja minoriteettia kohtaan ja niitten diskrimineeraamista.
- Se pi'ethään hunteerata perustaat fastan orgaanin mikä neuvoo hallitusta kansalisia minoriteettia koskevissa kysymyksissä, ja siinä seassa kansa myötäpäättösvallan mallia.
- Kommissuuni neuvottaa karttaamhaan kansanoikeuelligia omistus- ja pruuikioikeuksia Finmarkun ulkopuolela. Matkassa pittää tässä olla ulkopuolela nykysia poronhoitodistriktiä olevat poropalkiset ja kansalisten minoriteettien pruuikioikeuet heilä vanhaastansa pruuikissa olheissiiin maa-alhoin.
- Kommissuuni viittaa NOU 2007:13:heen Den nye sameretten («Uusi saamelaisoikeus») ja NOU 2008:5:heen Retten til fiske i havet utenfor Finnmark («Oikeus aapafiskhuun Finmarkun ulkopuolela») ja neuvottaa nouattamhaan näitten selvityksitten ehotuksia.
- Kommissuuni ehortaa nettä selvitethään poronhoion maa-alan koko tilan ja sen merkityksen saamelaisellet kulttuurillet.

Kommissuuni pannee merkkiin nettä vihapuhheet ja diskrimineeraus oon yhteyskunnassa iso prupleemi, ja nettä alkukansoitten ja minoriteettien tila oon tukala, osin sillä nettä alkukansoista ja minoriteetista ti'ethään niin vähä, osin sillä nettä ruijalaistamispolitikki oon vahventannut negatiivisia holninkia. Sillä kommissuuni oon sammaa mieltä Puhheenvaphauskommissuunin ehotuksen kansa ko se ehortaa toimia vihan ja diskrimineerauksen estämiseksi. Puhheenvaphauskommissuuni ehortaa muun myötä nettä laitettais toimiplaanan saamelaisen ja kansalisten minoriteettien diskrimineerausta vasthaan, sillä ko net oon eriliikasen isossa vaarassa kohata pahanilkistä kiusaa ja pilkkaa, ja nettä koulussa annettais enämpi tietoa saamelaisista ja kansalisista minoriteetista ja autettais näitä tulemhaan näkyväksi.

Kommissuuni pannee kansa merkkiin nettä kväänin ja mettäsuomalaisen organisasiiniin tunteva nettä het ei pääse toesti vaikuttamhaan heitä ittehään koskevhiin poliittishiin prosessiin.

Syynä tähän oon nettä hallitus lähtee siitä nettä «efektiivinen osalistuminen ei tarkota nettä minoriteetila olis myötäpäättösvallaa, mutta nettä niilä oon maholisuus vaikuttattat omhaan tilhaan, ja nettä niitten interressistä kulttuurisessa, sosiaalisessa ja ökonoomisessä elämässä ja julkisessä elämässä otethaan tarpheeksi vaarin». Sillä kommissuuni meinaa nettä tasa-arvon ja sovinon sauttaminen kväänilet ja mettäsuomalaisilet vaatii kansalisten minoriteettien oikeutta

myötäpäätösvaltaan, ja kommissuuni pyytää nettä selvitetäis tarvetta perustaat fastan orgaanin, mikä neuvoo hallitusta kansalisten minoriteetitten asioissa.

Kommissuuni on omissa tutkimuksissa havanut nettä päänsä teemana pote kväänillä ja saamelaisila oon luononressursitten pruuki ja siitä tuleva prässi tradisunaalisten elinkeinoitten päälet. Joukko industriaalisia toimijoita on viimi vuosina vullanut omhaan pruukhiin tradisunaalisia aloja pote maala ja merelä. Esimerkkiä tämmösestä oon kruuahomma, tuulivoiman pykkääminen, voimalinjat ja kalankasvatus. Yhtheensä tämmösellä rakentamisela oon isoja vaikutuksia saamelaisten ja kväänitten kulttuurillet, oli se sitte poronhoitoa, rannikkopyytöä eli mettämaaelinkeinoja. Täpäpä näitä konfliktia kasvattaa se nettä saamelaisten ja kväänitten asuma-aloilet myöthään olhaan rakentamassa enämpi kalankasvatuspruukia.

Kommissuuni haluaa kansa ottaat framilet mettämaan hallinon mikä enämpi ja enämpi oon prioriteerannut ulkoilmavirkistysten ja luononsuojelun intressiä tradisunaalisen paikallisen pruukin siihaan.

Tähelinen syy areaalikonfliktihin oon epäselvät maa- ja vesioikeuet. Kommissuuni oon havanut nettä se oon tarpheen kartata omistusoikeuet ja pruukioikeuet ulkopuolela Finmarkkua, erittäinki oikeus poropalkkisiin ulkopuolela tämän hetken poronhoitodistriktiä. Se oon erityisen tärkeä eteläsaamelaiselet poronhoiolet nettä nämät oikeuet selvitetään. Kommissuuni meinaa nettä se oon tarpheen arvela sitä praksista nettä maaalan otethaan etukätheen halthuun pakkolunastuslain jälkhiin.

Kommissuuni huomhauttaa vielä pote lainsäätötyön ja hallinon pitkäaikaisesta ruijalaistavasta vaikutuksesta, ja poronhoion epäselvistä privaattioikeuellisista oloista. Kommissuuni osottaa kunka historianymmäryys, lainymmäryys ja oikeusymmäryys oon viimi vuosisaoitten aikana huonola tavala vaikuttannut poronhoion ekonoomisheen ja kulttuurisheen pärjäämisheen. Tuomioistuimen useat päätökset näyttävä kunka tämä oon erittäinki haitannut eteläsaamelaista poronhoitoa.

Vaikka nyt jo vuosikymmenitten aian poronhoitoaloitten varjelu oon ollu poliittisen eesvastauksen alla, ni kuitenkin maa-alat oon aina pienentynheet.

Tähän astit näitä maan pakko-ottoja oon arveltu kaikkia erittäin ilman nettä oltais arveltu niitten kokonhaisvaikutuksia poronhoiolet saamelaisten kulttuuria kannattelevanna elämänmallina. Kommissuuni meinaa nettä ko kattoma kunka paljo maata oon jo poronhoitoaloilta viety, ni tarvittemma kokonhaisarvelun poronhoion areaalilasta ja sen kulttuuria kannattelevasta rollista, eikä vähhiiten Norjan kansanoikeuellisten eesvastausten vaalossa.

Merisaamelaisten ja kväänitten fiskumaholisuuksia oon kohanut samat prupleemit. Kommissuuni pittää do-

kumenteerattuna nettä näitten aloitten ihmiset oon jo usseitten sukupolvitten aikana protesteeranheet erilaisia maanpruukin muutoksia vasthaan mikkä oon haittanheet heän elämänoloja. Kalaressursitten hallinto ei ole ottanut vaarin tradisunaalisesta pruukista. Täpäpä näitä konfliktia oon lisänyt aina uusitten kalankasvatuspruukitten rakentaminen merisaamelaistilet aloilet. Kommissuuni haluaa kansa nostaat framilet saamelaisten ja kväänitten asutusaloitten mettämaan hallinan. Hallinto oon enämpi ja enämpi prioriteerannut vapaaanvirkistysten ja luononsuojelun intressiä tradisunaalisen paikallisen pruukin kostanuksela.

Kommissuuni oon ihmisten omitten muistelusten kautta pannut merkkhiin nettä raavhailta viluu semmonen akutti psykososiaalinen apu millä olis tarvittava kulttuuri- ja kielitaito. Täpäpä semmosta valmhiutta löytyy tyhä kläppiä ja nuoria varten. Kommissuuni meinaa nettä tarvithaan turvaverkon ruijalaistamispoliitikista kärsinheetä ihmisiä varten, ja nettä semmonen valmhius oon eriliikasen tähelinen sovintoprosessitten aikana.

Paikallisia esivaltoja neuvotethaan nettä het selvittäisit oonko se tarpheen sovittella saamelaisten, kväänitten, mettäsuomalaisten ja ruijalaisten välissä. Muutamissa paikoissa se saattaa olla tarpheen sovittella tokitten sisäläki. Paikoissa missä se oon tarpheen, kommissuuni neuvottaa oornaamhaan sovintohomman siihen laihiin nettä tapahtunheen vääryyden eri puolet tuleva framilet ja nettä kaikki osapuolet tunnustava sen. Paikassa tapahtunheen vääryyden eri perspektiivitten tunnustaminen oon sovinnon keskinen osa nettä saattaisit ihmiset luottaa toinen toisheen.

Kommissuuni pannee merkkhiin nettä latentit ja muutamissa paikoin sovittellemattomat konfliktit oon heiontanheet majoriteetin ja minoriteetin välisiä sitheitä, ja nettä erilaiset perspektiivit ei välttämättä kokonhaisuudessa pääse framilet minoriteetin ja majoriteetin kesken eikä nimenomhaisten miljöittenkhään kesken. Semmoset vaikenemisen kulttuurit estävä yhtheen kuulumisen tuntheen, eli kuitenkin semmosen yhtheen kuulumisen tuntheen minkä koettais tasapuoliseksi.

Eri paikoissa sovintoon pääseminen saattaa kyllä ottaat aikaaki, eikä se ole varma nettä kukanenki oon valmis muistelemhaan omasta perspektiivistä tahi hetit tunnustamhaan toisten perspektiiviä. Sovinnon sautethaan eri mallila, mutta kommissuunin mielestä kaikinpuolinen sovinto ja luottamus vaativa nettä tunnustethaan net vaikutukset mitä pote ruijalaistamispoliitikila ja niilä prosessilla mikkä oon vienheet ruijalaistumishen, oon ollut yksityishiin ihmishiin ja koko ytheiskunthaan. Meininkinnä oon nettä ehotettu kompetansikeskus kuurtois semmosia paikallisia prosessia.

2.1.5 PILARI 5: REEKELITTEN TOIMHEENPANEMINEN

- Osana Isontingan hallintokontrolia pi'ethään alkaat selvityksen minoriteettia koskevitten päätösten viluvasta toimheenpanemisesta.
- Kommissuuni neuvottaa esivaltoja lissäämhään julkisen sektorin työteliöitten tietoa saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten oikeuksista.
- Kommissuuni neuvottaa universiteettia ja korkeakouluja tarjoamhaan isomallet joukolet studenttia opetusta alkukansoista ja kansalisista minoriteetista.

Kommissuuni ehortaa nettä Isotinka osana hallinon kontrolia alkaa selvityksen minoriteettia koskevitten päätösten viluvasta toimheenpanemisesta. Kommissuuni oon käytessä läpit ruijalaistamispolitikin vai kutuksia osottannut nettä eri tasoitten esivallat omissa toimissa harjottava politikkaa mikä ei varhemin eikä nyt ole tarpheeksi suunattu alkukansoitten eli minoriteetittin tarpheitten ja ootheitten myön. Minoriteetipoliittinen passiivisuus koskee eri tasoja ja ytheiskunnan osa-aloja ja vaikuttaa suorhaan saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten maholisuutheen elläät täyttä elämää ja kehittää ommaa kieltä, kulttuuria ja omia ytheiskuntaoloja. Minoriteetipoliittinen passiivisuus saattaa heiontaat ihmisten luottamusta esivalloitten päälet.

Vailuva toimheenpaneminen jo sinänsä heiontaa politikin vaikutusta ja esimerkiksi sovinthoon pääsemistä. Sillä sovinthoon pääsemiseen vaikuttava staa-tin, kommuunitten, fylkinkommuunitten ja muitten toimijoitten holninkit, tiot ja sitoutuminen. Kaikki eesvastauksessa olevat esivallat häytyvä olla tarkkana viluvan toimheenpanemisen kansa.

Ette ei ennää jätettäis panematta jo päätetyitä poliittisia päätöksiä totheen, kommissuuni neuvottaa esivaltoja nettä net parantaisit hallinon ymmärystä alkukansoista ja kansalisista minoriteetista ja heän oikeuksista. Näitä toimia pi'ethään totteinuttaat pote nykyhallinossa ja universiteetissa ja korkeakouluissa missä tulevia hallintoihmisiä koulathan. Reekelivärkin toimheenpanemisen pilari sihtaa siihen nettä tasatila toteintuis viralista hallintoa kohattaissa, ja sillä se oon sovinon perusta.

Kommuunit tarjoava ison osan julkisista palveluista, esimerkiksi ihmisten opetus- ja tervheyspalvelut. Kommissuuni neuvottaa kommuunia nettä net oornaisit toimet siihen mallhiin nettä tästä etheenkäsin nouatethaan niitä mettäsuomalaisia, kvääniä ja saamelaisia koskevia lakia ja reekeliä mistä kommuuni oon eesvastauksessa.

Kommissuuni kattoo nettä huono toimheen paneminen oon kielenoppimisen isomus prupleemi, ja ne-

uvottaa joka tasan kouluja ja esivaltoja panemhaan vaikeuet merkkhiin ja parantamhaan asiat mikkä estävä effeetiivisen ja kvaliteetilta hyän kielenopetuksen kasvatus- ja koulausinstituusuunissa. Kommissuuni meinaa nettä toimheen panemisen paraneminen ja tasapuolishiin palvelhuin pääseminen vaativa nettä kommuunissa satsathan enämpi pote kasvatus- ja koulaussektorhiin ja tervheys- ja hoitosektorhiin. Erittäinki tervheyssektorissa se oon tärkeä nettä saamelaiset ja kväänit saava puhuat ommaa äitinkieltä.

Kommissuunin mielestä hä'ythään ottaat pruuukhiin toimia millä varmistethaan nettä saamelaiset vaimot ja kläpit täyelisesti suojathan psyykilistä, fyysilistä ja seksuaalista väkivaltaa vasthaan. Kommissuuni havattee nettä ittemurhat oon saamelaisten joukossa vakava tervheysprupleemi. Kommissuuni ehortaa nettä lisäthään kulttuurisesti kompetenttia ittemurhia etukätheen estäviä toimia.

2.2 Lopetus

Kommissuuni oon freistanut ehortaات toimia mikkä saattava auttaat majoriteetti- ja minoriteettiväen paremphaan tasatilhaan ja ylheisesti ytheiskunnassa lissäämhään tietoa saamelaisten, kväänitten ja mettäsuomalaisten histooriasta ja kulttuurista. Kommissuunin päämääränä oon nettä sen kautta päästhään ytheisymmäryksheen ruijalaistamispolitikista ja sen vaikutuksista, ja sautettais sovinon mettäsuomalaisten, saamelaisten, kväänitten ja majoriteetti-ihmisten välissä.

Nettä kerittäis ruijalaistamisesta ja vääryyestä ja nettä päästäis etheenkäsin sovinon tielä, ni hä'ythään luottaat toinen toisen päälet ja tunteat toinen toisen. Sovinto oon monenlainen, ja kommissuuni toivoo nettä raportti lissää tietoa siihen laihiin nettä ytheiskunta muuttuu. Muutos rakentuu sen päälet nettä ti'ethään enämpi ruijalaistamispolitikista, niistä ihmistokista joita se koski ja sen vaikutuksista. Se oon tärkeä nettä ruijalaistamispolitikin ja vääryyden tunnustethaan, ja nettä havattemma nettä niitten vaikutukset ulettua aina tähän päivhään astit. Sovinto häytyy rakentuat tämän päälet – vääryyden tunnustamisen päälet, mutta kansa sen ymmäryksen päälet nettä maan koko väki oon sen kautta mistantannut paljo tietoa ja kulttuurista rikkhauta. Sovinon ytimennä oon nettä alkukansat ja minoriteetit tuleva näkyviksi ja nettä heän oikeuksista otethaan vaarin, nettä pote heän kieli ja kulttuuri pääsevä kehittymhään.

Kommissuuni oon ehortannut toimia sovinon etheenkäsin viemiseksi, mutta ei sen paremin kommissuuni, Isotinka ko hallituskhaan saata päättää sovinon tilasta. Se oon ytheiskunnallinen prosessi mikä ottaa aikaa ja missä myötä häytyy olla laaja joukko ytheiskunnan eri aloja ja toimijoita. Sovinon halu häytyy näkyät tekoina.

Tässä oon valtaapitävillä erittäinen eesvastaus, ja se ei olekhaan mikhään keveä homma.

3. Komitean käsittely

3.1 Kokoukset

Kontroli- ja peruslakikomitea kävi Finmarkussa 18.–21. juunikuuta 2023, ja siellä komiteala oli kokoukset Kaarasjoessa Saamentingan kansa ja Pyssyjoessa Ruijan kvääniliiton, Norjalais-Suomalaisen Liiton ja Kveeni Suomi Liiton kansa. Lisäksi komitea kävi Grue Finnskogissa 9. oktooperikuuta 2023, ja siellä komiteala oli kokoukset Skogfinneforeningen-yhistyksen ja Skogfinske interesser i Norge -yhistyksen kansa.

Asiajohtaja Svein Harberg oli observatöörinnä myötä Saamentingan pleenumikokouksessa, ko se käsitteli Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raporttia Saamentingassa 6. marsikuuta 2024.

3.2 Kirjalisia ulostuloja

Osana raportin käsittelyä komitea oon pyytännyt ylheisesti kirjalisia tulostuloja Isontingan nettisi'ula stortinget.no.

Lisäksi komitea lähätti 21. novemperikuuta 2023 seuraavillet instansillet pyynnön nettä net jättäisit kirjallisen ulostulon.

- Staaatministerin konttuuri
- Næringslivet Hovedorganisasjon («Elinkeinoelämän Pääorganisasuuni»)
- Kommunesektorens organisasjon («Kommuunisektorin organisasuuni»)
- Landsorganisasjonen i Norge («Norjan Maanorganisasuuni»)
- Likestillings- og diskrimineringsombudet («Tasaarvon ja diskrimineerauksen eesvastaaja»)
- UiT Norjan arktinen universiteetti
- Norjan kirkko
- Samisk kirkeråd («Saamen kirkkoraati»)
- Norjan Kielinuoret
- Norjan Kielijoukko
- Kulturrådet («Kulttuuriraati»)
- Nynorsk forum («Uusnorjan foorumi»)
- Sivilombudet («Siviilioikeuksitten eesvastaaja»)
- Språkrådet («Kieliraati»)
- Norges institusjon for menneskerettigheter («Norjan ihmisoikeusinstituuni»)
- Barneombudet («Lapsiasioitten eesvastaaja»)
- Lektorlaget – Akademikerne («Lehtorilaaki – Akateemikkarit»)
- Samisk høyskole («Saamen korkeakoulu»)
- Utdanningsforbundet («Koulutusliitto»)
- Skolenes landsforbund («Kouluitten maanliitto»)

- Lærernes yrkesforbund – Delta («Opettajitten ammattiliitto – Delta»)
- Skolelederforbundet – YS («Koulunjohtajaliitto – YS»)
- Sametinget – Sámediggi («Saamentinka»)
- Ruijan kvääniliitto – Norske kveners forbund
- Norsk-Finsk Forbund – Norjalais-Suomalainen Liitto
- Skogfinske interesser i Norge («Norjan mehtäsuomalaisten interesser»)
- Kvensk Finsk Riksforbund – Kveeni Suomi Liitto
- Skogfinneforeningen («Mehtäsuomalaisyhistys»)

Kuulemislausunot oon julkastu kontroli- ja peruslakikomitean nettisi'ula adressissa stortinget.no.

3.3 Aukein kuuleminen

Osana käsittelyä komiteala oli 16. marsikuuta 2024 aukein kuuleminen. Kuulemisessa oli framila seuraavia asioita, mutta muutaki saattoi ottaa framilet:

1. Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raportin keski-set löy'öt:
 - Histoorialinen karttaus – antaako se pohjaa yhtheisymmärykset?
 - Ruijalaistamispolitikin vaikutukset tääpänä
2. Kunka Norjan esivallat tääpänä hanteerava alkukansan ja minoriteetitten oikeuksia
3. Sovinon jatkotoimet:
 - Auttavako toimiehotukset sovinon etenemistä?
 - Mitä asioita enniiten pi'ettäis prioriteerata?

Kuulemisheen oli kuttuttu myötä seuraavat:

- Saamentinka
- Ruijan kvääniliitto
- Kveeni Suomi Liitto
- Norjalais-Suomalainen Liitto
- Skogfinneforeningen
- Skogfinske interesser i Norge

Kuulemisen stenograafinen referaatti oon tämän päätösneuvotuksen liitteenä.

3.4 Komitean matka Kanadhaan

Komitea oli 8.–15. septemperikuuta komiteareissussa Kanadassa nettä pääsi noutamhaan tietoa siitä kunka Kanada oon nouattannut The Truth and Reconciliation Commission of Canada -kommisuunin (2009–2015) neuvotuksia. Komiteala oli reisun aikana kokouksia relevanttitten esivalloitten ja organisasuunitten kansa Ottawassa ja Winnipegissä.

4. Komitean merkkhiinpanoja

Komitea, jäsenet Työväenpartiaasta (Arbeiderpartiet), Kari Henriksen, Frode Jacobsen ja Steinar Krogstad, Oikeistopartiasta (Høyre), johtaja Peter Frølich ja Svein Harberg, Keskustapartiasta (Senterpartiet), Nils T. Bjørke, E’istyspartiasta (Fremskrittspartiet), Carl I. Hagen, Sosialistisesta Vasemistopartiasta (Sosialistisk Venstreparti), Audun Lysbakken, Punasetpartiasta (Rødt), Seher Aydar, Vasemistopartiasta (Venstre), Grunde Almeland, ja Miljööpartia Vihriset -partiasta (Miljøpartiet De Grønne), Sigrid Zurbuchen Heiberg, viittaava Dokumentthiin 19 (2022–2023) Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner («Tottuus ja sovinto – pohja sillet nettä ruijalaistapolitikin vaikutukset ja saamelaisia, kvääniä/norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia vasthaan tehtyt vääryyet saahaan sovitetuksi»), minkä lähtönä oon Isontingan päätös 14. juunikuuta 2018 Päätösneuvotuksen 408 (2017–2018) jälkhiin nimittää vapatoimisen komitean.

Komitean enämistö, kaikki ilman E’istysparti-an jäsenettä, paneva merkkhiin nettä kommissuuni 9. maikuuta 2019 oman halun jälkhiin valitti ottaat mandaatthiin myötä mettäsuomalaiset. Enämistö meinaa nettä tämä valinta oli luonolinen. Enämistö viittaa Isontingan 2018 hyäksymhään mandaatthiin missä toethaan nettä Norjan esivallat jo pitkän aikaa ja aina 1900-luvun loppupuolelet astit harjotit semmosta politikkaa saamelaisia, kvääniä/norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia vasthaan millä oli vakavia negatiivisia vaikutuksia muun myötä näitten kulttuurhiin, kielheen, identiteetthiin ja elinolhoin. Tätä politikkaa käskethään «ruijalaistapolitikiksi». Enämistö pannee merkkhiin nettä Isotinka lähtee siitä nettä viimisten 30–40 vuen aikana ruijalaistapolitikin vaikutuksitten lieventämisen etheen oon jo tehty paljo, pote juriidisesti ja tunnustamalla tapahtunheet tosiasiat.

Enämistö haluaa samassa alletpriimustaat nettä Tottuuen- ja sovintonkommisuunin raportti selkeästi näyttää nettä tämä satsaus ei vielä ole nokko, ja nettä isompi viralinen ylösteko oon tarpheen, ja nettä se pitää alkaat toimhiin minkä moolina oon auttaat sovintoa ja parantaat tilla, ja systemaattisesti seurata tämän työn e’istymistä.

Enämistö pannee merkkhiin nettä Isotinka meinaa nettä ILO-konvensuuni nro 169 alkukansoitien oikeuksista ja finmarkunlaki oon tärkeät miilatolpat,

samoten ko se nettä kväänit/norjansuomalaiset sait kansalisen minoriteetin staatuksen ko Norja liittyi Euroopanraa’in raamikonvensuunhiin kansalisten minoriteetitten suojelemisesta. Siitä seuras nettä kväänin kielen tunnustethiin minoriteettikieleksi.

Enämistö pannee samoten merkkhiin nettä kommissuunin tehtävännä oon ollut kattoat kunka ruijalaistamispolitikki oon vaikuttannut yksityishiin ihmishiin, ihmistokkhiin ja majoriteettiväen ja saamelasten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten suhteeseen, erittäinki mitä tullee kielheen, kulttuurhiin ja tradisunaalishiin elinkeinhoin.

Enämistö pannee painoa siihen nettä Isontingan päämääränä kommissuunin työn suhteen oon ollut myöntää minoriteetitten kokemuksen heän kohatessa Norjan esivaltoja ja päästä ytheisymmärykseen historialta, sekä eesauttaat sovintoa ja korjata vääryyttä. Enämistö viittaa nettä kommissuuni jätti raporttinsa Isontingan presidenttikunnalet 1. juunikuuta 2023, ja oon sitä mieltä nettä kommissuunin työ antaa tähän hommhaan hyän ja tähelisen avun.

Enämistö haluaa alletpriimustaat nettä kommissuunin jättämä raportti oon laaja ja täkkääväinen erittäinki ruijalaistamispolitikin ja sen vaikutusten historian dokumenteeraamisessa. Enämistö oon lisäksi pannut merkkhiin nettä se oon olemassa iso määrä kuulemisvastauksia, lausunoita kuulemisista ja kokouksista sekä meediaupslaakia, mikkä osottava nettä kommissuunin raportthiin oon otettu myötä tyhä osia historialta, ja nettä osa asianosasista ihmistokista tuntee ettei oma historia ole nokko hy’in raportissa myötä. Enämistö myöntää nettä tämmönessä työssä osa historialta jääpi piilhoon.

Enämistö meinaa nettä Isotinka raportin kautta oon saanut nokko hyän lähön ymmärtää historialta ja työtelä sen avula sovintoa kohin. Enämistö ei tunne saattavansa mennä sisälet erittäishiin historiahoin eli erilaishiin paikalishiin, regionaalishiin eli muihin tokkajakhoin, mutta pittää ruijalaistamispolitikin käsitte-lyä poliittisesti toivottuna kansalisena toimena, millä oon selvät päämäärät.

Enämistö haluaa kiittää kaikkia jotka oon kommissuunin, komitean ja muitten kanaalitten kautta jakanheet oman historian ja omat kokemukset. Net oon kaikki yhdessä auttanheet lujentamaan meän yhteistä ymmärystä ruijalaistamispolitikista ja sen vaikutuksista saamelaisilet, kväänilet/norjansuomalaisilet ja mettäsuomalaisilet Norjan maassa.

Enämistö viittaa vielä nettä pote kommissuuni ja kuulemisinstansit oon esittäneet koko joukon toimia minkä läpit korjata historian vääryyksiä ja päästä sovinthoon. Ehotuksia oon paljo, ja monet niistä vaativa pote konsekvensianalyysiä ja kostanusarvelua, mutta kuitenkin enämistö meinaa nettä se oon maholinen käsitellä ehotukset siihen laihiin nettä saahaan selväksi

mitä saatethaan tehä hopustiki, mikä taas ottaa pitkän aikaa, ja mikkä ehotukset tartteva laajeman käsittelyn ennen ko niistä saattaa sanoat mithään.

4.1 Dialoogi organisasuunitten ja Saamentingan kansa

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istysparti-an jäsenettä, viittaava siihen nettä komiteala jo ennen ko kommisuunin raportin jätethiin, oli jatkokäsittelystä kokous Saamentingan kansa. Jälkhiin ko raportin oli jätetty Isolettingalet, komitea kävi kylästelemässä Saamentinkaa nettä pääsi puhumhaan siitä mitä jatkotoimia raportti vaikuttaisi, ja Pyssyjoen Kväänikartanossa, missä komitealla oli kokous kväänitten/norjansuomalaisten organisasuunitten kansa samasta aiheesta. Mettäsuomalaisten ja heän organisasuunitten tykönä komitea kävi syyskesästä 2023.

Komitean enämistöstä tuntui nettä näissä kokouksissa oli hyä henki, ja nettä se oli ytheisymärys siitä nettä se pi'ethään antaat eri organisasuunilet ja Saamentingalet hyän tilan käsittelä raporttia ennen ko Isotinka alkais sen oman käsittelyn. Sillä komitea päätti lykätä raportin käsittelyä vuen 2024 januaarikuuhun ja panna saman aijankohan kirjalisen kuulemisen fristiksi. Hiljemin asianosaset instansit arvelit nettä asia vaati vielä laajempia ja vaativampia kuulemiskertoja, ja komitea pi'ensi vielä tämänki fristin vuen 2024 aprilikuuhun. Kaikki asianosaset osapuolet olit asiasta viljasti ylösetetut, ja se tuli paljo kuulemisvastauksia, pote organisasuunilet ja Saamentingan omhaan käsittelhyyn ja Isontingan käsittelhyyn. Enämistö toteaa nettä homman tällä astheela tuli paljo kuulemisvastauksia kansa majoriteettiväeltä.

Enämistö pannee merkkhiin nettä kuulemislausunot pääsiasiassa jakkaintuva seuraavhiin teemhoin:

- Vajavainen historiiankuuauus
- Tokat jotka tunteva nettä het ei ole saanheet nokko sijjaa raportissa
- Ruijalaistamisen merkitys kielelet, kulttuurillet ja elinkeinolet
- Keskustelu siitä kukka oon oikkeet alkukansat
- Toimiehotukset

Kuulemislausunot antava pohjaa entistäki paremallet raportin teemoitten ymmärtämisellet ja eesauttava sitä.

4.2 Histoorialinen karttaus

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istysparti-an jäsenettä, viittaava siihen nettä kommisuuni oon koonut merkittävän aunaskokhoonpanon missä myötä oon ruijalaistamispolitikin läpitieminen ja sen vaikutukset. Kommisuuni oon koonut yksityisten ihmisten muistelukset, pote net mikkä se oon saanut kirjalisi-

na ja net mikkä oon tulosta kommisuunin jäsenitten ja sekretäärikunnan tekemistä intervjuuista.

Kokhoon saatu aunas antaa uutta tietoa ruijalaistamispolitikista ja siitä kunka yksityiset ihmiset oon sen kokenheet, olipa siitä muistelheet ihmiset ittet eli heän jälkiläiset jotka oon kuulheet siitä omilta perheenjäseniltä. Muisteluksia oon paljo, ja niistä syntyy kua koko joukosta taphauksia ja pahoja kokemuksista, erittäinki koulun ja kielen suhteen.

Enämistö haluaa kuitenkin toeta, eikä vähhhiiten jälkhiin ko oon juovattannut keskustelua meediassa jälkhiin ko kommisuuni oli jättänyt raportin, nettä seki oon osa historiat, nettä muutamet ihmiset ko'it tämän eri laila ko mitä raportin kokonhaisvaikutus antaa uskoat.

Nettä tulevaisuessa kyettäis paremphaan prioriteerausheen ja paremin valittemhaan toimet sovinnon sauttamiseksi, enämistö meinaa nettä se olis kansa hyä saaha enämpi ehotuksia nuorilta ihmisiltä siihen laihiin nettä heän ajatukset heän kohtaamista vaikeuksista tulisit myötä, ja nettä ti'ettäis mitä tarvithaan nettä nämät vaikeuet saatais paranetuksi ja sovintotyö menestyis etheenkikäs.

4.3 Ruijalaistamispolitikki ja sen vaikutukset

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istysparti-an jäsenettä, viittaava siihen mitä kommisuuni kirjottaa raportin si'ula 22 ja 480:

«Ruijalaistamispolitikila oli vakavia vaikutuksia saamelaisilet, kväänilet ja mettäsuomalaisilet. Saamelaisen, kväänitten ja mettäsuomalaisten kielen ja kulttuurin ylenkattaminen vaikutti nettä het menetit heän kielen ja kulttuurin ja nettä Norjan väki tiesi oikein vähä näistä ihmisistä.»

«Norjan esivallat oon harjottanheet systemaattista ja kivvaa ruijalaistamispolitikilla millä konstila oon vasiten halunheet sortaat saamelaisia ja hävittää saamen kielen ja kulttuurin. Tällä politikila oli, ja oon vieläki, vakavia vaikutuksia saamelaisilet, ja saamen kansan ylenkattaminen, sirpaloittaminen ja vierastuttaminen oon vienheet paikalisytheiskunnan särky-misheen perheitten ja suvuitten kesken ja poikkit eri sukupolvitten.»

Enämistö meinaa nettä tämä näyttää tapahtunheen ruijalaistumisprosessin vakavuuen. Saamelaisilta, kvääniltä/norjansuomalaisilta, mettäsuomalaisilta ja muilta kansalisilta minoriteetilta otethiin poi'es heän kielen ja identiteetin. Majoriteettiväki jäi ilman tiotta Norjan ytheiskunnan kielitten ja kulttuuritten monenlaisuusta.

Enämistö toteaa nettä ko nyt tääpänä kattoo päätöksiä ja perusteluita saamelaisen, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten assimileeraa-

miseksi, ni se oon kohta ymmärtämätön nettä niistä tapahtumista oon niinki lyhkänen aika.

Toinen enämistö, Työväenpartian, Oikeiston ja Keskustapartian jäsenet, toteaa nettä vaikka toimia ajottain perustelthiin sillä nettä asiansasia tokkia haluthiin auttaat, esimerkiksi opettamalla niilet kieltä, ni se oon selvä nettä tämän päivän tion jälkhiin esivalloitten toimia ei saata kärkeät miksihään muuksi ko väkivallaksi pote ihmistokkia, yksityisiä ihmisiä, kulttuuria ja tradisuunia eikä vähhiiten kieliä kohthaan.

Sosialistisen Vasemistopartian, Punasten, Vasemiston ja Miljööpartia Vihrisen komiteajäsenet viittaava siihe nettä tämän päivän tion ja ymmäryksen jälkhiin se oon selvä nettä esivalloitten toimia ei saata kärkeät miksihään muuksi ko väkivallaksi pote ihmistokkia, yksityisiä ihmisiä, kulttuuria ja tradisuunia eikä vähhiiten kieliä kohthaan.

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, näkevä nettä kommissuunin raportti sen nouettua lissää tietoa historiasta selvästi dokumenteeraa nettä ruijalaistamispolitiikila oon ollut isoja konsekvensia pote yksityisilet ihmisillet, ihmistokillet ja paikkakunnilet. Tämän takia tradisuunaaliset elinkei-not, kulttuurit eikä vähhiiten kielet oon vaarantunheet.

Toinen enämistö, Työväenpartian, Oikeiston ja Keskustapartian jäsenet, meinaa nettä se oon vaikea tietää mikä erittäinen syy johti ruijalaistamisheen, ja mikä taas oli ylheisen yhtheiskunnalisen kehityksen syytä. Tämä enämistö pannee merkkhiin nettä monesta suunasta väitethään nettä ruijalaistaminen aina vieläki jatkuu. Tämä enämistö ei ole asiasta sammaa mieltä. Ko ruijalaistamispolitiikin lopetethiin, ni kuitenkinhaan majoriteettiväen holninkit ei välttämättä muuttunheet. Sillä tämä enämistö ymmärtää nettä yksityiset ihmiset saattava kokeat sen niin.

Norjan yhtheiskunnan suuret muutokset oon muuttanheet maan kaikitten ihmisten elämän. Lissään-tynheet hy'invointipalvelut, paljo infrastruktuurin rakentaminen, tasatila- ja koulausrevolusuuni ja miljöö- ja kliimanmuutokset saattava vielä isomassa astheessa olla kasvattanheet yhtheiskunnan eroja, yhtheiskunnan missä asutus, kulttuurinharjotus ja yhtheiskuntaymmäry ei ole yhenlainen, ei geograafisesti eikä kulttuuri-sesti. Esivallan ja politiikin vajavainen ymmäry siit nettä yhtheiskunnan kehityksen saatethaan ymmärtää monela mallila ja sillä saattaa olla erilaisia vaikutuksia, erittäinki alkukansoitten ja minoriteetitten tradisuunilet ja kulttuurillet, oon vähentänheet hom-masta kärsinheet luottamusta staatin päälet. Osana sovintoa staatti pittää ottaat eesvastauksen semmosten

prosessitten läpitiemisestä minkä kautta syntyy mole-minpuolinen usko nettä päätökset oon ajateltu hy'in lä-pit ja nettä net oon maholinen kansa totteinuttaat.

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istysparti-an jäsenettä, meinaava nettä se kuuluu sanoat anthe-eksi kaikilet niilet jotka jo'uit kokemhaan kohtuutonta ja huonoa kohtelua esivalloilta, ja se valittellee pahalta tuntunheita asioita ja vääryyttä ihmistokkia ja yksityi-siä ihmisiä vasthaan. Enämistö haluaa kansa valitel-la nettä aina nytki osa asiansasista kokkee nettä heän suhet esivalthoin oon hankala ja vaikea.

Enämistö haluaa alletpriimustaat nettä vaikka semmonen aktiivinen ruijalaistamispolitiikki minkä tarkotuksena oli ruijalaistuminen, oon loppunut, ni selvästi kuitenkin tääpänäki oon usseita jotka kärsivä varheman politiikin vaikutuksista.

Enämistö haluaa kansa sanoat nettä harjotettu ruijalaistamispolitiikki oon saattanut olla vaikuttamas-sa majoriteetti-ihmisillet holninkia, normia ja käsityk-siä mikkä tekevä nettä vaikka politiikin päämääränä ei oliskhaan ruijalaistuminen, ni kuitenkin se saattaa vai-kuttaat ruijalaistavasti. Enämistö meinaa nettä se oon eriliikasen tärkeä myöntää tämän perspektiivin ja ottaat sen myötä sovintoa etheenkäsin rakenettaissa.

4.4 Alkukansat ja minoriteetit tääpänä

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istysparti-an jäsenettä, viittaava siihen nettä vaikka kommissuunin raportin lähtö oon saamelaisissa alkukansoina ja kvää-nissä/norjansuomalaisissa ja mettäsuomalaisissa kans-alisina minoriteettina, ni se historia ja net teemat mitä raportissa käsitelhään, oon relevantit ja aktueellit kansa muilet Norjan kansalisilet minoriteetillet. Enämistö vi-ittaa siihen nettä saamelaisten alkukansastatuksen oon viimi kerran vahvistettu peruslakikäsittelyssä juuni-kuussa 2023. Jälkhiin vuen 1998 oon juutalaisila, roma-anilla/taatterilla, rommila, kväänilä/norjansuomalai-sila ja mettäsuomalaisila ollut Norjan kansalisen mino-riteetin staatus.

Enämistö haluaa omassa päätösneuvotuksessa kohistaat huomhautukset niihin minoriteetthiin mistä raportissa kirjothethaan, mutta haluaa alletpriimustaat nettä se oon läpitkäypä ymmäry siit nettä ruijalaista-minen ja sen vaikutukset sekä kansa arvostus minorite-etitten vaikeuksia kohthaan kielen, tradisuunitten ja kulttuurin suhteen, koskeva muitaki kansalisia mino-riteettia.

Toinen enämistö, Työväenpartian, Oikeiston, Keskustapartian ja Vasemiston jä-senet, meinaa nettä se oon tärkeä muistaat nettä kansalisila minoriteetilla oon samat oikeuet ko alku-kansoila, sillä erotuksela nettä alkukansoila lisäksi oon

oikeuksia maahan ja muutamissa asioissa ittetmäärämis-oikeus.

4.5 Sovinto

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, viittaa siihen nettä se oon ollut kirkas päämäärä nettä kommissuunin raportti ja Isontingan raportin käsittely auttaisi sovinthoon pääsemistä. Enämistö oon sammaa mieltä ko moni muuki nettä sovinthoon ei päästä Isontingan päätöksellä. Enämistö oon kansa sammaa mieltä ko net jotka oon alletpriimustanheet nettä sovinthoon tarvithaan monen erilaisen toimijan ja asianosasten puolitten apua.

Enämistö viittaa siihen nettä kommissuuni ymmärtää sovinon pote prosessin ja olotilana. Sovintoprosessi vaatii koko joukon päämääräsuuntasia tekoja ja toimia, ja siihen kuuluu moleminpuolinen halu päästä sovinthoon. Enämistö kuurtoaa kommissuunin ymmärrystä sovintoyhtheiskunnasta yhtheiskuntana missä oon seuraavia tuntomerkkiä:

- yhtheinen vakanen tietopohja ruijalaistamispolitiikista ja sen vaikutuksista;
- nettä yhtheiskunta yleisesti ja erittäinki viraliset esivallat tunnustava nettä saamelaisia, kväänia ja mettäsuomalaisia vasthaan oon tehty vääryyttä;
- nettä yhtheiskunta yleisesti ja viraliset esivallat erittäinki tunnustava nettä ruijalaistamispolitiikila oon ollut, ja oon, negatiivisia vaikutuksia yksityisille ihmisille ja saamelaisille, kväänile ja mettäsuomalaisille ihmistokkina;
- vakanen luottamus ihmisten kesken ja korkea luottamus yhtheiskunnan institusioon, eikä vähhiiten poliittisiin institusioon;
- nettä yksityiset ihmiset ja eri ihmistokat hyväksyvä menheisytyensä ja saattava ellää sen kansa.

Lisäksi sovintoyhtheiskunnalet oon tyypilinen nettä ihmistokila millä oon erilainen kieli ja erilainen kulttuuri, oon tietoa toinen toisesta.

Enämistö viittaa siihen nettä esivalloilla jotka oon eesvastauksessa kaikkinaisesta ruijalaistamisprosessista, oon aivan erittäinen eesvastaus lisätä luottamusta sovintoprosessiin ja viä sitä etheenkäsin. Esivalloilla häytyy olla tarvittava kompetansi, ja net häytyvä oppiat omista feilistä ko päätökset ja toimet koskeva alkukansoja ja kansalisia minoriteettia.

Toinen enämistö, Työväenpartian, Oikeiston, Keskustapartian ja Vasemiston jäsenet, alletpriimustaa nettä tärkein toimi sovinon etheenkäsin viemiseksi oon nettä alkukansoitten ja kansalisten minoriteetitten kielestä ja kulttuurihomasta perustaminen tullee luonoliseksi osaksi tavalista sektoripoliittikka.

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, viittaa siihen nettä kukastaki sektoripoliittikka mikä koskee alkukansoitten ja kansalisten minoriteetitten kieltä ja kulttuurihomaa, hä'ythään toimittaat siihen laihiin nettä se lissää luottamusta minkä lähtönä oon tieto alkukansoitten ja kansalisten minoriteetitten oikeuksista.

Enämistö toivoo nettä päätösneuvotus ja raportin totteinnuttamishotukset auttava sovintotyötä viralisen Norjan, alkukansoitten, kansalisten minoriteetitten ja majoriteettiväen seurassa.

4.6 Toimia

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, havattee nettä kommissuuni jälkhiin ko oon koonut historiatietoja ja pitänyt kokouksia ja keskustellut asianosasten organisasuunnitten ja institusioon kansa, esittää laajan joukon toimiehotuksia minkä tarkotuksena oon eesauttaat sovinthoon pääsemistä.

Ehotuksia oon toistettu ja niihin oon liitetty parannuskommenttia komitean saamitten kuulemisulostulotien kautta.

Enämistö näkkee nettä useat ehotukset muistutava toinen toista eli oon päälekkäiset, ja näkkee nettä näitä raportin ehoittamia toimia totteinnuttaissa tarttee ko'ordineerata. Useat toimet vaativa kansa perin pohjasta selvitystyötä ennen ko niistä saattaa sanoat mihään varmaa, ja semmosista toimista millä oon ökonoomisia vaikutuksia, hä'ythään päättää budsetin käsittelyn yhteydessä. Enämistö haluaa kuitenkin tehdä muutampia selviä prioriteerauksia nettä sovintotyötä päästhään jatkamhaan ja ottamhaan vaarin alkukansoitten ja kansalisten minoriteetitten oikeuksista ja tradisuunnista, kulttuurista ja kielistä.

4.7 Hallituksen toimia ja alkheita

Komitean enämistö, Työväenpartian, Oikeiston ja Keskustapartian, Sosialistisen Vasemistopartian, Vasemiston ja Miljööpartia Vihrisen jäsenet, viittaa Kommunali- ja distriktidepartementin kuulemisvastaukseen kommissuunilet vuen 2024 marsikuussa, mikä viittaa kommissuunin framilet ottamhiin asihin menossa olevissa prosessissa ja semmosiin toimiesimerkkhiin mitä hallitus oon jo vienyt läpit eli oon justhiin viimeässä läpit.

Saamelaislain 4. luvussa seisoo staatin, fylkinkommuunitten ja kommuunitten velvolisuudesta konsulteerata Saamentinkaa ja saamelaisteninteressiä heitä koskevistä asioista. Konsulteeramisen tarkotuksena oon varmistaa nettä asianosaset saamelaisinteressit pääsevä jo varhasessa vaiheessa myötä heitä koskevhin prosessiin, ja nettä niillä oon maholisuus vaikuttaat

päätökshiin. Hyä konsulteeraaminen saattaa estää konfliktia, valituksia ja niitä seuraavia oikeusprosessia. Hyä prosessi antaa pareman pohjan päätöksille, ja se saattaa vaikuttaa nettä aktuaaliset toimet ossaava paremin ja oon keveämmät toimittaat. Vaikka prosessit ensi alkuun saattava ottaat vähä enämpi aikaa, ni aikaa myön asiankäsittelystä saattaa tulla efektiivisempi.

Norjassa oon kansalisten minoriteetitten osalistuminen pääasiassa merkinyt niitten omitten organisa-suunnitten lujentamista antamalla toimimäärärahhaa organisaasuunitet jotka täyttävä vissit kriteerit, ja laittamalla areenoita kansalisten minoriteetitten ja keskisten esivalloitten välisellet puhelullet. Toimelisten organisa-suunnitten ja keskustelun läpit minoriteetit kykenevä ulostulhoin ja tulemhaan kuuluksi erittäinki niitä ittehään koskevan politikin ja niitä ittehään koskevitten asioitten suhteen. Jokavuotisessa kontaktifoorumissa kansaliset minoriteettiorganisaasuunit ja keskiset esival-lat kohtaava kahen päivän aian, ja niissä minoriteettiorganisaasuunit pääsevä puhumhaan poliitikkaritten ja eri departementtitten ja direktoraatitten representanttitten kansa. Kommunaali- ja distriktidepartementtila oon fastat, vuotiset kokoukset kukasenki organisaasuunitin kansa ja lisäksi tarpheen jälkhiin kokouksia yksityisistä asioista. Vuesta 2023 se oon pi’etty vuotisesti kokouksen kansalisten minoriteetitten nuoritten representanttitten kansa.

Laki 9. juunikuuta 2023 nro 28 saamelaislain muutoksista (kielireekelitten muutoksia) tuli voimhaan 1. januaarikuuta 2024. Lakimuutoksissa hallitus nouattaa saamen kielitoimikunnan selvitystä NOU 2016:18 Hjertespråket – Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk («NOU 2016:18 Syämenkieli – Ehotuksias laiksi, toimiksi ja oorninkiksi saamen kielitten etheen»).

Päämeininki lain takana oli sovittaat saamelaislain kielireekelit tämänpäiväsen viralisen sektorin organise-rauksheen ja saamen kielen hallintoalan eri kommuunitten kielitilhaan. Kommuunikategoriassa «kieli-kehityskommuunit» saamen kielet oon kommuuniad-ministrasuunissa ja kommuunistyyrissä tasatilaset ru-ijan kielen kansa. Saamelaislain §:n 1–5 jälkhiin kaikki saamen kielet oon samassa arvossa, ja eteläsaame, luulajansaame ja pohjassaame oon tasatilaset ruijan kielen kansa saamelaislain 3. luvun määräyksitten jälkhiin.

Kommunaali- ja distriktidepartementti viittaa sen lausunossa 14. marsikuuta 2024 Prop. 58 L:hään (2022–2023) Endringer i sameloven (endringer i språkregler) («Saamelaislain muutoksia [kielireekelitten muutoksia]»), missä sanothaan nettä UNECON kielikartassa, mihin oon merkittynnä maailman kaikitten kielitten staatus, pohjassaamen oon klassifiseerattu selvästi uhatuksi kieleksi, luulajansaamen ja eteläsaamen vakavasti uhatuiksi kieliksi, ja itäsaamen (koltansaamen), piiti-

mensaamen ja uumajansaamen oon klassifiseerattu kuolheiksi kieliksi. Departementti meinaa nettä se ei ole realistista nettä Norjassa nämät kielet tulisit eläv-hään pruuukhiin läpit usseitten yhtheiskunnan sektorit-ten, siihen laihiin ko eteläsaame, luulajansaame ja po-hjassaame oon. Tämän päivän kielitilasta kattoin se ei sillä ole maholinen sanoat nettä kaikki saamen kielet olisit tasatilaset niin ko saamelaislain 3. luvussa seisoo.

Kommunaali- ja moderniseerausdepartementti laittoi vuona 2021 raportin missä käythiin läpit Eurooppalaisen sopimuksen regiooni- ja minoriteettikielistä osan III suhteessa luulajansaamhehen, eteläsaamhehen ja kväänin kielhehen. Läpitkäyminen näytti nettä kansalinen reekelivärkki, praksis ja toimet ei kväänin suhteen pitänheet sisälä nokko minoriteettisopimuk-sen osan III määräyksia. Eriliikasesti tämä tullee siitä nettä kväänin kielestä viluu tulkkia, kääntäjiä ja terminologiata. Tavalisen praksiksen jälkhiin vaatimukset häytyy täyttää kansalisesti ennen ko Norjan staatti saattaa ottaat ittensä päälet net velvolisuuet mitä uuen kielen lissääminen minoriteettikielisopimuksen oshaan III vaikuttaisit.

Kväänin kielet laitethiin plaanan vuona 2017. Planaa arvelthiin yhdessä kväänioorganisaasuunitin ja -institusuunitin kansa vuona 2023. Hallitus ei ole päättänyt uuen kväänin kielen plaanan laittamisesta, mutta politikki kehittää kväänin kieltä etheenkäsin jatkuu. Oikeutta kväänin ja suomen kielen opetuksheen oon uussa vuen 2023 opetuslaissa laajenettu, ja se koskee Tromssan ja Finmarkun pohjakouluissa kaikkia kväänin eli suomen lähtöä olevia oppijoita perustamatta siitä kunka moni oppija sitä haluaa.

Viralisila orgaanilla oon kielilain §:n 5 jälkhiin sama eesvastaas saamen kielistä Norjan alkukansakielinä ko kirjaruijasta ja uusruijasta. Kväänin, romaanin ja romanesin kielelä oon kielilain §:n 6 jälkhiin Norjan kansalisen minoriteettikielen staatus, ja net oon tasatilaset ru-ijan kielen kansa. Viraliset orgaanit häytyvä suojela näitä kieliä ja parantaat niitten tillaa. Niilä oon velvolisuus alkaat toimia nettä kielet pääsevä pruuukhiin, ja nettä kielenpuhujia ei estetä käyttämästä näitä kieliä. Paikannimilaki varmistaa nettä kväänipaikannimet ja saamenkieliset nimet saava sian ruijankielisten paikannimitten vieressä. Nimilain § 4 antaa suojan peränimilet mihin ittet kukasellaki suvun kautta eli muula tavala oon erityinen si’et, perustamatta niistä rajotuksista mitä §:ssä 3 seisoo suojatuista peränimistä. Lain oon laitettu sitä varten nettä ihmiset joila oon si’et kansalishiin minoriteetthiin, saattava ottaat takasin suvula varhemin olheen nimen.

Hallitus pannee vuotisesti framilet isotinkamellinkin, missä käsitelhään saamen kielen, kulttuurin ja yhtheiskuntaelämän eri teemoja. Mellinki auttaa saamhaan kokhoon tietoa eri asioista niin ko esimerkiksi koulaamisesta, kielestä, digitaliseeraamisesta, tervhey-

estä ja niin etteenkäsien. Kommunaali- ja distriktidepartmentti pannee budsettiproposiuunin liittheeksi joka vuosi oman kokoavan esityksen hallituksen ehotuksista staatinbudsettiin määrärahoiksi saamelaisiin tarkotukshiin. Vuona 2021 Isotinka käsitteli Isontongan melinkä 12 (2020–2021) Nasjonale minoriteter i Norge – En helhetlig politikk («Norjan kansaliset minoriteetit – Täkkäävä politikki»).

Joukola staatin direktoraattia oon erityisiä tehtäviä mikkä liittyvä alkukansoitien ja kansalisten minoriteettien kielheen ja kulttuurihin, esimerkkinä Kieliraati, minkä tehtäväkentthään vuosta 2011 oon kuulunut muutaki ko tyhä ruijan kielestä huolehtiminen. Kieliraati pittää yhdessä kielen käyttäjitten kansa auttaat lujentamhaan kväänin kieltä. Arkivverket («Arkiivivärkki»), Nasjonalbiblioteket («Kansalisbiblioteekki»), Medietilsynet («Meediasyyni»), Norsk filminstitutt («Norjan filmi-institutti»), Kulturdirektoratet («Kulttuuridirektoraatti») og Kulturtanken («Kulttuuritankki») hoitava tehtäviä ja toimia mikkä koskeva saamen ja kansalisten minoriteettien kieltä ja kulttuuria. Koulausdirektoraatti oon eesvastauksessa lastentarhaan raamiplaanasta ja SFO:sta eli KVO:sta (= kouluvaapa-aianoorninkista), pohjaopetuksen oppioplanasta, kompetansinkehittämistoimista lastentarasta ja koulua varten, ja niitten määrärahaohommista. Koulausdirektoraatti oon alkanut uuen, kansalisen saamen kielen ja kulttuurin forumin yhtheistyössä Saamentingan kansa. Terveysdirektoraatti alkoi uuen saamen terveysverkon vuona 2021. Vuona 2022 alkoi Nasjonalt samisk kompetansesenter (NASAK; «Kansalinen saamen kompetansikeskus»). NASAK kuuluu Lasten-, nuorten- ja peretdirektoraatin allet, ja meininkinnä oon nettä se turvaa tasatilasemmat palvelut saamelaiselet väenosalet. NASAK aikoo kuurota perheitten suojelua, kommunaalista lastensuojelua, kansalista lastensuojelua ja kriisikeskuspalvelua saamelaisen väenosan joukossa.

Hallitus lanseeras 20. tesemperikuuta 2023 Proposisuunissa 36 S (2023–2024) plaanan Opptappingsplan mot vold og overgrep mot barn og vold i nære relasjoner (2024–2028) Trygghet for alle («Kehitysplaanasta lasten väkivaltasta kohtelua ja likisuhetväkivaltaa vasthaan saamelaisessa yhtheiskunnassa (2024–2028) Turvaa kaikilet»). Yhtheistyössä Saamentingan kansa oon kehitetty toimia minkä meininkinnä muun myötä oon parantaat poliisin ja apuapparaatin kielen ja kulttuurin ymmärrystä ja auttaat väkivallan uhriksi joutunheita saamelaisia saamhaan tasatilasen palvelun. Meininkinnä oon nettä Finmarkun poliisidistriktihin perustethaan oman lastentalopalvelun saamelaisia lapsia varten.

Poliisidirektoraatti oon työtelyt plaanan Handlingsplan for politiets arbeid (2022–2025) Mangfold, dialog og tillit («Toimiplaanasta poliisin työtä varten (2022–2025) Monenlaisuus, dialoogi ja luottamus»).

Plaanala oon meininki keventäät semmosten ihmisten rekutteerausta poliisiksi joila oon saamen kieli- ja kulttuurikompetansia, ja toimia mikkä auttaisitt nettä poliisin hommissa olevilla olis kuitenkin pohjatit saamelaisen kulttuurista, historiasta ja oikeuksista.

Kouluila ja opettajitten koulausinstitusuunila oon koko Norjassa oppiplaanoitten ja raamiplaanoitten läpit velvolisuus ottaat opetuksheen myötä saamelaisen perspektiivin. Samoten oon asia kaikissa tervheys- ja sosiaalifaakilisissa koulauksissa mikkä oon saanheet suuntalinjat RETHOS-prosektin läpit. Vuen 2020 oppiplanavärkissä lujenethiin teemaa kansaliset minoriteetit kaikissa faakissa ja kaikilet oppijoiilet. Kansaliset minoriteetit mainithaan kansa lastentarhaitten raamiplaanassa.

Vuen 2023 juunikuussa Isotinka käsitteli Isontinkan mellinkin 13 (2022–2023) Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnsopplæring og høyere utdanning («Saamen kieli, kulttuuri ja yhtheiskuntaelämä – Lastentarhaitten, pohjaopetuksen ja korkeamman opetuksen kompetansi ja rekutteeraus»). Mellinkissä hallitus kuvvaa tämän hetken tillaa ja muistelee isomuksista vaikeuksista saaha enämpi saamelaisia kielenkäyttäjii. Mellinki kuvvaa menossa olevia prosessia ja prioriteeratuita aloja mikkä saattava olla auttamassa saamenkielisten määrän lissäämistä opetuksen kaikila tasoila ja parantamhaan tietoa saamen kielestä ja kulttuurista.

Uusi univeristeetti ja korkeakoululaki, mikä astui voimhaan vuen 2024 aukustikuussa, pannee samhaan arvhoon saamen ja ruijan faakikielen. Universiteetila ja korkeakouluila oon lain jälkhiin eesvastaus saamen faakikielestä samala mallila ko ruijanki faakikielestä. Pääreekelinnä oon nettä opetuskieli pittää olla joko saamen eli ruijan kieli. Lain § 2-3 Norsk og samisk fagspråk («Ruijan ja saamen faakikieli») toinen jakso kuuluu:

«Institusuunit millet oon annettu erityinen eesvastaus saamelaisesta tutkimuksesta ja korkeammasta opetuksesta, pitävä käyttäät, kehittää ja lujentaat saamen faakikieltä.»

Toinen enämistö, Työväenpartian, Oikeiston ja Keskustapartian jäsenet, esittää tässä päätösneuvotuksessa, lähtönä nyt menossa olevat prosessit, ylheishotuksia nettä paremin tulis selväksi hallituksen eesvastaus pote arvela mikkä toimet parhaimmitten auttava pääsemhään sovinthoon ja mikkä oon kekkeimät toimittaat.

4.8 Pilari 1: Tieto ja sen välittäminen

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, pannee merkkhiin nettä kommissuuni pannee ison painon siihen nettä tarvithaan enämpi tietoa saamelaisista, kväänistä/norjansuomalaisista ja

mettäsuomalaisista, ruijalaistamisen historiasta ja vääryydestä, ja niistä traumaista mitä se on vaikuttanut.

Enä mistö pannee lisäksi merkkhiin nettä kommissuuni sen takia sanoo nettä tarvithaan selviä yhteispäämääriä sitä varten nettä esivallat paremin kykenevä varmistamhaan kunnolisen satsauksen tion välittämishkeen nettä pote viralinen sektori ja yhteiskunta muutonki sauttaisit pareman tietämisen tasan.

Enä mistö meinaa nettä yhteisymmärykshen ja sovinthoon pääseminen vaativa nettä majoriteetti-ihmisetki saava tietoa alkukansoitten ja kansalisten minoriteetitten historiasta, kulttuurista ja elinkeinoista ja oppiva niistä.

Enä mistö havattee nettä kommissuuni pittää päämääränä nettä ihmistokat pääsevä uuesti löytämhään oman takustansa ja historiansa, ja nettä perustethaan kansalisen ruijalaistamispolitikin kompetansikeskuksen tutkimhaan näitä asioita, välittämhään tietoa ja viemhään sovintoa etheenkäsin.

Enä mistö pannee merkkhiin nettä kommissuuni esittää seuraavia asioita:

- Kommissuuni ehottaa kansalista ruijalaistamispolitikin ja vääryyden kompetansikeskusta, minkä eesvastauksena olis tutkimus, dokumentasuuni, tionvälittäminen ja sovintotyö.
- Kommissuuni ehottaa nettä ruijalaistamispolikista ja sen vaikutuksista jaettais enämpi tietoa pohjakoulun, jatkokoulun ja korkeakouluitten ja universiteetitten opetuksen kautta.
- Kommissuuni neuvottaa esivaltoja ja relevanttia institusuuia juovattamhaan prosessia ja kehittämhään toimia sen jälkhiin mitä muut Pohjalan kommissuunit tulevinna vuosina asiasta hoksaava.

Enä mistö jakkaa kommissuunin ajatuksen siitä nettä enämpi tieto ja kompetansi alkukansoista ja minoriteetista sekä historian parempi tunteminen oon erinomhaisen täheliset sovintotyön etenemisellet. Sillä se oon tarpeen nettä päämääräsuuntasesti satsathan tiethoon ruijalaistamispolitikin historiasta ja tämän tion välittämishkeen. Tämä oon tähelinen muun myötä sillä nettä esivallat ja majoriteetti-ihmiset sen kautta saava hyän pohjan sovintotyöhön.

4.8.1 KANSALINEN RUIJALAISTAMISPOLITIKIN JA VÄÄRYYDEN KOMPETANSIKESKUS

Tätä takustaa vasten komitean enä mistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, meinaa nettä kommissuunin ehottama kansallinen kompetansikeskus ei välttämättä tarte olla jossaki vississä fyysilisessä paikassa, mutta nettä sen saattaa laittaaat kokhoon yhdessä jo olemassa olevitten, luonolisten kompetansimiljöitten kansa.

Enä mistö jakkaa kommissuunin ajatuksen nettä enämpi tieto ja kompetansi alkukansoista ja minoriteetista sekä historian tunteminen oon erinomhaisen täheliset sovintotyön etenemisellet. Sillä se oon tarpeen nettä päämääräsuuntasesti satsathan tiethoon ruijalaistamispolitikin historiasta ja tämän tion välittämishkeen. Tämä oon tähelinen muun myötä sillä nettä esivallat ja majoriteetti-ihmiset saava hyän pohjan sovintotyöhön. Enä mistö meinaa nettä se oon aivan välttämätön nettä saamelaiset alkukansana ja lisäksi kaikki kansalliset moniriteetit siotahan tivhiisti myötä tähän työhön. Se oon kansa tähelinen rakentaat etheenkäsin jo olemassa olevia kompetansimiljöitä.

Tätä takustaa vasten enä mistö meinaa nettä kommissuunin ehottama kansallinen kompetansikeskus ei välttämättä tarte olla jossaki vississä fyysilisessä paikassa, mutta nettä sen saattaa laittaaat kokhoon yhdessä jo olemassa olevitten, luonolisten kompetansimiljöitten kansa.

Enä mistö viittaa niihin komitean saamhiin kuulemisulostulhoin mistä usseissa sanotahan nettä se oon jo olemassa kompetansimiljöitä mikkä saattava olla lähtönä ko alethaan työtelemhään Norjan ruijalaispolitikin kompetansikeskuksen etheen. Enä mistö näkkee nettä se oon usseita konsteja kunka tämän saattaa organiseerata, mutta aivan välttämätön oon rakentaat etheenkäsin jo olemassa olevia tutkimus-, kompetansi- ja tionvälittämismiljöitä, missä saamelaiset ja kvääni-/norjansuomalais- ja mettäsuomalaisinstitusuuinit ja organisasuunit häytyvä olla myötä toimittamassa ja välittämässä tietoa ruijalaistamisen historiasta ja sovintoprosessista.

Enä mistö meinaa nettä kansallisen kompetansikeskuksen saattaa laittaaat verkoksi missä jo olemassa olevat eri institusuuinit ja aktöörät oon myötä, siihen lahiin nettä niitten ainuanlainen kompetansi oon myötä auttamassa tionvälitystä, tutkimusta ja eesauttaa pote paikallisissa ja regionaalisissa sovintoprosessissa. Miljööt oon useasti pienet ja haavottuvaliset, mutta net saattava yhdessä olla iso voima tässä tärkeässä työssä. Tässä työssä tarvithaan keskivoimaa mikä varmistaa homman onnistumisen. Asianosaset miljööt häytävä olla myötä rakentamassa semmosta yhteistyötä. Enä mistö kuitenkin meinaa nettä tärkeä työ tullee olemhaan siinä nettä kielitten sanavarraa kyethään karttaamhaan, tutkimhaan ja kehittämhään, ja kansa siinä nettä eesautethaan yhteispohjasmaista alkukansoitten ja minoriteetitten tutkimus-, koulaus- ja tionvälitystyötä.

Enä mistö pannee painoa sillet nettä tarvet saaha enämpi tietoa ja päästä etheenkäsin sovinossa koskee pote koko yhteiskuntaa ja niitä paikkakuntia missä vääryys oon ollut enniiten näkyvissä. Sillä jaettaissa tietoa ja rakenettaissa sovintoa häytyy hommassa koko aian matkassa olla molemat perspektiivit, vaikka esimerkiksi digitaalisen tionvälittämisen kautta.

Enämistö esittää tätä takustaa vasten seuraavan ehotuksen:

«Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään kansalisen ruijalaistamispolitiikin ja vääryyden kompetansikeskuksen organiserausta. Keskus olis eesvastauksessa tutkimuksesta, dokumenteerauksesta, tionvälittämisestä ja sovintotyöstä. Työ häytyy rakentuat jo olemassa olevitten kompetansi-, tutkimus- ja tionvälitysmiljöitten päälet, ja sen hä'ythään tehä tivhiissä dialoogissa saamelaisten, kväänitten/ruijansuomalaisten ja mettäsuomalaisten miljöitten kansa.»

Toinen enämistö, Oikeiston, Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet, viittaa siihen nettä komitean suulisessa kuulemisessa kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten representantit sanoit nettä heän mielestä Tottuuen- ja sovinonkommisuiunin raportti ei nokko hy'in kuvvaa heän historiata. Se oon kansa tullut tioksi nettä saamelaisen miljöön sisälä oon minoriteettia minkä historiata ei ole selvitty nokko hy'in. Tämä enämistö viittaa siihen nettä asiasta seisoo kansa Saamentingan regionaalisessa Tottuuen- ja sovinonkommisuiunin raportin juovatusdokumentissa.

Tämä enämistö meinaa nettä sovintoprosessin jatkossa tähelinen tullee olemhaan nettä liikatiola paranehaan ruijalaistamisen ja sen vaikutuksitten kuvvaa näitten tokitten kohala. Sillä tämä enämistö meinaa nettä relevantilet tutkimus- ja kompetansimiljöilet hä'ythään antaa varoja nettä net pääsevä paremin tutkimhaan näitten tokitten ruijalaistamishistoriata. Tämän saattaa tehä osana ylipuolela mainitthuun ruijalaistamispolitiikin ja vääryyden kansalisheen kompetansikeskuksheen satsaamista.

Komitean jäsenet Sosialistisesta Vasemistopartiasta, Punasesta, Vasemistosta ja Miljööpartia Vihristä viittaava siihen nettä kommisuiunin raportissa sanothaan nettä tieto tokista ja ruijalaistamishistoriasta ja sen vaikutuksista oon tärkeä pohja nettä sovintoprosessia päästhään alkamhaan, ja nettä pote viralisela sektorilla nettä siviiliyhteiskunnala oon tarpheen parantaat ommaa tietoa saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten oloista. Nämät jäsenet meinaava nettä keskinen tehtävä kansaliselet keskuksellet oon toimiat ressurssinna esivalloilet ja hallinollet, sekä saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisilet miljöilet ja siviiliyhteiskunnilet näitten yhtheisessä hommassa alkaat ymmärtämhään historiata, ja niitten ylipään työtelessä sovintohommassa ja -prosessissa.

Nämät jäsenet esittävä seuraavan ehotuksen:

«Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan työplanaan sitä varten kunka tietotassaa ruijalaistamisesta ja saamelaisista, kväänistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista kyethään nostamhaan hallinon kaikila tasoila.»

Samhaan aikaan nämät jäsenet meinaava nettä se oon tarvet päämääräsuuntashiin toimhiin mikkä eesauttava varmistamhaan koulaussektorissa ja hallinossa tietotasan nousemisen saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten oloista.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet esittävä seuraavan ehotuksen:

«Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan työplanaan sitä varten kunka tietotassaa ruijalaistamisesta ja saamelaisista, kväänistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista kyethään nostamhaan pohjakoulun, jatkokoulun ja korkeamman koulauksen opetuksessa.»

Nämät jäsenet viittaava kansa tarpheeseen antaa niilet jotka nyt tietävä tyhä vähä omasta historiasta ja kulttuurista eikä juuri saata ommaa kieltä, maholisuuven oppiat enämpi näistä asioista ja oppiat ommaa kieltä, siihen laihiin nettä het pääsevä kehittämhään omaa saamelaista, kvääni-/norjansuomalaista eli mettäsuomalaista identiteettiä. Koulussa ja koulauksessa annettavan tion parantamisen lisäksi oon kielienopetus ja kulttuurin välitys sen takia tärkeät, ja sitä asiasta seisoo päätösneuvotuksen muissa osissa.

4.9 Pilari 2: Kieli

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, pannee merkkhiin nettä kommisuiuni viittaa siihen kunka ruijalaistamispolitiikki oon vaikuttannut nettä oikein paljot saamelaiset, kväänit/norjansuomalaiset ja mettäsuomalaiset oon mistantanheet oman kielen, ja toimet kielipilarin sisässä oon välttämättömät tämän asiantilan parantamiseksi. Enämistö pannee merkkhiin nettä kommisuiuni kuvvaa minkälaisia isoja vaikeuksia kouluissa oon ko pitäis viä läpit kielienopetusta. Syynä oon pote kvalifiseeratuitten opettajitten vailuminen ja opetuksen praktilisen toimeenpanemisen vaikeuet.

Enämistö pannee merkkhiin nettä kommisuiuni kirjottaa nettä opetuksen raamia pi'ethään parantaat ja tarjota opetusta sillä mallila nettä pote kläpit, nuoret ja raavhaat saava toelisen maholisuuven ottaat oman kielen takasin pruuukhiin.

Enämistö pannee vielä merkkhiin nettä kommisuiuni sannoo nettä ko päämääränä oon eri saamen kielitten tasatila, ni tarvithaan laittaaat programin piittimen-, uumajan- ja koltansaamen vahvistamiseksi, ja nettä kväänin kielen pi'ethään nostaat minoriteettikiel-

lisopimuksen osan III tasalet nettä paremin kyethään turvaamaan oikeuen kielen oppimisheen ja kväänin kielen käyttämiseen suhteissa viralisen administra-suunin ja oikeustoimen kansa.

Enä mistö pannee merkkiin nettä kommissuuni haastaa joka tasan esivaltoja nettä net ottaisit päämääräksi lujentaat kväänin ja saamen kieliä pote kvantitatiivisesti ja kvalitatiivisesti, ja nettä kommissuuni neuvottaa pote alkamhaan uusia ja lujentamhaan jo olemassa olevia kursia. Kommissuuni sannoo nettä se pi'ettäis tehä pohjasmaista ytheistyötä kielihomman parantamiseksi. Konstia tähän oon kulttuurivaihetus, ytheiset lastentaras- ja koulutarjoukset jne., ja Ruottin ja Suomen kansa tehtävä ytheistyö koltansaamen, uumajansaamen, piitimensaamen ja kväänin suhteen kaikkialla missä kielikompetansia oon löyettävissä.

Enä mistö pannee merkkiin nettä kommissuuni esittää seuraavia asioita:

- Kommissuuni ehottaa kansalista satsausta nettä saat-ais toimheen jatkuvaa kväänin kielen ja saamen kielitten opetusta lastentarhaasta raavhaitten opetukseen.
- Kommissuuni ehottaa päämääräsuuntasta satsausta kväänin kielen ja saamen kielitten viralisheen käyttöhön ja niitten näkyvyytheen julkisessa elämässä.
- Kommissuuni ehottaa nettä pohjasmaat yhessä ottava ja alkava rajatylittävän ytheistyön ainheena kielet, kielitten opetus, oppineuvot ja kielitten revitaliseeraus.
- Kommissuuni ehottaa nettä laitethaan työplaanan minkä kautta kväänin kielen puhujia tulee lissää nettä sen aikaa myön saahaan nostetuksi minoriteettikielisopimuksen tasalta II tasalet III.
- Kommissuuni viittaa NOU 2016:18:haan Hjertespråket («Syämenkieli») ja ehottaa nettä laitethaan ylheistrategian sitä varten nettä sautettais ruijan kielen ja saamen kielitten välisen tasatilan ylös-kasvatuksessa, tervheyessä ja hoitohommassa, hal-linossa ja oikeuenhoiossa.

Enä mistö oon kommissuunin kansa sammaa mieltä nettä satsaus kielhiin tulee jatkossa olemhaan aivan keskinen asia. Usseilet asianosasista tokista tämä tuntuu olevan yksi kaikkiin tärkeimistä satsausaloista nettä sovintohommassa päästäis etheenkäsin. Pedagoogitten ja oppineuvoitten viluminen oon oikein paha asia, ja se vaatii perustheelista esityötä nettä löy-ettäis oikeat konstit minkä kautta saatethaan toimit-taat kommissuunin ehottamat asiat. Mettäsuomalaisilet se oon hirmu vaatava homma saaha uuesti käyttöhön sen mitä nyt oon käsketty nimelä «rituaalinen mettäsuomen kieli». Enä mistö huomhauuttaa nettä vaikka olhaanki sammaa mieltä siitä nettä kielestä huo-lehtiminen näyttää olevan yksi sovintohomman

kaikkiin tärkeimistä aloista, ni kuitenkin paljo puhhuu-sen puolesta nettä se oon yksi kaikkiin vaikeimista asioista saaha siinä konkreettisia tuloksia. Enä mistö tulee tämä takustanna esittämhaan kielitoimia muit-ten toimitten seurassa.

Enä mistö haluaa sen takia huomhauuttaa nettä kaikki pienet ja haavottuvat kielet tartteva erittäinki op-pineuvoja. Saamentingala oon erityinen tehtävä siinä nettä se huolehtii nettä kaikkia saamen kieliä varten oon tarpheeliset oppineuvot, mutta kväänin kielen ko-hala samanlaisessa eesvastauksessa ei ole yksikhään in-stansi. Staatti häytyy sillä ottaat erityisen eesvastauksen ja käyttäät olemassa olevia universiteetitten ja korkea-kouluitten kompetansimiljöitä tarpheelisten oppine-uvoitten saamiseksi.

Enä mistö haluaa huomhauuttaa nettä alkukansa- ja minoriteettiväen kielitaito vaihettellee, ja haluaa kuurota semmosia areenoita missä kulttuurua oon ma-holinen uuesti elästyttää ja niittenki harjottaat jotka ei juuri saamen eli kväänin kieltä saata. Enä mistö haluaa kansa ottaat framilet raportin luvun 17 Tiiti-svuonosta. Enä mistö meinaa nettä pi'ethään selvittää kunka Árran kulttuurinkeskus saattaa parantaat om-maa työtä luulajansaamen kielenkantajanna ja semmo-senna kulttuuri-instituusuunina missä otethaan framilet rajaluusitten historiat.

Enä mistö ehottaa seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta menemhään läpit alku-kansoitten ja minoriteetitten aktiivisten kieli- ja kult-tuuriareenoitten tilan ja arvelemhaan mitä se oon välttämätön tehä nettä semmoset areenat tule-vaissuussaki saattava vakasesti toimiat.»

Enä mistö ehottaa vielä seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta menemhään läpit saa-men ja kväänin kielenopetuksen ja laittamhaan toimia nettä useammat kläpit pääsevä oppimhaan kieltä läpit koko kouluaijan. Ytheistyötä kielikeskuksitten, kom-muunitten, fylkinkommuunitten ja muitten relevantit-ten kielenopetuksen aktööritten välissä hä'ythään lujentaat. Tässä työssä oon tähelinen tunnistaat estheet ja parantaat toimia nettä saamen ja kväänin kielikom-petansia helpomin saatais lastentarhaasseen ja koul-huun.»

Enä mistö haluaa alletprimustaat nettä kom-muunilla ja fylkinkommuunilla tulee olemhaan tärkeä rolli tottuuen- ja sovinonkommissuunin sovintohom-man seuraamisessa. Enä mistö meinaa nettä kom-muunit ja fylkinkommuunit häytyvä jälkhiin Isontingan päätöksen panna toimheen omia prosessia, ja haluaa alletprimustaat hallituksen eesvastasta nettä tähän työhön oon olemassa nokko ökonoomisia ressurssia.

Enämistö ehottaa seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta nettä se kattoo nettä kommuunilla ja fylkinkommuunilla oon tarpheeliset ökonoomiset varat nettä net kykenevä ottamhaan eesvastauksen kielitten tilan parantamisesta.»

Enämistö viittaa siihen nettä kommisuuni ehottaa kansalista satsausta nettä kväänin kielen ja saamen kielitten opetus olis läpitkäypä. Enämistö meinaa nettä semmonen ylheissatsaus oon aivan välttämätön tulevallet tottuus- ja sovintohommalet ja nettä raportissa myötä olevat asiat saatais totteinutetuksi. Tämän työn seurassa hä'ythään ottaat vaarin kansa muitten minoriteetitten kieliprupleemista. Se oon tärkeä nettä semmonen satsaus tullee hetit toimitetuksi ja poliittisesti ankratuksi, nettä se oon pohjana muilet toimilet lastentarhaassa, koulussa ja muussa jatkokoulauksessa.

Enämistö havattee nettä kuulemisten läpit oon käynyt selväksi nettä geografian jälkhiin asianosaset kommuunit ja fylkinkommuunit ei ole saanheet tarpheeksi varoja nettä net olisit kyenheet oornaamhaan nokko hy'in semmosta kväänin kielen ja saamen kielitten opetusta mistä net oon pantu eesvastuksheen. Tätä takustaa vasten se oon tärkeä nettä hallitus ottaa vaarin tulevan kielenopetuksen ökonoomisista raamista.

Enämistö viittaa siihen nettä suomen kielen opetusta kansa oon muisteltu haluttavan, ja meinaa nettä tässä pi'ethään selvittää olisko se maholinen rajatylittävän yhtheistyön kautta saaha semmosen tarjouksen toimheen.

Enämistö viittaa siihen nettä se oon himu vaikea saaha lastentarastyöteliöitä ja opettajia joila olis nokko hyä saamen kielen taito, ja meinaa nettä se sillä päämäärän sauttamiseksi olis hyä laittaaat oorninkia missä niin pitkhään ko se oon tarpheen, ökonoomisilla houkuttimila lisätä saamenkielisten ihmisten rekruterausta opettaja- ja lastentarasopettajakoulauksheen. Tämä häytyy koskeat kansa paikkoja missä oon samanaista käypää kvääninkielistä opetusta.

Enämistö meinaa nettä hyä kielenopetus koulussa oon keskinen konsti pote tukeat saamen- ja kvääninkielisten kläpitten kielelistä kehitystä ja varmistaa nettä ruijankielisten saamelaisten ja kvääninkläpitten oikeus oppiat ommaa äitinkieltä totteintuu. Satsaamalla hyvähään kouluopetuksheen se tullee kansa hiljemin keveämmäksi rekrutteeata lastentarasopettajia, opettajia ja muita julkisen sektorin työteliöitä joila oon käypä kielitaito kväänin ja saamen kielessä.

Enämistö ehottaa tätä takustaa vasten seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta hopusti esittämhään Isolettingalet ehotuksen kansalisesta satsauksesta läpitkäyphään kväänin ja saamen kielten opetuksheen lastentarhaasta raavhaitten opetuksheen.»

Enämistö viittaa siihen nettä se pote kommisuunin raportissa ja kuulemisissa oon tullut framilet huoli siitä nettä kväänin ja saamen kielen opetuksesta vailuu isosti oppineuvoja. Kieliä ei saata oppiat kunnola ilman aiantasasia oppineuvoja. Sillä enämistö meinaa nettä se oon tärkeä satsata enemphiin oppineuvhoihin, ja nettä siinä seurassa pittää olla myötä kansa digitaalisia oppineuvoja.

Enämistö viittaa vielä siihen nettä se oon ollut vaikea toimittaaat vakasta kväänin ja saamen kielen opetusta korkeammassa koulauksessa sillä ko näihin opintohoin oon ollut vähänlaisesti hakijoita. Enämistö meinaa nettä hallitus sen takia häytyy tehä alkheen nettä universiteetit ja korkeakoulut missä semmosta opetusta oon olemassa, alkaisit tekemhään enämpi yhtheistyötä, siihen laihiin nettä net paremin saattaisit käyttäät hyäksi olemassa olevia kompetansimiljöitä ja sillä mallila pääsisit vakasemphiin opintohoin. Tässä samassa se oon välttämätön nettä hallitus aktiivisesti kuurtoaa teknoloogilista kehitystä ja uusia tapoja oornata opetusta minkä läpit se tullee keveämmäksi institusuunillet tehä yhtheistyötä.

Enämistö ehottaa tätä takustaa vasten seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta aktiivisesti kuurtoomhaan teknoloogilista kehitystä ja uusia opinoita mikkä saattava tehä keveämmäksi päästä studeeramhaan kväänin kieltä ja saamen kieliä, ja passelilla tavala tuomhaan asian takasin Ishoontinkhaan.»

Enämistö viittaa siihen nettä mettäsuomalaiset yhitykset oon sanonheet olevansa toivheessa saaha ommaa kieltä virkistymhään «rituaalisen» mallin läpit. Se oon luonolinen nettä uuen, nyt perustettavan mettäsuomalaismuseon faakimiljöö tutkii semmosta mallia etheenkäsin, ja nettä museumilet varmistethaan tarpheeliset ressursit mettäsuomalaisten kielihistorian selvittämistä varten. Vanhoitten paikannimitten ja sukunimitten tutkimus kuuluu tivhiisti yhtheen tämän asian kansa.

Enämistö ehottaa tätä takustaa vasten seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta ottamhaan vaarin nettä mettäsuomalaisen museumin kompetansimiljöölä oon nokko ressursia työtelemhään etheenkäsin mettäsuomalaisen kielihistorian kansa.»

Komitean jäsenet Sosialistisesta Vasemistopartiasta, Punasesta, Vasemistosta ja Miljööpartia Vihristä haluava alletpriimustaat nettä se oon oikein tärkeä nettä Saamentingan kansanvalittemila jäsenillä oon maholisuus ittet päättää mikkä toimet oon tärkeimät. Samassa komitean nämät jäsenet haluava kansa alletpriimustaat nettä se oon valtayhtheiskunnan tehtävä ja velvolisuus hyälä mallila eesauttaat saamen kieliä ja saamelaista kult-

tuuria. Se on välttämätön nettä tehään satsauksia mikkä eesauttava lujentamhaan saamen kielittien faakimiljöitä, ja nettä net hyö'yttävä maholissiiman monia.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Tottuuen- ja sovinonkommisuuni ehottaa kansalista satsausta läpitkäyphään kväänin kielen ja saamen kielittien opetuksheen.

Nämät jäsenet viittaava vielä Saamentingan pleenumkokouksen päätöksheen marsikuulta 2024 asia 008/24 pilari 2: Kieli ja opetus:

«Saamentinka kuurtoaa kommissuunin ehotusta ylhisstrategiasta kielelisen tasatilan sauttamiseksi useammitten sektoritten sisässä ja kansalista satsausta läpitkäyphään kielenopetuksheen lastentarhaasta raavhaitten opetuksheen. Homman päämääränä pittää olla nettä koko maan kaikila saamelaiskläpilä oon oikeus pote opetuksheen saamen kielessä ja opetuksheen saamen kielelä. Saamentinka meinaa nettä tarvithaan toimikunnan hunteeraamhaan kunka saamelais-ten oppineuvoitten tekemistä kyettäis parantamhaan. Saamentinka sannoo nettä kielenoppiminen ja opettajakoulaus oon tärkeät nettä saatais enämpi oppikirjoitten tekijöitä. Saamentinka viittaa universiteetti- ja korkeakoulusektorin tarpeissiin ja meinaa nettä tarvittais selvittää kunka saamelaisen koulauksen ja tutkimuksen saatethaan kokonaisuutena rakentaat suunnitellusti ylös. Siinä hä'ythään olla myötä kaikittien saamen kielittien jatkuvat ja täkkäävät opinot. Saamentinka pyytää universiteettia ja korkeakouluja lissäämhään ja parantamhaan yhtheistyötä niitten ja saamen kielikeskuksitten kansa ja nettä vuotisesti alettais opinoita uusilet oppijoillet.»

Seuraavassa nämät jäsenet viittaava joukkhoon aloja mikkä hä'ythään olla myötä semmosessa kansalisessa satsauksessa.

4.9.1 OIKEUS SAAMENKIELISHEEN LASTENTARHAASSEEN

Komitean jäsenet Sosialistisesta Vasemistopartiasta, Punasesta, Vasemistosta ja Miljööpartia Vihrisistä viittaava siihen nettä saame ja ruija oon tasatilaset kielet, ja nettä staatila oon velvolisuus varmistaat ja eesauttaat saamen kielittien tilaa. Lastentaraslain § 2:n kolmanesta jaksosta luema nettä lastentaras pittää ottaat vaarin lasten etnilisestä ja kulttuurisesta takustasta, ja sen alla saamelaisten lasten kielestä ja kulttuurista.

Saamenkielinen lastentaras oon yksi kaikkiin tähelissiimistä yksityisistä toimista saaha enämpi saamen kielen puhujia. NOU 2016:18 Hjertespråket («Syämenkieli») -selvityksessä nostethaan kohassa 9.5 framilet sen nettä maholisuus hyvhään saamenkielisheen lastentarahasseen mistä suorhaan pääsee jatkamhaan saamenkielisheen koulhuun, oon tärkein yksityinen toimi nettä saamen kielet säilyisit ja elästyisit, sillä ko lastentaras oon aivan keskisen tärkeä lapsen kielelisessä kehityksessä. Toimikunta meinaa nettä «saamen kielittien tule-

vaisuus oon ... sen päälä nettä saamelaiset lapset ja nuoret saattava oppiat kielet ja puhuat niitä lastentarhaassa ja koulussa». Toimikunta viittaa kokemukshiin Aote-aroasta/Uuesta Zealandista, mikkä näyttävä nettä lastentarhaat oon olheet maorin kielen elästymisessä oikein täheliset. Saamen kielittien elästyminen oon sillä paljo saamenkielisen lastentarhaan päälä.

Lastentaraslain §:n 10 kolmanessa jaksossa seisoo nettä se oon kommuunin velvolisuus kattoat perhään nettä saamelaiskläpitten lastentarasarjonta saamelaisdistriktissä rakenethaan saamen kielen ja kulttuurin päälet. Muissaki kommuunissa homman hä'ythään oornata sillä mallila nettä saamelaislapset saattava säilyttää oman kielen ja kulttuurin ja kehittää niitä.

Näin lastentaraslaki tekkee eron saamelaisdistriktikommuunitten ja muitten kommuunitten välissä. Saamelaisdistriktit, niin ko niitä lastentaraslaissa käskethään, oon samat ko saamen kielen hallintoalat, vertaa saamelaislain § 3-1 ensimmäinen jakso.

Saamelaisdistriktissä kläpilä ja niitten vanhemilla oon oikeus tarjouksheen minkä «oon rakenettu saamen kielen ja kulttuurin päälet». Se tarkoittaa nettä saamelaiskläpilä oon oikeus saamelaisheen lastentarahasseen, maholisesti lastentarasosakunthaan, minkä «oon rakenettu saamen kielen päälet».

Saamelaisdistriktitten ulkopuolela sen siihaan ei ole oikeutta lastentarahasseen minkä olis rakenettu saamen kielen päälet, vaikka siinä olis kunka monta kläppiä tahansa. Lain esitöissä sanothaan selvästi nettä saamelaisdistriktitten ulkopuolela se ei ole ruijankielisessä lastentarahassa maholinen vaatiat saamenkielisiä työteliöitä.

Lastentaraslaki ei yksin kuitenkhaan määrää saamelaislasten kaikkia oikeuksia Norjassa. Sitä hä'ythään lukeat yhdessä muun myötä Euroopparaa'in sopimuksen regiooni- ja minorigiteetikielistä artikkelin 8 (1) (a):n kansa.

Hadi Strømme'n Lile kirjotti artikkelissa «Retten til samisk barnehagetilbud utenfor samiske distrikt» («Oikeus saamelaisheen lastentarahasseen saamelaisdistriktitten ulkopuolela») (Lov og Rett, vol. 60, 2021, s. 461–480) nettä piian se kuitenkin oon oikeus saamelaisheen lastentarahasseen muitten oikeuslähteitten jälkhiin, vaikka se ei lastentaraslaissa seisoi skhaan.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä vielä vuona 2024 Alattiossa saamelaislasten lastentarasmeininki oon heionlainen, ja nettä se oon esimerkkiä perheistä missä sisaruksista yksi oon saanut paikan saamenkielisestä tarhaasta, mutta toiset ei ja joutuva sen siihaan käymhään ruijankielisessä tarhaassa.

European Charter for Regional or Minority Languages vuen 1992 juunikuun 25. päivältä (ETS nr. 148), artikkeli 8 (1) (a) sannoo nettä:

«[T]he Parties undertake, within the territory in which such languages are used, according to the situation of each of these languages [...]:

- (i) to make available pre-school education in the relevant regional or minority languages; or
- (ii) to make available a substantial part of pre-school education in the relevant regional or minority languages; or
- (iii) to apply one of the measures provided for under i and ii above at least to those pupils whose families so request and whose number is considered sufficient; or
- (iv) if the public authorities have no direct competence in the field of pre-school education, to favour and/or encourage the application of the measures referred to under i to iii above;»

Norja ratifiseeras Euroopparaa'in regiooni- ja minoriteettikielisopimuksen 10. novemperikuuta 1993 ja oon ilmottannut nettä meitä sittoo kappalet (iii), ja nettä saamen kieli oon sen määräyksen sisälä. Artikkelissa 8 (1) (a) (i–iii) seisoo nettä kläpilä jokka asuva semmosella se'ula missä saamen kieltä puhuthaan, oon oikeus lastentaraspaikkhaan minkä joko kokonhaan (i) eli isossa määrässä (ii) oon rakenettu saamen kielen päälet. Kappalheessa (iii) seisoo vielä tarkemasti nettä kläpilä oon se oikeus jos se oon nokko perheitä jokka sitä vaativa.

Sopimusta valvova traktaattiorgaani, Committee of Experts, ei ole defineeranut kunka monta perettä tarvithaan eli mitä tarkoittaa sätninki «territory in which such languages are used». Net oon hyäksynheet Norjan oman defineerauksen siitä mikä oon saamelainen distrikti ilman nettä oon kysynheet kunka Norja nämät alat oon defineeranut. Vuona 2001 net sanoit:

«Everyone has a right to pre-school education in the Sami language inside the Sami districts. [...] The Committee considers this undertaking fulfilled.»

Ko kaikila kläpilä oon saamelaisissa distriktissä oikeus saamenkielisheen lastentarhaaseen, ni eksperttikomitea meinaa nettä Norja täyttää net velvolisuuat mitä sillä konvensuunin jälkhiin oon. Net ei kuitenkaan arvele nettä oonko saamelaisten distriktitten ulkopuolelaksi olemassa aloja missä puhuthaan saamen kieltä («territory in which such languages are used»).

Se kannattaa panna merkkhiin nettä eksperttikomitean lausunot oon vuela 2001, ja sillä sen oon dateerattu ennen ko oorninki saamenkielisistä hallintoaloista oli muutettu ja spesifiseerattu saamelaislain asetuk-sissa. Vasta jälkhiin sitä kommuunit saatoit alkaat hakemhaan saamelaisdistriktistatusta. Se kannattaa kansa panna merkkhiin nettä se oon poliittinen enämistö kukasessaki kommuunissa mikä päättää haluaako se nettä kommuuni hakkee sitä staatusta. Kaikissa muissa kommuunissa ko Kaarasjoessa ja Koutokeinossa saamelaiset oon vähemistössä. Sillä se oon ruijalainen enämistö mikä tosiasiaassa päättää liitethäänkö kommuunin niin

käskettyyn saamelaisheen distrikthiin. Se saattaa kysyt oonko tämä hyä malli. Hyän kuan tästä saapi ko kattoo kunka se meni ko Tromssa haki saamelaisdistriktin staatusta vuona 2011. Siitä alkoi hirmusen polariserattu debatti, mistä seuras nettä Tromssa veti hake-muksen takasin.

Saamentinka oon sanonut nettä saamelaisdistriktitten ulkopuolela olevitten aloitten rajaliset oikeuet oon pruplemaatiliset ja väärin sillä ko se tekkee nettä kläpit usseila tradisunaalisila saamelaisaloila putoava määräyksen ulkopuolelet. Saamentinka meinaa kansa nettä semmoset lastentaraslain rajotukset minkä läh-tönä oon saamelaisdistriktit, ei ole YK-konvensuunin artikkelin 27 siviili- ja poliittisista oikeuksista (SP) jälkhiin oikein.

Euroopparaa'in regiooni- ja minoriteettikielisopi-muksen artikkelin 8 (1) (a) (iii) saniket («within the territory in which such languages are used») oon sukua SP:n artikkelin 27 sanikkheen kansa («in community with the other members of their group») siinä mielessä nettä se rajottaa kielioikeuet siihen mallhiin nettä net oon voimassa ennen kaikkea minoriteetitokan omila asu-ma-aloila.

YK:n ihmisoikeuskomitea lähtee siitä nettä «[t]he existence of an ethnic, religious or linguistic minority in a given State party does not depend upon a decision by that State party but requires to be established by objective criteria», vertaa General Comment No. 23 (1994), kappalet 5.2. Minoriteetin olemassaolo ei siis ole sen jälkhiin, eikä sitte saamelaistenkhaan, nettä viraliset esivallat siitä päättävä, mutta se häytyy rakentuat objektiivisillet kriteerillet. Majoriteetti ei sillä saata päättää nettä saamelaisia ei jollaki vissilä alala ole, jos sielä kuitenki selvästi oon olemassa monia saamelaisia.

Se nettä met Norjassa olema antanheet ison osan definiseerausvallasta kukasenki kommuunin poliittisten enämistöpäätösten varhaan, oon suorasti ristiriiassa sen kansa mitä YK:n ihmisoikeuskomitea asiasta sanoo. Sillä se oon syytä uuesti hunteerata oonko oorninki ristiriiassa SP:n artikkelin 27 kansa.

YK:n ihmisoikeuskomitea oon kansa sanonut olevansa huolestunnut saamelaisten kläpitten lastentaraspaikkaoikeudesta saamelaisdistriktitten ulkopuolela. «Concluding observations on the seventh periodic report of Norway» -raportissa 25. päivältä aprilikuuta 2018 komitea kappalheessa 36–37 kirjottaa nettä:

«[t]he Committee is concerned that [...] Sami children are not able to obtain kindergarten instruction in the Sami languages in all regions.»

Toisin sannoin komitea altso meinaa nettä saamelaiset perheet häytyvä saaha maholisuuen saaha saamenkielisen lastentaraspaikan saamelaisten distriktitten ulkopuolelaksi.

Jos lähtönä oon se nettä minorigiteettitokan olemassaolo ei saa olla paikallispoliittikaritten päätösvallassa, mutta nettä se häytyy rakentuat objektiivisillet kriteerillet, ni seuraava kysymys hunteerattavaksi oon nettä kunka monta perettä («considered sufficient») tarvithaan siihen nettä saattaa sanoat nettä niilet Eurooppa-raa'in regiooni- ja minorigiteettikielisopimuksen jälkhiin hä'ythään antaat maholisuuen valita saamenkielisen lastentaraspaikan.

Tässä yhteydessä se oon relevantti kattoat mitä Eurooppa-raa'in Framework Convention for the Protection of National Minorities -konvensuunissa 10. päivältä novemperikuuta 1994 (tästä eteenkäsin nimenä Raamikonvensuuni) sanothaan. Norja ratifiseeras konvensuunin 17. marsikuuta 1999. Artikkelissa 14 (2), missä puhheena oon minorigiteettien kielenopetus, seisoo:

«In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if there is sufficient demand, the Parties shall endeavour to ensure, [...] that persons belonging to those minorities have adequate opportunities for being taught the minority language or for receiving instruction in this language.»

Minorigiteettien oikeus kielenopetuksheon oon alto voimassa niissä paikoissa missä net tradisunaalisesti oon asunheet, mutta kansa niissä paikoissa missä minorigiteetti-ihmisiä assuu isomanlainen joukko. Jos se oon «nokko halukkhaita» («sufficient deman») näissä paikoissa, nin staatti häytyy, jos maholinen, ottaat vaarin nettä minorigiteettikieltä opetethaan. Konvensuunin neuvoo-antava komitea oon antanut muutampia ohjheita siihen nettä mitä «nokko halukkhaita» pittää tarkottaa. Traktaattiorgaani sannoo raportissa Tyskälet vuela 2002 seuraavaa kappalheessa 60:

«The Advisory Committee considers that the minimum requirement of 20 pupils to continue to run a class offering minority language teaching is very high from the point of Article 14 of the Framework Convention.»

Komitea meinas nettä Tyskän tulkinta nettä «nokko halukkhaita» tarkottais vähhiimitten 20:ta oppijaa, oon ko'in korkea määrä. Toiselta puolen traktaattiorgaani mainos Ukrainaa ohjheesta nettä se pi'ettäis oornata minorigiteettikielisen klassin missä opetus olis minorigiteettikielälä, jos löytyis kaheksasta kymmentheen oppijaa jotka pyytäisit sitä tiheästi asutussa paikassa, ja maakunnissa jos sitä pyytäis viisi oppijaa. Raportissa Ukrainallet samana vuona komitea konkludeeras nettä tämä oorninki oli «a commendable interpretation of a 'sufficient demand'».

Ukrainan kriteerit muistuttava paljosti sitä mitä seuraa opetuslain §:n 3-2 kolmanesta jaksosta, missä seisoo oikeudesta opetuksheon saamen kielessä ja saamen kielälä pohjakoulussa. Siinä sanothaan nettä oike-

us saamenkielisheen opetuksheon kielenkehityskommuunitten ja kielenvitaliseeraamiskommuunitten ulkopuolela syntyy ko oppijoita oon kymmenen, sillä ehola nettä se kuitenkin oon jäljelä kuusi oppijaa jotka semmosta opetusta haluava aina saaha. Opetuslain §:n 6-2 toisesta jaksosta selviää nettä kaikila oppijoila joila oon ollut opetusta saamen kielessä eli saamen kielälä, oon jatkokoulussaki oikeus saamen kielen opetuksheon.

Nä m ä t j ä s e n e t meinaava nettä päämääränä pittää olla nettä saamen lastentarastarjous tulevaisuuessa vastaa opetuslaissa seisovaa oikeutta opetuksheon. Nä m ä t j ä s e n e t viittaava tässä yhteydessä siihen nettä SP:n artikkelin 27 ja Lastenkonvensuunin artikkelin 30 sanikkheet oon formuleerattu negatiivisesti. Minorigiteetiltä ja alkukansoilta ei piä «kieltäät» oikeutta omhaan kielheen. YK:n ihmisoikeuskomitea oon tässä yhteydessä sanonut seuraavaa General Comment nro 23:n (1994) kappalheessa 6.1.–6.2:

«Although article 27 is expressed in negative terms, that article, nevertheless, does recognize the existence of a 'right' and requires that it shall not be denied. [...] Although the rights protected under article 27 are individual rights, they depend in turn on the ability of the minority group to maintain its culture, language or religion. Accordingly, positive measures by States may also be necessary to protect the identity of a minority and the rights of its members to enjoy and develop their culture and language and to practice their religion, in community with the other members of the group.»

Vaikka oikeuen oon formuleerattu sillä mallila nettä se oon individueelli, negatiivinen oikeus, oon se kuitenkin toisin sannoin oikeus mitä pittää kuurota, ja tämä saattaa kielen säilymiselet olla välttämätön («may also be necessary»). Ja kaikkiin paras toimi kielen säilymiselet, niin ko ylipuolela jo oon sanottu, oon saamen lastentarhaat.

Nä m ä t j ä s e n e t viittaava siihen nettä UNESCO oon jo klassifiseeranut kaikki saamen kielet uhatuksi, ja nettä se sillä oon selvä nettä tarvithaan positiivisia toimia kielitten olemassaolon turvaamisheon. UNESCO:n jälkhiin pohjoissaamen räknäthään uhatuksi kieleksi, ja luulajansaamen ja eteläsaamen vakavasti uhatuiksi kieliksi. UNESCO räknää piitimensaamen, uumajansaamen ja itäsaamen/koltansaamen kieliksi mikkä ei ennää ole aktiiviset Norjassa, mutta aloila missä näitä kieliä varhemin oon puhuttu, niitä nyt freistathan revitalizeerata.

Jos kansallinen oikeus oon olemassa, ni ei staatti saata päättää kuka sen uskonon eli kielen jälkhiin saapi, sillä ehola nettä perheet täyttävä samat kriteerit. Oikeus lastentaraspaikkhaan oon kaikila Norjan lapsila, vertaa lastentaraslain §:hään 16. ILO-konvensuunin nron 169 alkukansoista ja sukukunnista ittenäisissä staatissa ar-

tikkelin 2 (1) pukstaavin a jälkhiin staatila oon velvolisuus kattoat sen perhään nettä:

«benefit on an equal footing from the rights and opportunities which national laws and regulations grant to other members of the population.»

Nä m ä t j ä s e n e t oon sitä mieltä nettä tämä häy-tyy koskeat kansa oikeutta lastentaraspaikkhaan. Jos ruijalaisila kläpilä oon oikeus lastentaraspaikkhaan missä heän äitinkielestä otethaan vaarin, ni saamelaisila kläpiläki pittää olla oikeus lastentaraspaikkhaan missä heän äitinkielestä otethaan vaarin. Kriteerit kieltyät antamasta lastenteraspaikkaa missä otethaan vaarin äitinkielestä, pitävä olla samat saamelais- ja ruijalaiskläpilä.

Nä m ä t j ä s e n e t viittaava vielä NOU 2016:18:n kohthaan 9.5, missä toimikunta kirjottaa:

«Toimikunta meinaa nettä nykyinen lastentaraslaki oon epäselvä ja velvottaa kommuunia liika vähä ko kysymyksessä oon sen eesvastaus tarjota lastentaraspaikan saamelaiskläpilet. Toimikunta meinaa nettä kommuunillet pi'ethään laittaaat selvemphään ja lujemp- haan eesvastauksheon tarjota saamen kläpilet saamenkielisiä lastentaraspaikkoja.»

Vielä toimikunta kirjottaa:

«Toimikunta havattee nettä useasti kommuunit tiu- kassa rahatilassa ei prioriteeraa saamen lastentaraspaikkoja nokko korkehaan. Sillä mallila homma oon erittäinki eteläsaamelaisila asuma-aloila. Toimikunta havattee nettä reekelit oon epäselvät, ja raamifinansie- rinki jättää kansalisen lastentaraspolitikin toimitta- misen paikallisten prioriteerauksitten ja vapaaehto- sten ressursi-ihmisten varhaan. Äärimäisenä tämä saattaa viä siihen nettä se vaihettellee kommuunista tois- heen mitä oikeuksia saamen kläpilä ja vanhemilla oon. Tämän häytyy nähä siinä perspektiivissä nettä se oon kansallinen velvolisuus oornata asian sillet mallilet nettä saamelaiset saattava säilyttää ja kehittääat ommaa kieltä. Se oon meininkinnä saamelaisten lastentarhait- ten rahoitusoorninkin kautta parantaat tätä tillaa. Mutta isossa määrässä se näyttää siltä nettä rahoitus mennee jo olemassaolevillet saamen lastentarhaillet. Vaikka se oonki maholinen hakeat rahhaa tämän oorninkin läpit uusiaki lastentaraspaikkoja varten, ni näyttää nettä se oon vaikea saaha toimheen uusia lastentaraspaikkoja erittäinki kommuunissa missä saamen kläppiä oon kohta vähä.»

Nä m ä t j ä s e n e t viittaava siihen nettä kysymyk- selä saamelaislasten oikeuesta saamen lastentarhaasse- en kansa saamelaisaloitten ulkopuolela oon oikein iso merkitys saamelaisilet lapsilet ja vanhemillet ja saamen kielen elästymisillet. Nä m ä t j ä s e n e t viittaava siihen nettä oikeus saamelaisheon lastentaraspaikkhaan ei saa olla sen varassa kunka yksityisen kommuunin rahatila oon, mutta nettä staatti oon siitä eesvastauksessa.

Nä m ä t j ä s e n e t viittaava siihen nettä toimikun- ta NOU:18:n kohassa 9.5 kirjottaa nettä se vaihettellee

paljo kunka paljo eri kommuunissa kysythään saamen lastentarhaan perhään. Sillä toimikunta kirjottaa nettä kommuunitten velvolisuusuetki vaihetteleva:

«Saamelaisten kielialoitten ulkopuolela eri kom- muunissa kysythään eri paljo saamen lastentaraspai- koitten perhään, ja se oon vaikeampi löytää saamenkielisiä työteliöitä. Sillä toimikunta meinaa nettä se olis oikein vaikea ja sen takia kansa vähemmän maholinen nettä kaikissa kommuunissa näitten aloitten ulkopuo- lela olis maholinen tarjota saamenkielistä lastentara- sta. Samassa se oon tähelinen turvata nettä saamelaisten aloitten ulkopuolela asuvat saamelaiset kläpit saava maholisuuden saamenkielisheen lastentarhaasheen. Pääreekeliksi toimikunta ehottaa nettä kaikki kom- muunit tarjoisit kokopäiväisen saamenkielisen lasten- taraspaikan kaikilet niilet kläpilet joitten vanhemat sitä toivova. Semmosissa saamelaisaloitten ulkopuolisissa kommuunissa missä oon oikein vähä saamenkielisiä kläppiä, mutta missä vanhemat saamelasta lastenta- rasta kuitenki toivova, toimikunta meinaa nettä pote praktilisista ja pedagoogisista syistä se olis järkevä nettä tarjottais osa-aikasta saamenkielistä lastentara- sta, esi- merkiksi kielisaunan haamussa eli hospiteerausoor- ninkin kautta. Joka taphauksessa se oon eriliikasen tär- keä nettä opetus osa-aikasessa lastentarhaassa nouattaa vahvaa kielimallia.»

Nä m ä t j ä s e n e t viittaava siihen nettä Støren hal- litus vuona 2023 pani framilet Isontingan mellinkin 13 (2022–2023) Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæ- ring og høyere utdanning [«Saamen kieli, kulttuuri ja yhteiskuntaelämä – Kompetansi ja rekruutteeraus las- tentarhaassa, pohjaopetuksessa ja korkeakoulaamises- sa»].

Se oli ensi kerta nettä panthiin framilet isontingan- mellinkin missä ainheena oon pote lastentarhaan, kou- lun ja korkeakoulaamisen kompetansitarvet ja lapsit- ten, oppijoitten, studentitten ja työteliöitten rekruutte- raus koulaamissysteemin kaikilet tasoilet. Nä m ä t j ä s e n e t viittaava siihen nettä isontinganmellinkissä Saa- mentinka esittää kritikkiä sitä toimikunnan näkemystä vasthaan nettä kaikila kommuunilla ei ole samantasa- set velvolisuusuet. Isontinganmellinkin kohassa 3.1.5. Saamentinka kirjottaa:

«Saamentinka meinaa nettä issoin prupleemi oon nettä nykyinen lastentaraslaki oon epäselvä. Lastenta- raslaki ei anna kaikkialla maassa saamelaislapsilet oike- utta saamenkielisheen lastentaraspaikkhaan eikä oike- utta semmosheen saamenkielisheen lastentarhaasheen missä nouatettais vahvoja kielenoppimismallia. Lakia häythään selventää siihen laihiin nettä saamen kielen taito oon yksi vaatimuksista nettä saattaa työtela saa- melaisessa lastentarhaassa, samhaan laihiin ko ruijalai- sessa lastentarhaassa työteliö häytyy saattaat ruijan kieltä. Sillä Saamentinka ehottaa nettä departementti pannee toimheen toimikunnan mikä arvelee lastenta- raslain muuttamista sillet mallilet nettä sen saamelai- nen sisältö tullee näkyväksi ja selväksi siihen laihiin nettä sen jälkhiin saamelaisissa lastentarhaissa työte- lijät häytyvä saattaat saamen kieltä.»

Nämä jäsenet viittaava siihen että Støren hallitus vuen 2023 staatinbudsetissa ehoti tyhää että varoja annettaisiin siihen että kaikki kläpit Finmarkussa ja Pohjas-Tromssassa saisit maksottoman lastentaraspaikan, vaikka ehotusta perustelthiin erittäinkin sillä että toimi tekis alan houkuttelevammaksi asuat ja työteli. Støren hallitus viittas isontinganmellinkin kohassa 3.2.1. siihen että Saamentinka toivoo että yhteiskunnassa kaikitten saamelaisperheitten tillaa paranethaan, ja sillä se oon päättänyt antaa varoja niilet saamelaisilet lastentarhait ja -osakunnilet mikkä nyt jäävä hallituksen prioriteeruksen ulkopuolelet. Jälkhiin tämän Støren hallitus päätti että:

«Nuot kaksi oorninkia täyentävä toinen toista ja auttava täyttämhään pote hallituksen Hurdalsplattoformin ja Saamentingan Beaveälgju-julistuksen kunni-anankarat tavotteet.»

Nämä jäsenet viittaava siihen että Oikeisto, Sosialistinen Vasemistopartia, Punanen ja Vasemisto käsiteltäissä isontinganmellinkia Päätösneuvotuksessa 473 S (2022–2023) esitit seuraavan ehotuksen:

«Isotinka pyytää hallitusta arvelemhaan toimia mikkä auttava parantamhaan saamelaisten lastentarhaitten määrää ja kvaliteettia, ja sitte passelilla tavala tuomhaan asian takasin. Arvelussa häytyy olla myötä pote nykyinen praksis, lastentarhaitten raamiplaana ja lastentaraslaki. Saamentinka häytyy olla hommassa myötä.»

Ehottajitten lisäksi ehotusta kuurosit Miljööpartia Vihriset, Kristilinen Kansanpartia ja Pasienttifokus.

Nämä jäsenet haluava huomhauttaat ettei Isotinka hyväksynyt tätä eikä yhtäkhään muutakhaan esitettyä ehotusta, mutta että hallituspartiat äänestit niitä vasthaan. Ainua ehotus, minkä hyväksythiin, oli että isontinganmellinkin liitethiin myötä protokollhaan, vertaa päätös 757 (2022–2023).

Nämä jäsenet meinaava että vaikka se nyt oon useampia estheitä sillet että kaikilet haluavilet saamelaislapsilet kyettäis ornaamhaan paikan saamelaisessa lastentarhaassa, ja kansa sillet että se olis maholinen hommata nokko työteliöitä jotka saattava saamen kieltä, ni kuitenkin hallitus häytyy ottaat ittelet pitkänaian päämääräksi että saamelaiset kläpit pääsevä lastentarhaasseen missä opetethaan vahvoitten kielimallitten jälkhiin, samhaan laihiin ko heilä nyt jo opetuslain jälkhiin oon, asuit het sitte saamelaisdistriktissä eli sen ulkopuolela.

Saamelaisdistriktitten ulkopuolela, kommuunissa missä lastentaraspaikoitten perhään ei kysytä nokko että se olis maholinen laittaa ommaa saamelaistaras-ta, homman saattais kuitenkin ratkasta sillä mallila että tarhaissiin laitettais oman saamelaisosakunnan missä olis saamenkieliset työteliät. Se saattaa kansa hunttee-

rata semmosta ratkasua että lyhykäiseksi ylitmeno-aiaksi annethaan pienemället osalet työteliöistä dispensasuunin kielitaitovaatimuksesta niin ko NOU 2016:18:n kohassa 9.5. ehotethaan. Jos semmosen dispensasuunin annethaan, ni toimikunta meinaa että se pittää vaatiat että asianomanen työteliä hetit työn alusta alkaa saamen kielen kursilet. Kommuunissa missä oon tyhää oikein vähä saamenkielisiä ihmisiä, ratkasua saattais olla se että kommuunilla oon velvolisuus alkaat kommuunitten välisen yhteistyön, että lapsi krannikommuunista pääsee saamenkielisheen lastentarhaasseen.

Nämä jäsenet meinaava että hallitus jo ennen tätä yhteistyössä Saamentingan kansa pittää selvittää kunka paljo pote saamelaisdistriktissä ja niitten ulkopuolela saamelaisen lastentarhaan perhään kysythään, ja sitte tua Ishoontinkhaan plaanan missä tarjontaa arvelhaan suhteessa sen kysymisheen.

Tätä takustaa vasten nämä jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään kunka paljo saamelaisdistriktissä ja niitten ulkopuolela kysythään saamelaisen lastentarhaan perhään, ja sitte tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan siitä kunka saahaan toimitetuksi tarpheelisen määrän paikkoja. Saamentinka häytyy olla hommassa myötä.»

«Isotinka pyytää hallitusta arvelemhaan toimia mikkä autettais lissäämhään saamelaisten lastentarhaitten määrää ja parantamhaan niitten kvaliteettia, ja sitte passelilla mallila tuomhaan asian takasin Ishoontinkhaan. Arvelussa häytyy olla myötä nykyinen praksis, lastentarhaitten raamiplaana ja lastentaraslaki. Saamentinka häytyy olla hommassa myötä.»

4.9.2 SAAMENKIELISTEN LASTENTARASOPETTAJITTEN REKRUTTEERAAMINEN

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen että se oon oikein vaikea rekrutteerata lastentarhaissiin työteliöitä jotka saattava saamen kieltä. Nämä jäsenet meinaava että se saattais, niin kauon ko se oon tarpheen, kannattaat käyttää ökonoomisia konsteja että enämpi saamenkielisiä ihmisiä alkais lastentarasopinthoin.

Tässä yhteyessä nämä jäsenet viittaava siihen että vuona 2007 Tietodepartementti laittoi suunnitelman «Strategi for rekruttering av førskolelærere til barnehaugen 2007–2011» [«Strategia esikoulunopettajitten rekrutteeraamiseksi lastentarhaissiin 2007–2011»], missä oli vuotiset toimiplaanat. Päätethiin että osan vuen 2015 kompetansivaroista käytettäis houkuttelem-

haan ihmisiä alkamhaan semmoshiin opinthoin mistä saatais enämpi lastentarasopettajia.

Vielä nämät jäsenet viittaava siihen nettä Saamentinka hallitsee stipendioorninkia minkä kautta stipendin saattava saaha esimerkiksi studentit jotka oon myötä saamelaisessa lastentaraskoulauksessa, tavalisessa lastentarasopettajakoulauksessa missä oon saamelainen profiili ja kansa net tavalisessa lastentaraskoulauksessa olevat studentit joila oon to'istus/eksaameni saamen kielessä ensi- eli kakkoskielenä jatkokoulusta eli muulta vastaavalta tasalta. Stipendioorninkissa oon rankeeraus ykkösprioriteetthiin ja kakkosprioriteetthiin, ja stipendin määrä oon tämän rankeerauksen jälkhiin. Vuona 2024 stipendi kokopäivän ykkösprioriteettio-pinthoin tekkee 25 000 kruunua per semesteri ja kakkosprioriteetin opinthoin 10 000 kruunua.

Vielä nämät jäsenet muisteleva nettä jokku kommuunit ja fylkinkommuunit yhdessä tarjoava liikas-tipendiä Saamentingan stipendioorninkin päälet sillä ko tahtova parantaat rekrutteeausta.

Nämät jäsenet meinaava nettä se – osana sovin-toprosessia ja rekrutteeauksen lissäämiseksi – saatais kannattaat selvittää erilaisia päämääräsuuntasia toimia millä saatais rekrutteeatuksi enämpi saamenkielisiä studenttia. Yksi esimerkki saatais olla antaat näihin opinthoin osalistuvillet saamenkielisillet studentillet staatin liikastipendin, mitä Lainakassa hallittis.

Vielä nämät jäsenet viittaava siihen nettä lastentaraslain § 27 reguleeraa niitä ruijankielen taitovaa-timuksia mitä hakija tarvittee nettä sais työpaikan lastentarhaasta. Paragraafin ensimmäinen jakso näyttää nettä ihmiset joitten ensikieli oon muu ko ruija eli saame, häytyvä, nettä saisit fastan eli väliaikasen työpaikan lastentarhaassa, olla ottanut pröövän ruijan kielessä ja olla päässyt kirjalisen esityksen osapröövissä tasalet A2 ja lukemisen ymmärtämisessä, kuulemisen ymmärtämisessä ja suulisessa kommunikasuuinissa tasalet B1.

Lastentaraslain §:n 27 toisesta jaksosta näkkee nettä ruijanpröövän vaatimusta ei tarte täyttää jos hakkee työtä semmosesta lastentarhaasta minkä kieli oon muu ko ruija, tahi jos hakijan ensikieli oon ruotti eli tanska. Paragraafin kolmas jakso näyttää lisäksi nettä lastentarhaan omistaja saattaa palkata ihmisiä jotka ei täytä ruijan kielen vaatimusta, jos se oon «pedagoogisesti eesvastaukselista».

Kielivaatimukset tulit myötä lastentaraslakhiin vuona 2018 muun myötä päätöksen 796 (2015–20016) takia, missä Isotinka pyysi hallitusta laittamhaan eho-tuksen lastentaraslain muuttamisesta siihen laihiin nettä se varmistais nettä saamelaistarhaissa työtelevät saattava saamen kieliä. Tämä seuras NOU 2016:18:a missä toimikunta muun myötä ehortaa nettä sääettäis lailla kommuunitten velvolisuuen tarjota saamenkielisen lastentarhaan missä opetus oon vahvan kielimallin jälkhiin.

Täpäpä se oon praktilinen tarvet palkata saamen-kielishiin lastentarhaissiin Suomesta semmosia saamenkielisiä hakijoita joitten ensikieli ei välttämättä ole saame, mutta joitten ensikieli oon suomi ja kakkoskieli saame, sillä ko Norjasta viluu hakijoita joitten ensikieli olis saame.

Nämät jäsenet viittaava §:n 27 toisen jakson puktaavin b poikkeemamaholisuutheen mikä vaphauttaa ruijan kielen vaatimuksesta sillon ko palkathan ihmisiä lastentarhaissiin missä kieli oon muu ko ruijan kieli. Toisin sannoin laki antaa maholisuuen tähän jo nyt.

Nämät jäsenet viittaava kysymyksessä olevitten lastentarhaitten työteliöitten ulostulhoin. Net muisteleva nettä se oon epävarmuutta sen ympärit kunka poikkeemamaholisuutta pitäis tulkita, ja saapiko sitä käyttää sillon ko saamenkielishiin lastentarhaissiin löytyy suomenkielisiä hakijoita joila oon saame kakkoskielenä. Tämä taas viepi tarpheettomhaan ja riitanuttavhaan kilphaan kommuunitten ja lastentarhaitten välissä vaikka muutonki rekrutteeaus oon jo nokko hankala. Työteliäjät toivova nettä kommuunillet muis-teltais selvemin oonko semmonen rekrutteeaus lualis-ta, nettä saamelaiset lastentarhaat ei menettäis arvokas-ta kieliressursia sen takia nettä kommuunit turhaan pölkäävä tekevänsä jotaki mihin heilä ei ole lupa.

Saamentinka sannoo nettä se oo tarpheen sel-ventää nettä kielitaito oon tyhä yksi vaatimuksista työ-teliöilet jotka aikova työtela saamelaistarhaissa, vertaa Isontingan mellinki 13 (2022–2023) kohta 3.1.5.

Isontingan mellinkissä 13 kohta 3.2.3. Saamentinka kirjottaa:

«Kriitilistä oon nettä saamenkielisillä lastentarhaila oon isoja vaikeuksia löytää saamenkielisiä työte-lijöitä joila oon kompetansi lastentarasvirkhaan. Saamelaisissa lastentarhaissa pitää, vertaa lastentarhaitten raamiplaanhiin (2017), pääkielenä olla saamen kieli. Saamentinka saapi kuula nettä raamiplaania rikothaan päivälisesti sillä ko lastentarhaitten työte-lijöilä ei ole nokko saamenkielen taitoa.»

Vielä Saamentinka meinaa nettä eriliikasesti lastentaraslain §:n 25 pedagooginormi tekkee nettä se oon oikein vaikea saaha rekrutteeatuksi saamenkielisiä työ-telijöitä, ja nettä siitä seuraa nettä saamelaistarhaat häytyvä palkata ruijankielisiä pedagoogia jos virkhaan ei ole saamenkielisiä hakijoita joila oon pedagoogin koulaus. Saamentinka kirjottaa vielä:

«Tämä vaikuttaa oikein paljo lastentarhaitten kiel-heen ja lapsitten saamen kielen kehityksheen. Saame-laisten lastentarhaitten päämäärä vesistyy jos sen työte-lijät oon ruijankieliset. Sillon pedagooginen homma tullee suunnitelluksi ja pannuksi toimheen ruijan kielelä, ja ko työtelijöilä ei ole nokko saamen kielen taitoa, ni ruijan kieli alkaa domineerata saamelaisissa lastentarhaissa. Sillon saamelaislapsila oon vähemmän maholinen oppiat tarhaassa saamen kieltä ja käyttää sitä sielä

päivälisesti. Jos saamelaislapset ei tarhaassa pääse parantamaan ja kehittämhään omaa saamen kielen taitoa, ni ruijalaistuminen aina etenee.

Saamentinka meinaa nettä saamelaisissa lastentarhaissa pittää olla liikka paljo, eli vielä enämenki, pedagogia ko ruijankielisissä lastentarhaissa. Ko saamelaiSTARhaat useasti oon yksi harvoista saamenkielisistä paikoista ja institusuunista missä saamelaislapset arkipäiväsesti oleskeleva, ni se vaatii enämpi pedagogista hommaa pittää lastentarhaan saamenkielisennä ja varmistaat sen nettä kieli toesti elästyy ja saamelaislapsitten kielitaito kehittyi.»

Saamentinka presenteeraa tässä hy'in vaikean dilemman. Toiselta puolen pedagoginormi saattaa vaikuttaa nettä se tullee vaikeampi saaha virkhaan saamenkielisiä pedagogisia johtajia. Toiselta puolen se vaatii vakasta pedagogiikkaa varmistaat nettä saamelaislasten kieli kehittyi, jos niilä omassa arkipäivässä oon tyhä vähä muita mahdollisuuksia kuula ja puhuat saamen kieltä.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet meinaava nettä likiaikoina saattaa kannattaat antaat helpotusta pedagoginormista, jos hakijana toiselta puolen oon koulattu ruijankielinen pedagogi ja toiselta puolen saamenkielinen ihminen jolta pedagoginen koulaus viluu. Toinen vaihtoehto saattais olla olla antamatta dispensasuunia, mutta nettä lisäksi palkattais saamenkielisen liikatyötelijän joka sitte työteliis tivhiisti ruijankielisen pedagogin kansa siihen laihiin nettä net yhessä suunnittelisit lastentarhaan pedagogista hommaa ja panisit sen toimheen.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet neuvottava Tietodepartmentia ja Saamentinkaa yhdessä puhumhaan tästä asiasta päämääränä löytää ratkasun mikä pote ottaa vaarin saamelaislasten oikeudesta pedagogisesti kompetenttiin saamenkielisiin lastentarastyötelihiin ja tarpheesta saaha kehittää ommaa kieltä.

Hiljempännä häytyy päämääränä näitten jäsenitten mielestä joka taphauksessa olla liikka paljo pedagogia saamenkielisissä lastentarhaissa ko ruijankielisissä tarhaissa, sillä ko kaikila kläpilä, oli niitten ensikieli mikä tahansa, oon oikeus siihen nettä heän lastentarasopettajat oon pedagogisesti kompetenttia väkeä.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehattava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään kunka lastentaraslain § 27 totteutuu, ja yhdessä Saamentingan kansa arvelemhaan oonko tarvet lähättää kommuunillet tarkentavan tietokirjotuksen.»

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Isolettingalet lakiehotuksen mikä varmistaa nettä lastentaraslain § 27 vastaa saamenkielisten lastentarhaitten raamiplanaa mitä tullee vaatimuksheen lastentarastyöteliöitten saamen kielen taioista. Saamentinka häytyy olla myötä tässä työssä.»

4.9.3 POHJAOPETUS

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä koulun hyä kielenopetus oon keskinen konsti pote kuurota saamenkielisten lapsitten kielen kehitystä ja varmistaat ruijankielisten saamelaislapsitten oikeuen oppiat ommaa äitinkieltä.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä oppilain §:n 3-2 kolmanesta jaksosta seuraa nettä oikeus saamen kielen opetuksheen ja opetuksheen saamen kielelä muuala ko kielenkehity- ja kielenvitaliseeraamiskommuunissa syntyy jos vähhiimitten kymmenen oppijaa sitä vaatii. Nämät jäsenet meinaava, samoten ko Saamentinka ja NIM [«Norjan ihmisoikeusinstituutti», eli «NII»], nettä tämä luku oon liika korkea ja nettä sen pi'ethään laskeat kolmheen.

Nämät jäsenet viittaava vielä Árran lulesamisk senterin ulostulhoon, missä se lausuu seuraavaa:

«Staatin finansieerauksessa oon koulun saamelaisopetuksen suhteen Norjassa paljo vaihettelu eri saamelaisaloitten välissä. Se oon useampia kouluja missä pohjassaamen ja eteläsaamen kielen ja kulttuurin kehittäminen ja säilyttäminen oon keskinen asia, mutta luulajansaamen kielialan tila oon erilainen. Pohjassaamelaisela alala oon vakasia kouluja niin ko Samisk videregående skole ('Saamelainen jatkokoulu') Kaarasjoessa, Samisk videregående skole og reindriftsskole ('Saamelainen jatkokoulu ja poronhoitokoulu') Koutokeinossa ja Sameskolen ('Saamelaiskoulu') Målselvissa. Samoten oon eteläsaamelaisela alala instituunia niin ko Sørsamisk kunnskapspark ('Eteläsaamelainen tietoparkki') Hattfjelldalissa, mikä muun myötä tarjoaa luulajansaamen kauko-opetusta; opettajat oon Árranista ja Snåsasta. Se kannattaa panna merkkhiin nettä se ei ole olemassa samanlaisia luulajansaamheen eli luulajansaamelaisheen kulttuuriin spesialiseeratuuta instituunia eli pohjakouluja eli jatkokouluja.»

Nämät jäsenet haluava alletpriimustaat nettä staatin finansieeraamat saamenkieliset pohjakoulut ja jatkokoulut oon kielen elästyttämishomman peruskiviä. Nämät jäsenet haluava viitata siihen nettä luulajansaame oon eriliikasen uhattu kieli, ja sillä tarvitaan oikein lujia toimia luulajansaamen kielen koulamistilan parantamiseksi.

Nämät jäsenet haluava alletpriimustaat nettä hyät opetusmallit oon keskinen asia kielenopetuksessa. Satsaamalla hyvähän saamen kielen opetuksheen koulussa se tullee kansa hiljemmin keveämmäksi retkruttee-

rata opettajia ja muita saamen kieltä ossaavia työteijöitä.

NOU 2016:18:n kohassa 10.1 toimikunta kuvvaa koulun kielenopetuksen heikouksia tähän laihii:

«Toimikunta meinaa nettä pohjaopetuksen issoin vaikeus oon nettä saamelaislapsitten oikeus saamen kielen opetuksheen ja opetuksheen saamen kielelä ei täy'y. Tähän oon useampia syitä. Ei löy'y opettajia joila olis oikea kompetansi, ökonoomisia ressursia viluu ja staatin reekelit ei vastaa toelista tillaa. Lisäksi viluu vielä yhenmallinen ja ko'ordineerattu systeemi mistä koulunomistaja saattais noutaat neuvoja ja tukea työhön saamen opetuksen kansa.»

Toimikunta jatkaa:

«Saamelaisten pedagooginen miljöö oon jo pitkän aikaa ollut yhteydessä muitten minoriteetti-yhtheiskunnitten pedagoogisten miljööitten kansa, ja näissä kontaktissa kielenopetus oon ollut keskinen teema. Minoriteettikieli kakkoskielenä oon joka paikassa hankala asia. Net jotka oon pääsheet pissiimället prupleeman ratkasemisessa, oon ottanheet prukkiin vahvoja kielenopetuksen malleja niitä lapsia varten joila majoriteettikieli oon ensikieli ja minoriteettikieli kakkoskieli. Esimerkkiä tästä oon määri New Zealandissa, cymraeg eli kymri Isossa-Britanniassa ja euskara eli baski Spaaniassa. Norjan saamelaisaloila ei vahvat kielenopetusmallit ole olleet kakkoskielen opetuksessa prukissa muuta ko muutamissa erittäisissä prosektissa.»

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä yksi kansoittenvälisesti kaikkiin enniiten käytetty kahenkielisen opetuksen typologia oon brittiläisen tutkijan Colin Bakerin laittama typologia. Se jakkaa kahenkielisen opetuksen kahtheen mallhiin, mitä se käskee heikoksi ja vahvaksi kahenkieliseksi opetusmalliksi. Vahva kielimalli oon malli mitä Baker käskee nimelä *immersi-on*, ja mitä kvääniksi käskethään nimelä *kielisauna* (ruijaksi *språkbad*). Käytännössä se tarkoittaa nettä opetettavaa minoriteettikieltä käytethään klassissa kansa muissa faakissa ko kielifaakissa. Heiko malli oon Bakerin kriteeritten jälkhiin opetusmalli missä minoriteettikieltä opetethaan muutaman tiiman viikossa, mutta missä kaikki muu opetus ja kommunikasuuni mennee majoriteettikielä.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä oppijoila joila oon oikeus saamen kielen opetuksheen, oon oikeus sen opetuksheen jonku muun mallin jälkhiin jos opetusta ei kyetä oornaamaan siinä koulussa mitä net tavalisesti käyvä. Tämä tarkoittaa nettä jos koulusta ei löy'y opettajaa joka saattais opettaat saamen kieltä, se häytyy tarjota omilet oppijoilet maholisuuu muunmallisheen kielenopetuksheen, niin ko kauko-opetuksheen, intensiiviopetuksheen eli leirikouluopetuksheen. Se oon koulunomistaja joka oon eesva-stauksessa yksityisen oppijan opetuksesta, vaikka se os-tais palvelun muilta tarjoajilta.

Sillä ko se viluu opettajia jotka saattaisit opettaat saamen kieltä eli saamen kielelä, ja sillä ko oppijat as-suuva kaukana toinen toisesta, ni monila oppijoila saa-men opetus oon kauko-opetusta. Nämät jäsenet vi-ittaava siihen nettä vuona 2012 ulostulheessa raportis-sa, «Samisk via fjernundervisning» («Saamea kauko-opetuksen kautta») muistelhaan nettä saamen kauko-opetusta oon oornattu kolmheen eri laihii. Yksi malli oon semmonen missä tarjoaja oornaa kauko-opetuk-sen vierheen kaksi kokkoontumista eli useammanki kokkoontumisen. Toinen oon semmonen nettä kauko-opetuksessa oleva oppija saapi kylästellä tarjoajakou-lussa, ja kolmas semmonen missä kaikki opetus oon kauko-opetusta.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä raportin jälkhiin oikeus kokkoontumishiin häytyy tulla tavalisten fastoitten tiimoitten päälet. Kokkoontumiset pittää nähä korvauksena staatin Peruslain §:n 108 velvolisuuksista, sen lisäksi mitä opetuslaista seuraa. Raportti konkludeeraa kansa nettä eteläsaamelaisilet oppijoilet pi'ethään oornata useampia vuotisia kokkoontumisia ko muilet oppijatokilet.

Nämät jäsenet viittaava lisäksi siihen nettä marsikuussa 2021 Saamentinka prosektin Sámi mánat odda searvelanjain – Samiske barn i nye pedagogiske rom (SáMOS; «Saamen lapset uussa pedagoogisessa ti-lassa») -yhtheysissä nimitethiin työjoukon jonka man-daattinna oon defineerata saamelaisia varten vahvat kielimallit ja arvela niitä faakilisesti ja esittää niitä las-tentarhaita ja kouluja varten. Raportti «Sterke språmo-deller» («Vahvoja kielimallia») jätethiin Saamentingalet vuona 2022. Raportin osassa 1, luvussa 4.1 seisoo:

«Baker (1993) oon kuanut useampia heikoja kieli-mallia, mutta tyhä yksi niistä oon nykysin prukissa Saamessa, nimittäin se mitä Baker käskee mainstream bilingual -malliksi. Todal käskee tätä ruijaksi vierhaan kielen malliksi. Työjoukko oon valinut käskeät sitä noppamalliksi, sillä ko siinä mallissa saame oon myötä tyhä pienessä osassa lastentarhaan ja koulun aktivitee-tista, juuri ko pikku nopat sielä täällä.

Saamen kontekstissa tämä tarkoittaa nettä koko homma oon valtakunnan kielelä, ja saamenkielistä opetusta oon vähä ja saame oon prukissa tyhä rajattu-ina aikoina. Saame oon opetuksen objekti: kielenope-tusta eli kielitiimoja oon kerran eli pari kertaa viikossa, mutta saamea ei käytetä ollenkhaan kommunika-suunin kielenä. Vaikka päämääränä oon nettä lapsesta tulee saamenkielinen, se kokemukset Saamenmaasta ja muista minoriteettikielisistä yhtheiskunnista näyttävä nettä moolhiin ei sillä konstila päästä, sen sii-haan tuloksenna oon vähänen kielitaito.»

Vielä raportin luvussa 6 seisoo:

«Työjoukon työn pohja-ajatuksenna oon ollut nettä saamelaisten lapsitten opetuksen päämääränä pittää olla produktiivinen saamenkielisyyys: semmonen kieli-tila missä lapsitten saamen kieli oon sujuuva, nettä het puhuva saamea spontaanistii pote opetuksen ja kom-

munikasuunin erilaisissa tiloissa, ja nettä net vähittäin kansa oppiva kirjottamhaan saameksi. Tämä oon maholinen tyhä vahvoitten kielimallitten kautta.»

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä 3. luvussa «Organisatoriske sider ved sterke språkmodeller» («Vahvoitten kielimallitten organisatoorisista puolista») selvitetthään faktooria mikkä liitythään kielenopetuksen oornaamisheen, se tarkoittaa sen organisatoorisia puolia. Siinä alletpriimustethaan nettä se oon eriliikasen tärkeä nettä saamen opetuksen omistajan eli tarjoajan eesvastaus oon täkkäävä. Siinä kansa alletpriimustethaan nettä saamenkielisiä lastentarhaita ja kouluopetusta pi'ethään suunitella, ko'ordineerata ja evaluerata institusunaalisella ja strukturaalisella tasala. Homma ei saa olla jonku yksityisen työtelijän eli vanhemitten eesvastauksessa, mutta siihen laihiin nettä omistaja oon eesvastauksessa koko hommasta.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä opetuslain vuen 2024 revideerauksen §:ssa 3-2 saamen kielen opetuksesta ja opetuksesta saamen kielelä kuuenessa jaksossa tarkenethaan nettä kommuuni pittää tarvittaissa oornata osan saamen opetuksesta saamenkielisessä miljöössä nettä opetuksen kvaliteetti oon pedagogilisesti nokko hyä. Proposisuunissa 57 L (2022–2023) oikeutta hyvähään opetuksheen syvenethään vielä tähän laihiin:

«Kuuenen jakson jälkhiin kommuuni pittää tarjota osan saamen opetuksesta saamenkielisessä miljöössä, jos sitä tarvithaan nettä opetuksen kvaliteetti olis pedagogisesti nokko hyä. Tämä reekeli sihtaa ennen kaikkea taphaukshiin missä saamen kielen opetus oon kauko-opetusta, katto §:a 14-4. Kommuuni häytyy konkreettisesti arvela oonko se pedagogisista syistä välttämätön nettä saamen kieltä opetethaan saamenkielisessä miljöössä. Tässä kommuuni häytyy ottaat vaarin siitä nettä tämän lain muitten paragraafitten jälkhiin oppijoila oon muunlaisia oikeuksia ja koulunomistajala muunlaisia velvolisuuksia, vertaa esimerkiksi lakiehotuksen lukhuun 11 joka muun myötä antaa oikeuen intensiivisheen opetuksheen, ja lukhuun 12, joka reguleeraa koulumiljöötä. Tärkein tässä oon oppijan opetuskokonaisuus.

Sannaa *välttämätön* ei piä tulkita siihen laihiin nettä sillä tarkotettais ulkosia raamia niin ko esimerkiksi kunka moni ihminen paikassa puhuu saamen kieltä, eli ökoomisia tahi muita ressursia. Arvelussa pittää hunteerata oonko kauko-opetuksessa olevia oppijoita välttämätön opettaat saamenkielisessä miljöössä nettä heän opetuksen kvaliteetti olis nokko hyä nettä het sauttaisit oppiplaanen kompetansivaatimukset.

Se kunka ison osan saamen kielen opetuksesta se oon välttämätön antaat saamenkielisessä miljöössä, häytyy lähteät oppilhaan saaman opetuksen konkreettisesta arvelusta, näyttääkö nettä oppija kykenee sauttamhaan oppiplaanen kompetansimoolit vain ei. Sen arvelu mikä oon välttämätön nettä opetuksen kvaliteetti olis nokko hyä, oon laista lähtevä arvelu mistä syygiesivallat ja tuomioistuimet saattava antaat lopulisen tuomion. Samassa häytyy vaatimuksen konkreettisen

sisälön arvelun lähtö olla pedagogisissa ja faakilisissa faktoorisissa.

Saamenkielinen miljöö oon ytheisnimi erilaisiet aktiviteetillet niin ko kielikokkoontumiset, kielisauna, hospiteeraus, kielikylästely ja oppijavaihetus. Kommuunit saattava konkreettisesti arvela mikkä paikan aktiviteetista panhaan saamenkielisen miljöön sisähään.»

Nämät jäsenet meinaava nettä se oon tärkeä alletpriimustaat nettä esitöissä selvästi seisoo nettä ulkoiset raamit niin ko ökonomia ja ressursit ei koskhaan saa vaikuttaat siihen saavako saamelaiset oppijat pedagogisesti kelvolista opetusta. Nämät jäsenet oon sitä mieltä nettä opetus oon kelvolista jos se oon vahvoitten kielimallitten jälkhiin. Sillä nämät jäsenet meinaava nettä se pittää tutkiat pittääkö lakitekstiä tarkentaat. Nämät jäsenet meinaava nettä koulunomistajala oon velvolisuus antaat saamenkielistä opetusta joissaki muissaki faakissa ko saamessa. Tämä ei vaikuta tyhä nettä saamelaisoppijoitten opetus nou'attaa vahvoja kielimallia, mutta kansa nettä saamen opettajat pysyvä ammatissa kauemin, ko het näin saava työnantajalta isoman virkaosan. Nämät jäsenet haluava kansa alletpriimustaat kunka tähelinen se oon nettä oppijoila jotka oon myötä digitaalisessa opetuksessa, oon opettaja eli assistentti kansa fyysisisessä oppimiljöössä.

Tässä yhtheyessä nämät jäsenet viittaava Saamen korkeakoulun kuulemisulostulhoon, missä seisoo:

«Saamelainen ytheiskunta häytyy pyrkiät siihen nettä lapset ja nuoret ymmärtävä ja puhuva saamea, valitteva puhuat saamea keskenhään ja nettä heilet oon luonolinen kirjottaat saameksi.

Tärkeä toimi tämän sauttamiseksi oon vahva kielinoppimismalli [– –]. Tämä vaatii nettä lastentarhoitten ja kouluitten omistajia ja työteliöitä koulathaan, nettä net saava karttaamis- ja arvelutyökaluja ja nettä hommaa juovatethaan. Nettä vahvat oppimismallit saatais juurtumhaan eikä net olis sen jälkhiin kunka paljo yksityiset työtelijät niistä perustava, häytyvä net joitten tehtävännä oon suunitella opetusta, olla selvässä eesvastauksessa nettä vahvat kielimallit tuleva vietyksi läpit.

Se ei ole saamelaisessa kauko-opetuksessa keveä viä läpit vahvoja kielimallia. Kaksi tiimaa saamen opetusta viikossa oon aivan liika vähä nettä lapsi jonka kotikieli ei ole saame, oppis käyttämhään saamen kieltä aktiivisesti. Nettä oppimismallista tulis maholissiiman vahva, se vaatii systeemiä missä saamen kauko-opetusta saapa oppija saapi kansa muitten faakitten opetusta saamen kielelä. Oppijoitten hospiteerausta saamenkielisessä miljöössä hä'ythään lisätä ja sen suunnittelussa häytyvä olla selvät kieleliset moolit. Saamenkielisten oppijoitten fyysilisiä kohtaamisia, hospiteerausta, hä'ythään suunnitella kieltä ajatelt, ja niitä pittää lisätä. Se oon tähelinen nettä kaikkalla maassa lastentarhaillet ja kouluilet jaethaan lissää tietoa saamelaisista ja saamen kielistä.»

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä tääpänä pohjakouluitten saamen rahoitus räknäthään niitten viikkotiimoitten jälkhiin mitä Pohjakoulun statistikkisys-

teemi antaa oppijamääristä kahessa eri kielivaihtoehossa, ensikielenä ja toisenakielenä. Proposuunin 1 S (2022–2023) kohasta 10 saatoima lukeat nettä Tietodepartementti aikoo muuttaa saamen opetuksen rahoituksen räknäämisreekeliä siihen laihiin nettä kommuunit olisit enämpi samala tasala. Pohjakoulun saamen kielen rahoituksessa saamen hallintoalan sisälä olevat ja sen ulkopuolela olevat kommuunit räknätään yhtheen. Jatkokoulaamisheen haluthaan kukastaki koulua varten oman räknäysmallin, eikä siihen laihiin nettä se räknättäis koko fylkilet yhtheisesti. Meininkinnä oon nettä jälkhiin muutoksitten rahoitusprofiili oon oikeanlaisempi.

Nämät jäsenet meinaava nettä juriidinen raamisto ja rahoitus yhessä vaikuttaisit nettä koulunomistaja pannee homman kunthoon ja antaa tarpheelisen rahoituksen nettä saamen opetusta vanhoitten kielimallitten jälkhiin saavat oppijat pääsevä hospiteerausheen saamenkielisessä miljöössä. Nämät jäsenet meinaava nettä se oon olemassa paljo esimerkkiä meänkielialta siitä nettä saamelaisoppijat ei saa semmosta opetusta ko mihin heilä oon oikeus. Tähän oon saattanut vaikuttaa esimerkiksi se nettä koulunomistaja oon kattonut nettä oppijoitte hospiteerausreisut tuleva liika tyyrhiiksi.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihenki nettä Sosialistinen Vasemistopartia, Punanen ja Vasemisto Isontingan mellinkissä 13 (2022–2023), vertaa Päätösneuvotus 473 S (2022–2023), ehotit seuraavaa:

«Isotinka pyytää nettä hallitus tois Ishoontinkhaan suunnitelman kansalisesta verkostosta semmosia kouluja varten missä oon saamelaisia oppijoita.»

Ehottajitten lisäksi ehotusta kuurosit Miljööpartia Vihriset, Kristilinen Kansanpartia ja Pasienttifookus.

Nämät jäsenet viittaava nettä takustalla oon Saamentingan huomhautus Isontinganmellinkin kohassa 2.2.9 semmosen verkoston tarpheelisuudesta:

«Koulun kahenlainen mandaatti, sivistäät ja koulata, koskee tietenki kansa saamelaista koulua. Muun myötä se tarkottaa nettä opetus erittäinki saamessa mikä oon sivistysfaaki, mutta kansa muissa faakissa, häytyy lähteät saamelaisista kulttuuriarvoista.

Tämän tärkeän prinsipin takia Saamentinka pitää nettä se oon tarvet alkaat kansalisen verkoston niitten kouluitten välissä missä oon paljo saamelaisia oppijoita, nettä net pääsevä jakamhaan omia kokemuksia ja yhessä kehittämhään saamelaista koulua. Semmonen verkosto olis kansa hyö'ynsi paljoilet opettajilet hallintoalan ulkopuolela, ko niilä ei ole saamelaista faakimiljöötä minkä kansa olla yhtheistyössä ja mihin kuurota, ja jokka tunteva nettä se oon raskas tehdä työtä yksin ilman saman alan opettajitta. Saamentinka rahottaa saamelaisten opettajitten verkostoa, NetSamia. Saamentinka ehottaa nettä departementti kattoo perhään nettä NetSamista tullee osa tätä kansalista verkostoa.»

Nämät jäsenet meinaava vielä nettä se kannattaa alkaat semmosen verkoston, ja kahenlaisesta syystä ko siitä hyötyvä pote oppijat ja opettajat joitten työtila paranee.

Mitä tullee oppijhoiin joita opetethaan paikan päällä, ni nämät jäsenet meinaava nettä se oon tarvet laittaaat pitkänaian plaanan nettä saatais useampia saamelaisia profilikouluja, ja kattoat jos se olis maholinen laittaaat saamelaisia klassia kansa niihin saamen kielen hallintoaloitten ulkopuolishiin kaupunkhiin missä oon nokko paljo oppijoita tätä varten.

Nämät jäsenet haluava huomhauttaat nettä kaikila kommuunilla ja fylkinkommuunilla oon erittäinen eesvastaus nettä saamelaisoppijat saava kvalitatii-visesti nokko hyvää opetusta. Nämät jäsenet meinaava nettä se oon tarvet lujentaat saamelaisia kompetansimiljöitä ja antaat useammilet oppijoilet maholisuuen päästä niistä osaliseksi. Nämät jäsenet viittaava Hamarøyn kommuunhiin ja Knut Hamsunin jatkokoulhuun ja meinaava nettä se oon välttämätön arvela enemitten semmosten saameprofilillisten kouluitten perustamista sinnet missä oon vankka saamenkielinen miljöö. Nämät jäsenet meinaava nettä se oon tähelinen nettä departementti yhessä Saamentingan kansa hunteeraava kunka staatti saattaa olla myötä ja eesauttaat tätä asiata. Profilikoulut antava oppijoilet pote hallintoaloila ja niitten ulkopuolela maholisuuen päästä osaliseksi saamen kielikompetansista ja kulttuurista osalistumalla opetuksheen pote paikan päällä, digitaaliopetuksen läpit ja välhiin kansa hospiteeraushe kautta.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä toimikunta NOU 2016:18:n kohassa 10.3.1 huomhauttaa nettä statistikki näyttää nettä jälkhiin Tionnoston («Kunnskapsløftet») alkamisen se oon ollut vähänen lasku saamen kielen esikielenä valittevitten oppijoitte määrässä. Kuitenki saamea toisenakielenä pohjakoulussa oppivitten määrässä lasku oon ollut dramaatillisempi. Niitten lukumäärä jokka lukeva saamen kieltä jatkokoulussa, oon pysynyt kohta samana, mutta harveemat oppijat valitteva saamen ensikieleksi ko toiseksikieleksi. Nämät jäsenet viittaava Taanan kunnan sananjohtajan kuulemisulostulhoon, ko se puhhuu pohjakoulun saamen kielen nostamisesta. Kuulemisulostulossa sananjohtaja kirjottaa seuraavaa:

«Ko oppijoita oon tyhä vähä, ni se ei ole harvinainen nettä vasta-alkanheet ja jo usseita vuosia lukeheet panhaan samhaan joukkhoon, nettä vasta-alkanheet putoava poi'es ja pitemället pääsheet joutuva kääntämhään knipun taas uuman kerran. Sillä mallila oppijallet ei tule tunnetta nettä hallittis jo oppimansa eikä hän tunne pääseväsä etheenkäsin – ja sillä hän lopettaa. Se oon usseita ja monenkertasia syitä nettä niin käypi, mutta tavalisesti puhet tästä loppuu siihen nettä selitetään miksi se oon sillä mallila ilman nettä päästäis

mihinkhään lopputuloksheen ja alettais toimiihin minkä avula hommaa saatais vietyksi etheenkäsin.»

Nä m ä t j ä s e n e t viittaava siihen nettä sananjoh-taja jälkhiin tämän esittää useampia konkreettisia eho-tuksia läpivietäviksi toimiksi. Sananjohtaja meinaa nettä se pi'ethään panna toimheen prosektin sitä var-ten nettä tulokset paranisit ja nettä useammat suorittai-sit saamen toisena kielenä (saame 2 ja 3). Prosektissa kysymys olis metoodista, kompetansinnostosta, oppi-neuvoista ja muista ressursitarpheista. Jälkhiin tämän pi'ethään panna alkuun toimia ja niistä hä'ythään raporteerata, esimerkiksi siihen laihiin nettä kommu-nistyyrin vuotisheen koulun tilaraporttiin otettais omana asianna myötä saame 2 ja 3 -faakin tilan.

Nä m ä t j ä s e n e t tietävä taphauksia, viimi vuosil-taki, missä oppijat oon kokenheet nettä saamen kielen opetus oon pohjakoulussa toiminut hy'in, mutta nettä jatkokoulaamisen aikana siinä alkaa ilmenemhään vai-keuksia. Se saattaa mennä silläki mallila nettä jatkokou-lun aluksi oppijaa pyyethään sen takia nettä hänen äitin-kieli oon saame, tekemhään koettehtävän nettä nähtäis saattaako hän ruijaa nokko hy'in nettä saattaa seurata tavalista opetusta. Tämmöstä tapahtuu siitäki huolimatta nettä oppilain §:ssä 3-6 selvästi seisoo nettä semmosia prööviä panhaan tyhä oppijoilet joitten äitinkieli ei ole ruija eikä saame. Tämmöset esimerkit to'istava nettä koulun johto ja sen työteliät ei tunne lakia.

Se oon kansa toistuva teema nettä saamelaiset op-pijat kokeva nettä koulussa kouluvuotta ja tiimaplaa-naa suuniteltaissa saamen opetus oon oikein kaukana ajatuksista. Useasti tästä seuraa nettä opetuksesta tulee vaikeampi ko'ordineerata muitten faakitten kansa. Tuloksenna saattaa olla nettä saamen opetus oon ilta-aikana ja siihen laihiin se syöpi oppijan vapa-aikaa, niin ko pote Koulaamisliitto ja saamelaisvanhemitten ver-kosto oon huomhauhtanneet. Niinki se saattaa mennä nettä opetus oon samhaan aikaan ruijan opetuksen kansa, ja oppijan pakotethaan valittemhaan sen välissä nettä jättääkö saamen opetuksen vain ottaako ruijan privatistina. Sitte se saattaa mennä siihenki laihiin nettä koulun johto ei muista nettä ammattifaakitten oppijat oon välhiin poissa tavalisesta kouluopetuksesta, ja sillä nämät mistantava ison osan saamen opetuksesta.

Nä m ä t j ä s e n e t meinaava nettä se oon ilmiselvä nettä se hä'ythään selvittää miksi oppijoita pohjakou-lussa putoaa poi'es saamen kielen opetuksesta, ja nettä hallitus ja Isotinka yhdessä häytävä ottaat päämääräksi vaikuttaat negatiivista kehitystä vasthaan ja panna alk-huun konkreettisia toimia.

Nä m ä t j ä s e n e t meinaava nettä oppijoitten pu-toaminen poi'es saamen opetuksesta oon yhteydessä si-ihen nettä paljot saamen kielen opettajat hylkäävä oman ammatin. Nä m ä t j ä s e n e t viittaava siihen nettä Koulaamisliiton Saamelaistoimikunta oon freista-

nut tutkiat näitä syitä ja päätyntyn siihen nettä useasti kysymys oon siitä nettä saamen opettaja työtelee yksin ja nettä sillä oon oppijoita ensiklassista kymmenenthe-en klasshiin, samassa ko joutuu itet tekemhään passelit oppineuvot ko niitä ei muuton ole olemassa. Tästä syystä monet saamen opettajat polttava kynttilää mole-mista päistä, ja jättävä ammatin, mikä sitte taas vaikut-taa kvaliteetthiin ja yksityisen oppijan kielenopetuksen jatkumiseen.

Nä m ä t j ä s e n e t meinaava kansa nettä se oon tarpheen laittaaat plaanan kunka saamelaisopasoornin-kia saatettais lujentaat. Saamelaisoppaht oon student-tia jotka reisaava ympärät Norjan ja ennen kaikkea jat-kokouluissa puhuva saamelaisista. Meininkinnä oon lisätä tietoa saamelaisista ja muistela nuorilet kunka se oon olla saamelainen. Saamelaisopasoorninkin tarko-tuksena oon nettä sen avula syntyis enämpi keskustelua saamelaisnuorten ja muitten nuorten välissä, ja siihen-laihiin vastustaat etnilistä sortoa. Opphaitten apu oon tarkotettu olemassa olevan, oppiplaanassa seisovan op-pimäärän lisäksi, nettä Norjan koulun oppijat saisit ti-etäät enämpi saamelaisesta identiteetistä, kulttuurista ja yhteiskunnasta. Nä m ä t j ä s e n e t meinaava nettä saamen opetuksesta poi'es putoaminen ei ole tyhä praktilisten asioitten syytä, niin ko esimerkiksi sen nettä opettajia ei ole nokko, mutta luultavasti useasti syynä oon tietämättömyys ja se pahanilkinen kiusa mitä saamenkieliset vielä nytki joutuva kohtaamaan.

Tätä takustaa vasten nä m ä t j ä s e n e t ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan pitkänaian plaanan kunka perustethaan enämpi saamelaisia profi-ilikouluja. Saamentinka pittää olla hommassa myötä.»

«Isotinka pyytää hallitusta yhdessä Saamentingan kansa tutkimhaan maholisuuutta perustaat saame-laisklassia semmoshiin kaupunkhiin missä oon tätä varten nokko oppijoita, ja kansa saamen kielen hallin-toalan ulkopuolela.»

«Isotinka pyytää hallitusta tutkimhaan nettä pi'et-häänkö lakitekstissä tarkentaat nettä oppilain §:n 3-2 kuuenen jakson sanat 'pedagoogisesti nokko hyä' tar-kottava oikeutta saaha saamen opetusta vahvan kieli-mallin jälkhiin. Saamentinka pittää olla hommassa myötä.»

«Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä oppijat jotka saava saamen kauko-opetusta, saava saa-men kielelä kansa muitten faakitten opetusta. Saamen-tinka pittää olla hommassa myötä.»

«Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä oppijat jotka saava saamen kauko-opetusta, pääsevä il-man maksotta hospiteerauksheen saamenkieliseen

miljööseen. Saamentinka pitää olla hommassa myötä.»

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan kansalisesta verkostosta niitä kouluja varten missä oon saamelaisoppijoita. Saamentinka pitää olla hommassa myötä.»

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan saamelaisopasoorinakin lujentamiseksi.»

«Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään miksi pohjakoulussa oppijoita putoaa pois saamen kielen opetuksesta, ja ottamhaan päämääräksi vastustaat tätä negatiivista kehitystä.»

4.9.4 SAAMEN OPPINEUVOT

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet haluava alletpriimustaat sitä kunka se oon tärkeä nettä saamelaiset lapset ja nuoret saava läpit koko 13-vuotisen kouluajan oppiat ommaa kieltä, oppiat omala kielelä ja oppiat oman yhtheiskunnan elämästä, historiasista ja tradisuunista. Se oon tärkeä yksityiselet oppijallet, eikä tyhä sillä nettä kielitaito kehittyis, mutta kansa heän saamelaisen identiteetin lujentamiseksi, ja sen takia nettä se kiinnostaa heät heän omhaan kulttuurhiin ja auttaa heitä ymmärtämhään nettä het oon osa isompaa saamelaisten ja alkukansoitten joukkoa.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Valtakunnanrevisuunin raportti vuela 2019 saamelaisten oppijointen oikeudesta opetuksheen näyttää nettä se oon paljo mitä viluu pote saamen kielen opetuksesta ja opetuksesta saamen kielelä; muun myötä oppineuvoja. Nämät jäsenet viittaava vielä Pohjas-Tromssan jatkokoulun saamen osakunnan ja Netsamin kuulemisulostulhoon, missä seisoo:

«Se oon aina suuri tarvet saaha enämpi saamelaisia oppineuvoja, ja oppiplaanahan revideeraus vaikuttaa useasti nettä uusitten oppineuvoitten tarvet vielä lissäännyy. Siihen nettä saamelaisia oppineuvoja saatais laitetuksi, tarvithaan kompetenttia oppikirjan kirjottajia, jotka usseimittin oon koulutyöstä vaphaaksi ostettavia opettajia. Ko opettajiaki oon liika vähä, ni ei tämmösiä kirjottajia taho löytyt liika paljo ko olis toivheessa, ja sillä se jo'uthaan kiertheesseen missä opettajitten ostaminen vaphaaksi ei tasan ole maholinen. Sillä joistaki oppikirjaprosektista kerkiäminen saattaa ottaat kestäättömän paljo aikaa, mikä taas vaikuttaa huonosti opettajitten opetusmeininkhiin. Sillä met piämä nettä uusitten opettajitten koulaaminen oon paras konsti asiantilan parantamisheen, ja sitä häytyy prioriteerata korkeimallet askelheleet.»

Nämät jäsenet huomhauava nettä Isontingan mellinkissä 13 (2022–2023) ei ehotettu oppineuvotilha-

an liittyyviä toimia. Nämät jäsenet viittaava Saamen korkeakoulun kuulemisvastauksheen, missä seisoo:

«Saamenkielisten oppineuvoitten prioriteeraaminen oon tärkeä. Saamelaisilet oppijoilet ei tehä nokko oppineuvoja, ja siitä seuraa suuria vaikeuksia. Nettä isotionnosto olis maholinen, ni Isotinka häytyy prioriteerata oppineuvoitten valmistamista ja vaatia sen lissäämistä. Saamelaiset lapset ja nuoret tarvitteva kansa enämpi saamenkielistä sieväkirjalaisuutta ja saamelaisia filmiä ja peliä.»

Nämät jäsenet meinaava nettä oon aivan selvä nettä se oon tarvet laittaaat enämpi digitaalisia ja nykyaikhaaisia saamenkielisiä oppineuvoja, semmosia ko äpit, kirjat ja viideot. Nämät jäsenet meinaava nettä hä'ythään laittaaat plaanan missä esitethään konkreettisia toimia tätä varten, ja kansa nettä hä'ythään pittää huolen siitä nettä isompi oppikirjaproduksuuni oon myötä tulevisssa staatinbudsetissa.

Nämät jäsenet meinaava nettä tämän vieressä kannattaa huomhauavaat nettä pohjassaamenkielisiä oppineuvoja kyllä oon jo olemassa, mutta net oon vanhenheita. Eteläsaamen ja luulajansaamen oppikirjatila oon kauhea, ja näistä kielistä puhuttaissa hommassa oon enämenki kysymys siitä nettä oppineuvoja ei ylipään juuri ole olemassa.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan kunka saahaan laitetuksi enämpi digitaalisia ja nykyaikhaaisia saamenkielisiä oppineuvoja, niin ko äppiä, kirjoja ja viideoita. Saamentinka pitää olla hommassa myötä.»

4.9.5 SAAMENKIELISTEN OPETTAJASTUDENTITTEN REKRUTTEERAAMINEN

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä se oon vaikea rekrutteerata pohjakoulun opettajia ja lehtoria joilla oon saamen kielen kompetansi. Nämät jäsenet meinaava nettä se saatais kannattaat ottaat tarpheeliseksi aiaksi käyttöhön lissää ökonoomisia houkutuskonstia millä saatais enämpi saamenkielisiä myötä opettajaopintihin.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä Saamentinka hallittee stipendioorninkia minkä oon tarkotettu studentillet jotka oon oon myötä saamelaisessa pohjakoulukoulauksessa eli tavalisessa pohjakoulunopettaja- eli lehtorikoulauksessa missä myötä oon saamen kielen opinointa, ja mikä antaa kompetansin opettaat saamen kieltä ykkös- eli kakkoskielenä. Stipendioorninkissa oon rankeeraus ykkösprioriteettihiin ja

kakkosprioriteettiin, ja stipendin määrä on tämän rankeerauksen jälkeksi. Vuona 2024 kokopäivästudentit stipendi ykkösprioriteetin opinoita varten on 25 000 kruunua ja 10 000 kruunua kakkosprioriteetin opinoita varten.

Vielä nämät jäsenet oon tulleet tietämähän nettä muutamia kommuunit ja fylkinkommuunit tekevät yhteistyötä ja yhdessä tarjoava Saamentingan stipendin lisäksi liikastipendiä, sillä ko haluava lisätä rekrutteerausta.

Osana sovintoprosessia, ja nettä rekrutteerausta saataisi vielä enämpi lisätyksi, nämät jäsenet meinaava nettä se hä'ythään freistata vielä muitaki päämääräsuuntasia konstia. Yksi tämmänen esimerkki saataisi olla nettä staatti jonku määrään antaisi liikastipendin saamenkielisille studentille, jotka oon myötä tämmösissä opinoissa, ja nettä Lainakassa hallittis tätä oorninkia.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä Sosialistinen Vasemistopartia, Punanen ja Vasemisto koulaus- ja tutkimuskomitean päätösneuvotuksessa, Päätösneuvotus 473 S (2022–2023), vertaa Isontingan mellinkhiin 13 (2022–2023), ehotit seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan työelämän osapuolitten ja Saamentingan yhdessä työtelemän plaanan, missä muistellaan kunka se oon maholinen rekrutteerata enämpi saamentakustaisia opettajia ja ammattityöeljiöitä, ja kansa minkälaisia toimia tarvithaan nettä kyethään pote saamhaan ja pitämhaan saamenkielisiä työeljiöitä joilta viluu viralinen koulaus, konstina esimerkiksi työpaikan antama liikakoulaus.»

Ehottajitten lisäksi Miljööpartia Vihriset, Kristilinen Kansanpartia ja Pasienttifookus kannatit ehotusta.

Nämät jäsenet pitävä tämän ehotuksen voimassa ja kattova nettä se oon ulostulo kansalisen satsauksen etheen. Nämät jäsenet meinaava nettä tässä yhteydessä se saattaa kannattaat kattoat olisko se, kuitenkin joksiki vissiksi aianjaksoksi, maholinen nettä jos potensiaalinen hakija saattaa saamen kieltä, ni hän pääsis ottamhaan PPK:n (praktilis-pedagoogisen koulauksen), vaikka masterkraati viluiski. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä se oon olemassa usseita raavhaita jotka haluava vaihettaat ammattia ja työtelä saamen opettajana, mutta nettä masterkraatin viluminen estää sen. Niilet jotka jo oon kerinheet relevantista bachelorkraatista, tämä vaatimus tarkottaa nettä het häytyvä vielä ottaat kahenvuotisen masterkraatin, vuen saamen opinot ja sen perästä vuen PPK:n. Nämät jäsenet meinaava nettä se olis passeli tapa parantaat rekrutteerausta jos näitä opinoita saatettais lyhentäät kahela vuola.

Tottuuen- ja sovintonkommisuunin Isolettingalet jättämä laaja tietopohja toistaa kansa nettä saamenkie-

listen opettajastudentitten rekrutteeraamista kannattaa kattoat yhdessä lastentarhaan ja koulun saamen kielen etheen tehtävän työn kansa. Se tarvithaan työkaluja ja toimia minkä kautta päästhaan vahvemphiin kieli-malliin, ja satsaamista siihen nettä laitethaan saamelaisesta takustasta tulevillet oppijoilet tasatilaset maholisuudet kehittäät kieltä ja kielelistä identiteettiä.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan työelämän osapuolitten ja Saamentingan yhdessä työtelemän plaanan siitä kunka se oon maholinen rekrutteerata enämpi saamentakustaisia opettajia ja ammattityöeljiöitä, ja kansa minkälaisia toimia tarvithaan nettä kyethään pote saamhaan ja pitämhaan saamenkielisiä työeljiöitä joilta viluu viralinen koulaus, konstina esimerkiksi työpaikan antama liikakoulaus.»

4.9.6 JÄLKIKOULAUUS

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen kunka tärkeä se oon nettä saamelaisväki saapi kunnolista palvelua omala kielelä kontaktissa viralisten palveluitten kansa. Sen takia nämät jäsenet meinaava nettä saamen kielen hallintoalala julkiset työpaikat velvotethaan tarjoamhaan saamen kielitten digitaalista opetusta sitä haluavillet työeljiöilet. Syyt on kahenlaiset: Ensiksiki se auttaa lissäämhään saamen kielen taitoa sen y'inaloila. Toiseksi se tekkee nettä saamenkieliset ei jo'u kaikessa julkisessa kommunikasuuinissa käyttämhaan ruijaa. Nämät jäsenet haluava esittäät huomiota herättävän ja aktuellin esimerkin: Tromssan ja Finmarkun staatinhaltija ei anna luppa saamen kielitten jatkokoulauksheen, ei niiletkhään työeljiöilet jotka tervheyeshommassa ja lastensuojelussa oon suorassa kontaktissa saamen kielen puhujitten kansa.

Toinen huolestuttava ja aktueeli esimerkki oon nettä saamen opettajat vielä tääpänäki raporteeraava nettä työnantaja vastustaa ko het haluisit päästä jälkikoulauksheen nettä saattaisit opettaat saamea korkeammila askelheila. Sen takia nämät jäsenet meinaava nettä lakia tarkentamalla eli muula passelilla tavala pi'ethään selventäät nettä julkisen sektorin työnantajat oon velvoliset oornaamhaan nettä halukkaat saamea kakkoskielenä eli kolmoskielenä opettavat opettajat pääsevä ottamhaan jälkikoulausta ja sitä kautta saava kompetansin opettaat saamea ykköskielenä.

Tätä takustaa vasten komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä saamen kielen hallintoalan julkiset työpaikat velvotet- haan tarjoamhaan halukkhaillet työteliöijöilet saamen kielitten digitaalista opetusta.»

«Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä julkisten työpaikoitten työnantajat oon velvoliset oor- naamhaan nettä halukkhait saamea kakkoskielenä eli kolmoskielenä opettavat opettajat pääsevä ottamhaan jälkikoulausta ja sitä kautta saava kompetansin opet- taat saamea ykköskielenä.»

4.9.7 KORKEAMPI KOULAUUS JA TUTKIMUS

Komitean Sosialistisen Vasemistoparti- an, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet paneva merkkiin nettä saa- menkielisheen korkeamhaan koulauksheen oon vai- kea saaha nokko hakijoita, ja nettä se uhkaa opinoitten tarjoamista ja siihen laihiin tulevaa saamenkielisten työteliöjöttien rekrutteerausta. Esimerkiksi UiT Norjan arktinen universiteetti päätti marsikuussa 2023 nettä Saamen korkeakoulun saamelainen siukanhoitaja- koulaus Koutokeinossa ei kuitenkaan alkaiskhaan, sillä ko hakijoita ei ollut nokko. Saamelainen siukan- hoitokoulaus alkoi 2021, ja meininkinnä oli nettä ko saamenkielisistä siukanhoitajista ja muista tervhey- styöteliöjöstä oon niin koa vajuus, ni sen kautta niitä saa- tais nokko.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä se tarvitha- an paljo saamenkielentaitosta korkeasti koulattua työvoimaa, ko muuton ei ole maholinen antaat saame- laisväelet hyvää palvelua sen omala kielelä. Jos julkisis- sa palveluissa ei saa käyttäät saamen kieltä, mutta pako- tethaan puhumhaan eli kirjottamhaan ruijaa, ni se vä- hentää saamen kielen käyttöä yhtheiskunnassa ja hei- ontaa saamen kielen kehitystä.

Nämät jäsenet meinaava nettä se oon oikein tärkeä nettä saahaan koulatuksi saamenkielentaitoista työvoimaa, ja sillä koulaustarjouksilet häytyy antaat ai- kaa nettä net vähä kertaa alkava vetämhään enämpi ha- kijoita. Siihen nämät opinot tartteva kaikki potentiaali- set studentit, eikä siinä saa olla mithään epäselvää nettä alkavako opinot ittet kukasennaki vuona eli ei. Sillä nämät jäsenet meinaava nettä hallitus pittää ottaat vaarin nettä saamen kielitten yksivuotisia opinoita oon vuotisesti tarjola.

Nämät jäsenet kuurtoava Saamentingan ar- velusta nettä universiteetilet ja korkeakouluilet, millä oon saamelaiskoulausta, hä'ythään antaat enämpi rah- haa nettä net kykenevä rakentamhaan lujia ja vakhaita faakimiljöitä, mikkä sitte taas kykenevä lujentamhaan koulaustarjontaa.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Saamen korkeakoulu oon ainua korkeakoulu missä pääope- tuskienä oon pohjassaame, ja nettä se oon ainua insti-

tusuuni mikä tarjoaa saamen kielen opetusta vasta-al- kajitten tasalta tohtoritasaleet saakka. Sillä Saamen kor- keakouluilet pi'ethään antaat tillaa kasvaat sen omila premissillä.

Komitean Sosialistisen Vasemistoparti- an, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä Saamen korkeakoulu sihtaa siihen nettä se 15 vuen sisälä saa- men kielet tärkeimpinnä faakina sauttaa universiteet- tistatuksen. Korkeakoulun tärkeimät asiat tielä kohin universiteettistatusta oon saamen kielen ja kirjalisuuen Ph.d.-programit, saamelainen opettajakoulaus ja saa- melainen käsityö ja konst. Lisäksi korkeakoulula oon päämääränä lujentaat saamen kielen ja kirjalisuuen bachelorkraatia siihen laihiin nettä sitä tarjothaan pote saamen kielen puhujillet ja niilet jotka vasta oon alkan- heet saamen kielen opinot. Korkeakoulu haluaa kansa lujentaat alkukansaoikeuen faakimiljöötä ja lisätä tut- kimusaktiiviteettia.

Nämät jäsenet meinaava nettä se oon seura- avassa tutkimuksen ja koulaamisen pitkänaianplaanas- sa maholinen tehä monenlaista tointa mikkä kuuroai- sit Saamen korkeakoulua, ja koulata enämpi ihmisiä jotka saattava tehä työtä kompetansin keihäänkär- kinä. Ensinäki pi'ethään lujentaat ja kehittäät maaste- rikraatitasaleet saamelaisen lastentaraskoulauksen. Toi- seksi pi'ethään lujentaat ja kehittäät tohtorikraatitasaleet saamelaisen pohjakouluopetuksen. Vielä pi'ethään ottaat vaarin nettä saahaan lujenetuksi ja kehitetyksi tohtoritasaleet saamelaisia luovia faakia, tämän osana semmosia ko duodji eli käsityöt, näyttämätaito, joiku ja suuliset tradisuunit. Se pittää kansa lujentaat ja ke- hittäät maasterikraatitasaleet journalistikoulauksen, pote saamelaisen journalistikin ja alkukansajournalisti- kin. Koulausta pittää olla pohjas-, etelä- ja luula- jansaameksi sekä engelskaksi ulkomaisia studenttia varten. Lisäksi pi'ethään lujentaat ja kehittäät tohto- rikraatitasaleet saamelaisen poronhoion ja tradisuuni- taion.

Komitean Sosialistisen Vasemistoparti- an, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet meinaava nettä hallitus yhessä Saamentingan kansa pittää kehittäät plaanan kunka ko'ota ja säilyttää tradisuunia ja tradisuunitaitoa saa- melaisista primäärielinkeinoista, lujentaat faakikieltä ja saaha sen osaksi opinto- ja tutkimuskenttää. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Saamen korkeakoulu kirjottaa omassa kuulemisulostulossa seuraavaa:

«Saamelaistutkimusta oon kau'on hommailheet vierotutkijat, saamelaisten oma tutkimus oon kohta uutta. Isomuksessa osassa Sápmin tutkimuksesta asioita oon kattottu ulkopuolelta, mikä tarkottaa nettä siinä oon käytetty vierokategorioita ja vierokieliä. Saa-

melainen korkeakoulu pittää nettä se oon iso tarvet uu'istaat tietoa semmosheen suunthaan ko saamelaiset ittet kehityksessä tarvitteva. Tätä tietoa pi'ethään viä kansa Sápmista uloskäsän, pote niihin maihin missä saamelaisia assuu, ja muilet alkukansoiletki. Saamen korkeakoulu pittää nettä se oon tähelinen kommunisteerata muitten alkukansoitten kansa ja vaihettaat tietoja niitten kansa.

Pitkäaikhainen ruijalaistaminen, niin ko esimerkiksi nettä saamea ei käytetty koulussa ja muissa instituutuuissa, näkyy hy'in nykypäivän saamelaisessa yhteiskunnassa. Ja ko saamea ei pi'etty arvossa, mutta esivallat enneminki pi'it sitä haittana staatin kehitystä vasthaan, ni se vaikutti nettä tietoa saamelaisista ja heän omasta tiosta aina esitethiin vierokielel. Saamelaisen omat sanat ja tieto ei saaneet julkisuudessa sitä tilla mikä niilet olis kuulunu. Niilä saamelaisaloila missä vanhaat asiat vielä oon toimessa, käytethään aina termiä mikkä muisteleva tradisunaalisesta tiosta. Saamen korkeakoulu oon oman tutkimuksen kautta nostanut framilet saamelaisen terminologian tärkkeyhen, niin ko esimerkiksi sanat *siida* (saamelaiskylä, siida), *meahcci* (mettä, ulkoniitty), *birgen* (pärjääminen), *sivvideapmi* (siunaus), *nárrideapmi* (narraaminen, kiusaaminen), *searvelatnja* (seuratila), ja kunka sa'at lunta merkittevät sanat antava paljo tärkeätä tietoa.»

Nämät jäsenet meinaava kansa nettä semmonen mentorioorninkin ylösrakentaminen missä Saamen korkeakoulu saattaa käyttäät hyö'yksi «the Elders»-kompetansia (eli ihmisiä, joila oon hallussa arvokasta saamelaista alkutietoa), vaatii tukea. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Saamen korkeakoulu omassa kuulemisulostulossa sannoo nettä tämä ei auta tyhätion kulkemista sukupolvelta toiselet, mutta oon kansa oikein relevantti kansoittenväliselle yhtyeistyölet muitten alkukansainstituutuuitten kansa.

Nämät jäsenet meinaava vielä nettä studentitten maan rajat ylittävää rekrutteenrausta hä'ythään parantaat. Nämät jäsenet paneva merkkiin nettä muutamat kuulemisinstansit nostava ylös esimerkiksi sen hankaluuden nettä hakkiissa tarvithaan norjalaista BankID:tä. Toiset toivova oorninkia mikkä tekevä keveämmäksi studentitten siirtymisen maasta toiseen. Yksi semmonen toimi oon esimerkiksi se ko alkukansastudentit saava studeerata ilman maksotta Saamen korkeakoulussa. Tähelinen oon nettä UiT:llä, Nord universiteetilla ja Saamen korkeakoulula oon hyä ja velvottava yhtyeistyö, minkä kautta net kokonhansa perustamatta valtakunnanrajoista koulaava studenttia etelä-, luulajan- ja pohjassaamelaisilta aloilta, ja nettä net toimiva hyässä yhtyeistyössä muitten pohjasmaisten koulausinstituutuuitten kansa.

Vielä nämät jäsenet meinaava nettä se hä'ytthään panna totheen Saamen korkeakoulun ehotus alkaat kansalisen ja pohjasmaisen saamelaisen «Giellašaldi – Kielisilta»-kieliprosektin. Sillä mallila halukkaat saamelaiset oppisit useamman saamen kielen ja saatais enämpi ihmisiä jotka puhuva pote eteläsaamea,

luulajansaamea ja pohjassaamea ja kansa koltansaamea eli itäsaamea.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet meinaava kansa nettä hallitus yheššä Saamentingan kansa pittää panna alkhuun dokumentaasuunisentterin minkä eesvastauksessa oon saamen kielen kehittäminen. Nämät jäsenet kuurtoava kommissuunia, ko se ehottaa nettä perustettais sentterin mikä vielä eheenkikäsän dokumenteerais ja tutkis ruijalaistamishistoriata ja sen vaikutuksia. Samassa nämät jäsenet sanova nettä oon sammaa mieltä Saamen korkeakoulun ulostulon kansa ko se meinaa nettä tarvithaan kansa enämpi tulevaisuutheen suuntaavia toimia:

«Met piämä nettä tottuuen- ja sovinonkommissuuni oon jo pohjaa myöen dokumenteeranut historialiset realiteetit, ja vaikka vielä oon paljo ruijalaistamisaian teemoja mitä saattaa tutkiat, ni met kuitenki pölkäämä nettä pääasiaksi tullee ki historia, vaikka tärkeä oon selvittää positiivisen tulevaisuuden alkheitaki.

Ko kattoma asiata saamen näkökulmasta, ni tähelisiin oon nettä alethaan toimhiin mikkä auttava kaitkitten Norjan saamen kielitten käyttöä. Eteläsaame, luulajansaame, piitimensaame ja koltansaame oon kaikki koan prässin alla. Pohjassaameki, mikä oon issoin kielijoukko, oon uhattunna.

Saamelaisheen dokumentaasuunisentterhiin tullee tutkijoilet työpaikkoja, mutta nyt tarvithaan vankkaa satsausta millä kuurothaan areenoita mikkä oon saamen kielen pruukia varten, nettä saamen kieli pääsee menemhään etheenkäsän, ei tyhä säilymhään.»

Tätä takustaa vasten komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet ehotava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta yheššä Saamentingan kansa lujentamhaan saamen mentorioorninkia, missä vanhemat ihmiset saava maholisuuuden jakkaat vanhata tietoa nuoremillet, ja nettä siitä tullee prosekti missä oon alkukansaperspektiivi.»

«Isotinka pyytää hallitusta yheššä Saamentingan kansa laittamhaan plaanan minkä kautta ko'othaan ja säilytethään saamelaisen primäärielinkeinoitten tradisunaalista tietoa, minkä kautta lujenethaan faakikieltä ja minkä kautta sen saahaan myötä opintihin ja tutkimuksheen.»

«Isotinka pyytää hallitusta yheššä Saamentingan kansa alkamhaan kansalisen ja pohjasmaisen 'Giellašaldi – Kielisilta' -nimisen saamen kieliprosektin, minkä kautta halukkaat saamelaiset oppisit useamman saamen kielen, ja saatais enämpi ihmisiä jotka

puhuva pote eteläsaamea, luulajansaamea, pohjassamea ja kansa koltansaamea eli itäsaamea.»

Tätä takustaa vasten komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet ehottavaseuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta yhdessä Saamentingan kansa panemhaan alkhuun dokumentasuunisentterin mikä oon eesvastauksessa saamen kielten kehittämistä.»

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä komisuuni oon erittäinki kielihommassa alletpriimustannut tarvetta lisätä rajatylittävää yhteytyötä. Esimerkki semmosesta yhteytyöstä oon Sámi gielagáldu, mikä työtelee saamen kielitten normeerauksen etheen. Institusuuni oon Norjan, Ruottin ja Suomen saamentingoitten perustama. Nämät jäsenet meinaava nettä se oon saamen kielitten lujentamiseksi tärkeä viä tätä työtä aina etheenkäsin.

4.9.8 MÄÄRÄOSA ETELÄSAAMEA PUHUVILLET STUDENTILLET

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä NTNU:n rehtori vuona 2023 pahotteli nettä het olit ensimmäisten joukossa jakamassa uskoa Yngvar Nilsenin 1800-luvun lopula esittämhään siirtymisteorihaan – teorihaan minkä jälkhiin eteläsaamelaiset olisit saapunheet hiljemin etelhään ja esimerkiksi Trøndelaghiin. Tämä teoria oon väärä, ja sen oon kokonhaan hylätty, sillä ko saamelaisia oon ollu alala kuitenkin liikka kau'on ko norjalaisia. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä siirtymisteorian takia eteläsaamelaisia vasthaan oon tehty paljo vääryyttä.

Nämät jäsenet meinaava nettä se oli oikein tähelinen nettä NTNU:n rehtori pahotteli sitä nettä NTNU:ki oli ollu saamen kansaa vasthaan. Nämät jäsenet meinaava nettä antheeksipytyötä häytyy seurata toelisia tekoja. Näin oon maholinen esimerkiksi sillä konstila nettä koulathan saamen kieltä ossaavia ja kulttuurin tuntevia tervheystyöteliöitä. Eteläsaamea puhuvat saamelaiset tarvitteva tervheystyöteliöitä jotka saattava heän kieltä ja tunteva heän kulttuuria. Se oon tähelinen nettä täysin ymmärrettäis saamelaisia ja eteläsaamelaisia ihmisiä ja kyettäis auttamhaan näitä näitten tervheysprupleemissa, ko heilä oon vielä enämpi hankaluuksia tervheyen kansa ko muula väelä.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Tromssan universiteetilla oon eri määräosat saamelaisilet siukanhoitajastudentillet ja medisiinistudentillet ja saamen-

laismääräosat muissaki faakissa. Tervheysfaakin lisäksi pi'ethään eteläsaamelaisilet laittaaat omia määräosia historiihaan ja arkeologihaan. Nämät jäsenet meinaava nettä muut universiteetit eteläsaamelaisela alala häytyvä seurata tätä esimerkkiä.

Nämät jäsenet viittaava kansa siihen nettä Sosialistinen vasemistopartia, Punanen ja Vasemisto ehotit määräosia eteläsaamea ossaavillet sen vieressä ko käsitelthiin Isontingan mellinkiä 20 (2023–2024) Opptak til høgare utdanning («Ylösotto korkeamphaan koulaukseen»).

4.9.9 KVÄÄNI

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä Tottuuen- ja sovinonkommisuuni nostaa omassa raportissa framillet nettä kväänin kieli oon uhattu kieli. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Kväänin institutti omassa kuulemisulostulossa sannoo nettä raportti antaa hyän kuan kielelisestä assimilasuunista muutamilla geograafisilla aloila, mutta institutti kaipaa täkkäävää kuausta ja karttausta, missä myötä olis kielenvaihetusprosessi kaikissa kväänipaikoissa. Kväänin institutti sannoo vielä nettä tarvittais paljo enämpi tietoa kväänin kielen tilasta tämänpäivän Norjassa, ja nettä semmonen karttaus oon välttämätön jos kväänin kieltä varten haluthaan laittaaat täkkäävän elästyttämiskaavan. Vielä institutti sannoo nettä se oon tarvet kartata tarvetta perustaat kväänin kielen hallintokommuunia.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä dokumenteeraus oon kväänin kielen elästyttämisen tärkeä osanen pote sillä nettä se antaa relevanttia tietoa niilet joka työtelevä kielen kehittämisen kansa, ja sillä nettä dokumenteeraus oon välttämätön kväänin normeeraushommassa. Lisäksi varhemin puhutun kielen dokumenteeraus saattaa auttaat saamhaan takasin tietoa mikä oon mennyt hukkhaan kielellisen assimilasuunin myötä.

Lisäksi oon kielen hyä dokumenteeraus ja digitaaliset kielineuvot välttämättömät ko haluthaan kehittää kväänilet oppineuvoja ja kansa kulttuuriproduktia ja hyvää meediapalvelua.

Nämät jäsenet viittaava Kväänin institutin kuulemisulostulhoon, missä eriliikaisesti alletpriimustethaan tämmösen työn pitkäaikaista ja ennustettavaa finansieerausta.

«Kväänin institutti ja Giellatekno ja Divvun Tromssan universiteetissa oon työtelheet kväänin kielen digitaalisen sanakirjan, kielianalysoittorin, korpuksen ja oikeinkirjotus- ja kielenparanusprogramin etheen. Tämä kauassihtaava työ vaatii kielen laajaa dokumenteerausta ja kvalifiseeratuita työteliöitä joila oon pote kielitietheelistä ja kieliteknologista kompetansia. Tähän astit työ oon koko aian ollu siitä kiinit nettä

oonko saatu lyhytaikhaista prosektirahhaa, ja sillä siitä oon vailunut pitkän aian perspektiivi ja ennustettavuus. Institutti ja UiT:n Giellatekno häytyvä saaha hommansa vakasemmallet pohjalet. Kväänin insitutissa oon suunnittheessa nettä se tekkee pareman dokumenta-suunin ja analyysin jo olemassa olevasta laajasta kielimateriaalista, minkä oon otettu nauhalet elävistä kväänin kielimiljöistä 1960- ja 1970-luvula. Nettä tämän homman saatais alkhuun, häytyvä insitutti, UiT ja muut relevantit tutkimusmiljööt saaha paremat resursit kehittää työmetodia. Digitaaliset kielineuvot oon välttämättömät tämän päivän digitaalisessa kommunikasuuinissa. Nämät neuvot saattava auttaat kvääniä ottamhaan takasin oman kielen, net saattava olla avuksi kväänin studentillet ja kansa auttaat kväänin kielen kääntäjiä, kirjottajia ja journalistia nettä he saattava laajemasti käyttää kieltä.»

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä kom-misuuni ehottaa nettä alettais programin minkä kautta kväänin kieltä kyettäis lujentamhaan, nettä sen vähä kertaa saatethaan nostaat minoriteettisopimuksen osan III tasalet. Nämät jäsenet kuurtoava tätä ehotusta sillä ko se antais lujempia oikeuksia kielen opetuksheen ja oikeuen ottaat kielen pruuhiin oltaissa tekemisissä julkisen administrasuunin ja oikeussysteemin kansa. Samoten ko kommisuuniki nämät jäsenet meinaava nettä oikeus kväänin kielen opetuksheen pittää pohjakoulussa olla kväänilet individuaalinen oikeus, ja nettä se pittää kansa selvittää maholisuutta ottaat kväänin kielen pruuhiin useammissa muissaki faakis-sa. Nyt se oon sillä mallila nettä se oon tyhä Tromssan ja Finmarkun pohjakouluissa missä kvääni-/norjansuom-alaisila lapsila oon oikeus kväänin eli suomen opetuks-heen, ja oikeus ei uletu eemäksi ko nuortenkouluuun.

Nämät jäsenet viittaava Kväänin institutin kuulemisulostulhoon, missä seisoo:

«Kväänilapset ja -nuoret häytyvä saaha oikeuen kväänin kielen opetuksheen koko maassa, ja tämän oikeuen pi'ethään laajentaat jatkokouluuun. Tällä het-kelä kvääniä opetethaan tyhä heioitten kielimallitten jälkhiin. Nettä kväänin kielen puhujitten määrää saa-tettais lisätä, se häytyy ottaat käyttööön kansa vahvoja kielimallia. Se häytyy koko kouluuialet kehittää oppi-neuvoja pote heikoja ja vahvoja kielimallia varten sii-hen laihiin nettä net ulottuva lastentarhaasta jatkokou-lun lopphuun astit. Nettä tämän saatais tehtyksi, ni hä'ythään koulata kvalifiseeratuita opettajia ja laittaaat hy'ia oppineuvoja. Kväänin institutti meinaa nettä se pittää laittaaat parempia strategioita siihen kunka saa-haan koulatuksi opettajia ja lastentarastyöteliöitä jotka kykenevä opettamhaan pote kväänin kieltä ja kvääniksi muita faakia.»

Nämät jäsenet meinaava nettä se oon erittäinki neljä asiata mikkä hä'ythään panna toimheen, sen lisäksi nettä nostaat kväänin kielen minoriteettisopi-muksen osan III tasalet. Ensiksiki pi'ethään sääölisesti tarjota kväänin kielen yksivuotista kokoaikaopetusta. Toiseksi universiteetit ja korkeakoulut pitävä vuotisesti tarjota kvääninkielistä lastentaras- ja opettaja-

koulausta. Lisäksi hä'ythään satsata siihen nettä saaha-an enämpi kvääninkielisiä oppineuvoja, näitten vi-eressä digitaalisia oppineuvoja. Nämät jäsenet meinaava nettä se pi'ethään alkaat selvittämhään miksi po-hjakoulussa kväänin ja suomen kielen oppijat putoava niin paljo näitten opetuksesta poi'es. Päämääränä oon alkaat konkreettisia toimia tätä negatiivista kehitystä vasthaan.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä kvääni oi-kein paljo muistuttaa meänkieltä, mikä oon viralinen minoriteetikieli Ruottissa ja paljoitten Toornionlakson asukkhaitten ensikieli. Kvääni oon yksi Euroopan uha-tuimista kielistä, mutta meänkielen puhujia Ruottissa oon paljo enämen, ja sielä oon kansa enämpi kielen opettajia. Nämät jäsenet alletpriimustava nettä sen takia tivhiimpi kieliyhtheistyö Ruottin kansa saattais olla tärkeä apu kväänin kielen elästyttämistyössä Nor-jassa.

Nämät jäsenet haluava kansa ottaat ylös kunka tähelinen se oon nettä kväänin kielisenterriä lujenetha-an, ja meinaava nettä niitä pi'ethään kehittää ethe-enkäsillä mallila nettä niistä tullee kväänin kieli- ja kulttuurisenterriä, niin ko Ruijan kvääniliitto omassa kuulemisulostulossa oon ehotannu. Siinä sanothaan nettä usseimat kväänit oon mistantanheet perheen al-kuperäsen kielen, ja argumenteerathan sen etheen nettä heän kommunikasuuinivaksi tunnustettais tai-on, kulttuurin ja ytheiset kokemukset, erittäinki sillon ko kielen oon mistanettu jo kohta kokonhansa. Liitto meinaa nettä «yksipuolinen satsaus puhet- ja kirjakiel-heen ei osu ihmishiin joila oon matala ittettunto eli jok-ka vasta oon alkanheet kokemhaan yhteyttä kvääniyt-heen eli joila se tunnet oon vielä epäselvä.» Nämät jä-senet oon tästä sammaa mieltä.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä se oon hirmu vaikea rekrutteerata lastentarasopettajia ja opettajia jotka saattava kväänin kieltä. Nämät jäse-net oon sitä mieltä nettä se saattais kannattaat ottaat käyttööön erilaisia ökonoomisia houkutuskonstia millä saatais paranetuksi kvääninkielisten rekruttee-rausta lastentaras- ja opettajaopinthoin, kumminki niin pitkäksi aikaa ko siihen oon tarvet.

Osana sovintoprosessia ja nettä rekrutteeausta saatais vielä paremaks, nämät jäsenet oon sitä mieltä nettä se oon välttämätön kokkeila useampia päämääräsuuntasia toimia. Yksi esimerkki tämmösestä saattaa olla nettä staatti yhen aikaa Lainakassan kautta antais liikastipendin kvääninkielisillet studentillet jok-ka ottaais tämänsorttisen koulauksen. Nämät jäse-net viittaava Kväänin institutin ehotamhaan toisheen esimerkhiin, minkä jälkhiin päätettäis stipendioor-ninkista jatkokoulun oppijoilet, jotka valitteva kväänin vierhaaksi eli toiseksi kieleksi.

Nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä kväänin kielen yksivuotisia kokoaikaopinoita tarjotahan säännöllisesti.»

«Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä universiteetit ja korkeakoulut joka vuosi tarjoava kvääninkielistä lastentaras- ja opettajakoulausta.»

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan kunka kehittää enämpi kväänin oppineuvoja, sen vieressä digitaalisia oppineuvoja, niin koäppiä, kirjoja ja viideoita.»

«Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään miksi pohjakoulussa niin paljo oppijoita putoaa poi'es kväänin ja suomen kielen opetuksesta, ja nettä se ottaa päämääräksi kääntäät tämän negatiivisen kehityksen.»

«Isotinka pyytää hallitusta nettä se tekis alkheen Norjan (kväänin kieli) ja Ruottin (meänkieli) välisestä kieliyhtheistystä.»

«Isonka pyytää hallitusta lujentamhaan olemassa olevia kväänin kielisentteriä ja kehittämhään niitä siihen suunthaan nettä niistä tulis kväänin kieli- ja kulttuurisentteriä.»

4.9.10 METTÄSUOMI

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä kommisuuni ehottaa nettä laitettais faakimiljööön mikä saattaa työtälä systemaattisesti sen etheen nettä mettäsuomalaiset saattava rajatussa määrässä ja rituaalisen mallin jälkhiin ottaat pruuukhiin oman mettäsuomen kielen.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan faakimiljööön mikä saattaa työtälä systemaattisesti sen etheen nettä mettäsuomalaiset saattava rajatussa määrässä ja rituaalisen mallin jälkhiin ottaat pruuukhiin oman mettäsuomen kielen.»

4.10 Pilari 3: Kulttuuri

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, pannee merkkhiin nettä kommisuunin selvitys näyttää nettä saamelaisten, kväänin/norjansuomalaisten kulttuurilla ja kulttuuri-ilmasuila oon ollut heiöt maholisuuet kehittyät ja nettä alkukansa ja kansaiset minoriteetit oon olheet kulttuurijulkisuuen marginaalissa.

Enämistö pannee merkkhiin nettä kommisuuni ehottaa nettä mettäsuomalaisten, saamelaisten ja kväänin/norjansuomalaisten kulttuuri-institu-

nia, kulttuuriorganisasuunia ja taitaja- ja kulttuurimiljöitä lujenethaan.

Vielä enämistö pannee merkkhiin nettä kommisuuni meinaa nettä kansalisila kulttuuri-instituunilla oon tärkeä osa siinä nettä saamelaiset, kväänit/norjansuomalaiset, mettäsuomalaiset ja muuki väki pääsevä ottamhaan ossaa semmosheen kulttuuri-elämhään minkä kaikki kokeva relevantiksi. Kommisuuni meinaa nettä ottamalla kaikki myötä kulttuuri-elämhään, saatethaan rohkasta kulttuuritoimijoita lissäämhään eri tokitten välistä yhtheistyötä. Kommisuuni meinaa kansa nettä se olis hyä jos net taitovärkit mitä kommisuuni luovutti Isolettingalet samala koantoi sillet ruijalaistamishistorian, otettais kulttuuri-instituunitten pruuukhiin, ja meinaa nettä hallitus häytyy ottaat eesvastauksen siitä nettä kokhoonpanoa kokonaisuutena hoi'ethaan hy'in.

Enämistö pannee merkkhiin nettä kommisuuni ehottaa seuraavia asioita:

- Kommisuuni ehottaa osana sovintotyötä laajaa ja pitkäaikaista kansalista satsausta saamen, kväänin/norjansuomen ja mettäsuomen kulttuuriin.
- Kommisuuni ehottaa nettä saamen, kväänin/norjansuomen ja mettäsuomen kulttuurielinkeinoitten ja -instituunitten ökonoomisia raameja lujenethaan.
- Kommisuuni sannoo nettä se olis hyä jos kansaiset instituunitt alkaisit tivhiimän yhtheistyön saamen, kväänin ja mettäsuomen instituunitten kansa, ja jos net auttaisit saamhaan saamen, kväänin/norjansuomen ja mettäsuomen kulttuuria paremin näkysället ja ottamhaan näistä vaarin ja välittämhään etheenkäsin.
- Kommisuuni ehottaa saamen, kväänin ja mettäsuomen kulttuuritten rajatylittävän yhtheistyön lujentamista.

Enämistö oon sammaa mieltä kommisuunin kansa siitä nettä alkukansan ja kansalisten minoriteititten kulttuurin etheenkäsin vieminen ja käyttö oon oikein tärkeä asia, ja nettä sillä häytyy olla keskinen paikka tulevassa välitystyössä, ja sillä mallila se kansa oon myötä eesauttamassa sovintoa.

Enämistö alletpriimustaa nettä saamelaisten ja kansalisten minoriteititten omat kompetansimiljööt ja kulttuuri-instituunitt oon kaikkiin tähelissiimät areenat kielen, kulttuurin ja identiteetin säilyttämisessä ja elävöittämisessä. Useat näistä saava nytkei julkista tukea. Kielen menettäminen tarkoittaa nettä kielelä oon vähemmän puhujia jotka saattaisit viä kieltä ja kulttuuritietoa etheenkäsin. Sillä politikin hä'ythään pasata faktilishiin kieliresurshiin ja se häytyy kuurota jo aktiivisia paikaisia kieli- ja kulttuuritokkia.

Enämistö meinaa nettä saamen ja kansalisten minoriteetitten kielitten ja -kulttuuritten liikatoimet häytyvä lähteät jo olemassa olevista institusuuista ja semmosista praktilisista ratkasuista mikkä toimiva ittet kukasessaki paikassa ja mikkä sauttava maholissiiman paljot kielenkäyttäjät. Organisasuunit ja institusuuinit, minkä tehtävännä oon julkisen kuuron avula lujentaat saamen ja kansallisten minoriteetitten kielii ja kulttuuria, oon eesvastauksessa kukasenki joukon intressistä, ja net pitävä hoitaat ittenäisesti omia tehtäviä ja annetuita varoja sen jälkhiin mitä staatti hyältä hallinolta vaatii. Se hä'ythään kansa panna toimheen kartotustyön nettä saahaan tietää missä tarvithaan lisätöimii minkä läpit saatethaan lujentaat olemassaolevia institusuuina ja organisasuunia ja siihen laihiin varmistaat erittäinki pienten ja haavottuvaisten saamen kielitten eli eteläsaamen ja luulajansaamen kielen ja kansa kväänin kielen olemassaolo.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä Saamen-tingan kansa hä'ythään neuvotella mandaatista ja siitä kunka semmosen kartotuksen saamen kielen suhteen pittää hommata.

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, haluaa kansa huomhauattaat nettä mettäsuomalaisen minoriteetin minoriteetikulttuurillet Norsk Skogfinsk Museum/Norjan metsäsuomalaismuseon olemassaolo oon aivan välttämätön asia.

Enämistö haluaa pyytää hallitusta käymhään läpit ja valmistelemhaan ehotetetut toimet ja tuomhaan net revideeratun kansalisbudsetin 2025 yhteydessä takasin Ishoontinkhaan ja tekemhään prioriteerausehottuksia, ja se esittää seuraavat ehotukset:

«Isotinka pyytää hallitusta nouattamhaan Tottuen- ja sovinonkommisuunin ehotuksia toimiksi pilari 3:n alla ja vuen 2026 staatinbudsetissa esittämhään Isolettingalet prioriteerausehotukset.»

«Isotinka pyytää hallitusta neuvottamhaan kansalisia institusuuina alkamhaan tivhiimän yhtheistyön saamelaisen, kväänin/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten institusuuiniten kansa ja eesauttamhaan saamen, kväänin/norjansuomen ja mettäsuomen kulttuurin näkyväksi tekemisessä, säilyttämisessä ja välittämisessä.»

«Isotinka pyytää hallitusta ottamhaan eesvastauksen siitä nettä sitä taitovärkkikokonhaisuutta minkä kommisuuni luovutti Isolettingalet, hallithaan siihen laihiin nettä sitä saatethaan käyttäät kansa välitettäissä tietoa ruijalaistamishistoriasta.»

Enämistö viittaa kommisuunin kuauksheen ruijalaistamispolitiikin vakavista vaikutuksista saamelaisen, kväänin/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten kulttuuri-ilmasullet.

Enämistö kuurtoaa kommisuunia siinä nettä sovinon pohjana häytyy olla sen tunnustaminen nettä Norja oon ollut ja aina oon monenkulttuurinen yhtheiskunta. Enämistö viittaa samassa siihen kunka kulttuurikentälä saamelaiset, kvääni-/norjansuomalaiset ja mettäsuomalaiset aktöörit oon olheet täheliset ruijalaistamisen vastaäännet ja eesauttanheet identiteetin ja yhtheistuntheen lujentamisessa. Enämistö haluaa alletprimustaat luovan taion merkitystä kansa tulevasa sovintotyössä ja tarvetta lujentaat saamelaisia, kvääni-/norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia kulttuuri-institusuuina tässä työssä.

4.10.1 SAAMELAINEN FILMI

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, viittaa siihen nettä Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raportin kohassa 19.1.1 sanothaan nettä saamelaisila filmilä ja sarjoila oon iso merkitys saamelaisen identiteetin lujentamisessa, ja samassa net eesauttava majoriteettiväkeä saamhaan enämen tietoa saamelaisista ja heän elämästä.

«Toiselta puolen filmiproduksuuni oon luonut ihmisgallerian missä oon semmosta kokemusta minkä paljot saamelaiset saattava tunteat omaksi, ja toiselta puolen net oon antanheet muilet maholisuuen nähä saamelaista kulttuuria sen sisäpuolelta ja sillä mallila lisänheet majoriteettiväen tietoa saamelaisista. Saamelaiset filmintekijät oon omassa produksuunissa ottanheet framilet konfliktia saamelaisen ja suurytheiskunnan välissä, ja samassa filmit oon kuanheet saamelaisen diskrimineerausta ja epäluuloja heitä kohtaan. Kansa keskiset alkukansa- ja minoriteetti-identiteetitten prupleeminasetukset oon olheet framila saamelaisissa filmissä ja TV-produksuunissa.»

Enämistö haluaa lisäksi tua esilet nettä kommisuunin jälkhiin kansoittenvälisenä tendensinä oon filmitten monenlaisuus, ja se oon tehnyt nettä saamelaisen muisteluksia pi'ethään houkuttelevana filmiproduksuunin teemana pote Pohjasessa ja muualaki maailmassa. Sen yhteydessä Internasjonalt Samisk Filminstitutt (ISFI) oon verraton arvo. ISFI vie etheenkäsin ja antaa saamelaiselet yhtheiskunnalet maholisuuen muistela omia muisteluksia sen omila ehoila pote kansoittenvälisellel ja pohjasmaiselet publikumillet.

Enämistö meinaa nettä se oon hirmu positiivinen nettä hallitus oon ilmottannut nettä ISFI:n rahoitusta vuesta 2025 etheenkäsin hoitaa Kulttuuri- ja tasatiladepartementti.

Enämistö myötää nettä se oon tärkeä nettä saamen filmin rahavaroitten hoito annethaan ISFI:let. Sen

jälkhiin mitä Tottuuen- ja sovinonkommisunin raportissa seisoo, ni enämistö meinaa nettä se pi'ethään selvittää kansalaisen mandaatin antamista ISFI:let, ja siinä moolina oon saamelaisen filmikentän hallinan ja finansieerauksen päävastuun defineeraaminen.

Enämistö meinaa nettä sillä mallila ISFI saattaa olla keskisessä osassa ko haluthaan sauttaa Tottuuen- ja sovinonkommisunin raportin päämäärän laajasta ja pitkälisestä kansalisesta satsauksesta saamelaisheen kulttuurhiin ja moolin saamelaisten kulttuurielinkeinoitten ja -instituunitten ökonoomisen raamin lujentamisesta.

4.10.2 POIKKITRAJALISESTA KULTTUURITYÖSTÄ

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen mitä kommisuunin raportissa seisoo saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten pitkästä historiasta mitä tulee moleminpuolisheen ja aktiivisheen kontakthiin ylit maanrajoitten, ja nettä ruijalaistamisprosessit vaikutit nettä tämä väheni. Tämä oon haitanut rajatylittävän kulttuurisen yhteyistyön etheenkäsini viemistä.

Nämät jäsenet huomhauhtava rajatylittävitten yhteyistyöprosektitten tarpheesta nettä sen kautta saatais registreeratuksi ja tehtäis näkyviksi poikkitrajalisia kulttuuri-ilmasuuta, ja viittaava samassa Saamentingan päämäärhään nettä semmosissa prosektissa hä'ythään tunnustaat nettä rajoitten molemin puolin assuu samaa väkeä.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan kunka lujentaat saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten rajatylittävää kulttuurista yhteyistyötä.»

4.10.3 SAAMENTINKA KULTTUURIKENTÄN HALTIJAKSI

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet huomhauhtava kunka Saamentinka oon tärkeä saamelaisten ittetmäärämisoikeudet, samoten ko kulttuurinki suhteen, ja alletpriimustaa Saamentingan tärkeätä rollia siinä työssä ko haluthaan nouattaat Tottuuen- ja sovinonkommisunin raporttia. Nämät jäsenet huomhauhtava nettä Saamentinka hallitsee koko joukkoa kulttuuri-instituunia, museumia, teatteria, festivaalia, kulttuurihuoneita ja saamelaisia kohtaamispaikkoja, ja oon myötä auttamassa nettä saamelaisila materiaalisila ja immateriaalisilla kulttuuri-ilmasuila oon hyät raamiehot.

Nämät jäsenet viittaava samassa Saamentingan paikallisheen raportin juovatuksheen ja meinaava nettä plaanat rakentaat saamelaisia palveluita paljo ruijalaistamisesta kärsinhein paikkhoin oon ruijalaistamisvahingoita paranettaissa tähelinen työkalu. Nämät jäsenet meinaava nettä se oon välttämätön nettä Saamentinka saattaa olla oottheessa nettä sillet annethaan maholisuuen toesti lujentaat ja kehittää saamen taito- ja kulttuurikenttää, ja sen takia oon tärkeä nettä Saamentinkaa lujenethaan sen erilaisten tehtävitten jälkhiin.

4.10.4 VÄRJJAT SIIDAN NOMINASUUNI UNESCO:N MAAILMANPERINTÖLISTALET

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava Saamentingan toivheeseen nettä Värjjat siida pääsee UNESCO:n maailmanperintölistalet. Värjjat siidassa oon myötä kulttuurimiljöitä Uuniemestä, Taanasta ja Paattivuonosta Finmarkusta, ja sen to'istuksen jälkhiin oon ihmisiä elänyt Varenkin alala jo 12 000 vuotta. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä alkukansan kulttuurimiljöitä oon UNESCO:n maailmaperintölistala liika vaanasti, ja nettä Värjjat siidan lissääminen maailmaperintölistalet eesauttaa alkukansoitten kulttuurimiljöitten näkyväksi tulemistä. Nämät jäsenet huomhauhtava nettä Riikinantikvaari oon jo vuona 2023 ehottannut nettä Kliima- ja miljöödepartementti kirjottais Värjat siidan Norjan tentatiivisellet listalet, ja nettä hallitus häytyy viä etheenkäsini tätä aljetta.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta nomineeraamhaan Värjjat siidan UNESCO:n maailmanperintölistalet.»

4.10.5 KVÄÄNITTEN JA METTÄSUOMALAISTEN FLA'UN KÄYTÖSTÄ

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen mitä kommisuunin raportissa kirjetethaan fla'usta yhteyisyyen, yhteenkuulumisen ja identiteetin symboloinna. Pote saamelaiset, kväänit ja mettäsuomalaiset oon tehneet päätöksen omasta fla'usta. Fla'ut ilmaseva konkreettise-la tavala nettä nämät tokat identifiseeraava ittensä omaksi kansaksi, ja symboliseeraava arvoja, tradisuunia ja kulttuuriperintöä.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Ruijan kvääniliitto ja Kveenimaayhistys vuona 2018 ha'it viralista tunnustusta kväänifla'ulet. Senaikhainen Kommunali- ja moderniseerausdepartementti hylkäs ehotuk-

sen niin neuvoin nettä kaikila yksityisilä ihmisillä ja organisasuunila oon vaphaus pittää kvääniflakua ilman viralisetta tunnustamisettaki. Departementti viittas kansa siihen nettä kommuunit kyllä muutamisti saatava fla'uttaat kansa muila fla'uila ko Norjan fla'ula, saamen fla'ula ja kommuunin eli fylkin fla'ula.

Nämät jäsenet viittaava lakhiin fla'utuksesta kommuunitten julkisissa pytinkissä, missä sanothaan:

«Kommuunitten julkisissa pytinkissä, niitten omistamalla maa-alala ja kommuunitten institusuunissa ei piä pittää muunlaista flakua ko mitä seisoo laissa 10. tesemperikuulta 1898 nro 1 Norjan Fla'usta § 1 (ilman halkeimetta ja kielettä), eli saamen flakua eli kommuunin eli fylkin flakua.»

Nämät jäsenet meinaava nettä se oon tärkeä lisätä tähän lakhiin mettäsuomalaisten fla'un ja kväänifla'un ja niin neuvoin antaat mettäsuomalaisilet ja kväänilet/norjansuomalaisilet tärkeän tunnustuksen.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta ehottamhaan nettä lakia millä reguleerathan kommuunitten viralisten pytinkitten fla'utusta, muutettais sillä mallila nettä siinä olis myötä kansa kvääniflaku ja mettäsuomalaisten flaku.»

Komitean enämistö, Työväenpartian, Oikeiston ja Keskustapartian ja Vasemiston jäsenet, viittaa siihen nettä Isontingan käsitellessä Lakimuutoksia fla'utuksesta julkisissa pytinkissä (laajenettu maholisuus fla'utuksheen muila fla'uila) Päätösneuvotuksessa 473 L (2020–2021) kommuunillet annethiin laajenetus maholisuuden fla'uttaat muilaki fla'uila ko Norjan fla'ula, saamen fla'ula eli kommuunin eli fylkin fla'ula omissa pytinkissä. Jälkhiin muutoksitten muitaki flakuja saahaan pittää erilaisten arranementitten, markkeerauksitten eli merkittävitten merkipäivitten yhteyessä.

4.10.6 IMMATERIAALINEN KULTTUURIPERINTÖ

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava Saamentingan prosekthiin «Sápmin immateriaalinen kulttuuriperintö», missä eriliikasesti vaalostethaan immateriaalisen kulttuurin oikeusperspektiiviä. Se oon ollut tähelinen nettä saamelasta kulttuuriperintöä ja kulttuuriementtiä saatethaan suojela kulttuurista omimista vasthaan, eksootiseksi tekemistä vasthaan ja saamelaisen kulttuurin stereotyyppilistämistä vasthaan. Samassa nämät jäsenet viittaava siihen nettä yksi ruijalaistamisprosessin vaikutus oon ollut saamelaisen kulttuurin näkymättömäksi tekeminen ja siinä vieressä kansa saamelaisen kulttuuriperinnön ja saamelaisen kulttuuri-

elementtitten piiloaminen. Nämät jäsenet viittaava siihen kunka kommisuunin raportti näyttää nettä sama oon tapahtunut kaikitten kansalisten minoriteetitten suhteen.

Nämät jäsenet jakava Saamentingan näkemyksen nettä joiku oon immateriaalinen kulttuuriperintö minkä olemassaolon hä'ythään liikation ja tunnustamisen kautta turvata. Nämät jäsenet viittaava Juoigiid Searvin ulostulhoon, missä sanothaan nettä kommisuunilta oon jäänyt dokumenteeraamatta se nettä joiku oon ollut osa saamelaisen vaimoitten arkipäivää. Samassa useat joikaajat sanova nettä pääsy joikuarkiivhiin oon heilet joikaajanna ratkasevan tärkeä asia. Nämät jäsenet kuurtoava Saamentinkaa siinä nettä joiku tarvittee institusuunillisen ko'in, ja sen vieressä plaanan joikuarkiivista.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta tekemhään yhteistyötä Saamentingan kansa ja selvittämhään maholisuutta saaha joi'ulet institusunaalisen ko'in, ja sen vieressä plaanan joikuarkiivista.»

Nämät jäsenet viittaava Duodjeinstituhtta-säätiön kuulemisulostulhoon nettä duodjin eli saamen käsityön lähtönä oon kokemus ja tieto mitä välitethään praktilisen työn ja harjotuksen kautta läpit monitten sukupolvitten. Duodjeinstituhtta-säätiö meinaa nettä Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raportti ei tarvittavassa määrin alleprimusta duodjin merkitystä saamelaisen identiteettikokemuksheen. Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä Duodjeinstituhtta-säätiö oon sitä mieltä nettä tyhä harva nykysin kykenee välittämhään duodjia, ja sillä duodjitieto ja -taiot oon uhkaavalla mallila heiontumassa. Nämät jäsenet kuurtoava Duodjeinstituhtta-säätiötä ja Saamentinganraatia siinä nettä saamen käsityön tutkimuksheen, säilyttämishään ja harjottamishään tarvithaan enämpi satsausta.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta yhteytyssä Saamentingan kansa työtelemhään plaanan kunka saahaan lisätyksi tietoa duodjifaakista ja paranetuksi sen tarjoamista.»

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, viittaa kommisuunin raportthiin mikä kuvvaa kunka erittäinki mettäsuomalaisia ja saamelaisia nimiä vaihetethiin ja net pakotethiin väistymhään pohjasmaisen nimitradisuunin tieltä. Enämistö viittaa useamphiin kuulemisulostulhoihin mikkä näyttävä nettä se oon tarvet nimilain muutokshiin nettä alkukansa ja kansaiset minoriteetit saattava ottaat takasin perheit-

ten omat vanhaat sukunimet. Esimerkiksi Skogfinneforeningen viittaa Norjan esivalloitten suomalaisten nimitten ruijalaistamisheen kirkon kastheen, konfirmasuunin ja muitten kirkolisten toimitten läpit jo ennen ko Isotinka aktiivisesti päättikhään ruijalaistamispolitikista. Vielä Skogfinneforeningen viittaa nykyshen nimilakhiin, mikä muun myötä reguleeraa semmosten sukunimitten käyttöä mikkä oon eli oon olheet jonku isoisoisovanheman, isoisoivanheman, isovanheman eli vanheman sukunimi eli välinimi, ja mikä oon nimenä 200 hengellä eli vähemillä ihmisillä. En ä m i s t ö toteaa nettä semmosen nimen minkä otetihin poi'es perheeltä jo useampia sukupolvia aikaa, takasinottaminen väkevästi lujentaa ihmisen identiteettiä ja sukuisiteitä.

En ä m i s t ö ehottaa tätä takustaa vasten seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta menemhään läpit ja arvelemhaan muutoksia nimilakhiin, nettä alkukansa ja/eli kansalistet minoriteetit keveämmästä saattava ottaat takasin perheen alkuperäsen sukunimen.»

4.10.7 KULTTUURIHISTORIALISTEN KAPINHEITTEN TAKASIN ANTAMINEN

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä Saamentingan työ seremoniaalisten kapinheitten hallinasta ja takasin saamisesta lähtee YK:n alkukansajulistuksesta. Saamentinka viittaa siihen nettä osana saamelaisten ruijalaistamista ja kristinuskhoon käänyttämistä heän trummoja eli kannuksia poltethiin ja otethiin peslaakhiin, ja nettä tääpästä se oon olemassa neljä kannusta mikkä oon tuotu saamelaishiin museumhiin. Samassa n ä m ä t j ä s e n e t paneva merkkhiin nettä Samisk museumslog, RiddoDuottarMuseat ja Saemien Sijte oon kriittiset sitä kohthaan nettä Tottuuen- ja sovinonkomisuunin raportissa sanothaan nettä Bäästede-prosekti oon sovintotoimi. Esimerkiksi Samisk museumslog kirjottaa lausunossa Saamentingalet nettä:

«Bäästede-prosektin viimi vaiheissa saamelaiset museumit oon useammista syistä olheet skeptiliset sen suhtheen nettä sitä käskethään sovintotoimeksi, niin ko raporttiki antaa ymmärtää (sivu 635). Enniin osa Bäästede-prosektin saamista rahoista meni Norsk Folkemuseumilet. [---] Takasin luovuttamisesta tulokseksi tuli nettä vähemmän ko puolet Norsk Folkemuseumissa olheista kapinheista annethiin takasin saamelaisen halthuun.»

N ä m ä t j ä s e n e t oon sammaa mieltä Saamentingan kansa siitä nettä se pittää arvela niin paljoitten saamelaisten kapinheitten luovuttamista saamelaisten halthuun ja hallinthaan ko maholinen.

Tätä takustaa vasten n ä m ä t j ä s e n e t ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta ytheistyössä Saamentingan kansa työtelemhään plaanan kunka saamelaisen kulttuurihistorialiset kapinheet saahaan takasin saamelaisten halthuun ja hallinthaan. Plaanassa pittää olla myötä se nettä saamelaisilet museumilet Saamentingan alla varmistethaan nettä net saava tarpheeliset ressursit nettä kykenevä ottamhaan vaarin, säilyttämhään, panemhaan näyttheeseen ja välittämhään tietoa takasin saatuista kapinheista.»

4.10.8 AUTOMAATTINEN SUOJELUSTA KULTTUURIMUISTOLAIN JÄLKHIIN

Komitean en ä m i s t ö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, viittaa kulttuurimuistolain 4. §:hään automaattisesti suojeluista kulttuurimuistoista, missä sanotahaan nettä saamelaiset kulttuurimuistot vuesta 1917 takakäsin oon suojelun alla.

En ä m i s t ö viittaa vielä Skogfinneforeningenin kuulemisulostulhoon, missä viitathaan siihen nettä mettäsuomalaisten siirtyminen Norjhaan alkoi jälkhiin reformasuunin, ja nettä yksikhään mettäsuomalainen kulttuurimuisto ei nykyshen kulttuurimuistolain jälkhiin automaattisesti pääse suojelun allet. En ä m i s t ö jakkaa Skogfinneforeningenin huolen nettä vielä enämpiki kulttuurimuistoja saattaa mennä hukkhaan jos ei samanlaista erittäismääräystä laiteta mettäsuomalaisten ja muitten kansalisten minoriteetitten kulttuurimuistoja varten ko oon laitettu saamelaisia kulttuurimuistoja varten.

En ä m i s t ö ehottaa tätä takustaa vasten seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan ehotuksen kulttuurimuistolain muuttamisesta siihen laihiin nettä se varmistaa kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten kulttuurimuistoitten automaattisen suojelun samhaan laihiin ko mitä siinä määrätthään saamelaisista kulttuurimuistoista.»

4.10.9 SAAMELAISTEN JA KVÄÄNITTEN/ NORJANSUOMALAISTEN MEEDIAT

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet haluava kansa ottaat framilet sen merkityksen mikä saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten meedioila oon saamen kielitten ja kväänin kielen kehitykset. N ä m ä t j ä s e n e t kuurtoava Saamentingan ehotusta nettä se pi'ethään laittaaat selvityksen meediatavoista ja -tarpheista, ja meinaava nettä semmosessa selvityksessä myötä hä'ythään olla kansa kväänimeediat.

Tätä takustaa vasten n ä m ä t j ä s e n e t ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta laittamaan tietopohjan saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten meediatavoista ja -tarpeista ja ehottamaan toimia, joitten kautta saatetaan lujentaat saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten meedioita.»

4.10.10 ERITTÄIN METTÄSUOMALAISTEN KULTTUURISTA JA HISTOORIASTA

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittava Skogfinske interesser i Norge -yhistyksen kuulemisulostulhoon mikä näyttää nettä se oon tarpeen parantaat tietoa mettäsuomalaisten historiasta ja kulttuurista ja laittaa toimia joitten kautta mettäsuomalaisten tradisuunista ja kulttuurista saatetaan ottaa vaarin. Het viittaava esimerkiksi siihen nettä mettäsuomalaisten käsityötradisuunit niin ko esimerkiksi tuohenpunonta ja taitoku'onta oon uhattunna, sillä ko enää oon tyhä hy'in vähä ihmisiä jotka saattava näitä käsitöitä. Taitoku'onta oon tääpänä Husflidenin punasela listala.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta lissäämhään pohjakoulun oppijoitten ja opettajitten tietoa mettäsuomalaisten historiasta ja kulttuurista.»

«Isotinka pyytää hallitusta lujentamaan mettäsuomalaisten historian ja kulttuuriperinön tutkimusta.»

«Isotinka pyytää hallitusta lissäämhään toimia mikkä saattava eesauttaa ottamaan vaarin mettäsuomalaisten kulttuuriperinöstä niin ko kielestä, käsityötradisuunista, rakenustavoista ja muusta semmosesta.»

Nämät jäsenet viittaava Skogfinneforeningenin kuulemisulostulhoon, missä viitataan mettäsuomalaisten toivheeseen tehdä Norsk Skogfinsk Museumista kansallinen institusuu. Nämät jäsenet viittaava siihen Skogfinneforeningenin argumenttiin nettä mettäsuomalaisia ei varhemin ole asunut tyhä Finnskogenissa ja Innlandetin fylkissä, mutta kansa Østfoldissa, Akershusissa, Buskerudissa, Telemarkissa, Uslussa ja Trøndelagissa. Vielä Skogfinneforeningenin huomauttaa nettä Norsk Skogfinsk Museumila häytyy olla isompi toimikenttä jos se pittää eesauttaa tion lissäämistä mettäsuomalaisten kulttuurista kaikila niilä aloila missä mettäsuomalaisia oon alkuperäsesti asunut.

Nämät jäsenet huomauttaa nettä mettäsuomalaiset oon kansallinen minoriteetti, ja meinaava nettä koko maassa tarvithaan lissää satsausta nettä

mettäsuomalaisten kulttuurista ja historiasta saahaan enämpi tietoa ja sitä saatetaan jakkaat ihmisillet. Nämät jäsenet oon sammaa mietä ko Skogfinneforeningenin siitä nettä Norsk Skogfinsk Museumi oon tässä hommassa tärkeä.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta hunteeraamaan kansallisen museumin staatuksen antamista Norsk Skogfinsk Museumilet.»

4.10.11 YLHEISEMMIN KVÄÄNITTEN/ NORJANSUOMALAISTEN KULTTUURISTA

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittava siihen nettä kväänit/norjansuomalaiset oon ruijalaistamisen takia mistantheet ison osan omasta kulttuurista ja alkuperäsestä kahenkielisyydestä, ja nettä tämä oon ollut estämässä heän maholisuutta etheenkäsin kehittää kulttuurista, kielelistä ja uskonollista monenlaisuutta. Vielä nämät jäsenet viittaava Ruijan kvääniliiton kuulemisulostulhoon, missä sanotaan nettä ko kväänitten/norjansuomalaisten kulttuurisia ilmasuita läpit usseitten sukupolvitten oon piilottu, se oon tähelinen nettä kielennopimisheen kehitethään kielelis-kulttuurisen dualiteetin. Kommisuunin raportti näyttää senkin nettä kväänitten/norjansuomalaisten kulttuurin ja kielen lisäksi se oon tarvet vahventaat kansa kväänitten/norjansuomalaisten institusuu.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta laittamaan pitkänai-anplanaan kväänitten/norjansuomalaisten kulttuurin ja kielen uuesti elästyttämiseksi.»

«Isotinka pyytää hallitusta alkamaan samanlaisen opasprogramin kväänilet/norjansuomalaisilet ko mitä juutalaisila ja saamelaisila oon.»

«Isotinka pyytää hallitusta selvittämähään kunka Kväänin institutia saatetaan kehittää ja lujentaat.»

«Isotinka pyytää hallitusta pitämähään huolen nettä Tutkimusraati (Forkningsrådet) alkaa kvääni-/norjansuomalaisten tutkimuksen programin.»

4.11 Pilari 4: Konfliktitten estäminen

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, viittaa siihen nettä kommisuunin jälkhiin vihapuhheet ja diskrimineeraus oon yhtheiskunnallinen prupleemi, ja nettä alkukansat ja minoriteetit oon vaarassa joutuat kohtaamaan semmosta. Kommisuu-

ni huomauttaa nettä osin siihen syynä oon nettä alkukansoista ja minoriteetistä ti'ethään niin vähä, ja osin se oon ruijalaistamisen ko'entamitten holninkitten syytä.

En ä m i s t ö pannee merkkiin nettä kommissuuni meinaa nettä kväänilet/norjansuomalaisilet ja mettäsuomalaisilet tasatilhaan ja sovinthoon pääseminen vaatii kansalisten minoriteetitten myötäpäätsvalan viralistamista, ja nettä kommissuuni pyytää hallitusta nettä se selvittäis pysyvän neuvoa-antavan orgaanin tarvetta kansalisia minoriteettia varten.

En ä m i s t ö pannee merkkiin nettä kommissuuni lisäksi muun myötä ottaa framilet sen prupleemin mitä syntyy epäselvistä maa- ja vesioikeuksista, industriaalisista toimista mikkä viimi vuosina oon vallanheet tradisunaalisia pruukimaita, ja nettä enämpi ja enämpi otethaan aloja vapa-aiavirkistysen ja luononsuojelun käyttthoon mikä tapahtuu tradisunaalisen paikallisen maapruukin kostanuksela.

En ä m i s t ö pannee merkkiin nettä kommissuuni tuopi framilet seuraavat asiat:

- Kommissuuni oon sammaa mieltä Puhheenvap-hauskommissuunin (Ytringsfrihetskommisjonen, NOU 2022:9) kansa toimista minkä tarkoitus oon estää vihhaa alkukansoja ja minoriteettia kohtaan ja niitten diskrimineeraamista.
- Se pi'ethään hunteerata perustaat fastan orgaanin mikä neuvo hallitusta kansalisia minoriteettia koskevissa kysymyksissä, ja siinä seassa kansa myötäpäätsvallan mallia.
- Kommissuuni pyytää karttaamhaan kansanoikeellisia omistus- ja pruukioikeuksia Finmarkun ulkopuolela. Tässä pittää olla matkassa ulkopuolela nykysia poronhoitodistriktia olevat poropalkiset ja kansalisten minoriteetitten pruukioikeuet vanhoitten perintötavoitten jälkhiin.
- Kommissuuni viittaa NOU 2007:13:heen Den nye sameretten («Uusi saamelaisoikeus») ja NOU 2008:5:heen Retten til fiske i havet utenfor Finnmark («Oikeus aapafiskhuun Finmarkun ulkopuolela») ja neuvottaa nouattamhaan näitten selvitysten ehotuksia.
- Kommissuuni ehottaa nettä selvitethään poronhoion maa-alan koko tila ja sen merkitys saamelaisellet kulttuurillet.

En ä m i s t ö haluaa lujasti alletpriimustaat tarvetta panna alkhuun toimia vihan ja diskrimineerauksen estämiseksi. En ä m i s t ö viittaa siihen nettä tämä oon yhtheiskunnassa ylipään ikävä trendi, mutta nettä alkukansa ja minoriteetit oon eriliikasen isossa vaarassa joutuat kohtaamhaan semmosta ikävyyttä, ja net tarvitteva erittäistä huomiota tämmösten toimitten suhteen.

En ä m i s t ö haluaa vielä viitata siihen nettä koko joukko maa-alakonfliktia ja rakenusasioita oon tehne-

et nettä saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten luottamus staatin eri orgaanitten ja esivalloitten päätet oon heiontunnu. Sovintyön jatkuissa se oon tärkeä nettä panhaan alkhuun toimia semmosten prosessitten etheen millä oon alkukansan ja minoriteetitten luottamus.

En ä m i s t ö oon pannut merkkiin nettä dialogissa kysymyksessä olevitten tokitten kansa, pote kouksissa ja kuulemisten läpit, oon käynyt ilmit nettä alkukansan ja kansalisten minoriteetitten kielistä, kulttuurista ja tradisuunista ti'ethään oikein vaanasti ja nitä ymmäretthään huonosti. En ä m i s t ö meinaa nettä jo tämä itnessänsä saattaa antaat kasvuallaa väärinymmärtämisillet ja konfliktillet. Sanothaan kansa nettä eri tokitten oikeuksista ei ti'etä nokko. Hallitus häytyy ottaat omhaan eesvastaukseen nettä julkisissa viroissa olevat ihmiset saava tarpheeliset ti'ot näistä asioista.

En ä m i s t ö ehottaa tätä takustaa vasten seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta eesvastaamhaan siitä nettä julkisessa virassa olevilla työteliöillä oon kuksenaki aikana oikeat ti'ot alkukansan ja kansalisten vähemistöitten oikeuksista, kielestä, kulttuurista ja tradisuunista.»

En ä m i s t ö viittaa siihen nettä usseista tämän pilarin alla olevista toimista muistelhaan komitean päätösneuvotuksen muitten kommentaaritten ja ehotuksitten alla.

4.11.1 OMISTUS- JA PRUUKIOIKEUKSISTA

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaa siihen nettä epäselvät maa- ja vesioikeuet oon tärkeä syy konfliktiin alkukansan / kansalisten minoriteetitten ja Norjan esivalloitten välissä ja kansa eri paikalisyhtheiskunnitten sisälä.

Nämät jäsenet haluava viitata siihen nettä kommissuuni neuvottaa karttaamhaan kansanoikeellisia omistus- ja pruukioikeuksia Finmarkun ulkopuolela. Samassa Kommissuuni viittaa siihen nettä myötä semmosessa karttauksessa häytyy olla kansa oikeus poronhoitoon nykysen poronhoitoalan ulkopuolela ja kansalisten minoriteetitten pruukioikeuet vanhoitten perintötavoitten jälkhiin. Nämät jäsenet viitaava siihen nettä semmosta oikeuksitten karttaamista oon tarvittu jo pitkän aikaa, ja nettä sitä ehotethiin usseissa saamelaispaikoissa NOU 2007:13:ssa Den nye sameretten («Uusi saamelaisoikeus»).

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan proposisuunin saamelaisten ja kansalisten minoriteetitten kansanoikeellisista omistus- ja

pruukioikeuksista Finmarkun ulkopuolela. Karttauksessa häytyy myötä olla kansa oikeus poronhoitoon nykyisen poronhoitoalan ulkopuolela, ja pruuki- ja omistusoikeudet vanhoitten perintötavoitten jälkhiin.»

4.11.2 VAPHAASTA MYÖNTYMISESTÄ LÄHTÖNÄ ETUKÄTHEEN SAATU TIETO

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittava kansanoikeudelliseen periaatteen «Free, Prior and Informed Consent – (FPIC)» eli «vapa myöntyminen lähtönä etukätheen saatu tieto», mikä oon YK:n alkukansan oikeuksitten julistuksen eriliikanen periaatti. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Norjan esivallat oon olleet julistuksen suhteen aktiivinen osapuoli ja Norja äänesti julistuksen puolesta YK:n yleiskokouksessa 13. septemperiä 2007. Julistuksen jälkhiin alkukansan representatiivisilta instituutuilta hä'ythään etukätheen konsultasuunitten läpit saaha vaphaan myöntymisen ennen ko sitä koskevia asioita ja lainantoa eli administratiivisia toimia panhaan totheen.

Vielä nämät jäsenet viittaava siihen nettä YK:n alkukansoitien oikeuksista annetun julistuksen määräykset ei ole ihmisoikeuslain läpit suorhaan pantu sishään Norjan lakhiin samhaan laihiin ko esimerkiksi SP 27 oon. Nämät jäsenet meinaava nettä se oon selvä nettä julistuksen määräykset kansanoikeuden kautta koskeva saamelaisia alkukansana, ja meinaava nettä periaatti vaphaasta myöntymisestä lähtönä etukätheen saatu tieto oon konfliktia estävä toimi mikä samassa pannee Norjan lain harmoniseeraamaan kansanoikeuden kansa.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehattava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan lakimääräyksen minkä kautta YK:n alkukansajulistuksen periaatti vaphaasta myöntymisestä (Free, Prior and Informed Consent) tullee osaksi Norjan lakia.»

4.11.3 «FOSEN-ASIA» JA SIIHEN LIITTYVÄT ASIAT

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittava siihen nettä yhenmielinen Korkein oikeus tuomiossa HR-2021-1975-S (tästä lähtiin Fossen-asia) löi kiinit nettä tuulivoimarustinkin rakentaminen Roanhiin ja Storheihaan Foseninniemi-let rikkoi niitten poronhoitajasaamelaisten ihmisoikeuksia vasthaan joila alue oon talvipalkisenna. Asian pitkälinen käsittely ja tuomion hias totheenpano oon vaikuttannut merkittävävä ja oikeuenvastasta prääsiä Fossenin porosaamelaisten päälet. Nämät jäsenet viit-

taava siihen nettä monet ihmiset saamelaisista miljöistä muisteleva kommissuunilet nettä Fossen-asian takia het oon alkanheet tunteat syvvää epäluuloa Norjan esivalltoja vasthaan, mikä kansa löytyy dokumenteerattuna kommissuunin raporttin luvussa 20 poronhoiton ehoista.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittava vielä poronhoitajitten, rakentajitten ja hallituksen sovinthoon jälkhiin ko niillä oli ollut kokouksia Valtakunnanmeklarin kansa. Siinä yksi pääkohista oli nettä poronhoitolet annethaan uusia laitumia korvaukseksi Fosenissa mistanetuista aloista. Se oon nyt kartattu maholisias korvaavia laitumias Sålökinnan ja Håmmålstunturin ympärit. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä nämät oon eteläsaamelaisten poronhoitajitten vanhoita laiunmaita mistä heät 1700- ja 1800-luvuitten aikana ajethiin ruijalaistamisprosessin kautta poi'es.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä Energiadepartementin vuen 2025 budsettiproposisuunin (Prop. 1 S (2024–2025), Energiadepartementti, luku 9, sivu 180) vierheen oon pantu liittheeksi Foren-asian käsittelyn läpitkäynin ja hallituksen ymmäryksen siitä.

Nämät jäsenet meinaava nettä Fosen-asiasta olis pitänyt tehdä ittenäisen selvityksen, niin ko Saamentinka pleenumissa 10. marsikuuta 2023 yksimielisesti vaati. Nämät jäsenet meinaava nettä ko selvityksen tekkee ittenäinen orgaani, kommissuuni eli vasiten nimitetty joukko, ni se paremin saattaa näyttää mitä väärä päätöksia Fosen-asian käsittelyssä ja oikeudellisessa juovatuksessa oon tehty läpit niitten hallitusperioiditten ko asiata pote poliittisesti ja oikeudellisesti oon käsitelty. Nämät jäsenet alletpriimustava nettä se ei vieläkhään ole liika hiljan asettaat mandaatin ja ittenäisen joukon tutkimhaan asiata. Nämät jäsenet meinaava nettä tuulivoimarustinkin rakentaminen, tuomio ja poliittinen ja oikeudellinen jälkipeli selvästi näyttävä nettä Norjan staatti ei tässä vasituissessa asiassa ole nokko ottanut vaarin saamelaisten oikeuksista ja interressistä, ja pölkäävä nettä niin saattaa käy kansa muissa rakenusmeininkissä.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittava niihin prosessiin mitä nyt oon menossa liittyin Equinorin rustinkin elektrifi-seeraamisheen Melkøyala Finmarkussa. Nämät jäsenet viittaava Maapruuki- ja ruokadepartementin preivhiin januaarikuun 12. päivältä 2023 Öljy- ja energiadepartementtillet: «Høringssvar Statnett SF – ny 420 kraftledning Skaidi – Hammerfest» («Kuulemisvastaus Statnett SF – uusi 420 voimaleetninki Skaidi – Hammer-

festi»). Preivissä Maapruuki- ja ruokadepartementti (MRD = Landbruks- og matdepartementet) kirjottaa:

«Suhet kansaoikeutheen

Kansanoikeudellisessa arvelussa NVE alletpriimustaa nettä: 'met meinaama nettä nyt olhaan likit sitä rasitusrajaa minkä perästä poronhoitodistriktit mitä rakentaminen koskee, ei ennää kykene triivaamhaan poronhoitoelinkeinoa samala mallila ko ennen'. MRD kattoo nettä tämän arvelun pohjana oon NVE:n omhiin tiethoin perustuvat prosektista oottheessa olevat vaikutukset. Niin ko ehotuksestaki ilmenee, ni tämä tietopohja oon epäsikkari. MRD:n ymmäryksen jälkhiin tämä häytyy tarkottaat nettä toimila olhaan vaarassa rikkoat kansanoikeutta, esimerkiksi jos tuleva tutkimus paljastaaki nettä hommasta tullee isompia vaikutuksia kesuporolet ko mitä NVE uskoo.»

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä hallitus tästä vahvasta varauksesta huolimatta teki päätöksen antaat Skaidin ja Hammerfestin väliselle voimalinjalet konsensuunin. Saamelaiset oon voimakkhaasti vastustanheet tätä konsensuunipäätöstä, muun myötä Saamentingan pleenumin päätöksissä «043/20 Tuulivoima maala – Saamentingan näkemys» ja «042/23 Saamentingan näkemys Melkøyan elektrifiseerauksesta», ja Saamentinganraa'in jättämässä kantheessa 25. päivältä juunikuuta 2024 Öljy- ja energiadepartementtia vasthaan.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä komisuuni sen käsitellessä konfliktitten estämistoimia meinaa nettä se oon tarpheen arvela uuesti praksista kunka pakkolunastuslain jälkhiin otethaan jotaki etukätheen halthuun. Vielä nämät jäsenet viittaava siihen nettä prupleemista etukätheen halthuun ottamisen suhteen oon huomhauhtanut Norjan ihmisoikeusinstituusi (Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM)), Saamentingan lakitoimikunta poronhoitolain suhteen ja siitä seisoo Kliimasopeutustoimikunnan (Klimaomstillingsutvalget) raportissa «Omstilling til lavutslipp» («Muutos matalia päästöjä kohin»), missä toimikunta meinaa nettä etukätheen halthuun ottamisen praksista oon syytä hunteerata uuesti.

Nämät jäsenet meinaava nettä se nettä esivallat käyttävä etukätheen halthuun ottamista asioissa missä rakentaja saapi luan alkaat rakentamisen ennen ko kysymystä maa-oikeuksista oon juridisesti selvitetty, oon ollut merkittävä syy siihen nettä ihmiset oon tuntenheet nettä hallinto ja esivallat oon pettänheet Fosenasiassa ja muissa vastaavissa asioissa.

Nämät jäsenet haluava vielä viitata siihen nettä Jillen-Njaarken poronhoitoala oon samanlaisessa konfliktissa Öytunturissa Nuurlanissa, mihin oon rakenettu tuulivoimarustinkin perustamatta distriktin protestista, vaikka pakkolunastuskorvausta eli poronhoion oikeuksia ei ole oikeudellisesti selvitetty.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittava vielä Proposisuunin 111 L (2022–2023) Energialain ja plaana- ja rakenuslan (tuulivoima maala) muutoksia (Endringer i energiloven og plan- og bygningsloven (vindkraft på land)) käsittelhyyn. Isotinkaehotuksen 483 L (2022–2023) yhtheyssä komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen ja Miljööpartia Vihristen jäsenet esitit seuraavan ehotuksen:

«Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään kunka pakkolunastusasioissa saatettais poronhoitoaloila luopuat maan etukätheen halthuun ottamisesta rakentamista varten.»

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan lakiehotuksen minkä jälkhiin pakkolunastuslaisa saamelaisen poronhoitoaloitten suhteen luovuttais oorninkista nettä niitä saahaan ottaat etukätheen halthuun.»

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet meinaava nettä saamelaisia interessii pi'ethään kuula sillon ko kysymyksessä oon heitä koskevat areaaliasiat, niilet hä'ythään näissä prosessissa varmistaat nokko ressursia ja kapasiteettia, siihen laihiin ko Saamentinka oon ehottannut. Nämät jäsenet meinaava nettä jos pitäis kyetä viemhään läpit hy'iä konfliktia estäviä prosessia, se oon välttämätön nettä osapuolila oon maholissiiman tasapuoliset raamit ja ressursit millä neuvoin ottaat osaa prosesshiin.

4.12 Pilari 5: Rekelitten implementeraus

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, pannee merkkhiin nettä kommisuuni jälkhiin ko oli käynyt läpit ruijalaistamispolitiikin vaikutukset, konkludeeraa nettä eri askelheila olevitten esivalloitten hallinossa harjottama politiikki ei ole tarpheeksi ollut eikä vieläkhään ole sen suuntasta nettä se olis ollut hy'ä suhtheessa alkukanshaan ja kansalishiin minoriteetthiin eli se olis vastanut heän tarpheissiin.

Enämistö pannee merkkhiin nettä kommisuuni toivoo nettä käytäis läpit minoriteettipoliittisten päätöksitten viluvaa toimheen panemista, ja meinaa nettä kielenopetuksen implementerausaukko oon issoin vaikeus sillon ko kasvatus- ja koulausintusuunit pitäisit tarjota effektiivistä ja kvaliteetilta hyvää kielenopetusta.

Enämistö pannee merkkhiin nettä kommisuuni esittää seuraavia kohtia:

- Osana Isontingan hallinnon kontrolia pi'ethään alkaat käymhään läpit minoriteettipoliittisten päätöksitten vailuvaa toimheenpanemista.
- Kommissuuni neuvottaa esivaltoja antamhaan julkisessa virassa olevillet työteliijöilet parempaa opetusta saamelaisista, kväänistä ja mettäsuomalaisista ja heän oikeuksista.
- Kommissuuni neuvottaa universiteetti- ja korkeakoulusektoria tarjoamhaan enämillet studentillet opetusta alkukansasta ja kansalisista minoriteetista.

Enämistö havattee nettä useammat tämän pilarin alla ehotetuista toimista oon tivhiissä yhtheessä muitten pilaritten alla olevitten toimitten kansa, ja viittaa sen omhiin huomhautukshiin erittäinki kielistä ja tionvälityksestä.

Enämistö haluaa kuitenkin alletpriimustaat hallituksen eesvastausta pittää huolen nettä julkisessa virassa olevat työteliijät saava tarpheeksi tietoa alkukansan ja kansalisten minoriteetitten vaikeuksista, tarpheista ja oikeuksista. Tämän varmistamiseksi hä'ythään alkaat systemaattisia toimia julkisen hallinnon työteliijöilet kaikila askelheila ja kaikissa palveluissa. Enämistö pyytää hallitusta ottamhaan tästä vaarin ja ilmottamhaan tästä sen sopivaksi kattomalla tavala.

Enämistö viittaa siihen nettä kommissuuni huomhauttaa nettä yksi issoimista vaikeuksista mitä se oon havanut, oon päätetyn politikin vailuva totteunuttaminen. Kommissuuni pannee painoa sillet nettä ko eesvastauksessa olevat esivallat ei ole juovattanheet lakia, laissa sääetyitä oikeuksia ja poliittisia päätöksiä ja toimia kaikitten tokitten kohala, ni sillon kysymys oon implementeerausaukosta. Kommissuuni oon huomhauttanut nettä sosiaalinen luottamus ja luottamus esivaltoja kohthaan ylipään oon sovinon sauttamiseksi tärkeä. Sääetyitten oikeuksitten ja toimitten vailuva juovatus ei tyhä heiona luottamusta ylheisesti, mutta kansa uskoa siihen nettä toimia ollenkhaan aiothaankhaan panna totheen.

Enämistö haluaa vielä viitata siihen nettä hallitus oon jättänyt kuulemisvastauksen missä puhuthaan Isontingan säätämitten päätöksitten juovatuksesta. Enämistö pannee merkkihiin nettä se oon olemassa vissi väli juovatuksen ymmärtämisessä. Sen syynä saatata olla ettei ossaa toimista tunneta nokko hy'in, mutta seki nettä toimia panhaan totheen eri aikoina. Enämistö tietenki pittää tärkeännä nettä hallitus ja muutki esivallat nouattava Isontingan päätöksiä ja oottheita, ja meinaa nettä hallitus pittää pohjalta saakka dialogissa kysymyksessä olevitten tokitten kansa käy läpit nämät asiat nettä saahaan selvitetyski missä toesti oon implementeerausaukko, ja missä tosiasiaassa vailuu yhtheinen kokemus ja/eli tieto mikä tekkee nettä se tulee kuulemisulostuloissa niin voimakkaana framilet.

Enämistö viittaa Dokumentthiin 3:5 (2019–2020) Valtakunnanrevisuunin tutkimus saamelaisen lapsitten oikeudesta saamen kielen ja saamen kielelä oppimiseen (Riksrevisjonens undersøkelse av samiske elevers rett til opplæring i og på samisk), mikä näyttää nettä se oon merkittäviä vajauksia saamen oppimisessa ja saameksi oppimisessa mitä tulee pote oppineuvhoin, opettajitten lukumäärhään ja kauko-opetuksheen. Valtakunnanrevisuuni pannee painoa sillet nettä konstia oon paljo ja net oon pienet, ja net oon monen aktöörin varassa. Valtakunnanrevisuuni neuvottaa Tietodepartmenttia arvelemhaan kunka eri konstia saatettais käyttäät paremin nettä net paremin kuurtoisit koulunomistajan työtä ko se haluaa varmistaat hyän ja tasapuolisen tarjouksen kaikilet. Komiteahotuksessa 211 S (2019–2020) Kontrolli- ja peruslakikomitea alletpriimustaa nettä ko oikeutta opetuksheen saamen kielessä ja kielelä ei saamen y'inalan ulkopuolela nokko hy'in tunneta, ni se hä'ythään arvela erittäin minkälaisia tarpheita oon olemassa, ja minkälaisia toimia pi'ethään alkaat eri puolila maata sielä missä oikeus ei vielä nyt totteinu, pote pikku kommuunissa ja isoissa kaupunkissa. Eriliikasesti hä'ythään ottaat vaarin pienistä saamen kielistä, luulajan- ja eteläsaamesta, mikkä oon vasituisesti uhan alla. Komitea huomhautti nettä Tietodepartmentti, yhessä Saamentingan kansa, häytyy arvela oonko se hyä nettä se oon niin paljo erilaisia aktööriä aloila mikkä pitäisit olla varmistamassa nettä opetus saamessa ja saameksi toimii joka puolela maata. Aktööritten välistä työnjakoa pi'ethään uuestiarvela, ja eriliikasesti pi'ethään arvela staatinhaltijan kontrollitehtävää. Oikein tähelinen oon nettä kaikki osapuolet tunnustava Saamentingan eesvastauksen tässä asiassa, ja nettä työn organiseeraaminen lähtee tältä pohjalta. Enämistö viittaa siihen nettä Isontingan mellinkissä 13 (2022–2023) Tietodepartmentti huomhauttaa siitä nettä saamenkielisten työteliijöitten vailuminen oon kaikkiin issoin vaikeus työssä ko haluthaan lujentaat ja kehittäät saamen kieliä ja identiteettiä lastentarhaassa ja koulussa.

Enämistö pittää tärkeännä nettä sovintoprosessi lujentaa luottamusta esivalthoin ylipään. Enämistö meinaa nettä sovintohomman onnistumiselet oon tärkeä nettä alkukansan ja kansalisten minoriteetitten lailliset oikeuet panhaan toimheen. Valtakunnanrevisuunin neuvotus arvela kunka eri toimia saatettais parantaat, oon tärkeä asia minkä kaikki eesvastauksessa olevat departementit häytyvä osana sovintoprosessia panna toimheen.

Enämistö ehottaa seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta arvelemhaan nykysten toimitten vaikutuksia ja laittamhaan velvottavat toimiplaanat lujentamhaan kieliä mitä ruijalaistaminen oon painanut, sillä mallila nettä kunnianhimon astheen pa-

sathaan sopivaksi toishaalta elävillet ja toishaalta kuolheilet kielilet.»

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä implementeerausaukko oon merkittävä estet Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raportin ja tämän komiteaehotuksen päämääritten sauttamisellet, ja meinaa nettä se pi'ethään totteinuttaat perustheelisen selvityksen mikä tarkastellee pote päätöksitten ja praksiksen eroja ja sitä juovattavako nykyset lait kansanoikeuullisia vaatimuksia.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta käymhään läpit alkukansaa ja kansalisia minoriteettia koskevitten päätösten vailuvan implementeerauksen.»

Nämät jäsenet meinaava nettä ko tämmönen selvitys oon valmis, ni se hä'ythään alkaat työhön missä tutkithaan vailuvan implementeerauksen syitä ja identifiseerathan toimia tilan parantamiseksi.

4.12.1 KVÄÄNITTEN/NORJANSUOMALAISTEN OIKEUKSITTEN SELVITTÄMISESTÄ

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava kommisuunin raporttiin ja Ruijan kvääniliiton kuulemisvastauksheen missä sanothaan nettä kväänilä/norjansuomalaisila pittää olla oikeus ittetmääräämisheen, samhaan laihiin ko saamelaisilaki. Ruijan kvääniliitto viittaa siihen nettä se oon demokraattinen pobleemi nettä vielä ei ole kväänitten/norjansuomalaisten yhtheistä organiseerausta, ja nettä se oon tarvet poliittisesti valitutlet kväänitten/norjansuomalaisten orgaanillet joka saattaa ottaat vaarin kysymyksistä mikkä erittäinki koskeva kvääniä/norjansuomalaisia ja kväänitten/norjansuomalaisten kulttuuria. Sillä Ruijan kvääniliitto meinaa nettä se tarvithaan selvittää maholisuutta saaha pysyvän demokraattisesti valitun orgaanin niin ko kväänitinka eli kvääniraati.

Nämät jäsenet kuurtoava Ruijan kvääniliittoa siinä nettä kväänitinka eli kvääniraati saattaa olla tärkeä kväänitten ja norjansuomalaisten demokratiseeraukselet, ja nettä se saattais toimit hyänä siltana kväänitten välissä ja kansa Norjan yhtheiskunnassa muutonki.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta nettä se yhdessä kvääni-/norjansuomalaismiljöitten kansa pannee alkuun

täkkäävän selvityksen kväänitten/norjansuomalaisten oikeuksista ja asemasta Norjan yhtheiskunnassa. Tässä pi'ethään kansa arvela saatethaanko etableerata yhenlaisen pysyvän representatiivisen orgaanin.»

«Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan toimiplanan sitä varten nettä hallinosta löytyy kväänikompetansia ja -representasuunia, ja nettä net oon oon matkassa käsiteltäissä kvääniä koskevia asioita.»

4.12.2 ALKUKANSAN JA KANSALISTEN MINORITEETITTEN OIKEUSTURVA

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet meinaava nettä se nettä pi'ethään huolen nettä oikeussysteemillä ja eri hallintoaloitten osilla oon nokko kompetansia saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten suhteen, oon aivan perustava elementti alkukansan ja kansalisten minoriteetitten oikeusturvalet ja sillet nettä saahaan rakenetutuksi luottamusta näitä hallinon aloja kohthaan. Nämät jäsenet viittaava Tasatila- ja diskrimineerausesvastaavhaan, joka saamelaisista puhuttaissa neuvottaa:

«[– –] sen läpit pittää huolen samanlaisesta turvasta saamelaisilet asukkhaillet, nettä tuomarilla ja poliisivirkaihmisillä oon koulausta ja kompetansia saamelaisesta kulttuurista ja yhtheiskunnasta, nettä kvalifiseratuuta tulkkia oon nokko ja nettä etheenkikäsin satsathan saamelaisten rekutteerauksheen oikeusintitusuunhiin.»

Nämät jäsenet oon sammaa mieltä kuulemisulostulon kansa ja meinaava vielä nettä se oon täheellinen nettä saamen kielen tillaa kansa oikeuskielenä paranethaan.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta alkamhaan toimet millä varmistethaan saamelaisten ja kansalisten minoriteetitten oikeusturvan, muun myötä niin neuvoin nettä annethaan tuomarillet ja muilet lainkäyttäjillet opeustusta ja kompetansia alkukansan ja kansalisten minoriteetitten oikeuksista, kulttuurista ja yhtheiskunnasta, niin neuvoin nettä varmistethaan nettä löytyy kvalifiseeratuuta tulkkia, ja niin neuvoin nettä aina viehään etheenkäsin saamelaisten ja kansalisten minoriteetitten rekutteerausta erilaishiin oikeusintitusuunhiin.»

«Isotinka pyytää hallitusta panemhaan toimheen tapoja vahvistaat saamen kieltä oikeuskielenä.»

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, viittaava Saamentingan kuulemisvastauksheen missä sanothaan nettä kommisuunin viisi

pilaria ei ole nokko, ja nettä useat ehotukset jäävä näitten pilaritten ulkopuolet. Enämistö viittaa siihen nettä Saamentinka meinaa nettä vakaviimat ulkopuolet jäänheistä teemoista oon saamelaiset elinkeinot ja saamelaisten terveys- ja sosiaalipoliittiset vaikeudet. Enämistö pannee merkkhiin nettä Saamentinka tämän takia toivoo kahta uutta pilaria, ja haluaa tässä kommenteerata niitä.

4.13 Pilari 6: Elinkeino

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, paneva merkkhiin nettä Saamentinka havattee nettä porosaamelainen elinkeino oon saanut enämpi sijjaa ko muu elinkeikeinon ja kulttuurin harjoitus. Enämistö pannee merkkhiin nettä kommisuuni oon perustellut poronhoitoelinkeinon liikapainoa sillä nettä mandaatissa seisoo elinkeinoista näin:

«Kommisuuni pittää lähteät alan olemassa olevasta tutkimuksesta ja antaat sillä esityksessä pääpaino.»

Enämistö pannee merkkhiin nettä Saamentinka tässä haluaa sanoat nettä se oon keveämpi saaha informanttia ja löytää julkista tietoa ja lakia poronhoiosta, ja muitten saamelaisten kulttuuri ja elinkeinot ei luultavasti saa liikka paljo sijjaa raportissa, sillä ko kokhoonsaatu dokumentasuuni niistä oon vähäsempi.

Enämistö oon pannut merkkhiin nettä se oon ollut osin semmosia selviäki reaksuunia muitten saamelaisten elinkeinoitten ja kulttuuri-interessitten suunasta nettä raportissa oon selvä epätasapaino siinä kunka se käsittellee tradisunaalista elinkeinohommaa ja kulttuuria ja niitten paikkaa saamen yhtheiskunnassa. Useat näistä joukoista kokeva nettä heitä oon raportissa käsitelty viluvasti eli heilet ei ole siinä olheen annettu sijjaa.

Enämistö haluaa alletpriimustaat nettä se sillä oon hy'in tähelinen raportin tulevassa juovatuksessa nettä siinä otethaan vaarin nettä hyvähän laihiin ja dialloogin kautta nouethaan tietoa saamelaisen elinkeino- ja kulttuurielämän kaikilta osapuolilta.

Enämistö meinaa nettä yhessä Saamentingan kansa hä'ythään evalueerata Vuonofiskutoimikuntaa (Fjordfiskemnda) ja kansa arvela oonko merisaamelaisen interessistä kuulemisessa ja konsultasuunissa otettu nokko hy'in vaarin.

Toinen enämistö, Työväenpartian, Oikeiston, Keskustapartian, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet, viittaa kommisuunin neuvotukseen nettä juovattetais NOU 2008:5:n ehotuksia. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Elinkeino- ja fiskudepartementin (EFD) arvelun jälkhiin ehotukset tässä NOU:ssa kokonhaisuutena kattoin oon myötä Proposisuunissa 70 L (2011–2012),

missä ehotethaan muutoksia osalistujalakhiin, meriressursilakhiin ja Finmarkunlakhiin.

Kolmas enämistö, Työväenpartian, Oikeiston, Keskustapartian ja Vasemiston jäsenet, viittaa vielä siihen nettä Saamentinkatoimikunta 2:n ehotukset oon departementissa arveltavana, ja nettä hallitus ei vielä ole sanonut millä mallila ehotuksia p'ettäis juovattaat.

Tämä enämistö viittaa vielä siihen nettä tärkeitä toimia millä tärkeitä elinkeinoja oon syytä kuurota, oon seuraavat:

- sen varmistaminen nettä kaikila merisaamelaisila aloila oon toelinen oikeus fiskhuun,
- sen eesauttaminen nettä saamelainen matkaelinkeino oon mallina alkukansaturismillet ympärit maapallon,
- saamen kulttuurin, filmin, musikin ja käsityötradisuunin tilan parantaminen,
- sen varmistaminen nettä tradisunaalisila saamelaisila elinkeinoila oon hyät raamiehot, samassa ko autethaan semmosen muun elinkeinotoimen kehittämistä mikä auttaa säilyttämhään paikan asuttunna ja sen kyliä elinvoimaisenna.
- kansalisen poronhoitokeskuksen perustaminen nettä poronhoitodistriktit saava niitten tarttemaa neuvontaa ja kompetansikuurtoa.

Tämä enämistö viittaa siihen nettä poronhoiossa päämääränä oon ökonoomisesti, ökoloogisesti ja kulttuurisesti kestävä poronhoito, ja sen pohjana oon Isontingan mellinkin 32 (2016–2017) käsittely. Lisäksi Isotinka käsittellee poronhoitopolitikkia kahesti vuesa vuotisen poronhoitoproposisuunin yhteyessä ja vuotisessa staatinbudsetissa.

Poronhoitolaki ja vuotiset poronhoitosopimukset oon keskiset neuvot millä sauttaat poronhoitopolitikin päämäärät. Poronhoito oon kulttuurimalli minkä pohjana oon perintötapa ja ikaikhainen pruuiki, ja sillä oon oikeuellinen suoja. Vertaa Peruslain § 108 ja kansaoikeuen reekelit alkukansoista ja minoriteetista.

Poronhoitosopimusneuvottelut käyhään Poronhoion pääsopimuksen antamitten raamitten sisälä. Neuvottelut häytyvä lähteät yhtheisymmäryksestä elinkeinon ökonoomisen tilan suhteen.

Lisäksi tämä enämistö viittaa menossa olevhiin prosesshiin ja esimerkkhiin toimista mistä jo oon keritty.

Tesemperikuussa 2023 hallitus esitti toimipakan minkä kautta tullee keveämmäksi ottaat vaarin poronhoiosta uutta energiata suuniteltaissa ja pykättäissä. Toimipakassa oon myötä useamitten departementitten toimia. Pakan eri toimista eesvastauksessa olevat departementit aikova neuvotella NRL:n ja Saamentingan kansa saamelain reekelitten jälkhiin.

Maapruuki- ja ruokadepartementti (MRD) on alkanut tavalisen lainvalmisteluprosessin, ja departementtiin on tätä varten laitettu sekretäärikunnan. Myötä hommhaan on otettu ison joukon osapuolia, muun myötä Norske Reindriftssamers Landsforbundin (NRL, «Norjan porosaamelaisten valtakunnanliitto») ja Saamentingan. MRD on alkanut esineuvottelut NRL:n ja Saamentingan kanssa. LMD freistaa kevväilä 2025 saaha lähätetyksi Ishoontinkhaan ehotuksen uueksi poronhoitolaiksi.

Kommunaali- ja distriktidepartementti ja Kliima- ja miljöödepartementti on alkanheet vaikutusselvitysasetusitten revideerauksen, muun myötä sillä nettä paremin saatettais arvela poronhoitohommaa. Hallitus haluaa kansa arvela eri toimia kommuunitten suunnitelukapasiteetin ja poronhoitokompetansin parantamiseksi saamelaisila palkisilla.

Viellä tämä enämistö pannee merkkihin nettä kommissuuni viittaa siihen nettä menossaolevalla kliimanmuutoksela on vaikutusta poronhoitohon (s. 554–555). Kliimanmuutokset tapahtuva hopumasti pohjasilla aloila ko maapallola keskimäärältä. Temperatuuri ja saetmäärä on faktoorit mikkä saattava viä jäätymisen lissääntymisheen ja sitä myön jäänkantheen laitumen päälä, ja siihen nettä kasvuaika alkaa varheemin. Kliimanmuutokset vaikuttava lai'unmaan muutoksia, ja sillon jo'uthaan muuttamhaan laiuntamismallia ja jutomallia. Semmoset muutokset saattava vaikuttaa ristiriitaa muitten interessitten ja toimitten kanssa.

Tämä enämistö viittaa siihen nettä hallitus Isontingan mellinkissä 26 (2022–2023) Klima i endring – sammen for et klimarobust samfunn («Kliima muutoksessa – yhdessä kliimakestävemmän yhtheiskunnan puolesta») myötää nettä kliimanmuutokset kohteleva eriliikasen pahasti poronomistajia, ja nettä saamelaisien tiosta ja kokemuksista isomassa määrin pi'ethään ottaat vaarin freistatessa pasata yhtheiskuntaa kliimanmuutoksheen. Mellinkä juovatettaissa tärkeä homma muun myötä on nettä laitethaan kansalisen analyysin kliima-arkuusta. Miljöödirektoraatti on saanut tehtäväksi alkaat tämän työn. Ensimmäinen alalyysi pitäis plaanan jälkhiin olla valmis ennen vuen 2026 loppua.

Tämä enämistö viittaa siihen nettä poroitten menettäminen petoelläimillet on tärkeä teema poronhoitoelinkeinon kanssa työteltäissä. Poronhoito lähtee siitä nettä porot on ympärivuotisesti mettässä eli ulkolaitumella. Jos vuotisesti menetethään paljo poroja petoelläimille, ni se uhkaa koko poronhoitoa ja saamelaisista poronhoitokulttuuria. Poronhoitoaloitten liiakäyttö tekkee nettä se ei ole niin keveä muutela paikasta toisheen. Se ei saata olla siihen laihiin nettä se ei löy'y paikkaa mihin siirtää porot jos palkisillet tullee petoelläimiä. Sen takia staatin petoelläinpolitikila on iso merkitys poronhoion produksuunilet ja tienestillet.

Raportin si'ula 553 kommissuuni kirjottaa nettä rekelit paneva paljo vaatimusta dokumentasuunilet petoelläinvahinkon korvausta varten. Tämä enämistö viittaa siihen nettä korvausoonninkin petoelläimillet menetetyistä kesuporoista lähtönä on se prinssiippi nettä kaikki petoelläinvahinkot pi'ethään korvata. Samassa se on selvä nettä ei kaikkia petoelläinten tappamia poroja löyeta, ja sillä se on vaikea dokumenteerata kaikkia vahinkoita. Sillä korvausoonninki lähtee pote dokumenteeratuista vahinkoista ja lisäksi siitä nettä isomusta ossaa menetetyistä elläimistä ei kyetä dokumenteeraamhaan, mutta nettä vahinkoita räknättäissä käytethään ymmärystä.

Kommissuunin raportissa seisoo kansa nettä Voengelhin–Njaarken poronhoitodistrikti meinaa nettä nykyinen petoelläinhallinta on ristiriassa Siviili- ja poliittiset oikeuet -sopimuksen 27 artiklan kanssa (s. 553).

Tämä enämistö viittaa siihen nettä luononmomenlaisuuslaista päättäminen vuona 2009 lähti siitä nettä laki häytyi olla kansoittenvälisten velvolisuuskiten ja ihmisoikeuskonvensuunitten jälkhiin.

Tämä enämistö viittaa siihen nettä Kliima- ja miljöödepartementti ja Kommunaali- ja distriktidepartementti aikova hakeat arvelun eesvastauksista mikkä tuleva Bern-konvensuunista ja niistä kansanoikeellisista eesvastauksista mitä Norjala on poronhoitoa kohthaan, näitten välisestä suhteesta ja oonko eesvastauksitten takia välttämätön eli maholinen tehä muutoksia kansalishiin petoelläinhallinan rekelhiin.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian ja Punasen jäsenet viittaava hallituksen toimipakkhiin minkä tarkotuksena on uutta energiata suunniteltaissa ja pykättäissä paremin ottaat vaarin poronhoion tarpheista. Tässä hallitus antaa maholisuuden vähentää petoelläinten määrää poronhoitoaloila sitä vasthaan nettä annethaan sijjaa voiman rakentamisillet. Nämä jäsenet meinaava nettä poronhoitoaloila on syytä tarkastella petoelläinten määrää kaikesta muusta perustamatta, ja meinaa nettä sen sorttinen kaupankäynti ko mitä hallitus aikoo hommaila, ei ole hyväksyttävä. Porot on elläimiä mikkä kulkeva ulkona 365 päivää vuessa, ja sillä petoelläimet uhkaava niitä värremin ko muita elläimiä mikkä laiuntava tyhä osan vuotta. Sillä nämä jäsenet meinaava nettä se on syytä kattoat olisko se maholinen poronhoitoaloila vähentää petoelläinten määrää. Petoelläinten kokonhaismäärä Norjassa pittää juovattaat yhdessä hyväksyttyä petoelläinsopimusta.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava kommissuunin raporttiin, missä sanothaan nettä luonto on tärkeä osa pote saamelaisien, kväänitten/norjansuomalaisten ja

mettäsuomalaisten elinkeinopohjaa. Sillä nämät jäsenet viittaava siihen nettä luonosta vaarin ottaminen oon elintärkeä pote saamelaisilet ja kansalisilet minoriteetilet nettä net kykenevä harjottamhaan ja kehittämhään ommaa kulttuuria. Luonosta ja luononressursista alkukansan ja minoriteetitten premissillä vaarinottamista pittää sillä pittää sovinon keskisennä toimena.

4.13.1 MARITIIMISISTA RESSURSISTA

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä meren vilja oon pitkin pohjasta rannikko ollu merisaamelaisten kulttuurin pohjana ja elinkeinona. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä merisaamelaisia ei ole asunut tyhä Finmarkussa ja Pohjas-Tromssassa, mutta paljo kansa Etelä-Tromssassa, Ufuutissa, Vesterälenissa, Lufuutissa ja Saltenissa ja kiini Helgelandhiin astit. Viimi vuositten tutkimus antaa syytä tarkastella saamelaista asutusta vielä etelämpänäki, ja se näyttää nettä saamelaisia oon maholisesti asunut kansa pitkin Trøndelagin rannikko ja kiini Nordmørheen saakka.

Vielä nämät jäsenet haluava viitata siihen nettä kommissuuni luvuissa 7 ja 21 kirjottaa kunka esivalloitten fiskupolitiikki oon vahingoittanut merisaamelaisten fiskua ja kulttuurin harjottamista. Kommissuuni näyttää kunka pyy'ön rajottaminen ei ole perustannut merisaamelaisten vuono- ja rantafiskusta, ja kunka se nettä fiskumääräosia oon jaettu sen jälkhiin kunka paljo ittet kukanenki oon pyytäny, vaikutti nettä merisaamelaiset yhtä menoa «paiskathiin maalet» ja suljethiin ulos fiskusta.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen ja Miljööpartia Vihristen jäsenet meinaava nettä fiskupolitiikki läpit viimi vuosisa'an oon vaikuttannut erittäinki ruijalaistavasti sitä kautta nettä se oon estänyt saamelaisaloitten fiskaria harjottamasta omia tradisunaalisia elinkeinoja ja köyhyyttännyt merisaamelaista yhtheiskuntaa.

Nämät jäsenet haluava viitata Rannikkofiskutoimikunnan NOU:hun 2008:5 Retten til å fiske i havet utenfor Finnmark («Oikeus pyytää merestä Finmarkun ulkopuolela»). Rannikkofiskutoimikunta huomhautti nettä se oon iso vaara nettä merisaamelainen kulttuuri katoaa jos nykystä kansalista lakia missä fiskun rajottaminen oon myötä, ei muuteta, sillä ko merisaamelaisen kulttuurin säilymisheen tarvithaan elävää merisaamelaista asutusta elävine elinkeinokulttuurinheen.

Nämät jäsenet viittaava vielä Valtakunnanrevisuunin tutkimuksheen rannikko- ja meripyy'ön määrääosista (Dokumentti 3:6 (2019–2020)), mikä näyttää nettä vuositten 2004 ja 2028 välinen määrääosapolitiikki oon vähentännyt fiskuaktiiviteettia fiskun va-

rassa olevista paikkakunnista pitkin koko rannikko, ja erittäinki Finmarkusta. Vielä nämät jäsenet viittaava siihen nettä nykyinen hallitus ja Isontingan enämistö määrääosamellinkissä «Folk, fisk og fellesskap – en kvotemelding for forutsigbarhet og rettferdig fordeling» («Ihmiset, kala ja yhtheenkuuluvuus – määrääosamellinki ennustettavuudesta ja oikeamielisestä jakamisesta») paljosti jatkaa sitä sammaa politiikka mikä oon vienyt kehitystä siihen suunthaan mitä Valtakunnanrevisuuni osotti Dokumentissa 3:6 (2019–2020), eikä milhään merkittäväälä tavala ole lisänyt rannikko- ja vuonofiskua merisaamelaisissa paikoissa ja saamelaisten asutusaloila.

Nämät jäsenet meinaava nettä se oon oikein huono asia nettä Isontingan enämistö aina haluaa jatkata sitä fiskupolitiikka mikä oon ollut hy'in tuhoava merisaamelaisten fiskulet ja merisaamelaisten kulttuurillet, ja mikä koulun ruijalaistamispolitiikin vieressä häytyy sanoat nettä oon ollut kaikista paras ruijalaistamistoimi merisaamelaisela alala.

Nämät jäsenet meinaava nettä semmosen rannikkofiskuorninkin toimittaminen, missä 0,9 prosenttia Norjan turskanpy'ön kokonhaismääräosasta oon jaettu aukeimellet joukolet venheitä rannikkofiskusuunila pohjanpuolela 62 kraa'in pohjasta levveyttä, ei ole ollut nokko nettä se olis auttanut merisaamelaista kulttuuria pärjäämhään fiskupolitiikin tuhoavvaa vaikutusta vasthaan, eikä sitä saata pittää tunnustuksena merisaamelaisten fiskuoikeuksilet, niin ko NOU 2008:5 toteaa.

Kommissuuni ehortaa omissa toimissa nettä Isotinka häytyy pyytää hallitusta ottamhaan taas uu'esti ylös arveltavaksi Rannikkofiskutoimikunnan NOU 2008:5:n ehotukset. Nämät jäsenet oon kommissuunin kansa sammaa mieltä tämän arvelun suhteen.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä Saamentinka käsiteltyhään kommissuunin raporttia asiassa 012/24 «Sannhet og forsoning – Næring» («Tottuus ja sovinto – Elinkeinot») pyytää nettä Isotinka, lähtönä Norjan kansanoikeualliset velvelisuuuet saamelaisia alkukansana kohthaan, tivhiisti yhtheistyössä Saamentingan kansa neuvottais hallitusta selvittämhään saamelaisten oikeuen käyttöä meren ressursia hyö'yksi koko tradisunaalisela asuma-alala. Vielä Saamentinka toivoo nettä kaikitten koko saamelaisela alala asuvitten ihmisten oikeus meren ressurshiin tunnustethaan ja vahvistethaan laila. Nämät jäsenet meinaava nettä semmonen selvitys, ja hiljemin laila säätäminen, oon hy'ä toimi ko haluthaan revitaliseerata ja lujentaa merisaamelaisten kulttuuria, mutta se lujentaisi kansa kväänitten rannikkokulttuuria niilä aloila missä asukk-

haitten oikeus käyttää hyö'ynsi meren ressurssia tunnustethaan.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta juovattamhaan NOU 2008:5:tä valmistamalla lakimääräyksen joka lain kautta vahvistaa merisaamelaisten oikeuden käyttää hyö'ynsi meren ressurssia lähtönä Norjan kansanoikeudelliset velvolisuusuet saamelaisia kohthaan alkukansana.»

«Isotinka pyytää hallitusta tivhiissä yhtheistyössä Saamentingan kansa selvittämhään saamelaisten oikeuden käyttää meren ressurssia saamelaisten koko tradisunaalisela asuma-alala lähtönä Norjan kansanoikeudelliset velvolisuusuet saamelaisia kohthaan alkukansana.»

«Isotinka pyytää hallitusta Valtakunnanrevisuunin määräosasyntemiraportin (Dokumentti 3:6 (2019–2020)) juovatuksena alkamhaan toimia millä varmistethaan merisaamelaisyhtheiskunnitten fiskuaktiviteetin.»

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen ja Miljööpartia Vihristen jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta tivhiissä yhtheistyössä Saamentingan kansa lujentamhaan rannikkofiskuorinikia sillä mallila nettä nykystä useammat merisaamelaiset kommuunit ja paikkakunnat Tromssassa ja Nuurlanissa tuleva myötä oorninkhiin.»

4.13.2 ERITTÄIN PORONHOI'OSTA

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet haluava viitata siihen nettä komisuuni raportissa kuvvaa kunka poronhoito oon saamelaisilet kulttuurila kantava elinkeino ylit koko saamelaisten asuma-alan. Paljoilet poronhoito oon sen lisäksi nettä se oon elinkeino, kansa ollut tradisunaalisen jutavan elämäntavan pohja, ja poronhoito oon tähelinen osa saamelaisten arkipäivää ja maailmankuvvaa kansa paljoilet semmosillet saamelaisilet jotka ei päivälisesti hommaile elinkeinon kansa.

Raportissa komisuuni kansa kuvvaa kunka poronhoito eriliikasesti oon ollut tärkeä eteläsaamelaisten kulttuurin ja kielen säilymiselet, ja kunka poronhoito tekkee nettä eteläsaamen kieltä puhuthaan ja viehään etheenkäsin, ja kunka se auttaa eteläsaamelaisten kulttuurin pärjäämistä. Nämät jäsenet haluava alletpriimustaat nettä yksi kaikista tähelissiimistä toimita eteläsaamelaisten kulttuurin turvaamiseksi oon antaa eteläsaamelaisten poronhoi'olet turvaliset olo.

Nämät jäsenet haluava viitata siihen nettä komisuunin raportti näyttää kunka historianpruukila, lainkäytölä ja oikeusymmärykselä läpit viimi vuosisaoitten oon ollut vakavia vaikutuksia poronhoion kulttuuriselet ja ökonoomisellet pärjäämiselet.

Vielä nämät jäsenet haluava viitata siihen nettä sillä ko poronhoito oon elinkeino millet luonon tila ja maa-ala oon tärkeät, ni se oon eriliikasen arka kliimanmuutoksen vaikutuksilet. Poronhoito oon pasattu niitten luononoloitten jälkhiin missä se kukasennaki aikana toimii, ja poronhoitajat oon jo useampia vuosia sanonheet havattevansa nettä luonto ja sääolot oon dramaattisessa muuoksessa semmosheen laihiin mikä uhkaa elinkeinon tulevaisuutta.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava raportthiin «Klimaendringer i Sápmi – en oversikt og veien videre» («Kliimanuutoksia Sápmissa – yleisnäkymä ja polku etheenkäsin»), minkä Saamenraati ja Saamentinka oon antanheet ulos. Raportti osottaa nettä samhaan aikhaan ko kliimanmuutos rasittaa saamelaisten elinkeinoja niin ko poroelinkeino, ni niitä uhkaava kansa majoriteettiyhtheiskunnan kliimanmuutoksen vastustamistoimet niin ko tuulivoiman pykkääminen Fosenissa ja Öytunturissa, ja suunniteltu tuulivoiman pykkääminen Melkøyan elektrifiseeraamiseksi Finmarkussa.

Komitean Punasen ja Miljööpartia Vihristen jäsenet haluava viitata siihen nettä Saamentinka ja Saamenraati useasti oon käsenheet präsisiä saamelaisten elinkeinoitten maa-aloila «vihriseksi kolonialismiksi», muun myötä raportissa «Klimaendringer i Sápmi – en oversikt og veien videre» («Kliimanuutoksia Sápmissa – yleisnäkymä ja polku etheenkäsin») fepruuarikuulta 2024.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen ja Miljööpartia Vihristen jäsenet haluava alletpriimustaat nettä vihriinen käänos ei saa loukata saamelaisten oikeutta itetmääräämisheen eli estää alkukansaa harjottamasta sen ommaa tradisuunaalista ökonomiata ja maanpruukia.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava hallituksen poronhoion ja energian toimipakkhaan 20. tesemperikuuta 2023. Nämät jäsenet meinaava nettä toimipakan toimet saattava olla vastauksenna muutamphiin niistä vaikeuksista mihin Saamentinka viittaa käsitelteshään uutta pilaria 6 – elinkeino. Nämät jäsenet alletpriimustava toimipakan toimitten tärkeyttä, ja niillä oon oottheessa nettä hallitus juovattaa tätä poronhoion toimipakkaa.

Vielä nämät jäsenet haluava viitata siihen että kommissuuni meinaa että jo nyt saamelaiden poronhoitomaihin oon kohenettu semmosia loukkauksia että niitten takia hä'ythään tehä kokonhaisarvelun poronhoion areaalitulasta ja sen kulttuurin kannattelevasta rollista, eikä vähhiiten ko ajatelhaan Norjan kansanoikeudellisia velvolisuuksia. Vielä nämät jäsenet viittaava omhiin ehotukshiin konfliktia estävistä toimista pilarin 4 alla.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehortava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta alkamhaan kokonhaiselvityksen poronhoion areaalitulasta ja poronhoion merkityksestä saamelaiselet kulttuurillet, ja missä määrin Norjan poronhoitoaloitten hallinta täyttää kansanoikeudelliset velvolisuuet.»

4.14 Pilari 7: Ihmiselliset kustannukset

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartin jäsenettä, paneva merkkihin että Saamentinka omassa kuulemisvastauksessa huomhauttaa joukosta ruijalaistamisen ihmisellisiä vaikutuksia ja viittaa vielä siihen että Saamentinka meinaa että saattaa sanoat että ruijalaistamispolitiikki suorasti ja epäsuorasti oon tehnyt asioita mikkä vielä nytki vaikuttava huonosti saamelaiden tervheyteen, elinolhoihin ja elämänlaihiin. Samhaan laihiin se oon kansa kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten kansa. Enämistö viittaa siihen että niitä teemoja mitä Saamentinka haluaa pilarin ihmiselliset kustannukset allet, oon muun myötä tervheys, historialiset traumat, internatielämä, ittetmurhat, päistetprupleemit, väkivalta ja pahoinpito.

Enämistö havattee että tämä kuuluu teemhoin mikkä oon tärkeät pittää mielessä, ja että se oon tärkeä että alkukansa ja kansalliset minoriteetit saava apua näistä vaikeuksista toipumisheen. Se oon tähelinen että julkisen tervheydenhoion työteliijät oon opphaat näitten prupleemitten kansa ja että niillä oon kompetansia hoitaat niitä, että kykenevä vähentämään niitä ja antamhaan kunnon avun.

Sillä enämistö meinaa että hallitus tätä takustaa vasten häytyy käyät pohjaa myön läpit pote oorninkit ja oman kompetansin suhteessa siihen väkheen joka oon joutunut ruijalaistamisen allet. Hallitus häytyy kansa pittää vaarin että kansa aleman askelheen etaatit ja regionaalinen ja paikallinen tervheydenhoito juovattava tätä.

Enämistö myötää että suurempi määrä psyykellisiä vaivoja, väkivaltaa ja pahoinpitoa oon pote traumoitten ja vanhoitten kulttuuristen normitten hajoamisen vaikutusta, ja että saamelaisilet, kväänilet/norjansuomalaisilet ja mettäsuomalaiset tämän oon vaikuttannut ruijalaistamispolitiikki.

Enämistö viittaa Saamentinkhaan, joka sannoo seuraavaa ruijalaistamispolitiikin ja vääryyden ihmisellisistä kustannuksista:

«Saamentinka meinaa että hy'in saattaa sanoat että ruijalaistamispolitiikki ja hy'invoitistaatin pettäminen suorasti ja epäsuorasti oon vaikuttaneet että vielä oon asioita jotka vaikuttava huonosti saamelaiden tervheyteen, elinolhoihin ja elämänlaihiin. Kommissuuni käyttää sanna ruijalaistamishaava, ja Saamentinka meinaa että se oon hy'a sana kuvvaamhaan yksityisten ihmisten trauma ja heän kokemaa ihmisellisiä seurauksia. Mutta samassa ruijalaistaminen oon vaikuttannut isoja vahinkoita koko saamelaiselet yhteiskunnaletki.»

Enämistö viittaa siihen että Saamentinka meinaa että ruijalaistamisen vaikuttamitten haavoitten ja vahinkoitten korjaamisheen tarvithaan ison joukon parantavia toimia.

Enämistö viittaa siihen että kommissuuni antaa kaikilet heän tutkimillet yhteiskunnan aktöörillet selvän neuvon että nämät oon kaikin ittenäisesti eesvastauksessa käyät läpit omat toimensa. Enämistö oon sammaa mieltä Saamentingan kansa ja pyytää yhteiskunnan kaikkia niitä aktööriä mitä tämä asia koskee, nouattamhaan kommissuunin neuvotusta.

Enämistö oon pannut merkkihin että Norjan kirkko kuuluu niihin yhteiskunnan aktöörhiin mikkä oon ottaneet vakavasti sen että het, sen rollin jälkhiin mikä heilä oon ollut ruijalaistamispolitiikissa, häytyvä tehä välit selväksi oman historian ja omitten toimitten kansa. Kirkko oon pote kirkkoraa'issa ja kirkonkokouksessa tunnustannut että het oon olleet osasylliset, mutta lausuu että het toivova olevansa myötä prupleemin ratkasemisessa. Tässä työssä avvinrollissa oon saamen kirkkoelämä. Enämistö oon havanut että saamen kieli oon jo saanut paljo enämpi sijaa kirkkoelämässä kansallisestiki ja tullut sen luonoliseksi osaksi.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartin, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet haluava viitata siihen että raportissa kommissuuni huomhauttaa että «saamelaisila, erittäinki porosaamelaisila, ja osin kansa kväänilä/norjansuomalaisila ja mettäsuomalaisila oon jossaki määrin ja joissaki suhteissa huonompi tervheys ko muula väelä». Kommissuuni huomhauttaa kansa siitä että se oon olemassa useampia tietoukkoja, ja että kväänitten/norjansuomalaisten tervheyttä oon tutkittu joksiki vähän. Nämät jäsenet haluava sillä alletpriimustaat tarvetta selvittää tätä paremin että ymmäryy ihmisellisten kustannusten päället lissääntyis.

4.14.1 VÄKIVALLAN JA SEKSUAALISEN PAHOINPION UHRITTEN JUOVATUS

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen että se on dokumenteerattu vankka yhteyks lapsuudessa koetun väkivallan ja täytenä koetuitten psyykilisten vaivoitten ja kroonilisten kivuitten välissä.

Nämät jäsenet viittaava kommisuunhiin joka sanoo että:

«Saamen väki raporteeras että heilä oon jossaki määrin enämpi psyykilisiä vaivoja ja postraumaattisen stressin vaikuttamia oirheita ko muila ihmisillä. Sanottiin että lapsuudessa koettu väkivalta saattaa selittää etnilisen eron mentaalisisa vaivoissa pote miesten ja naisten joukossa. Väkivallan ja seksuaalisen pahoinpion taphaukset riimaava kansoittenvälisen tutkimuksen kansa missä alkukansaa oon verrattu samoitten maitten majoriteetikansan kansa. Alkukansat raporteeraava että heilä väkivalta ja seksuaalinen pahoinpito oon tutkituissa maissa tavalisempi ko majoriteettiväelä.»

Nämät jäsenet viittaava siihen että kommisuuni meinaa että se tarvithaan enämpi tietoa ja tutkimusta siitä kunka väkivaltaa ja pahoinpitoa saatethaan estää Norjan puolela Saamenmaata. Vielä kommisuuni ehottaa että alettais toimia millä saatais varmistettua saamelaisvaimoitten ja -lapsitten turvalisuus ja suojakaikenlaista psyykilistä, fyysilistä ja seksuaalista väkivaltaa vasthaan.

Nämät jäsenet meinava että se oon välttämätön tutkiat enämpi kunka väkivaltaa ja pahoinpitoa saatethaan saamelaisista miljöistä vähentää, ja laittaa saamelaisheen yhtheiskunthaan passelia, etukätheen estäviä toimia. Tässä yhtheysessä nämät jäsenet viittaava päätöksheen nro 592, 30. maikuuta 2022 saamelaisväen kriisientteripalvelusta, mitä ei ole juovatettu. Päätöksessä seisoo seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta pitämhään vaarin että saamelaisväen kriisientteripalvelua paranethaan, ja muistelemaan siitä passelilla mallila Isolettingalet.»

Nämät jäsenet meinava että saamelaisväen kriisientteripalveluhomma mennee liika hithaasti, ja vaativa toimia ja että tämän asian prioriteerathan. Nämät jäsenet havatteva että saamelaisvaimoitten ja -lasten suojelun parantamiseksi tarvithaan toimia tarvithaan toimia, ja alletprimustaa etukätheen estävitten toimitten ja juovatuksen tärkeyttä.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta kuurtoamhaan sen tutkimista kunka saamelaismiljöissä kyethään etukätheen estämhään väkivaltaa ja pahoinpitoa.»

4.14.2 ITTETMURHAISUUS

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet oon oikein huolissa ittetmurhitten tavalisuudesta saamelaisila paikkakunnilla, erittäinki nuorten, 15–24-vuotisten joukossa. Kommisuuni huomhauttaa että tämä oon yhtheysessä masseinuksheen, yksinäisyytheen ja koetthuun diskrimineerauksheen, ja että tämän pi'ethään nähä yhtheysessä ihmisten ressursitten mistantamisheen, niin ko muun myötä maa- ja lai'unaloitten mistantamisheen.

Nämät jäsenet viittaava siihen että kommisuuni sanoo että saamenlaisväen ittetmurhaisuus oon vakava kansantervheysprupleemi, ja että se tarvithaan kulttuurisesti passelia estäviä toimia, ittetmurhaisuuden hoitoa ja että jälkhiinjäänheitä juovatethaan.

Nämät jäsenet meinaava että tarvithaan kulttuurisesti passelia toimia mikkä ottava vaarin saamelaisien tarpheet mitä tullee etukätheen estämiseen, hoithoon ja jälkhiinjäänheitien juovatuksheen. Vielä ittetmurhitten vastasissa toimissa hä'ythään Norjassa ylipään fokuseerata alkukanshaan, ja eriliikasesti saamelaisnuorten vaikeukshiin.

Nämät jäsenet viittava Saamentinkhaan, joka sanoo että:

«Saamelaismiljöitten ittetmurhitten etukätheen estäminen pittää olla prioriseerattu tehtävä eesvastauksessa olevitten esivalloitten kansantervheystyössä. Ittetmurhia estävässä työssä oon tärkeä että ympärit Norjan lujenethaan saamelaista kulttuurikompetansia, ja että lujenethaan SANKS:ia minkä toimet kansalisesti auttava estämhään ittetmurhia.»

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta lujentamhaan ittetmurhia estävää työtä siihen laihiin että fokus oon saamelaisien paikkakunnitten nuorissa.»

4.14.3 VIHARIKOLISUUS, PAHANILKISET PUHHEET JA DISKRIMINEERAUS

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen että kommisuuni huomhauttaa että se oon olemassa vähä tutkimusta alkukansan ja kansalisten minoriteetitten diskrimineerauksesta ja pahanilkisistä puhheista heitä vasthaan. Nämät jäsenet pitävä sen vailumista huonona asiana, eriliikasesti ko kaikki olemassaoleva tutkimus, pote se mistä kommisuunin raportissa kirjojethaan ja muu, antaa ymmärtää että pote diskrimineeraus, kiusaaminen ja pahanilkiset puheet oon tavalinen vaiva.

Nämät jäsenet meinaava vielä nettä se oon huolestuttava asia nettä vaikka olemassa oleva tutkimus näyttää nettä prupleemia oon paljo, se kuitenkin oon oikein vähä tuomioistuimitten ja siviilioikeuallisten valvomisorganitten niin ko Diskrimineeraustoimikunnan (Diskrimineringsnemnda) käsittelyssä tapauksia, minkä ainheena oon alkukansan ja kansalisten minoriteetitten diskrimineeraus ja pilkkaaminen ja viharikolisuus ja vihapuhheet alkukansaa ja kansalisia minoriteettia vasthaan. Jos haluthaan lisätä inkludeerausta ja vastustaat diskrimineerausta, ni näihin asihoiin satsaaminen oon aivan ratkaiseva asia.

Nämät jäsenet oon sammaa mieltä Puhheenvaphauskommisuiunin (NOU 2022:9) ehotuksen kansa siitä nettä tarvithaan toimiplaanana alkukansan ja kansalisten minoriteetitten diskrimineerausta vasthaan, ja kansa toimia millä saahaan kouluhin lissää tietoa alkukansasta ja kansalisista minoriteetista. Nämät jäsenet viittaaava siihen nettä Saamentinka kuurtoaa Puhheenvaphauskommisuiunin ehotusta, ja sannoo vielä nettä:

«Saamentinka oon ilonen nettä Hallitus oon alkanut työtelemhään toimiplaanaa saamelaisten diskrimineerausta vasthaan, ja viittaa Sábme jállu – Sametingsmelding om likestilling -mellinkhiin (asia 62/20) ja Saamentingan Sametingsmelding om likestilling -mellinkhiin (asia 20/22). Saamentinka oottaa enämpi satsausta saamelaisten pilkkaamista vasthaan, siihen laihiin nettä siinä oon myötä iso joukko toimia ja uutta rahhaa. Saamentinka viittaa kansa Puhheenvaphauskommisuiunin neuvotuksiin enäimestä tutkimuksesta.»

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta eesauttamhaan nettä enämpi alethaan tutkimhaan diskrimineerausta, viharikolisuutta ja pahanilkisiä puhheita alkukansaa ja kansalisia minoriteettia vasthaan.»

«Isotinka pyytää hallitusta pitämhään vaarin nettä kaikki poliisidistriktit kokoava sishään ja julkistava statistikkia pahanilkisistä puhheista ja viharikolisuudesta saamelaisia ja kansalisia minoriteettia vasthaan.»

«Isotinka pyytää hallitusta alkamhaan toimia minkä kautta paranethaan niitten hallintaorganitten kompetansia alkukansan ja kansalisten minoriteetitten diskrimineerauksesta ja pilkkaamisesta mikkä valvova siviilioikeuallista diskrimineeraus- ja pilkkasuoja.»

«Isotinka pyytää hallitusta alkamhaan toimia millä paranethaan poliisin ja oikeuslaitoksen kompetansia viharikolisuudesta ja pahanilkisistä puhheista alkukansaa ja kansalisia minoriteettia vasthaan.»

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian ja Miljööpartia Vihristen jäsenet meinaava nettä digitaaliset plattformut oon tärkeät paikat missä pääsee sanomhaan omia meininkiä ja tulemhaan kuuluksi, mutta nettä se oon vastahavonki: nettä erittäisessä vaarassa olevat ihmiset pölättelemällä eli uhkailemala saahaan vaikenemhaan julkisuussa. Silloin ko ihmisiä uhkailulla, pölättelyä ja pilkkaamisela lykäthään poi'es ytheiskuntakeskustelusta, se loukkaa heän puhheenvaphautta. Kiva puhetkliima ja julkisuussa puhumisen hinta vaikuttava eriliikasesti minoriteettitakustaishiin ytheiskunnalishiin keskustelijhoiin. Sillä nämät jäsenet meinaava nettä sosiaalisten meedioitten keskusteluitten regulaaramista ei saa pittää puhheenvaphauen rajotuksena, mutta heiossa asemassa olevitten suojelunna. Vielä nämät jäsenet meinaava nettä pahanilkisen puhheen estäminen oon politiikkaritten eesvastauksessa, ei tyhää «ittet kukasenki ihmisvieroa». Vaikka usseimat partiat oon yhtä mieltä siitä nettä rasismiin ja pilkan hä'ythään ottaat vakavasti, ni kuitenkin harvon esitetään mithään toelisia toimia.

Komitean Miljööpartia Vihristen jäsen viittaa Kristoffer Robin Haugin, Lan Marie Nguyen Bergin ja Rasmus Hanssonin Representanttiehotuksheen (2022–2023) rangastuslain §:n 185, «rasismiparagraafin» muuttamiseksi, ja turvalisemasta julkisesta puhetilasta. Tämä jäsen viittaa siihen nettä kaikki partiat, ilman Miljööpartia Vihristen jäsenettä, äänestit vasthaan ehotusta 1) muuttaat rangastuslain §:n 185 siihen laihiin nettä se olis Puhheenvaphauskommisuiunin neuvotusten jälkhiin, 2) reguleerata sosiaalisten meedioitten käyttöä omala laila, samoitteen prinsipitten jälkhiin ko mediaeesvastauslaki reguleeraa tradisunaalisia meedioita, 3) lujentaat poliisin pahanilkisten puhheitten vastasta nettipatruljia, siihen laihiin nettä kiusaamisen ja vihapuhheitten kautta ei päästä sosiaalisista meedioista ajamhaan poi'es ihmisiä jokka haluava keskustella ja esittää poliittisia mielipitheitä, 4) lujentaat poliisin vihapuhetmeediapalvelua siihen laihiin nettä viharikolisuuen ja pahanilkisten puhheitten ilmitannoitten kansalista registreeraamista paranethaan, ja nettä hommaa tehään keveämmäksi ja systematiseerathan, 5) laajenethaan Poliisin turvalisuuspalvelua (PTP) sillä mallila nettä het saattava juovattaat ja panna toimheen turvatoimia muitaki ytheiskuntakeskustelijoita ko kansalisia esivaltaihmisiä varten.

4.14.4 TASAPUOLISTEN TERVHEYSPALVELUITTEN KEHITTÄMINEN

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia

Vihristen jäsenet viittaava siihen että kommisuuni kyssyy oonko tervheydenhoitomeininki semmonen että se eesauttaa ruijalaistumista, ko se niin vähässä määrin ottaa vaarin saamen kielestä ja kulttuuriymmäryksestä. Lainantoa löytyy paljo, ja poliittinen tahto oon olemassa, mutta tutkimukset näyttävä että tervheysinstituusi ei juovata intensuunia.

Vielä nämät jäsenet viittaava siihen että kommisuuni kootessa asianosasten tokitten yksityisiä muistelmia oon «havanu että raavhaitten akuttia, psykososiaalisia tarpheita varten ei ole kulttuurisesti ja kielisesti kompetenttia valmhiuspalvelua. Kommisuuni meinaa että tarvithaan turvaverkoston ruijalaistamispoliittista kärsinheittä miljöitä varten, ja että sovintoprosessin aikana semmonen valmhius oon eriliikasen tärkeä.»

Nämät jäsenet haluava alletpriimustaat kunka tähelinen se oon että saamelaisaloitten tervheystyötelijöillä oon tietoa saamen kulttuurista, ja että saamelaiset pasientit saava kohata tervheystyötelijöitä jokka saattava saamen kieltä. Nämät jäsenet viittaava siihen että Norjan saamelaisväelä oon oikeus tasatilashin tervheyspalveluin mikkä ottava vaarin heän kielelistä ja kulttuurisista tarpheista.

Norja oon useamitten laitten ja kansoittenvälisten konvensuunitten kautta velvolinen antamaan saamelaisilet tasapuoliset tervheyspalvelut. Nämät jäsenet haluava alletpriimustaat kunka tähelinen se oon että met täytämä lain saamelaisen tervheyttä varten määräämät palvelut mitä Norja oon ihmisoikeuksitten jälkhiin ottanut hoitaaksensa, siihen laihiin ko niistä seisoo monissa konvensuunissa, muun myötä ILO-konvensuuni 169:ssä. Tasapuolisuusprinsipin tarkotuksena oon varmistaat että saamelaiset pasientit saava erittäiset ja passelit tervheyspalvelut mikkä ottava vaarin heän kielestä ja kulttuurista. Ilman tätä ei annetun tervheysavun kvalitetti ole nokko hyä, eikä pasientiturvalisuus totteinu.

Vielä nämät jäsenet haluava viitata siihen että se aina vailuu kansalisia ohjheita ja neuvoja siihen kunka instituusiunit pitävä työtelä että niitten tarjoamat tervheyspalvelut olisit tasapuoliset suhteessa saamelaisväkheen. Nämät jäsenet meinaava että se oon tehty liika vähä sen etheen että kommuunitten tervheydenhoiossa oltais turvattu saamelaisilet tasatilaiset terheyspalvelut likelä sitä paikkaa missä het asuva. Eriliikaisesti näin asia oon aloila missä saamelaiset oon minoriteetissa.

Nämät jäsenet haluava viitata Finmarkun siukhuusin alasheen Sámi klinihkkhaan (Saamen klinikkhiin) mikä jo paljo vuosia oon useamila kentilä rakentannut saamelaisilet passaavia tervheyspalveluita, ja mikä oon tärkeässä rollissa kehitettäissä kielelisesti ja kulttuurisesti passelia spesialistitervheyspalveluita saamelaisilet pasientilet. Tääpänä saamelaisklinikki Sámi klinihkka oon Finmarkun siukhuusin alla pote ökonoo-

misesti ja organisatoorisesti, eikä klinikillä ole ommaa styyriä eli budsettia. Siitä syystä klinikki ei ole ittet eesvastauksessa prioriteerauksista, pasientitten sishääotoista eli ökonomiasta eikä valvo näitä. Nämät jäsenet haluava viitata Saamentingan kuulemislausunthoon NOU 2023:8:sta Fellesskapets sykehus – Styring, finansiering, samhandling og ledelse («Yhtheinen siukhuusi – Hallinta, finansieeraus, yhtheistoimi ja johtaminen»), missä sanothaan että «hä'ythään kysyt oonko Sámi klinihkkan ja SANKS:in organisieeraus semmonen ko pitäis ja täyttääkö se saamelaisen oikeuet kansanoikeuen jälkhiin».

Nämät jäsenet viittaava kansa siihen että eteläsaamelainen tervheysverkosto, yhessä Rørosin ja Snåsan kommuunitten ja St. Olavs hospitaalin kansa, oon vienyt läpit kolmenvuotisen piloottiprojektin saamelaisesta tervheystiimistä välilä 2020–2023. Projektin päämääränä oli pilotteerata kunka saamelainen tervheystiimi eteläsaamelaisela alala saattaa olla myötä antamassa ihmisillet tasatilasia tervheyspalveluita. Projekti «Samisk helseteam» («Saamelainen tervheystiimi») oon antanut osalet eteläsaamelaisen ja luulajansaamelaisen asuma-aloitten saamelaisia pääsyn olemhaan yhteyessä tervheystyötelijöihin jokka saattava paikan saamen kieltä ja joila oon paikalista kulttuurikompetansia.

Nämät jäsenet meinaava että se oon eriliikasen tähelinen estää kielelisesti ja kulttuurisesti soviteltua palvelua katoamasta, sillä ko semmosta palvelua oon vaikea hiljemin rakentaat taas uuesti ylös. Projektin jatkaminen ja lujentaminen oon tärkeä jos haluthaan parantaat saamelaisen väen perustervheyspalveluita etelä- ja luulajansaamelaisila aloila.

Nämät jäsenet paneva merkkhiin että alkuterveyspalveluista vailuu paljo saamen kieli- ja kulttuurikompetansia, mikä oon tasapuolisten tervheyspalveluitten estheenä. Eri palvelut pitäis kansa toimiat paremin yhtheen, erittäinki ko kysymys oon kieli- ja kulttuuripalveluista missä ei saa rikkoat ihmisten yksityisuoja.

Nämät jäsenet viittaava siihen että Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS) – institutilla oon kulttuurhiin sovitelluitten tervheyspalveluitten spesiaalikompetansia, mistä pote saamelaiset, kväänit/norjansuomalaiset ja mettäsuomalaiset saattava hyötyät. Tääpänä tämä palvelu oon spesialistitervheyspalvelun sisälä, mikä saattaa nostaat palvelhuun pääsyn kynnystä. Nämät jäsenet viittaava Uvjhaan, mikä oon psykkisen tervheyden matalan kynnyksen palvelu, minkä alethiin Suomessa juovatettaissa tottuuen- ja sovinonkommisuunin ehotuksia.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta ornaamaan useampia psyykkilisen terveyden matalan kynnyksen palveluita saamelaisille, kväänille/norjansuomalaisille ja mettäsuomalaisille.»

«Isotinka pyytää hallitusta selvittämähän tarvetta toimiksi mikä varmistava että alkukansan terveyspalveluitten organiseraus ja hallinta on Norjan kansanoikeuksien velvollisuuksien jalkiin.»

Nämät jäsenet meinaava että se on tärkeä varmistaa että staatin ja kommuunien alaset terveyspalvelut kykenevä tarjoamaan palveluita saameksi, ja että saamen kompetenssi lujenee päämääräsuunnan koulutuksen kautta.

Nämät jäsenet viittaava Isontingan mellinkkiin 9 (2023–2024) Nasjonal helse- og samhandlingsplan 2024–2027 («Kansallinen terveys- ja yhteistoimintasuunnitelma 2024–2027»), missä huomautetaan että kommuunilla on ratkaiseva rooli työtöissä saamelaisten yhteiskunnallisen kehittämisen eteen, ja että saamelainen perspektiivi häyryy olla myötä kommuunien päivällisessä työssä että hyviä elinoloja, hyvää terveyttä ja elämäntilaa saataisiin vietyksi eteenkäsien. Nämät jäsenet viittaava siihen että tämä koskee kansa kväänin/norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia.

Nämät jäsenet viittaava siihen että raporttia käsiteltäessä Saamentinka asian 006/24 kohalla «allet-priimustaa että saamelaisilla on kollektiivinen oikeus tietää heidän omasta kansasta, ja että muun myötä vaihtuu statistikkia saamelaisten terveydestä».

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehdottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta lujentamaan kieliteknologilisten ratkaisuitten koulutusta ja kehittämistä, siihen laihiiin että varmistetaan saamenkielisten terveyspalveluitten saamisen.»

«Isotinka pyytää hallitusta yhdessä Saamentingan kansa selvittämähän kunka saahaan tärkeitä saamelaisten kollektiivisen tön ja statistikan tarpeen omasta kansasta, niin ko esimerkiksi terveydentilasta.»

«Isotinka pyytää hallitusta selvittämähän kunka saatetaan lujentaa Senter for samisk helseforskning (Saminor) -sentterin («Saamelaisen terveys tutkimuksen sentteri») työtä sen hommatessa tietoa saamelaisien, ruijalaisten ja kväänien/norjansuomalaisten terveydestä näitten asuma-aloilla.»

Nämät jäsenet viittaava NOU 2023:5:hen Den store forskjellen («Suuri erotus»), luku 13, missä kirjoitetaan saamelaisvaimoitten terveydestä ja ylipäätään saamelaisten terveydestä sukupuoliperspektiivistä, ja missä ehdotetaan joukkoa toimia millä kohata erittäi-

siä terveyteen liittyviä saamelaisten naisten ja saamelaisen miljööön kohtaamia vaikeuksia. Nämät jäsenet haluava kansa viitata Isontingan mellinkkiin 12 (2023–2024) Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Folkehelse og levekår i den samiske befolkningen («Saamen kieli, kulttuuri ja yhteiskuntaelämä – Saamelaisväen kansanterveys ja elinolot»), missä hallitus pani framilet strategian, missä on kuusi satsausallaa millä parantaa saamelaisväen kansanterveyttä ja elinoloja.

Nämät jäsenet haluava viitata siihen että muutamista näistä toimista on jo juovatuksessa, ja allet-priimustaa sen tärkeyttä että nämät toimet ja strategiat on eteenkäsien hommassa myötä.

4.14.5 INTERNAATTIELÄMÄ JA MENETETTY KOULUNKÄYNTI

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljöpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen että kohtuuskorvausnorminkissa myötä on erittäinen norminkin niitä saamelaisia ja kväänin/norjansuomalaisia varten jotka ei ole pääsheet käymhään normaalisti koulua. Netä ihminen sais kohtuuskorvauksen, se on häytynyt menettää 1,5 vuotta koulunkäynistä toisen maailmansoan aikana eli hetit sen perästä, sen äitinkieli on saame eli kväänin/suomi, ja tämän asiantilan häyryy dokumenteerata.

Nämät jäsenet viittaava siihen että jälkhiin soan syntyneitten ja niitten jotka argumenteeraava pelkälä ruijalaistamispolitiikka, hakemukset hyläthään. Informasuuni on olemassa tyhjä ruijaksi, ja se tekkee ei-ruijankieliselle hakemisesta vaikean. Standardimakso on 70 000 kruunua, mikä on paljon vähemmän ko mitä haetaan. Harvat on viimi vuosina hakenheet, ja syyt siihen on epäselvät.

Nämät jäsenet viittaava kommissiunhiin, joka kirjottaa että ihmiset jotka on menettäneet koulunkäynnin, toivova että Norjan esivallat myöntävä että heidän joukko on tässä eriliikasen epäonninen, pahotteleva sitä vääräyttä mitä net on heilet ruijalaistamispolitiikan kautta vaikuttannu, ja antava heilet rahallisen korvauksen.

Nämät jäsenet viittaava siihen että Saamentinka, ko se asiassa 006/24 käsitteli raporttia, kommentteeraa kohtuuskorvausnorminkia seuraavasti:

«Saamentinka kuurtoaa kommissiunin neuvotusta arvela uuesti saamelaisten ja kväänien kohtuuskorvausnorminkia menetetyistä koulunkäynistä siihen laihiiin että useammat saattaisit sitä hakeat. Osana tätä Saamentinka meinaa että korvaussummaa pientään nostaa, ja se pitää olla voimassa kansa takakäsien, siihen laihiiin että sitä saattava hakeat netki jotka on jo saaneet korvausta toisen maailmansoan aikana menetetyistä koulunkäynistä. Saamentinka on sitä mieltä

nettä ko kommisuuni sannoo nettä oorninkilla oon ollut sovintoa parantava vaikutus niihin jotka jo oon korvausta saanneet, ni se ei ole aivan totta sillä ko korvaus oon ollut niin vähänen. Saamentinganraati alletprimustaa nettä se oon tärkeä nettä tämän kysymyksen käsitelhään hopusti, sillä ko ihmiset, joita asia koskee, oon ootelheet toelista hy'ittelyä jo rohki kau'on.»

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehattava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta käymhään läpit oorninkin kohtuuskorvauksesta menetetystä koulunkäynistä saamelaisilet ja kväänilet/norjansuomalaisilet. Saamentinka ja relevantit kväänitten/norjansuomalaisten organisasuunit häytyvä olla hommassa myötä.»

4.14.6 VAMMASUUS, ETNISITEETTI JA

MONENLAINEN ETNILINEN SORTAMINEN

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä kommisuuni meinaa nettä tarvithaan enämpi tietoa ja tutkimusta niistä palveluista mitä vammaset saamelaiset ja kväänit/norjansuomalaiset tartteva. Kommisuuni ehtottaa enämpi ja parempaa yhteytyötä Norjan, Ruottin ja Suomen väliin nettä saahaan paranetuksi vammasten saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten oikeuksia. Vielä kommisuuni ehtottaa nettä näitten maitten saamentingat otethaan myötä vammasten pohjasmaiseen tasatilahommhaan, ja ehtottaa nettä homman ankrathan paremin ja tivhiimin eri paikalisyhtheiskuntiin.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Saamentinka sen käsitellessä raporttia asiassa 006/24 alletprimustaa nettä tarvithaan tietoa ja tutkimusta vammasten saamelaisten tarpheista ja palveluista:

«Saamentinka kuurtoaa toimea ja myötää nettä se oon vaikea olla kahenkertanen minoriteetti saamelaisessa yhtheiskunnassa. Se tarvithaan tietoa diskriminerauksesta, kiusaamisesta, vahapuhheesta, pahoinpionta, psyykilisistä vaikeuksista, mahdollisuesta päästä työhön ja ottamhaan ossaa demokraattiseen elämhään, ja vaikeuksista saaha toimiat omala kielelä ja oman kulttuurin jälkhiin. Raportissa oon se vika nettä se ei selvitä missä määrin staatin hy'invointipolitikki oon eesauttanut minoriteetitten minoriteetitten ruijalaistumista. Yksi esimerkki oon ko vammaset saamelaiset lähätethiin spesiaalikulhuin ja sielä heitä koala käelä ruijalaistethiin, ko het ei saanneet oppiat saamea eikä päivälisesti olla yhtheyyssä saamelaisheen kulttuuriin. Tämä kaipaa selvittämistä erittäinki.»

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehattava seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta oornaamhaan nettä saahaan enämpi tutkimusta vammasten saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten tarpheista.»

«Isotinka pyytää hallitusta laajentamhaan pohjasmaista yhtheistyötä vammasten saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten suhteen. Pohjasen saamentingat hä'ythään ottaat hommhaan myötä.»

4.14.7 KRIMINAALIHUOLTO

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava siihen nettä kommisuuni alletprimustaa nettä kriminaalihuolon kenttättyö kyllä oon parantunnut, mutta kuitenkin se oon aina tarvetta parantaat kielitaitoa ja kompetansia, ja eri palveluitten tarvetta puhuat yhdessä ja nettä net saattava jakkaat tietoa kielestä ja tietoa kielelisistä ja kulttuurisista tarpheista rikkomatta yksityisjuojaa.

Nämät jäsenet viittaava vielä siihen nettä kommisuuni pannee kysymysmerkin sen vierheen havathan ko kulttuuritakustan nokko hy'in ko ihmisen panhan sovittamhaan rikosta, ja nettä kommisuuni sannoo nettä pi'ethään selvittää kunka kulttuuritakustan ja kielen kyethään registreemaamhaan semmosella mallilla mikä ottaa vaarin yksityisjuojasta, niin ko esimerkiksi sishäännottopuhuttelussa ko häntä olhaan ottamassa sishään sovittamhaan ommaa rikosta.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Saamentinka sen käsitellessä raporttia asiassa 006/24 sanoi nettä:

«Saamentinka oon sammaa mieltä kommisuunin arvelun kansa nettä etnisiteettiä ei otettaissa ihmisen sishään rikosta sovittamhaan havata nokko hy'in, ja meinaa nettä se tarvithaan selvittää kunka etnisiteetin ja kielen saatethaan registreerata semmosella mallilla joka ottaa vaarin yksityisjuojasta, esimerkiksi sishäännottopuhuttelussa ihmisen tullessa sovittamhaan rikosta. Seki olis ollut tärkeä jos Poliisidirektoraatti eli useammat poliisidistriktit ja konfliktiraatit alkaisit yhtheistyöhön oikeusektorin nettifoorumin kansa.»

4.14.8 ENTISAIAN NIIN KÄSKETYN

RAASITUTKIMUKSEN

LUURANKAMATERIAALI

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet pitävä saamelaisen luurankamateriaalin ylöskaivamista raasitutkimusta varten rohki pruplemaattisenna.

Nämät jäsenet viittaava kommisuunhiin, mikä sannoo nettä esivalloitten finansieeraama raasitutkimus vei saamelaisten luurangoitten ylöskaivamisheen, siinä myötä koltasaamelaisten jätöksitten mikkä myytiin tutkimukset vuona 1915 ja säilytethiin Uslun universiteethiin. Muutamat jätöksistä hauathiin uuesti vuona 2011, mutta prosessi jäi kesken. Kommisuuni sannoo nettä se tarvithaan kuula osalisia ennen ko tehään lopulisen päätöksen, ja meinaa nettä uuesti-

hautaaminen on yksi konsti myöntää varheman vääryyden.

Nämät jäsenet viittaava Saamentingan päätöksheen sen käsitellessä raporttia asiassa 006/24:

«Saamentinka pyytää Isoatinkaa alkamhaan selvityksen minkä päämääränä on antaa saamelais-ten instituusiin omistuksheen ja hallintaeesvas-
tauksheen kaikki saamelaiset ihmisjätökset. Väliaikana
Isotinka häytyy pittää huolen että universiteettimu-
seeumit prioriteeraava että se on olemassa nokko
ihmisressursia auttamhaan uuestihautamisproses-
sissa.»

Nämät jäsenet pitävä että se on eriliikasen
huono asia että raasitutkimuksen jälkheensä jättämit-
ten saamelaisjätöksitten uuestihautamisesta ei vielä-
hään ole keritty. Uuestihautaminen häytyy tapahtuat
dialogissa osalisten miljöitten kansa ja arvokkaasti.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehttava
seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta viemhään lopphuun
saamelaisjätöksitten uuestihautamisen ja alletprii-
mustaa että prosessin kaikissa vaiheissa hä'ythään ot-
taat vaarin osalisten ihmisten toivheista.»

4.14.9 LASTENSUOJELU JA LUOTTAMUS JULKISEN HALLINAN PÄÄLET

Komitean Sosialistisen Vasemistoparti-
an, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia
Vihristen jäsenet viittaava siihen että kommisuu-
ni huomhauuttaa että saamelaisien luottamus esivallo-
itten päälet on huono, eriliikaisesti lastensuojelussa ja
julkisessa hallinassa. Se että oikeuksia ei ole nokko
pantu voimhaan, tekkee että luottamus vielä vähenee.
Sillä se on välttämätön alkaat toimia mikkä varmis-
tava että kulttuuria ymmärethään paremin ja että
luottamus paranee.

Nämät jäsenet haluava viitata siihen että las-
tensuojelullet on erityisen tärkeä varmistaa että lap-
set jotka tartteva aputoimia oman perheen ulkopuolel-
ta, niin ko esimerkiksi niin neuvoin että heät jo'uthaan
laittamhaan kasvattikotiin, kuitenkin aina tunteva kuu-
luvansa alkukanshaan eli omhaan kansalisheen mino-
riteetthiin, ja että freistathan rekrutteerata enämpi
kasvattikotia näistä miljöistä.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehttava
seuraavaa:

«Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan toimipla-
nan että saahaan lastensuojelullet enämpi tietoa al-
kukansasta ja kansalisista minorigiteetista.»

«Isotinka pyytää hallitusta panemhaan enämpi
voimaa siihen että saama enämpi kasvattikotia alku-
kansan ja kansalisten minorigiteetitten joukosta.»

4.15 Erittäislausunto

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istysparti-
an jäsenettä, on pannut merkkhiin että komitean jä-
senellä Aslak Syselä on erittäinen lausunto missä hän
käsittellee ittet raporttia ja kunka sen kansa viimi vaihe-
essa työtelthiin. Enämistö ei tietenkhään saata sano-
at mithään kommisuunin sisäsestä työstä, mutta pan-
nee merkkhiin mitä Syse sannoo huonosta aiasta työn
viimi vaiheessa mitä tulee maholisuuheen hunteerata
ehotusten vaikutuksia. Enämistö haluaa kuitenkin
huomhauuttaa että iso osa kommisuunin ehotuksista
joka taphauksessa vaatii etheenkäsin työteltäissä pe-
rustheellisia selvityksiä ja vaikutusanalyysiä.

Enämistö pannee merkkhiin että Syse omassa
lausunossa kansa huomhauuttaa että hänen mielestä
raporttia kokonhaisuudessa vaivaa se että siinä ei tehä
eroa semmosten ytheiskunnan koko kanshaan, sen vi-
eressä alkukanshaan ja minorigiteetthiin, vaikuttanheit-
ten kehitystrekiten, ja vasituisesta ruijalaistamispoliti-
kista seuranheitteien asioitten välissä.

Toinen enämistö, Työväenpartian, Oi-
keiston, Keskustapartian, Vasemiston ja
Miljööpartia Vihristen jäsenet, on raporin
kanssa työteltäissä, pote kirjalisissa ja suulisissa kuule-
mislausunoissa, kohanut lausunoita minkä jälkhiin ru-
ijalaistamispolitiikka vieläki jatkuu. Tämä enämistö
haluaa sanoat että useasti niissä on kysmys koke-
muksista mikkä ei kohtaa tyhä alkukansaa ja kansalisia
minorigiteettiä, mutta jotka koskeva koko ytheiskun-
taa. Yksi esimerkki semmosesta on areaalikonfliktit ja
areaalinkäyttö, ja seki että esivalloilta viluu ammatti-
ihmisiä jotka juovattaisit ja panisit totheen annetuita
julkisia tehtäviä. Tämä enämistö haluaa toeta että
täähän ei ennää tehä poliittisia päätöksiä minkä
päämääränä olis ruijalaistaminen. Tämän sanominen
ei kuitenkhään piä vähentää sen vakavuutta että
erittäiset majoriteetti-ihmiset aina vieläki saattava
päästelä semmosia puhheita mikkä tuntuva siltä että
ilmiselvästi vievä ajatukset ruijalaistamisaikhaan.
Tämä enämistö meinaa tätä takustaa vasten että
se on rohki tärkeä työtelä sen etheen että tämä ero
tulee selväksi.

4.16 Oppia ja kokemuksia oppimat- kalta Canadhaan

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istysparti-
an jäsenettä, viittaa siihen että komitea septemperi-
kuussa kävi oppimatkala Canadassa meininkinnä oppi-
at enämpi siitä kunka Canada on juovattannut The
Truth and Reconciliation Commission of Canada
(2009–2015) -kommisuunin työtä. Komitean kylästel-
tessä Ottawassa ja Winnipegissä se kohtas relevanttia
esivaltoja ja organisasuunia jotka saatoit muistela

tuloksista mitä oon saatu jälkhiin kommissuunin raportin käsittelyn. Parlamentin raportin käsittelyn tuloksena oli 94 toimiehotusta.

Enämistö piti reisua opettavaisena. Vaikka Canadian raportin lähtö oon erilainen ja historiaa raaempi, ja alkukansoja oon paljo enämpi ko Norjassa, sieltä löytyi kuitenkin useampia arvokkaita opetuksia. Joka suhteessa komitea havatti nettä sielä olthiin toimista rohki ylösotetuita. Komitealet muistelthiin nettä issoin osa toimista oli työn alla, mutta kuitenkin aina nuin pitkän aianki perästä kaikkia toimia ei ollut päästy alkamhaankhaan. Tuli kuitenkin selväksi nettä siinä oli erotus kunka osapuolet ajattelit toimittan etenemisestä; osaliset joukot olit siihen vähempi tytyväiset ko esivallat.

Enämistö viittaa siihen nettä se ei kuitenkaan ole norjalaiselet osapuolelet maholinen jälkhiin niin lyhkästen kokouksitten arvostella kunka asiat sielä oon.

Enämistö ajattellee jälkhiin matkan nettä komissuunin raportti, parlamentin juovatus ja totheen tulheet toimet oon vaikuttanheet nettä nyt paljo paremin ymmärethään Canadian alkukansoitten historialista kohtelua. Se oon kansa alettu isoja toimia meininkinnä auttaat kielten oppimista. Yksi tärkeä opetus mitä sieltä saima myötä, oon kuitenkin nettä osaliset tokat sanoit kokevansa nettä heitä ei ollut otettu nokko hy'in myötä toimittan juovatuksheen.

4.17 Menossa olevia prosessia

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, viittaava siihen nettä hallitus novemperi-kuussa 2023 esitti Handlingsplan mot rasisme og diskriminering 2024–2027 -toimiplaanin («Toimiplaana rasmia ja diskrimineeraamista vasthaan 2024–2027»). Yksi tämän plaanan toimista oon nettä hallitus aikoo laittaaat oman toimiplaanin saamelaisen vainoa ja diskrimineeraamista vasthaan. Tämä työ oon alkanut.

Toinen enämistö, Työväenpartian, Oikeiston, Keskustapartian ja Vasemiston ja jäsenet, viittaa vielä siihen nettä hallitus oon marsi-kuussa 2024 esittänyt saamen kansanterveysmellinkin, missä lanseerathan ison joukon toimia mikkä pitäisit vielä parantaat saamelaisen väen tervheyttä ja elinoloja, toimia jokka ottava vaarin saamen kielestä ja kulttuurista.

Mellinkissä myönethään nettä se oon olemassa monia saamen väkeä koskevia kansanterveyellisiä vaivoja. Pote vaimot ja miehet, joila oon saamalainen takusta, muisteleva enämistä psyykilisistä vaivoista ko muu väki, ja saamelaiset kokeva enämpi vainoa ja diskrimineeraamista. Saamentakustaiset ihmiset kohtaava kansa enämpi sielulista, fyysilistä ja/eli seksuaalista väkivaltaa ko muu väki. Paremosta vaikutusmahollisuesta pi'ethään ottaat vaarin muun myötä näilä konstila:

- Kansanterveyspoliittisen raa'in jäsenistä yksi pitää olla saamelaistakustainen
- Saamelaisten lasten ja nuorten ääni kuuluu paremin ko alethaan yhtheistyöhön Saamentingan ja Saamentingan lastenfoorumin kansa.
- Alethaan kansa konkreettisia toimia yksityisiä saamelaistakustaisia ihmisiä varten.
- Saamelaisväki pitää saaha omhiin olhoin soviteltua tervheystietoa, ja eri palvelut pitävä saaha enämpi tietoa yksityisten ihmisten tarpheista.
- Terveysdirektoraatin ammatillisen opphaan ja muun informasuunin käänethään saameksi, ja direktoraatin neuvot sovitelhaan saamelaisväen tarpheitten jälkhiin.
- Saamelaisnuoret saava ung.no:n allet oman informasuunisi'un apupalveluista, ja hunteerathan oonko tarvetta saaha väkivaltaa kohanheilet saamenkielisillet oman aputelefuunin.
- Selvitys minkä kautta arvelhaan tarvetta toimhiin mikkä varmistava nettä staatin velvolisuusuet saamelaisväkeä kohthaan totteintuva; viehään läpit myötäpäättösoikeuen, osalistumisen ja yhtheistyön spesiaaliterveyspalveluita suunniteltaissa, kehitettäissa ja hallittaissa.
 - Mandaatissa oon myötä nettä kattothaan oonko Sámi klinihkkan nykyinen organiseeraus hyä ja kunka SANKS:in kansalisia tehtäviä saathaan kehittää.
 - Se pitää kansa arvela kunka saahaan rekruttee-ratuksi ja varmistetuksi nettä saamen kielen hallinta-alala ja SANKS:issa ja Sámi klinihk-kassa oon nokko fastia työteliijöitä joila oon tarvittava kompetansi.
 - Terveys- ja hoitodepartementti konsulteeraa Saamentinkaa selvityksen mandaatista ja selvityksen tekevän toimikunnan kokhoonpanosta.

Tämä enämistö haluaa kansa viitata siihen nettä Lapsi- ja peretdepartementti alletpriimustaa nettä het tietävä minkälaisia vaikeuksia siinä oon ko heän palveluissa tarvithaan kieli- ja kulttuurikompetansia. Erittäinki lastensuojelu ja perheittensuojelu ve'ethään framilet niitten asioitten joukosta missä tarvithaan enämpi kieli- ja kulttuurikompetansia. Tämä enämistö viittaa Kansalisheen saamen kompetansisenterhiin (NASAK), mikkä pitää kuurota kommuuniten ja staatin lastensuojelua ko nämät kohtaava saamelaisväkeä, ja sillä mallila freistata sauttaat tasatilasemman ja sovitelluman palvelun saamelaisilet lapsilet, raavhaillet ja perheilet. Tämä enämistö uskoo nettä kielenopetuksen lissääminen tekkee nettä vähitellen meilä oon lastensuojelussa enämpi saamen kieltä saattavia ihmisiä.

Tämä enämistö haluaa vielä viitata siihen nettä Kulttuuri- ja tasatiladepartementti (KUD) haluaa satsata pote ruijankielishiin ja saamenkielishiin kielimallihin kehitettäissä tekoälypohjaisia työkaluja ja palveluita. Pote ruija ja saame pitävä olla elävät ja yhtheiskuntaa kantavat kielet, ja otethaan vaarin siitä nettä pote ruija ja saame oon digitaalisesti toimivat kielet.

Tämä enämistö meinaa nettä nämät toimet juovattava Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raporttia, ja eri faakidepartementit pitävä ottaat niistä vaarin, ja Isontingan faakikomiteat häytyvä sitte sanoat niistä mielipitheensä.

4.18 Tie etheenkäsin

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, meinaava nettä Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raportti selvästi näyttää nettä politikki saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten ruijalaistamiseksi oli kaikentäkkäävä ja pitkäaikainen.

Enämistö toivoo, ja sanomansa jälkhiin sen toivo oon luja, nettä asian arvelusehotus alkaa systemaattisen ja päämäärälisen työn vääryyden sovittamiseksi, kippeitten haavoitten parantamiseksi, ja nettä yhtheisen tion ja sovintotoimitten kautta tulevitten sukupolvitten oon maholinen elläät ilman nettä eri ihmistokat ajatteleva huonosti toinen toisesta.

Ko kommissuunin raporttia alethaan juovattaat, ni se tullee nyt tehtäväksi iso ja monenmukkanen työ. Jos haluthaan nettä sovintotoimet menestyisit, se vaatii nettä niitä ittet kukasellaki osa-alala kehitethään, panhaan toimheen ja juovatethaan yhtheistyössä relevantitten aktöörillen kansa. Enämistö haluaa muistuttaa nettä hyä tulos vaatii monitten osapuolitten satsausta. Viralinen Norja häytyy tarttuat tehtävhiin jotka oon ittet kukasenki aktöörin omassa kansalisessa, regionalisessa eli paikalisessa eesvastauksessa. Majoriteettiväen tehtävä oon vaativiin, ko se nyt joutuu ottamhaan päälensä net vaikutukset mitä ruijalaistamispolitikista oon tullut saamelaisilet, kväänilet/norjansuomalaisilet ja mettäsuomalaisilet, tunnustamhaan nettä näitä ihmistokkia vasthaan aina oon olemassa sopimattomia holninkia, holninkia mistä met nyt hä'ymä päästä irtit. Samassa saamelaiset, kväänit/norjansuomalaiset ja mettäsuomalaiset häytyvä työtellä asian etheen pote omitten tokitten sisälä ja yhtheistyössä muitten osapuolten kansa.

Enämistö haluaa alletpriimustaat nettä nyt tarvithaan alkaat hopusti niihin toimhiin mikkä saattava olla eesauttamassa sovintoa. Samassa enämistö haluaa huomhauttaat nettä sovinto kyllä tullee ottamhaan aikaa, eikä se ole mikhään semmonen minkä saatata sauttaat tyhä tämän päätösneuvotuksen kautta. Useammat ehotuksista oon kansa semmoset nettä net

vaativa liikaselvityksiä ennen ko niitä päästhään alkamhaan, ja niihin tarvithaan kansa ökonoomista finansieerausta. Enämistö haluaa kuitenkin alletpriimustaat nettä se oon useampia toimia millä oon toesti hoppu.

Enämistö kattoo nettä se oon luonolinen nettä useat toimista oon semmoset nettä se oon hallituksen tehtävä viä niitä etheenkäsin, mutta toteaa kansa nettä Isontingan partiatokat sillon ko se oon luonolinen, pitävä faakikomiteoissa tehtävän työn kautta tarttuat asihoihin ja ehottaa kunka toimia konkreettisesti saahan vietyksi etheenkäsin.

Ette saatethaan olla sikkarit nettä Isotinka ja hallitus yhdessä juovattava sovintotyötä, ja nettä Isotinka saapi maholisuuen pasata päälet nettä hallitus juovattaa työtä, enämistö meinaa nettä hallitus häytyy fastasti raporteerata Isolettingalet.

Enämistö esittää seuraavan ehotuksen:

«Isotinka pyytää hallitusta säännölisesti raporteeramhaan kväänin kielen kehityksestä samhaan laihiin ko saamen kielitten kehityksestä raporteerathan, ja arvelemhaan kunka laaja raporteeraus olis passeli määrä.»

Enämistö meinaa nettä sovintotyön juovatus pittää tapahtuat departementtitten eesvastausaloittain vuotisen vastausmellinkin kautta budsetin yhteydessä, mutta kansa sillä mallila nettä esitethään täkkäävän raportin työstä alkukansan ja minoriteetitten oikeuksitten etheen.

Enämistö esittää tätä takustaa vasten seuraavan ehotuksen:

«Isotinka pyytää hallitusta vuotisesti ilmottamhaan Isolettingalet kunka työ alkukansan ja minoriteetitten etheen mennee eri eesvastauksessa olevissa departementissa sillä mallila nettä siitä muistelhaan budsettikäsittelyn yhteydessä. Lisäksi pi'ethään esittää täkkäävän ilmotuksen sovintopolitikista ja juovatushommitten tilasta. Mellinkin esitethään Isolettingalet vuotisesti jokasella isotinkaperiodila, ensimmäisen keran 2027.»

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava vielä Isontingan velvolisuutheen varmistaat raportin systemaattisen, täkkäävän ja pitkäaikaisen juovatuksen. Sovinthoon pääseminen kestää, ja toimet mitä kommissuunin raportissa ja tässä päätösneuvotuksessa kuathan, otava useassa taphauksessa pote vuosia ja vuosikymmeniä etheenkäsin. Se tarkoittaa nettä Isotinka häytyy ottaat vaarin nettä juovatusta syynäthään ja arvelhaan tasavälin.

Samassa nämät jäsenet haluava alletpriimustaat sen tärkeyttä nettä alkukansan ja kansalisten mino-

riteetitten omat institusiuunit ja organisasuunit oon matkassa tässä juovatusuössä. Nämät jäsenet haluava kansa alletpriimustaa sen tärkeyttä nettä departementit nouattava niitten konsulteerusvelvolisuutta.

Tätä takustaa vasten nämät jäsenet ehottava seuraavaa:

«Isotinka pyytää presidenttikuntaa panemhaan alas toimikunnan arvelemhaan perustethaanko erittäisen, eksternin orgaanin suorhaan Isontingan allet kontroleeraamhaan kunka hallitus ja esivallat juovattava Tottuuen- ja sovinonkommisuuinin raporttia ja Ison-tingan päätöksiä, vain saattaisko semmosen tehtävän antaa jolletki Isontingan alla olevista nykysistä orgaanista.»

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen ja Miljööpartia Vihristen jäsenet viittaava vielä siihen kunka tähelinen se oon nettä osana sovintoprosessia eri ihmistokitten omia institusiuunia lujenethaan. Saamentingala oon vankka legitimeetti prioriteerata ja valita saamelaisten puolesta, sillä ko se oon representatiivinen kansan valittema Norjan puolen Saamenmaan saamelaisten orgaani. Nämät jäsenet viittaava siihen nettä Saamentingan viralinen staatus Norjan hallintoysteemissä tullee laista nro 56 12. juunikuuta 1987 Saamentingasta ja muista saamelaisten oikeusoloista (saamelaislaki). Nämät jäsenet huomhauattava nettä Saamentingala representatiivisenna saamelaisten saamelaisilet valittemana orgaaninna oon erilainen posisuuni ko muila toimijoila, ja sillä se oon erityisposisuunissa.

Nämät jäsenet viittaava siihen nettä tääpäni ei ole mithään suuntalinjoja eli selviä rutiinia kunka Isotinka pittää konsulteerata Saamentingan kansa, ei ees Isontingan budsettityöstäkhään. Nämät jäsenet viittaava saamelaislain §:hiin 2-2, Saamentingan kuulemisesta, missä seisoo nettä «muut orgaanit pitävä antaa Saamentingalet maholisuen lausuat ennen ko net tekevä päätöksiä Saamentingan työalhaan kuuluvista asioista». Tämän konsultasuunin vailuminen heiontaa Saamentingan maholisuuua vaikuttaat saamelaista kansanjoukkoa koskevhiiin asihoin.

Sillä nämät jäsenet meinaava nettä Saamentingalet pi'ethään antaa täyen pääsyn Isontingan työhön asioissa mikä koskeva saamelaisten oloja ja interressiä, ja tätä takustaa vasten nämät jäsenet esittävä seuraavan ehoutuksen:

«Isotinka pyytää presidenttikuntaa hunteeraamhaan kunka Isotinka saattaa oornata konsultasuunin Isontingan ja Saamentingan välissä, ja maholisesti muittenki Norjan kansalisten minoriteetitten representatiivisten orgaanitten kansa.»

Nämät jäsenet meinaava nettä saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten miljöitten rolli tulevassa sovintotyössä vaatii niitten institusiuunitten ja organisasuunitten lujentamista nettä net hyästi kykenevä täyttämhään omat tehtävänsä ja juovattamhaan kommisuunin raportin neuvotuksia.

Nämät jäsenet meinaava nettä Saamentinka, sillä ko se oon representatiivinen saamelaisten saamelaisilet valittema orgaani Norjan puolela Saamenmaata, häytyy olla tärkeässä tehtävässä tulevassa sovintotyössä. Nämät jäsenet haluava viitata työhön mitä Saamentinka jo oon tehnyt ko oon käsitellyt ja regionaalisesti juovattannut kommisuunin raporttia, ja niihin alkheissiin mitä Saamentinka oon tehnyt nettä sovintoprosessia saatais alkuun pote paikallisesti, regionaalisesti ja kansalisesti. Sillä nämät jäsenet meinaava nettä Saamentingan poliittista ja administratiivista kapasiteettia hä'ythään lisätä sen vietessä etheenkäsni niitä sovintoprosessia mitä se oon alkanut ja missä se oon myötä.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet haluava huomhauattat nettä raportti ei näytä ruijalaistamishistorian täyttä kuvvaa, mutta se kua minkä kommisuuni oon piirtänyt, oon kuitenkin kristalinkirkas: Meän ytheistä historiat leimaa vääryys. Moniki ellää tääpäni ruijalaistamishaavoitten kansa, pote semmosten haavoitten kansa mikä omat kokemukset oon vaikuttanheet, ja semmostenki traumoitien kansa mitä het oon perinheet varhemilta sukupolvilta.

Nämät jäsenet meinaava nettä vaino ja diskrimineeraus, areaalikonfliktit ja vailuvat kieleliset ja kulttuuriset palvelut oon esimerkit siitä nettä met tääpäniäki elämä ruijalaistamispolitikin jälkivaikutusten alla.

Nämät jäsenet haluava viitata siihen nettä luotamuksen vailuminen oon toistuva teema kommisuunin raportissa. Fosen-asian yhtheyessä oon pintaahan noussut esimerkiksi nuorten saamelaisten epäluottamus Norjan esivaltoja kohthaan.

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, viittaava siihen nettä epäluottamusta tunteva monet joila oon suora kokemus staatin institusiuunitten vääryyksistä ja väkivallasta heitä kohtahan, kokemus siitä kunka julkisista palveluista vailuu kieli- ja kulttuurikompetansia, ja kokemus siitä kunka hy'invointistaatti ja suurytheiskunta oon pettänyt heät.

Enämistö haluaa viitata kommisuunin raportin viimi kappalheesseen, mikä kuuluu näin:

«Kommisuuni oon ehottannut toimia sovinon etheenkäsni viemiseksi, mutta ei kommisuuni, ei Isotinka eikä hallitus saata päättää nettä nyt se oon sovi-

tettu. Se oon yhtheiskuntaprosessi mikä ottaa aikaa, ja siinä häytyy olla myötä iso joukko yhtheiskunnan eri aloja ja toimijoita. Sovinonhalu häytyy tulla näkyväksi teoitten läpit. Tässä oon vallassaolijat erityisessä eesvas-tauksessa, ja eessä oon vaikeita tehtäviä.»

Enämistö meinaa nettä tämä alletpriimustaa tarvetta aikaa myön täyttää Tottuuen- ja sovinonkom-misuunin raportin ehotukset joka kohalta ja syste-maattisesti.

Enämistö meinaa nettä kansalliset esivallat, julki-set instansit ja muut joitten syytä vääryys oon, häytyvä näyttää oppinheensa siihen laihiin nettä muuttava toi-mitapoja ja korjaava tekemänsä vahinkon, ja näyttävä nettä heilä oon sovinonhalu sen kautta nettä kunnioit-tava ja suojeleva alkukansan ja kansallisten minoriteetit-ten kieliä, kulttuuria ja tradisuunia, ja toimiva sen jälk-hiin.

Enämistö meinaa nettä prosessissa oon syytä kattoat kansa mitä Suomen ja Ruottin tottuus- ja sovin-toprosessissa tapahtuu nettä niistä saatethaan oppiat ja käyttäät hyö'ynsi maholisen synenergian ja alkaat juovatuksen ylitte maanrajoitten. Enämistö haluaa alletpriimustaat nettä kaikenlainen vääryys häytyy lop-puat. Kansalliset esivallat, julkiset instansit ja muut jok-ka oon syylistynheet vääryyteen, häytyvä pyytää ant-heeksi ja alkaat työn vääryyden korjaamiseksi. Isotinka häytyy pyytää kaikilta osapuolilta, joita ruijalaistami-nen oon koskenut, antheeksi sitä vääryyttä mitä oon tapahtunnut Isontingan päätöksitten takia, ja niitä vai-kutuksia mitä päätöksillä oon ollut, pote tokittain ja yk-sitysisilet ihmisillet. Monet niistä joita tämä koskee, ei ennää ole elossa, mutta heilä oon jälkiläisiä jotka elävä harjotetun aktiivisen ruijalaistamispolitiikin jälkivaiku-tusten kansa ja oon kuulheet ruijalaistamisesta muiste-luksia.

Enämistö esittää tätä takustaa vasten seuraavan ehotuksen:

«Isotinka haluaa sanoat nettä se mitä syvviimin va-littaa sitä kärsimystä mitä ruijalaistamispolitiikki oon vaikuttannu saamelaisilet, kväänilet/norjansuomalai-silet ja mettäsuomalaisilet. Näin sannoin Isotinka pyytää antheeksi varhemitten isoittentingoitten aktii-vista rollia ruijalaistamispolitiikissa, ja myöntää eesvas-tauksensa tämän politiikin vaikutuksista ihmistokkhiin ja yksityishiin ihmishiin.»

4.19 Muita huomautuksia

Komitean E'istyspartian jäsen haluaa huomauttaat nettä E'istyspartia äänesti Tottuuen- ja sovinonkommisuunin perustamista vasthaan, ja nettä partian saamepolitiikki oon läpit partian koko historii-an ollut kokonhansa toinen ko muitten partioitten. E'istyspartia oon koko aian vastustannut erittäistä man-talia minkä lähtö oon etnisiteetissä, ja sillä kansa kans-

anvalittemmaa orgaania niin ko Saamentinkaa. E'istyspartia meinaa nettä kaikila Norjan porvarilla häytyy olla samat oikeuet ja velvolisuusuet. E'istyspartia meinaa nettä se oli väärin nettä Norja ratifiseeras ILO-konvensuunin nro 169. Se vaikuttaa nettä ratifiseerauk-sesta päätethiin sen takia nettä Oikeusdepartementti väärin ilmotti nettä «sen pi'ethään panna merkkhiin nettä konvensuuni ei näytä vaativan alkukansalet mit-hään erioikeuksia». Hiljemin se oon kuitenkin päätetty erioikeuksista sillä nettä ILO-konvensuuni nro 169 meitä siihen velvottaa.

Tämä jäsen viittaa Dokumentthiin 19 (2022–2023) Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner («Tottuus ja sovinto – pohja sillet nettä saahaan sovitetuksi sen vääryyden mitä ru-ijalaistamispolitiikki teki saamelaisilet, kväänilet/nor-jansuomalaisilet ja mettäsuomalaisilet»), missä väitet-hään nettä Norjan esivallat pi'emän aikaa harjotit sem-mosta politiikka saamelaisia, kväänä/norjansuomalai-sia ja mettäsuomalaisia vasthaan minkä vaikutukset olit erittäinki pahat. Tätä politiikka käskethään ruijalaista-mispolitiikiksi. Tämä jäsen näkkee asian sillä mallila nettä tämän ruijalaistamispolitiikin tarkoituksena oli lua hyän yhtheiskunnan missä Norjan asukkhaila olis yht-heinen kieli, yhtheiset yhtheiskunta-arvot, yhtheinen kulttuuri ja samanlaiset elinolot.

Nykypäivän integreerauspolitiikki lähtee siitä nettä siirtolaiset ja pakolaiset häytyvä oppiat ruijaa ja toimiat Norjan laitten, asetuksitten ja rekelitten jälkhiin, teh-hä työtä ja olla osana yhtheiskuntaa. Ootheessa oon nettä sillon ko Norjan lait, rekelit ja kulttuuri oon erilaiset ko lähtömaan elintavat ja kulttuuri, ni se oon Norjan lait, rekelit ja kulttuuri mitä pi'ethään nouat-taat. Jos mithään erotusta ei ole, ni siirtolaiset ja pako-laiset saava tietenki pittää oman lähtömaan kielen ja tavat. Se ei kuitenkaan tarkota nettä esivallat oon ees-vastauksessa niistä eli finansieerata erittäisiä toimia nettä heän kieli eli erityisleima säilyis.

Tämä jäsen toteaa nettä kommisuuni oon paljas-tannut nettä ruijalaistamispolitiikki muutamisti toesti sisälsi toimia mikkä – kommisuunin sannoin – olit väärin saamelaisia, kväänä/norjansuomalaisia ja mettäsuomalaisia vasthaan. Se ei kuitenkaan tarkota nettä vanhoita vääryyksiä saatettais parantaat diskrimi-neeraamala muita ihmisiä tahi sillä nettä Norjan porva-rilla, millä oon erilainen etnilinen takusta, oon eri oike-uksia, ja siihen laihiin tehään taas uutta vääryyttä. Muutamat nimittäin meinaava nettä se oon väärin nettä laila muilta ko porosaamelaista sukua olevilta kielethään oikeuen poronhoithoon. Ko esivallat kohte-leva Norjan porvaria eri laihiin etnisiteetin jälkhiin, ni sillon kyllä rikothaan useampiaki kansoittenvälisiä konvensuunia.

E'istyspartian tradisunaalisen saamepolitikin takia tämä jäsen ei saata yhtyä niihin eri toimiin mitä enämistö esittää.

Tämä jäsen haluaa kansa huomauttaa että täpänä on olemassa paljo isompia minoriteettitokkia ko saamelaiset, kväänit/norjansuomalaiset ja mettäsuomalaiset. Esimerkiksi Pakistanin, Somalian, Puolan, Irakin ja Vietnamin lähtöä olevat siirtolaistokat on isomat ko saamelaismantalhiin merkitty saamelaistokka. Jos siis nyt annethaan erioikeuksia saamelaisilet, kväänilet/norjansuomalaisilet ja norjansuomalaisilet [sic!] saattaa se tehä nettä kansa issoimat siirtolaistokat mistä on tullut Norjan porvarit, alkava vaatimhaan erioikeuksia.

Tätä takustaa vasten tämä jäsen esittää seuraavan ehotuksen:

«Isotinka pyytää hallitusta esittämhään tarvittavat lainmuutokset minkä kautta Saamentingan omana etnisiteettiin perustuvana organinna purethaan, ja kansa muuttamhaan muita lakia mikkä tekevä nettä Norjan porvaria kohelhaan etnisiteetin jälkhiin eri mallila.»

«Isotinka pyytää hallitusta vetämhään Norjan ulos ILO-konvensuuni nro 169:stä.»

Tämä jäsen pittää kansa nettä tässä on oikein viitata siihen nettä tämän jäsenen konklusuunin pohjana on finmarkkulaisten Jarl Hellesvikin ja Ingrid Nordmarkin perustheeliset selvitykset mikkä kuurtoava E'istyspartian politiikka. Selvitykset löytyvä alapuolen huomautuksista.

4.19.1 ILO-KONVENSUUNI 169:N RATIFISEERAUSPROSESSISTA

Komitean E'istyspartian jäsen haluaa viitata e-posthiin 10. oktooperikuuta 2024 Jarl Hellesvikiltä representantti Carl I. Hagenillet, missä se kirjoittaa:

«C-107:n revisuuni – toimia Norjassa ja Norjasta

Vuona 1957 ILO teki päätöksen ILO-konvensuunista nro 107. Tämän konvensuunin päätitteli on 'C-107 - Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957 (No. 107)'. Sitä ei ole käännetty ruijaksi.

Konvensuunila on kuvvaava alatitteli: 'Convention concerning the Protection and Integration of Indigenous and Other Tribal and Semi-Tribal Populations in Independent Countries'.

Alatittelin viralinen ruijankielinen käänös kuuluu: 'Konvensuuni nro 107 alkuperäsisten ja muitten kokonhansa eli osin sukukuntana elävitten väkitokitten suojelusta ja integreerauksesta.'

Alatittelin tarkoitus on aivan selvä: Tässä on kysymys alkuperäisistä väkitokista jotka elävä sukukunnittain, ja siitä nettä näitä väkitokkia ei ole integreerattu

osaksi muuta ytheiskuntaa niissä maissa missä net elävä. Kysymys on alto vussin sorttisista väkitokista.

Professori Carsten Smith kirjotti NOU 1984:18:ssa 'Om samenes rettstilling' ('Saamelaisten oikeustilasta') nettä C-107:n tarkoitus on suojela ja integreerata 'luonosta eläviä, ei-industrialiseeratuita kulttuuria', mitä ei ole integreerattu 'suuryhtheiskunthaan' niissä maissa missä net asuva.

Saamenraati

Saamenraa'in perustettiin vuona 1956. Saamenraa'issa on nykyisin myötä usseimat Norjan, Ruottin, Suomen ja Venäjän merkittävät saamepoliittiset organisasuunit. Norjasta sen jäseniä on Norske Samers Riksforbund (NSR), Norske Reindriftssamers Landsforbund (NRL) ja Samenes Folkeforbund (SFF). Saamenraati on se mikä vettää ideoloogiset ja poliittiset päälinit. Se tapahtuu Saamenraa'in hyväksymitten julistuksitten läpit. Jäsenorganisasuunit on velvoliset ratifiseeraamaan nämät julistukset, muuton net viskathaan ulos Saamenraa'ista.

Saamenraati oli aluksi yhteydessä Euroopan minoriteettiunioniin. (FUEN)'.

Saamenraati päätti kuitenkin jälkhiin 1960-luvun puolirajan kääntyät pois minoriteettiilikkheestä ja sen siihaan kääntyät semmosen kansoittenvälisen liikkheen suunthaan missä myötä oli saman sorttisat tokkia ko mihin C-107 oli suunattu, nimittäin 'indigenous and tribal polulations [sic!]' . Viralisen päätöksen tästä kursinmuutoksesta tehtiin Saamenraa'in konferensissa vuona 1971.

Sitä myön alkoi Saamenraa'in, sen jäsenorganisasuunnitten ja kuurtoajitten lobbytoimi Norjan, Ruottin ja Suomen esivalloitten suunthaan, ja vielä Pohjasmaitten raa'in suunthaan, sillä meininkillä nettä saamelaiset tunnustettais 'indigenous and tribal polulations [sic!] -joukoksi.'

Saamenraati kyllä ymmärsi nettä se olis vaikea saaha esivalat tunnustamhaan nettä saamelaiset on 'indigenous and tribal polulations [sic!]' – eli alkuperäseksi sukukunnaksi.

Sitä ei ole dokumenteerattu nettä oliko se Saamenraa'in representantit jotka ensimmäisenä esitit C-107:n revideerausta. Joka taphauksessa, kysymyksen esitetihiin, ja Saamenraati, sen jäsenorganisasuunit ja kuurtoajat olit hommakkhaina myötä esittämässä vaatimusta saaha muutoksen läpit. Pääargumentti konvensuunin revideerauksen puolesta oli nettä C-107:n päämääränä on sisällyttää erittäin olevia, ei-integreeratuita ihmistokkia jotka elävä enämpi eli vähemmän sukukunnittain, ja se päämäärä ei ollut hyväksyttävä.

Sillä alethiin lobbytoimen ILO-systeemin ja ILO:n jäsenmaitten suunthaan, muun myötä Norjan suunthaan, nettä konvensuunin saatais revideeratuksi.

Aikaa myön keskiseksi tuli 'The World Council of Indigenous Peoples' eli WCIP. WCIP:in perustettiin vuona 1975 kansoittenvälisessä konferensissa Port Albernessa, Canadassa, ja sielä myötä oli representantit 19 maasta. Saamenraa'in Aslak Nils Sara oli muun myötä myötä WCIO:n esityössä. Perustettaissa paikala olit seuraavat Saamenraa'in representantit: Norjan puolelta Aslak Nils Sara, Ole Henrik Magga ja Alf Isak Keskitalo, Ruottin puolelta Ingvar Åhren ja Nils Mikal Utsi ja Suomen puolelta Pekka Lukkari, Esko Palonoja ja Nils-Aslak Valkeapää. Sara oli WCIP:n vaarapresidentti vuosina 1981–84 ja styyrin jäsen vuoteen 1996.

Norjassa työtelthiin kahta tollaa myön. Toinen oli nettä saatais muutetuksi C-107:n. Toinen tola oli saaha

Norjan esivallat tulemhaan myötä vaatimuksheen nettä Norjan saamelaiset hyväksyttäis C-107-tokaksi.

Isontingan proposisuunista nro 36 (1958), mikä käsittellee kysymystä pitäiskö Norja ratifiseerata C-107:n, saattaa lukeat nettä 'konvensuuni 107 ... käsittellee kansantokkia mitä ei meän maasta löy'y, ja sillä se ei ole mithään syytä mennä sisälet ratifikasuunikysymyksen'. Tähän laihiin Isotinka kansa asiasta päätti. Keskinen perustelu tallet mielipitheet oli nettä Norjan saamelaiset siihen aikaan olit niin integreeratut muuhun yhteiskunthaan nettä konvensuuni ei ollut Norjan oloissa relevantti.

Debatti asian ympäriltä kuitenkin jatkui.

Saamepoliittisen joukon, ja sen yhteydessä Saamenraa'in, vaatimuksen C-107:n ratifiseerauksesta otettiin useamman kerran ylös esivalloitten kansa. Tämä vei siihen nettä Hallitus vuona 1978 päätti nettä kysymystä Norjan C-107:n ratifeerauksesta alethiin paremin selvittää.

Tämä päätös johti NOU 1980:53:heen 'Vern av urbefolkninger' ('Alkukansoitien suojelu'), mikä tuli ulos vuona 1980. Selvitystä oli tekemässä yksi ihminen. Sen kirjotti staattitieteilijä ja juristi Einar Høgetveit. Se tuli siihen, uskomaton kyllä, nettä Norjan saamelaisista saatettiin kattoat nettä kuuluva C-107:n allet. Tämän selvityksen jälkhiin, se sanoi, saamelaiset oon alkukansa. Høgetveitistä tuli jälkhiin sen joukon pääsekretääri mikä teki selvityksen mikä johti NOU 1984:18:haan 'Om samenes rettsstilling' ('Saamelaisten erityistilasta'). Hän oli kansa Hallituksen lähättiläisenä aktiivisesti myötä sillon ko Genevessä työtelthiin C-107:n revideerauksen kansa. Lisäksi se oli aktiivisesti puohaamassa C-169:n nopeata ratifiseerausta.

Lobbytoimi ILO:n suunthaan, mitä esimerkiksi WCIP harjotti, johti siihen nettä Genëvessä pi'ethiin vuona 1986 asiantuntijakokous, missä hunteerathiin C-107:n muuttamista. Mi en tiä, missä määrässä Norjan hallitus oli myötä tässä lobbyhommassa. Yksi asiantuntijoista oli Einar Høgetveit Oikeusdepartementin lakiosakunnasta. Hänen oli sinnet lähättännyt Ulkomaan-departementti (UD) (privaatiksi) asiantuntijaksi jolla ei ollut viralista mandaattia. ILO ymmärsi hänen kuitenkin Norjan hallituksen viraliseksi lähettiläiseksi.

Kokous neuvotti osittaista revisuunia ja teki pohjatyön ILO:n vuen 1988 työkonferansin käsittelyä varten, mikä johti siihen nettä C-107:n osittain revideerathiin ja päätethiin laittaaat uuen konvensuunin – C-169:n – minkä sitte vuona 1989 hyväksyttiin.

Revisuunihommassa myötä olit Ulkomaan-departementti, mikä johti työtä, ja lisäksi Oikeusdepartementti, Kommunaali- ja työdepartementti ja Maapruukidepartementti.

Norjan saamelaispolitiikin keikhautethaan nurin

Yhessä sisäessä notaatissa UD:n Oikeuskonttuurista 16. maikuuta 1988, missä puhut oon Genëven neuvotteluista, saattaa lukeat seuraavaa:

'Norjan delegasuuni konferansin tämän asian kohala oon Kirkko- ja opetusdepartementin Ulkomaan-departementit tekemän ehotuksen jälkhiin seuraava: Esikonsulentti Irvin Høyland Ulkomaan-departementin oikeusosakunnasta, Aslak Nils Sara, Norjan Saamenraa'in esimies, ja osassa konferansia neuvonantajana alatiirettööri Arne G. Arnsen Maapruukidepartementin poronhoitokonttuurista. Lisäksi vielä konttuuripäällikkö Solbakk Kommuuni- ja työdepartementista aikoo olla

myötä konferensissa ministeri Engsethin seurotelijanna.'

Notaatissa seisoo kansa näin:

'Konvensuunin nro 107 oon ratifiseerannut tyh 27 staattia, enniimitten latini-ameriikkalaisia staattia ja staattia missä ei ole alkukansoja. Yksikään pohjasmainen maa ei ole sitä ratifiseerannut, osittain sillä nettä konvensuunin ei uskota pasaaavan saamelaishiin, joista ei juuri saata sanoat nettä het kokonhaan eli osin asuva sukukunnittain. Viimi vuosina oon puhheissa lisäksi integrasuunintarkotusta pi'etty estheenä konvensuunhiin liittymiselet.'

Siinä sanothaan kansa nettä:

'Norjan suhteen, niin ko usseitten muittenki maitten suhteen, pi'ethään panna merkkhiin erittäinki kaksi asiata:

a) Johatusartikkelit (definisuuni ja tarkotus)

Tässä staatin delegasuuni tullee työtelemhään semmosen definisuunin etheen, mikä selvästi sisältää saamelaiset, samassa ko päämäärää freistatthaan muuttaat semmoseksi nettä se kuurtoaa alkukansoitien oman kulttuurin säilyttämistä. Hakusanoina saattaisit olla 'ittetidentifikasuuni', 'myötävaikutus' ja 'asiallisesti rajattu ittethallinta'.' (Vahvenos minun [sic!])

Departementin hyväksymän instruksin 30:nneltä maikuuta 1988 lähätethiin Norjan neuvotteludelegasuunilet Genëvheen. Neuvottelut C-107:n revisuunista olit sillon käynnissä.

Tästä instruksista saattaa lukkeet muun myötä nettä:

'Se pi'ethään tehä selväksi nettä Norja tunnustaa saamelaiset alkukansaksi, ja tämän myötäsesti representantit pitävä työtelä semmosen ILO-konvensuunin definisuunimääräyksitten muuttamisen etheen nettä Norjan saamelaiset mahtuva niitten allet.

Tässä yhteydessä pitää panna merkkhiin nettä revideeratun konvensuunin pitää olla semmonen nettä se passaa kaikilet alkukansoilet, Norjan saamelaisista ja heän organisasuunista ja institusuu-nista troopilisten saetmettitten piehiin ja eristyinhein sukukunthiin astit.' Vahvenos minun [sic!])

Instruksissa seisoi kansa nettä:

'Norjan saamelaispolitiikin myötäsesti pi'ethään alletpriimustaat nettä toelisen tasatilasen kohtelun prinsippi tarkottaa nettä otethaan vaarin alkukansoitien kulttuurisista ja sosiaalisista erityistrekistä.'

Asihaan kuuluu, niin pitkälet ko mi sen tunnen, nettä tätä merkittävvää politiikin muutosta ei esitelty Hallitukselet eikä Isolettingalet, eikä niiltä kansa nouettu sillet hyväksyntää.

Esitelthiinkö tämän Työväenpartian keskisillet orgaanillet tahi nouethiinko sillet sen hyväksynnän.

Mitä tullee Ishoontinkhaan, ni sen saatethaan dokumenteerata nettä sillet ei ilmoitettu eikä sen kansa konsulteerattu.

Mi viittaa siihen nettä kokouksessa 10. juunikuuta 1988, 10 päivää ennen ko instruksuunin lähätethiin, ILO-asian esitelhään Isolettingalet.

Isontingan proposisuunissa 46 (1987–88) päätethiin nettä – 'Tämä Isotinka ei käsittele ILO-konvensuunia, mitä Norja ei varhemin ole ratifiseerannut.'

Proposisuunissa seisoo C-107:stä si' uila 20–21:

'Nämät konvensuunin puolet oon vaikuttaneet huolta ILO:ssaki. Tätä takustaa vasten ILO:n styyri kuttui septemperikuussa 1986 kokhoon eksperttikokouksen, missä myötä oli kansa norjalainen asiantuntija niin neuvoin nettä arvelis pitäiskö ja missä määrässä konvensuunia nro 107 revideerata. Kokous oli yksimielinen siitä nettä konvensuunin pohja oli kerinyt vanhentuut, ja nettä konvensuuni sen takia kaipas revideerausta. Revideerausksymyksen otethiinki ylös ILO:n työkonferansissa vuosina 1988 ja 1989, ja meininkinä oli työteliä uuen instrumentin.

Sillä takustalla Kommunaali- ja työdepartementti neuvottaa nettä kysymystä kovsensuuni nro 107:n maholisesta ratifiseerauksesta arvelhaan uuesti vasta sitte ko oon olemassa revideerattu konvensuuni ja jälkhiin ko Saamelaisoikeustoimikunta oon lopultaki käsitellyt ratifikasuunikysymystä.' (Si' u 21)

Tästä huolimatta – Norjan delegasuuni saapi siis instruksin muuttaat Norjan saamelaispoliittikka aivan merkittävhään laihiin. Ja se samassa ko Isolettingalet ilmothetaan nettä se pääsee paljo hiljemmin sanomhaan sen oman mielipitheen asiasta.

Ja miksi tästä ei ilmotheta proposisuunissa, eli Ison-tingan kokouksen aikana, jos instruksin lähätethiin 10 päivää ennen, ja ko sillä oli tarkoituksena keikhauttaat Norjan saamelaispoliittikin nurinniskoin.

Isoitinka ei puhunut koskhaan siitä, ei ennen eikä jälkhiin ILO-169:n hyväksymisen, nettä Norja tulis tekemhään semmosen kursinmuutoksen.

Konklusuuni: Isolettingalet ei muisteltu instruksista eikä siitä nettä Norjan delegasuunin osanottajiksi nimitethiin Saamenraa'in ja NSR:n ihmisiä ja semmosia virkaihmisiä jotka olit positiiviset niitä poliittisia päämääriä kohthaan mitä Saamenraati ja NSR olit formuleeranheet. Ei sanalakhaan muisteltu nettä Norjan olthiin velvottamassa kokonhaan uutheen saamelaispoliittikkhiin, minkä meininkinnä oli saaha laitetuksi konvensuunin minkä definisuunimääräyksitten jälkhiin Norjan saamelaiset tulit sen allet.

Sitä saattais käskeät semmoseksi poliittiseksi kaappaukseksi Isoitinkaa vasthaan, missä myötä oli kuitenkin osa Hallituksesta.

Tämän takia vaikuttaa ko Brundtlandin 2. hallituksessa olis ollut fraksuuni, ja niin neuvoin kansa Työväenpartiassa (?), mikä formuleeras päämäärät ja mikä e'isti tätä päämäärää Genèven neuvotteluissa. ILO-konvensuuni nro 169:ä, mikä syntyi ko C-107:ä revideerathiin, saattaa sillä pittää tämän fraksuunin neuvotustyönä. Tämä tapahtui likheisessä yhteistyössä Saamenraa'in ja NSR:n kansa, jotka olit myötä Norjan delegasuunissa ja joila vielä oli omiaki representanttia Genèvessä.

Artikkelista 'Who Owns the Land Norway, the Sami and the ILO Indigenous and Tribal Peoples Convention' (2013) näkkyä nettä Saamenraa'in representantit ja Hallituksen representantit tekivä likheistä yhteistyötä.

Artikkelin oon kirjottaneet 'Hanne Hagtvedt Vik, Department of Archaeology, Conservation and History, University of Oslo, Oslo, Norway, ja Anne Julie Semb, Department of Political Science, University of Oslo, Oslo, Norway'.

Siitä saattaa muun myötä lukeat:

'Norwegian Sami representatives participated actively in shaping Norwegian contributions to the ILO process; in particular, Aslak Nils Sara, Leif Dunfeld and Leif Halonen of the Nordic Sami Council developed close relations to Arnesen and Wille' (s.15)

(Norjansaamelaiset representantit olit ILO-prosessissa aktiivisesti myötä Norjan ossuuen kirjottamisessa; erittäinki Aslak Nils Sara, Leif Dunfeld ja Leif Halonen Saamenraa'ista olit likheisissä suhteissa Arneseniin ja Willheeni.)

Leif Dunfeld, joka tuli NSR:stä ja Saamenraa'ista, työteli tänä aikana WCIP:let Genèvessä. Sillä oli keskinen rolli työteleshään Saamenraa'issa ja NSR:n puolesta. Christian Jakob Burmeister Hicksin kirjottamasta artikkelista 'Historical Synopsis of the Sami/United Nations Relationship' saapi lukeat:

'The most significant participation came from the Nordic Sami Council. Leif Dunfeld, currently a Senior Advisor for the Norwegian Ministry of Municipal Affairs, was working in Geneva in November 1986. At the time he was working as a representative for the Nordic Sami Council on the Working Group on Indigenous Peoples. In 1986, the ILO Convention 107 was up for review. None of the other indigenous groups saw the significance of participating in this process. Mr. Dunfeld was a major player in the revision process.'

(Tärkein osalistuja tuli Pohjasmaitten Saamenraa'ista. Leif Dunfeld oli sillon Norjan Kommunaalidepartementin seniorineuvonantaja ja työteli Genèvessä novemperikuussa 1986. Hän työteli Norjan Saamenraa'in representanttina alkukansatyöjoukossa. Vuona 1986 käsitelthiin ILO-konvensuuni 107:ä. Yksikhään muu alkukansatokista ei ymmärtännyt kunka tärkeä se oli olla myötä tässä prosessissa. Herra Dunfeld oli revisuuniprosessin tärkein toimija.)

Dunfeld joka tuli NSR:stä ja Saamenraa'ista, oli alto revisuuniprosessin tärkein toimija.

<http://www.thearctic.is/articles/topics/samisynopsis/references.htm>

Samanlainen ko minun ymmäryy nettä Hallituksessa tämän asian takana oli fraksuuni, ilman nettä Hallituskhaan arvas mitä oli tapahtumassa, oon nähtävissä kansa siitä mitä Hanne Hagtvedt ja Anne Julie Semb Uslun universiteetista ylipuolela mainitussa arikkelissa 'Who Owns the Land Norway, the Sami and the ILO Indigenous and Tribal Peoples Convention' kirjottava.

Siitä saapi muun myötä lukeat:

'The MFA (UD) regularly negotiated human rights treaties and had well-established bureaucratic procedures through which such matters were handled. Regular and relatively detailed memoranda in the archives show that top officials and political leadership were kept informed of the progress in the ILO revision process. However, the officials of other ministries who followed indigenous issues at the international level had colleagues and superiors with limited experience with direct involvement in creating international human rights treaties. It is likely that these officials consulted their political superiors prior to declaring Norwegian support for the ILO revision efforts, and that these emphasized the political importance of getting a revised convention that Norway could ratify. The consulted archival materials, however, give no indication that the political leaderships of the minis-

tries of Local Government and Labour, or Justice, felt the need for a closer consideration of the relevance of the revision efforts for the domestic situation. That the discussions that prepared Norwegian positions were held on a low level, indicate that neither the politicians nor the top officials expected the ILO process to have significant bearing on the on-going domestic processes.'

(Ulkomaandepartementti neuvotteli säännöllisesti eri ihmisoikeustraktaatista, ja sillä oli vakaita, byrokraattisia prosedyyriä minkä kautta näitä asioita käsiteltiin. Säännöllistä ja kohta detaljeeratuista notaatista eri arkiivissa näkyy nettiä korkeammille virkaihmisille ja poliittiselle johdolle muisteltiin ILO-konvensuunin reviderausprosessista. Kuitenkin muitten departementtien virkaihmisillä, jotka seurasivat alkukansakysymyksiä kansoittenvälisellä tasalla, oli kolleegoita ja päälliköitä, joilla oli tyhjä vähä kokemusta siitä tavasta jolla kansoittenvälisiä ihmisoikeustraktaattia työtelhään. Luultavasti nämät virkaihmiset konsulteerivat itteensä ylipuolella olevia poliittisia tasoja ennen kuin julistivat Norjan kuoron ILO:n revisuunityölet, ja nettiä nämät alletpriimustit kunka tärkeä se oli saaha muutetuksi konvensuunin semmoseksi nettiä Norja saattoi sen ratifiseerata. Läpikäyty arkiivimateriaali ei kuitenkaan anna ollenkaan semmosta kuvaa Kom-munaali- ja työdepartementin eli Oikeusdepartementin poliittinen johto olisivat pitäneet tarpheelisena liikeisemmin arvela revideraustyön relevansia kotimaan suhteen. Se nettiä Norjan näkemyksen valmistelu pi'ethiin matalalla tasalla, to'istaa sen puolesta nettiä ei poliitikkarit eikä korkeimmat virkaihmisetkään uskonheet nettiä ILO-prosessilla olis isompaa merkitystä sinä aikana menossa olevillet kotimaisillet prosessillet.

(Tämä jalkanootti oon kirjottajitten sishään lissäämä: 'The Norwegian Cabinet discussed the ILO process for the first time when the Minister of Local Government on 25 April 1990 proposed a resolution in support of ratification of C169.')

(Vahvenokset, parenteesit ja alletpriimustamiset [sic!] oon minun tekemät.)

'Saamelaiset oon alkukansa'

27.6.89 ILO hyväksyi C-169:n.

76. Kansoittenvälisessä Työkokouksessa Genève'ssä, mikä pi'ethiin 7.6.89 ja 28.6.89 välissä, Staatinsekretääri Arne Arnesen julisti Norjan, Ruottin ja Suomen puolesta nettiä saamelaiset oon Norjassa, Ruottissa ja Suomessa 'indigenous peoples'.

Mi en tiä oliko kysymystä siitä oonko Norjan saamelaisia pi'ettävä tokkana mikä passaa C-169:n allet (oon indigenous peoples) vain ei, olheen käsitelty yhdessäkään Norjan staatin orgaanissa siihen aikaan. Norjan hallituksen lähättiläinen käytti itteensä tässä konferenssissa kokonhansa sopimattomalla mallilla.

Kaksi keskistä kysymystä

Ennen ko saatama jatkata, tässä nousee framilet kaksi keskistä kysymystä:

- 1 Kunka monta niitten lisäksi jotka olivat myötä revisuunineuvotteluitten valmistelussa ja myötä ko revisuuniasiaa käsiteltiin, tiesit nettiä päämääränä oli saaha työtelyksi ja hyväksytyksi konvensuunin missä defineerausmääräykset olivat semmoset nettiä Norjan saamelaiset tuleva niitten allet.

2. Miksi tämä Hallituksen sisäinen fraksuuni päätti hyväksyä semmosen päämäärän.

Uusi hallitus – mitä tapahtuu?

Brundtlandin 2. hallitus erkantuu 16.10.89. Siihaan tulee Sysen hallitus. Uuessa hallituksessa oon Oikeisto, Kristilinen Kansanpartia ja Keskustapartia.

Mi uskon nettiä net virkaihmiset jotka olivat olleet myötä C-107:n revisuuniproessissa, ja jotka niin paljo halusivat nettiä Norja piti ratifiseerata C-169:n – ja vähä hopumasti – se tahtoo sanoa hetit jälkhiin hallituksen vaihtumisen, aloit lobbytoimet aktuaalisten ministerien ja staatinsekretäärien suunthaan nettiä saisivat nämät uskomhaan nettiä se oli tärkeä nettiä hopumasti arveltaisi pitkö Norja ratifiseerata C-169:n vain ei. Net halusivat keritä kaappauksesta niin nopeasti ko maholihnen.

Siinä net onnistuitki.

Näin saatethaan päätelä siitä nettiä jo 13.11.89, kuu-kausi jälkhiin ko Sysen hallitus oli asetettu toimheon, Öljy- ja energiadepartementti ensimmäisenä departementtina jätti kuulemislausunon kysymyksestä pitäiskö Norja ratifiseerata C-169:n.

Mi luulen nettiä net departementtien kuulemislausunot jotka enniiten vaikutivat mielipiteesseen, olivat samoitten virkaihmisten kirjottamat ko mikä olivat puo-haamassa C-107:n reviderausta.

C-169:n lähätethiin kuulemisheon tyhjä pienenlaiset joukolet osapuolia. Niitä oli kaikki departementit, joukko saamelaisia ja saamelaispoliittisia organisasuunia ja institusuunia ja LO ('Norjan maaorganisasuuni') ja NHO ('Elinkeinoelämän pääorganisasuuni'). Muut osaliset ei saaneet maholisuutta lausuat asiasta. Minun mielestä tämä rikkoi hallintalakia joka sanoo nettiä kaikilla osalisilla pitää olla maholisuus lausuat.

Oikeus- ja poliisidepartementin kuulemislausunto näytti suuntaa usseimillet departementtillet. Niitten lausunosta saattaa muun myötä lukeat nettiä 'ei näytä nettiä alkukansoilet konsensuunin kautta vaa'ittais erityisoikeuksia'. Oikeusdepartementti väitti kansa nettiä C-169 ei sisälä uusia reekeliä mikä olisivat ristiriissa norjalaisen oikeuden kansa, ja nettiä sen takia 'ei (ole) syytä ennen ratifiseerausta vaatiat vasituksia muutoksia Norjan sisäshiin reekeliin'. Näin departementti vasiten jakas väärää tietoa. Katto alapuolelta.

(Norjassa pruukataan tehä niin neuvoin nettiä ennen ko maholisesti jonku konvensuunin ratifiseera-taan, muutethaan, jos tarpheen, lakia siihen laihiin nettiä se ei ole ristiriissa uuen konvensuunin kansa.)

Saamentingan entinen presidentti Ole Henrik Magga (NSR) muistelee ratifikasuuniproessista

Saamentingan entinen presidentti Ole Henrik Magga (NSR) muisteli Uslon universiteetin tutkijoitten Hanne Hagtvet Vikin, Anne Julie Sembien ja Helge Pharon tekemän intervjuun muisthoonpanoitten 'Utskrift av intervju med Ole Henrik Magga 6. november 2013' jälkhiin tähän laihiin:

'Magga: Ensimmäisiä kysymyksiä mihin Saamentinka piti vastata, oli 'pitääkö Norja ratifiseerata ILO-konvensuunin', ja meitä pyyettiin juuri vasitusti panemhaan merkkhiin nettiä Norjan senaikhainen lainanto ei ollut harmoniassa konvensuunin kansa. Nettiä met hä'yimä kuiten olla siitä tioliset, nettiä se oli sillä tavalla.

Vik: Kuka tei sen juuri vasituksella muisteli?

Magga: Jaa, methän saima sen tion, mi uskon nettiä se oli oikeusdepartementti mikä kysyi meiltä

konvensuunin ratifiseeraamisesta, siis mitä Saamentinka siitä ajatteli. Sillon met kirjotimma tähän laihiin, ja mi muistan sen sillä mi kirjotin sen ittet, sanasta sanhaan, suunilet nettä met olema nyt Norjassa oottheessa nettä kohta hetit tehään semmosia muutoksia lakhiin, minkä jälkhiin Norja oon harmoniassa konvensuunin vaatimuksitten kansa, siitä met olema erittäinki sikkarit. Nettä met neuvotamma nettä Norja nyt ratifiseeraa konvensuunin, sillä ko sillä oon iso vaikutus muihin maihin ja siihen kunka net ajatteleva asiasta.

Vik: Si olet muissa yhteyksissä varhemmin sanonut nettä Saamentinka ei hetit ollut yksimielinen strategiasta.

Magga: Niin, ei ollutkhaan. Ihmiset, eriliikaisesti asiankäsittelijät, sanoit hetit nettä 'joo, mutta Norja ei ole konvensuunin kansa harmoniassa. Met emmä saata ratifiseerata konvensuunia. Konvensuuni häytyy olla käypä päivästä yksi jälkhiin ko sen oon ratifiseerattu ja se oon tullut voimhaan'. Niinpä met sitte poliittisesti hyppäsimmä ylitte yhen askelheen, siis kokonhansa poliittisista syistä, emmäkä tarttunheet siihen nettä 'ei, met emmä ratifiseeraa konvensuunia mikä ei ole lain kansa harmoniassa'. 'Siinä uskossa nettä met nyt olema myötä hyässä prosessissa', ja siinä meän vastauksessa seisoo nettä 'niin neuvoin met neuvotamma nettä sen ratifiseerathan'. Ko konvensuunista oon puhut, ja met tiesimä kyllä oikein hy'in mikkä osat, artikkeli 14, mikä ei ollut harmoniassa. Mie en usko nettä met mainittimma artikkelia 14 erittäin. Met kirjotimma tyhä ylheisesti, nettä met olima selvilä nettä se ei ollut konvensuunin tasala. Jälkhiin oon sanottu nettä Isotinka oli kokonhansa tietämätön, siis tyrmässä ratifiseeraushetkelä, sillon ko se hyväksyi ratifiseerauksen. Mitä mie en kyllä taho uskoat.'

Magga oli siihen aikaan Saamentingan presidentti. Saamentinka piti lausuat kuulemislausunosta missä kysymys oli Norjan ILO-konvensuunin nro 169:n ratifiseerauksesta. Magga ei muistele mithään siitä koska Oikeus- ja poliisidepartementti tässä asiassa kääntyi Saamentingan puolheen. Luultaviimin se oli joskus syksylä 1989.

Oikeus- ja poliisidepartementti juksas vasiten omassa kuulemislausunossa

Oikeus- ja poliisidepartementti väitti siis omassa kuulemislausunossa nettä 'merkkhiin pi'ethään panna nettä ei näytä nettä konvensuunin kautta alkukansalet saatettais vaatiat erityisoikeuksia', ja nettä ei ole syytä 'ennen ratifiseerausta vaatiat vasituisia muutoksia Norjan sisäshiin reekelhiin'.

Mutta sen aikasen Saamentingan presidentin Ole Henrik Maggan jälkhiin Oikeus- ja poliisidepartementti muisteli kokonhansa muuta Saamentingalet. Magga alto muistelee nettä:

'meitä pyyethiin vasituisesti panemhaan merkkhiin nettä Norjan lainanto ei luultavasti ollut konvensuunin kansa harmoniassa. Nettä met siinä taphauksessa pi'imä ymmärtää nettä se ei ollu.'

Oikeus- ja poliisidepartementti ei siis ollut ymmärtänyt väärin. Se juksas kuulemislausunossa vasiten.

Isotinka villitteli tället väärälet tiolet ja sen takia yksimielisesti päätti neuvottaat Hallitusta ratifiseeraamaan ILO-konvensuunin nro 169:n. (Tämän Isotinka teki ajatellen – niin ko sillet oli muisteltu – nettä ratifika-

suunista ei tulis sisäsiä poliittisia tahi oikeuellisia vaikutuksia.)

Miljöönsuojeludepartementin panthiin prässin allet

Kuulemiskieroksen aikana Miljöönsuojeludepartementti ainuanna departenttina kuulemislausunossa meinas nettä Norjan lait ei sopinheet yhteen C-169:n kansa, ja nettä sillä ratifiseerausprosessia pitäis lykätä siihen astit nettä Saamelaisoikeustoimikunta kerkeis esityksestä oikeuesta luononresurshiin. Miljöönsuojeludepartementti joutui kuitenkin prässin allet, erittäinki Oikeusdepartementin suunalta. Tämä tapahtui siihen laihiin nettä Hødetvedt kirjotti preivin missä argumenteerasi nettä Miljöödepartementti häytyy muuttaat sen kuulemislausuntoa. Net Hallituksen alaset virkaihmiset jotka halusit nettä ratifiseeraus menis hopusti, ei halunheet risikeerata nettä isontinganrepresentantit alkaisit eppäilemhään sitä nettä se oli oikein ratifiseerata C-169:n ennen ko oli arveltu nettä jo'uttaisko Norjan lakia muuttamhaan ennen konvensuunin ratifiseeraamista. Siinähan saattais käyä niinki nettä alettais hunteeraamaan olisko se oikein muuttaat lakia eli saamelaispoliittikkia ja muita siihen liittyviä lakia, mikä taas saattais vaikuttaat nettä koko ratifiseerauspäämäärä joutuis vaaraan.

Prässi menestyi, ja Miljöönsuojeludepartementti muutti kuulemislausuntoa. Uuessa kuulemislausunossa minkä Miljöönsuojeludepartementti antoi Isolettingalet, sanothaan sen takia muun myötä nettä 'Miljöönsuojeludepartementti oon kuitenkin ymmärtänyt asian siihen laihiin nettä se saattaa kestää jonku aikaa ennen ko toimikunnan esitys oon valmis'.

Sen mitä tässä yhteydessä tapahtui, oon perustheelisesti kuattu ylipuolela mainitussa artikkelissa 'Who Owns the Land Norway, the Sami and the ILO' s. 27–29.

Se pittää kansa mainita nettä saamelaispoliittiset organisasuunit argumenteerasi aktiivisesti nopean ratifiseeraamisen puolesta.

Yhessäkhään kuulemislausunossa ei arveltu eikä hunteerattu sitä kuuluvatko Norjan saamelaiset C-169:n definisuuniimääräyksitten allet. Sen pi'ethiin 'annettunna' eli se oli 'pohjaoletus'. Hiljemin siitä oon tullut dogmi.

Isotinkakäsittely

18. maikuuta 1989 Staatinraati hyväksyi Isontinganproposisuunin nro 102 ja lähätti se Ishoontinkhaan. Isoatinkaa pyyethiin ilmottamhaan pitäiskö Norja ratifiseerata C-169:n.

Asian käsitelthiin Isossatingassa 7. juunikuuta 1990. Asiasananjohtajanna oli Karita Bekkemellem (Työväenpartia). Omassa selvityksessä hän muun myötä sanoi nettä 'Ei saata kattoat nettä konvensuunin takia alkukansoilet tulis vaa'ittavaksi erityisoikeuksia'. Perusteluna sillet nettä Norja piti ratifiseerata hopusti, oli nettä nopea ratifiseeraus Norjan puolelta saattais vaikuttaat nettä useat muutki maat ratifiseeraisit, mikä olis lujentamassa alkukansoitten poliittista ja oikeuelista tillaa ympärit maailman.

Ratifiseerausta Isossatingassa käsiteltäissä ei yksikhään puhheenvuoro koskenut sitä kuuluvako Norjan saamelaiset definisuuniimääräyksitten allet. Isossatingassaki tämän otethiin 'annettunna' eli se oli 'pohjaoletus'. Koko homma oli 'vaaraton', se oli kohta puhas formaliteetti, eikä se vähhääkhään muuttais Norjan saamelaispoliittikkia. Niin se käsitelthiin 'hoppuuhommana' juuri ennen ko Isotinka lähti feerället.

Isotinka hyäksyi yksimielisesti ratifiseerausneuvotuksen. Norja ratifiseeras konsensuunin 20. juunikuuta 1990.

Nyt meilä oon fasiitti. Norjan ratifiseerausta oon pi'etty argumenttina paljoilet saamepoliittisesti motiveeratuilet erityisoikeuksilet (esimerkiki finmarkunlaki ja saamelain konsultasuunimääräykset), ja sitä käytetään siihen nettä saahaan vietyksi läpit aina uusialakia ja oorninkia perusteluna Norjan velvolisuuat ko se oon ratifiseerannut C-169:n. Tyhä 23 staattia oon tähän päivhään ratifiseerannut C-169:n, usseimat niistä Etelä- ja Latini-Ameriikassa.

Sillä saattaa hyälä omalatunnola sanoat nettä Isotinka tuli juksatuksi.

Sitä mitä prosessin aikana tapahtui, siitä ko C-107:n revideerauksen esityö alkoi siihen ko Isotinka hyäksyi rafiseeraamisen, saattaa oikeutetusti käskeät poliittiseksi kaappaukseksi eli poliittiseksi prosessiksi mikä meni kaappauslaihiin.»

Huomhautuksista tottuuskommisuunin raporttiin.

Komitean E'istyspartian jäsen haluaa vielä viitata e-posthiin 16. oktooperikuuta 2024 Jarl Hellesvikiltä representantti Carl I. Hagenillet, missä oli myötä Jarl Hellesvikin ja Ingrid Nordmarkin selvitys:

«Ensimmäiseksi pittää huomata nettä olipa saamelaisen historia Norjassa minkälainen tahansa, se ei kuitenkaan tehe oikeaksi sitä nettä tämän päivän saamelaisia kohelhaan eri laihiin ko Norjan muuta väkeä.

Jos Norjan saamelaisia varhemin oon koheltu huomoin ko muuta väkeä, se ei tehe oikeaksi sitä nettä saamelaisilet nyt annettais erilaisia erityisoikeuksia ja poliittisia privilegioita. Eikä se tehe oikeaksi sitäkhään nettä Norjan saamelaisilet, Isontingan käsiteltessä Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raporttia, jaettais vielä lissää erityisoikeuksia ja poliittisia privilegioita.

(Sanala saame tarkotamma tässä sammaa ko mitä saamelaislaissa sillä tarkotethaan.)

Met mainittemma tässä esimerkikiä erityisoikeuksista ja poliittisista privilegioista:

1. Saamentinka (yheläkhään muula etniliselä joukola ei Norjassa ole ommaa tinkaa jonka tarkotuksena oon e'istää oman joukon intressiä),
2. Finmarkunlaki (finmarkunlaissa annethaan Finmarkun saamelaisilet etusian suhteessa muuhun väkheen ko kysymyksessä oon intressikonfliktit saamelaisen ja ei-saamelaisen välissä maa-alan, ve'en ja uu'istuvaisten resursitten hallinasta),
3. Saamelaislain konsultasuunimääräykset. (Yksikhään muu joukko Norjassa saamelaisen lisäksi ei ole saanut semmosta erityistä, laila määrättyä oikeutta tämmösellä vasitulla tavala e'istää omia intressiä suhteessa julkishiin esivalthoin.)
4. Vuen 2025 staatinbudsetissa oon ehotettu 1,7 miljardia kruunua saamelaishiin meininkhiin. Norjan saamelaiset saava tämän summan kaittitten muitten staatinbudsetissa annetuitten hyvitten e'uitten lisäksi. Samoten ko muuki väki saapi. Yksikhään muu etnilinen joukko ei Norjassa saa likikhään samanlaista vasituista, erittäistä rahasummaa.

Norjan saamelaisen positiivisen erityiskäsittelyn lähtönä oli se nettä het olit kulttuurisesti erilaiset siihen laihiin nettä heän kulttuuri ja ökonomia olit enämpi luononoloitten jälkhiin. Sillä mallila ei asia ennää ole.

Saamelaisen nykytila

Saamelaisen nykytilan tutkimus näyttää nettä tääpänä heän elämäntila ei ole sen erilaisempi ko Norjan muunkhaan väen tila, muuton ko maholisesti joilaki aivan harvoila ihmisillä.

Tästä oon yhtenä esimerkkinä kirja *Urbanisering av det samiske elektoratet: En fremvoksende skillelinje i den moderne samepolitikken* («Saamelaisen elektoraatin urbaniseeraus: Modernin saamelaispolitiikin kasvava erolinja»). Sen oon yhdessä kirjottanneet professorit Per Selle (Perunan universiteetti / Tromssan universiteetti), Anne Julie Semb (Uslun universiteetti) ja Kristin Strømnes (Perunan universiteetti).

Siitä saama esimerkiksi lukeat nettä:

'Nopeasti kasvava osa saamentinkavaalin äänestäjistä assuu ylipään tradisunaalisten saamelaisen asutusaloitten ulkopuolela ja eriliikasesti saamepoliittisen keskipaikan ulkopuolela, ja vallon monet asuva kaupunkikommunissa.'

Vielä nettä:

'Norjassa monila kaupunkilaissaamelaisila oon korkea koulaus, ja heän elinkeinot ja -tapa eroava tyhä vähä muista kaupunkilaisista, mutta oon erilaiset ko tradisunaalinen saamelainen elämämeno.'

Ja vielä nettä

'Monet kaupunkissa asuvat saamelaiset elävä päivälisesti semmosella mallila joka ei juuri eroa muitten kaupunkilaisten elintavoista, mutta jokka oon paljossa erilaiset ko tradisunaaliset saamelaiset elintavat mikkä oon ankratut paikan luononresursihiin.' (S. 28.)

Kirjottajat huomhuattava nettä

'Sentraliseeraus ja urbaniseeraus oon globaalit prosessit millä oon iso merkitys alkukansoilet. Nämät prosessit oon paljo vaikuttamassa kansa Norjassa. Demograafiset kehitystrekit toimiva osin sitä ajatusta vasthaan nettä alkukansan identiteetti ja kulttuuri oon erottamattomasti kiinitetyt heän historiallisheen kotipaikkhaan ja vasituishiin mallhiin käyttäät luononressursia. Pote kansoittenvälinen alkukansaoikeus, Norjan saamelaispoliitikki ja iso osa Saamentingan toimesta lähtee tästä känninkistä.' (S. 27.)

Tämä kehitys oon jatkunut ja lujittunnut jälkhiin kirjan ulostulon.

Tottuuen- ja sovinonkommisuuni oon toiminut huonosti tässä, ko ei ottanut tehtäväksi tutkiat minkälainen saamelaisen tila Norjassa nyt oon mitä tullee semmoshiin asihoin ko demografia, kulttuuri, sosiaalinen tila, ökonoomisesti ja/eli muuton. Kommisuunin raportti oon tämän asian suhteen vajavainen.

Saamelaisen historia

Norjan saamelaiset oon lisäksi vuosisatoja sekottanneet verta ja kulttuuria ruijalaisten ja suomensukusten/kväänittien kansa.

Professori J. A. Friis, joka oli 'lappoloogi', kirjotti jo vuona 1871 nettä saamelaiset olit sekakansaa. Tämän löytää kirjasta Finnmark, Russisk Lappland og Nord-Karelen. Se kirjotti nettä

’Tuskin ennää mishään lappalaiset oon puhasta raasia, mutta nettä niillä jo vanhaasta aiasta astit virtaa suonissa pote ruijalaista, ruottalaista, suomalaista ja ryssäläistä verta,...’

SSB:n (’Statistinen sentraalibyroo’) väenluenat vuesta 1845 vuoteen 1930 näyttävä tämän. Tänä aikana ruijalaisten, saamelaisten ja suomensukusten lukumäärät räknäthiin, ja usseimissa näistä väenluenoista oon kansa ’sekkaantunheitten’ määrä.

Vuen 1930 väenluenta näytti esimerkiksi nettä Finmarkussa asui 6623 henkeä jotka olit osin saamelaista sukua sekasukusia ensimmäisestä ja toisesta polvesta astit räknättäissä. ’Puhthaita’ saamelaisia Finmarkussa oli sillon 10 400 henkeä.

Vuositten 1845–1930 väenluenat näyttävä nettä tänä aikana sekkaantunheitten, osin saamelaista sukua olevitten lukumäärä nousi pote absoluuttisesti ja relativisesti.

Yhessä SSB:n jälkhiin vuen 1930 ulos antamassa häftissä net kirjottava muun myötä nettä ’Statistikki oon muuton ainaki näyttänyt nettä saamelaiset paljo enämpi ko kväänit naiva oman joukon ulkopuolelta’.

Vieläki saamelaiset naiva ei-saamelaisten kansa. Se oon niin tavalinen asia nettä sitä ei juuri panna merkkiin. Sillä se oon täpänä vaikea löytää Norjasta saamelaista joka olis ’sekkaantumaton’.

Tottuus oon nettä Norjassa Saamentingan saamelaismantalhiin ittensä sishään kirjottanheet ihmiset oon geneettisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti sekakansaa. Usseimat ei erotu demograafisesti, kulttuurisesti, sosiaalisesti eikä muutonkhaan Norjan muusta väestä. Sillä se ei ole mithään asiallista syytä Norjassa kohela eri laihiin saamelaisia ja ei-saamelaisia. Kaikenlainen eri laihiin kohtelevinen eri kansantokitten välissä pittää lähteät dokumenteeratusta tarpheesta. Sillon eri laihiin kohtelevinen oon oikein. Niin se ei ole nyt. Täpänä eri laihiin kohtelevinen lähtee tyhä etnisiteetistä ja siitä mitä lähtöä ihminen oon, ei mistäkhään muusta.

Saamelaiset alkukansana

Vaikka Isotinka sen mandaatissa Tottuuen- ja sovinonkommisuuinlet ei rangeeraa Norjan eri kansalisia minoriteettia, ni kommisuuni kuitenkin päätti rangeerata nämät tokat. Se tapahtui sillä mallila nettä kommisuuni klassifiseeras saamelaiset alkukansaksi ja muut tokat kansalisiksi minoriteetiksi. Tässä kommisuuni toimi kokonhansa väärin.

Käsitet *alkukansa* oon poliittisessa Norjassa siottu niihin ihmistokkhiin ympärit maailman jotka ILO-konvensuunin nro 169 jälkhiin oon oikeutetut suojelhuun.

Isotinka oon päättänyt nettä saamelaiset oon Norjassa alkukansa. Tämän päätöksen pohjana oon dokumenteeraamaton väittäjä. Tämän saatama sanoat sillä nettä Norjassa ei ole koskhaan selvitetty eli arvelt oonko saamelaiset ’ILO-169-tokka’ eli alkukansa. Eikä oonko saamelaiset tämän toimen takia ’lopun maailman aikaa’ alkukansa, oli ytheiskunnallinen kehitys minkälainen tahansa.

Met neuvotamma nettä alethaan selvityksen missä tutkithaan eläväkö saamelaiset tämän päivän Norjassa semmosissa oloissa eli semmosella mallila nettä het oon oikeutetut tulemhaan klassifiseeratuksi alkukansaksi.

Tämä oon välttämätön sillä ko päätös saamelaisten alkukansa-staturuksesta velvottaa Norjan antamhaan saamelaisilet joukon erityisoikeuksia ja poliittisia privi-

leegioita. Usseita semmosia lakia oon jo hyväksytty sillä perustheela nettä Norja oon kansanoikeudellisesti velvolinen niin tekemhään sillä ko Norja oon ratifiseerannut ILO-konvensuunin nro 169 ja päättänyt nettä Norjan saamelaiset oon alkukansa. Met mainittemma tässä esimerkiksi finmarkunlain ja saamelaislain konsultasuunimääräykset.

Haluamma tässä kansa muistuttaa nettä ILO-konvensuunin nro 169 artikkelissa 9 seisoo nettä

’1. Siinä määrässä ko se soppii yhteen kansalisen oikeuen ja kansoittenvälisesti hyväksytyitten ihmisoikeuksitten kansa, häy’ythään nouattaat kysymyksessä olevan kansan omia tradisunaalisia tapoja selviteltäissä rikoksia mitä heän väki oon tehnyt.

2. Ko esivallat ja tuomioistuimet käsittelevä semmosia asioita, ni net pitävä ottaat huomihoon näitten kansoitten tradisuunaliset tavat.’

Ja artikkelissa 10 seisoo nettä

’1. Ko näitten kansoitten ihmisiä rangasthaan tavalisen lainannon läpit, ni pi’ethään ottaat huomihoon heän ökonoomiset, sosiaaliset ja kulttuuriset erityistrekkit.

2. Parhamus oon nettä käytethään muita rangastustapoja ko fangitteminen.’

Oonko olemassa mithään syytä alkaat praktiseeraamhaan näitä määräyksiä Norjan rikosoikeudessa ko saamelaiset rikkova Norjan lakia vasthaan? Syy siihen nettä kysymä tätä, oon nettä siteeratuitten artikkelitten sisältö oon Norjan kansoittenoikeudellinen velvolisuus ko Norja oon sitonut ittensä siihen ko oon ratifiseerannut ILO-konvensuunin nro 169:n, ja ko oon päättänyt nettä Norjan saamelaiset oon ’ILO-169-tokka’. Määräykset oon kategoriset. Artikkelissa seisoo ’pi’ethään’.

Nämät määräykset oon joka taphauksessa meän Peruslakia vasthaan.

Ruijalaistaminen

Sana *ruijalaistaminen* oon keskinen Tottuuen- ja sovinonkommisuuinin raportissa. Sanala *ruijalaistaminen* tarkotamma sitä ko suomi/kvääni eli saame vaihettuu ruijankieliseksi puhheeksi. Mistä tässä muuton saattais olla kysymys?

Jatkossa puhuma tyhä saamenkielisten ruijalaistamisesta.

Tottuuen- ja sovinonkommisuuinin raportissa keskinen asia oon koulupolitiikki, ja sen kautta selitetään sitä kunka saamenkieliset isossa määrässä heitit puhumasta saamea ja aloit puhumhaan ruijaa ja vähä kertaa ruijasta oon tullut heän pääkieli eli ainua kieli.

Tottuuen- ja sovinonkommisuuini pannee meän mielestä aivan liika paljo painoa ruijalaistamispolitiikkiin/koulupolitiikkiin ko se selittää miksi saamen kieli oon kaonut issoimasta osasta Tromssaa ja Finmarkkaa ja muuta Norjaa.

Isompi vaikutus ko ylipuolela mainituilla asioilla, oli sillä nettä saamenkieliset ihmiset puhuit päivälisesti ruijankielisten kansa (ja puhuva aina) ja nait enämpi ja enämpi muitten ko saamenkielisten kansa, ja kansa sillä nettä tarvet saattaat majoriteettikieltä kasvas ko Norja erittäinki jälkhiin vuen 1945 alkoi moderniseeraantumhaan.

Meän konklusuuni lähtee tutkimuksesta mitä tästä teemasta oon tehty. Baard Tveterin tohtoritutkimus *Skolebøker for samebarn i Norge fra Thomas von Westen*

til i dag ('Norjassa saamelaislapsia varten tehty koulukirjat Thomas von Westenistä tähän päivään saakka') (1955) esimerkiksi dokumenteeraa pohjalta saakka ja tarkasti nettä ei se ollut koulupolitiikka mikä teki nettä saamelaiset opit ruijaa ja aloit puhumhaan ruijaa, mutta issoin syy tähän oli kontaktit ruijankielisten kansa.

1860-luvulet saakka kouluvuosi kesti tyhää 2–3–4 viikkoa ja sen pi'ethiin kiertokouluna. Se meni siihen mallhiin nettä opettajat tulit kothiin, kansa saamenkielisten raavhaitten tyköt, ja opetit sielä. Se oon sitte selvä nettä ei se semmosissa oloissa juuri ollut maholinen opettaat ruijaa saamenkielisillet lapsilet, niin, se oli kohta mahotonki.

Tästä Tvete kirjottaa omassa tohtoritutkimuksessa: 'Mutta ilman lapset sitte opit tanskaa, niin ko meininki oli. (Kirjakieli oli siihen aikaan tanska. Meän huomhautus.) Kielisekotuspaikoissa missä saamen nuoret kävit koulua yhdessä ruijalaisten lasten kansa, niin ko oli asia jälkhiin ko lähätyshomma loppui, opit net rohki jotaki ruijaa, erittäinki ko seurottelit ruijalaisten lapsitten kansa. Mutta puhthaisa saamelaispaikoissa, ja ko koulua oli pari viikkoa vuessa, ja Saxtorp-hin *Udtog* 'ruijan' kielen oppikirjana, ja ko opettajat ei niin ko'in paljo ymmärtäneet tätä kieltä, ei kyllä saata uskoat nettä lopputulema olis ollut paljo parempi ko nolla. Näitten muutamitten viikoitten ulkopuolela lapset ei tavallisesti kuulheet sannaakhaan ruijaa.' (S. 65.)

Se pitäis olla selvä nettä ko kouluvuosi oli niin lyhkänen, ni koulu ei eesauttanut saamelaisten ruijalaisuutta.

Vuen 1860 koululaki pitensi kouluvuen 12 viikkoon. Kouluvuen pittuus oli tämä viimi maailmansotahan asti.

Kouluvuen piteneminen vaikutti muun myötä nettä ennää ei saatettu jatkata kiertokouluopetusta. Ko kouluvuosi piteni niin paljo, ni se olis tullut liika raskaaksi niilet joitten kotona kouluopetusta pi'ethiin.

Mutta ko ennää ei saatettu jatkata kiertokouluopetusta, ni mitä sitte piti tehdä? Pykätä koulupytyntiä tiettenki. Mutta olisko pi'etty pykätä koulupytyntiä kaikkiallet, sinnetki missä ihmisiä asui oikein harvassa, missä joka paikassa oli tyhää aivan vähä lapsia. Ja jos siihen lahiin oltais tehty, se olis tullut ko'in tyyrhiiksi sillä ko siihen olis tarvittu paljo enämpi koulupytyntiä ja paljo enämpi opettajia.

Esivalloila oli sitte kolme alternatiivia.

1. Jättää analfabeetiksi lapset mikkä asuit pikku paikoissa.
2. Pakottaat vanhemat joila oli kouluikhäisiä lapsia, siirtymhään paikkhoihin mihin pykäthiin koulupytyntiä.
3. Pykätä kouluinternaattia.

Esivallat valittit viimisen alternatiivin.

Kouluinternaattia ei alto rakenettu sillä nettä olis haluttu kiusata ja ruijalaistaat saamelaislapsia, mutta sillä nettä kouluinternaattia tarvithiin jos haluthiin nettä kaikki kasvavaiset polvet pääsisit koulhuun ja oppisit lukemhaan, kirjottamhaan ja räknäämhään. Kouluinternaattia rakenethiin semmoshiinki paikkhoihin missä ei ollut saamen- eli suomenkielisiä lapsia.

Tottuuen- ja sovinonkommisuuni kirjottaa omassa raportissa (2023) syistä minkä takia kouluinternaattia pykäthiin. Siitä saattaa lukeat nettä

'Isot välit, harva asutus, raskas koulutie ja huonot kulkuyhteydet tehit nettä internaattikoulut

oli ainua konsti minkä läpit kommuuni saattoi varmistaat kelvolisen koulunkäynin kaikilet.' (S. 239.) Kommisuuni kirjottaa kansa nettä

'Perusteluilla sillet nettä näitä kommunaalisia internaattikouluja laitethiin Tromsshaan ja Nuurlanthiin, näyttää olevan usseita paralellia Vesta-Finmarkun kommunaalisten internaattikouluitten rakentamisessa: Internaattikoulu oli ainua konstimillä kommuuni saattoi varmistaat kelvolisen koulunkäynin kaikilet sillon ko välit kommuunissa olit pitkät, asutus oli harva, koulutie raskas ja kulkuyhteydet huonot. Erotus toishaalta Etelä-Tromssan ja Nuurlanin ja toishaalta Pohjas-Tromssan ja Vesta-Finmarkun välissä ei suorhaan ollut ruijalaistamisen syytä. Kuitenkin oon selvä nämät internaatit olit eesauttamassa ruijalaistamista.' (S. 240.)

Mutta kunka hy'in semmonen ruijalaistamistuupaus kouluinternaatitten kautta saattoi menestyät? Selvä oon nettä ko'in hy'in ei semmonen saattanut menestyät. Tämä sen takia nettä kouluvuosi issoiman osan aikaa oli tyhää 12 viikkoa vuessa, 2–3 viikkoa kouluinternaatissa ja 2–3 viikkoa kotona. Lisäksi lapset olit kouluvuen ulkopuolela kotona. Lapset ei tiettenkhään heittäneet puhumasta saamea jos vanhemat ja muut likisukulaiset, tuttavat ja kyläläiset puhuit saamea heilet ko het olit kotona. Saamen kieli katos sielä missä kläpitten ympäristö heitti puhumasta heilet saamea ko het olit kotona, ei koulumääräyksitten takia.

Norjan moderniseeraus jälkhiin soan eesauttoi paljo saamelaisten ruijalaistumista. Sen oon havanneet kansa yhtheiskunnantutkijat ja sitä kommenteeranneet.

Yhen ersimerkin tästä löyämä kirjasta *Sametinget. Institusjonalisering av en ny Samepolitikk* ('Saamentinka. Uuen saamelaispolitiikan instituutionistuminen') (2018). Sen oon kirjottaneet Per Selle ja Torvald Falch. Per Selle työtelee professorina Perunan ja Tromssan universiteetissa. Se oon antanut ulos paljo tutkimuksia saamelaisista ja saamelaispolitiikista ja tehnyt selvityksiä Saamentingalet. Torvald Falch oon Saamentingan seeniorineuvonantaja ja ollut Saamentingan neuvonantaja vuesta 1994.

Kirjassa kirjottajat kirjottava nettä

'Modernin koulun ja modernin tervheydenhoion yhdessä kulku- ja muitten yhteyksitten isoitten muutoksitten kansa integreeraavaa vaikutusta tuskin saattaa yliarvioita. Sillä ruijalaistuminen oon isossa määrässä yhtheiskunnan semmosten suurten muutosten vaikutusta minkä tarkoitus ei ollut heiontaat saamelaisuutta, mutta mikkä kuitenkin tehit sen, eriliikasesti rannikolla. Semmoset moderniseerauksen tarkottamattomat vaikutukset, mikkä kohta aina oon tärkeät politikissa ja yhtheiskuntaelämässä, olit liikka merkitykseliset ko tarkotettu ruijalaistamispolitiikka missä paino oli kouluhommassa.' (S. 50.)

Pytyö

Tottuuen- ja sovinonkommisuuni antaa ymmärtää nettä saamelaiset oon aivan eriliikasesti kärsineet Norjan pytyömeininkitten muutosten takia. Mutta kommisuuni ei kuitenkaan lainkhaan dokumenteeraa tätä.

Norjassa pytyö oon tullut aivan valtavan paljo efektiivisemmäksi. Sitä kuvvaa se nettä efektiiviseerauksen takia vuona 2021 norjalainen fiskari pyysi keskimäärältä 222 tonnia kallaa. Vuona 1950 keskimääränen saalis oli fiskaria kohin 14 tonnia.

Vuona 1950 fiskaria oli 98 000, ja tääpä nä luku oon nuin 11 000 henkeä.

Tämä kehitys oon vaikuttannut samhaan laihiin kaikkiihin jokka oon asunheet ja aina asuva rannikolla ja vuonoitten rannoila. Sillä ei ole väliä oonko net puhunheet ruijaa, saamea eli suomea/kvääniä.

Ko kommissuuni antaa ymmärtää nettä etnisiteetti oon vaikuttannut konfliktia pyytöhommissa, ni semmosta tietoa ei kyllä löy'y tosielämästä. Saamen lähtöä olevat ihmiset oon olheet ja oon aina myötä pyy'össä samala mallila ko muuki väki pitkin Pohjas-Norjan rannikkoa ja vuonoja. Olipa kysymys sitte isoitten eli pienitten fiskuvenheiten fiskarista eli sipparista eli reetarista eli omistajasta.

Sovinto

Jos nyt ylipään mithään sovintoa tarvithaan, ni se kyllä mennee väärin jos freistathaan saaha ei-samelaisen väen sovitetuksi sillä epäasiallisella ja raasidiskrimineeraavalla erittäiskohtelulla minkä nyt oon pantu toimheen Norjan saamelaisten ja ei-saamelaisten välissä. Erittäiskohtelu lähtee siitä ajatuksesta nettä Norjan saamelaist oon kulttuurisesti muunlaisia, heän elämäntila ja elämäntapa oon niin erilaiset ko muula väelä nettä sitä saattaa pittää syynä semmosheen laajhaan erittäiskohteluun.

Tottuuen- ja sovinonkommissuunikaan ei raportissa ole esittänyt mithään dokumentasuunia mikä näyttäis nettä asia olis niin.

Erittäiskohtelua oon perusteltu ja perustelhaan aina tyhjä juridikila. Alts o nettä Norja oon tähän velvolinen sillä ko ILO-konvensuuni nro 169 sannoo niin.

Saamelaisten ja ei-saamelaisten erilaista kohtelua minkä syynä sanothaan ainuastansa olevan nettä saamelaiset oon saamelaiset, ei ei-saamelainen väki koskhaan tule hyväksymhään. Semmosellet pohjalet ei mithään sovintoa saata eikä piä rakentaat. Tottuuen- ja sovinonkommissuunin ehotuksia nettä erittäiskohtelua pi'ettäis saamelaisten e'uksi vielä lisätäki, met vastustamma.

Tottuuen- ja sovinonkommissuunila oon vielä pitkä matka dokumenteerata nettä Norjan saamelaisten elämäntila olis semmonen eli nettä het eläisit sillä malila nettä net oon oikeutetut saamhaan erityisoikeuksia ja poliittisia privilegioita minkä pohjana oon ILO-konvensuuni nro 169. Tämänki suhteen Tottuuen- ja sovinonkommissuuni oon epäonnistunnut omassa hommassa.

Met vastustamma nettä Norjan saamelaisilet annethaan erityisoikeuksia ja privilegioita ILO-konvensuunin nro 169 jälkhiin.

Konklusuuni

Tottuuskommissuunin raportti esittää asioita nurin väärin, se oon vajavainen ja epätäyvelinen. Kommissuunin ehotuksia toimiksi, mikkä aina lissäävä etnopolitiittisesti perusteltua saamelaisten ja ei-saamelaisten erittäiskohtelua saamelaisten e'uksi, met vastustamma.»

Tämä jäsen oon sammaa mieltä kohta kaikesta mitä Hellesvik omissa notaatissa kirjottaa.

Tämä jäsen haluaa kansa huomhauhaat nettä konflikti Saamentingan ja Finmarkun ja muutaman muun alan asukkhaitten välissä ei vähene eikä välit parane jos saamelaiset ja Saamentinka saava vielä enämpi

vaikutusvaltaa. Ko paljo uutta einkeinoa niin ko kruuahommia ja voimanpykkäämistä topathaan sen takia nettä Saamentinka sitä vastustaa, ni vastakkaisuus lissääntyy. Tämä haittaa kansa niitä saamen lähtöä olevia ihmisiä jokka vastustava Saamentingan päätöksiä, ja jokka piian toivottava uuet elinkeinotoimet tervettulheeksiki.

Komitean Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihrisen jäsenet haluava alletprimustaat kunka se ihmetyttää nettä E'istyspartia ei yhessäkhään päätösneuvotuksen osassa yhy ruijalaistamispolitikin kritikkhiin eli olheen myönä sen vaikuttammaa sortoa ja kärsimystä. Nämä jäsenet oon sitä mieltä nettä se oon kyllä aivan lualinen olla muuta mieltä alkukansa- ja minoriteettipolitikin suhteen, ja het hyväksyvä nettä E'istyspartialla oon muunlainen mielipi'et pote suhteesa Samentinkhaan ja ILO-konvensuuni nro 169:hään ko muila Isontingan partioilla. Nämä jäsenet pitävä kuitenkin pote huolestuttavanna ja paljastavana nettä Norjan politikissa niin iso ja vaikuttava partia saattaa olla täysin perustamatta siitä häpeällisesta histooriasta mistä kommissuunin raportti muistelee.

Komitean enämistö, kaikki ilman E'istyspartian jäsenettä, alletprimustava nettä enämistön näkemys tässä päätösneuvotuksessa lähtee siitä mikä tääpä nä oon Isontingan hyväksymä alkukansa- ja minoriteettipolitikki. Enämistö pannee merkkhiin nettä sen jäsen E'istyspartiasta näyttää väittävän nettä Norja rikkoo konvensuunia vasthaan ko kohteleä eri ihmistokkia etnisiteetin jälkhiin eri laihiin. Enämistö haluaa muistuttaa nettä ei kansaliset orgaanit, mikkä valvova toimii ko Norja ihmisoikeuskonvensuunitten jälkhiin, eikä kansoittenväliset orgaanit, niin ko YK:n ihmisoikeuskomitea ja raasidiskrimineerauskomitea, ole nähneet Norjan rekelitten olevan ristiriiaassa näitten konvensuunitten kansa siihen laihiin ko E'istyspartian jäsen sannoo. Enämistö meinaa nettä väittämän lähtönä oon konvensuunitten väärä ymmärtäminen.

5. Vähemistön ehotukset

Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen ehotukset:

Ehotus 1

Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan työplaanan sitä varten kunka tietotassaa ruijalaistamisesta ja saamelaisista, kväänistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista kyethään nostamhaan hallinon kaikila tasoila.

Ehotus 2

Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan työplaanan sitä varten kunka tietotassaa ruijalaistamisesta ja saamelaisista, kväänistä/norjansuomalaisista ja mettäsuomalaisista kyethään nostamhaan pohjakoulun, jatkokoulun ja korkeamman koulauksen opetuksessa.

Ehotus 3

Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään kunka paljo saamelaisdistriktissä ja niitten ulkopuolela kysytään saamelaisen lastentarhaan perhään, ja sitte tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan siitä kunka saahaan toimitetuksi tarpheelisen määrän paikkoja. Saamentinka häytyy olla hommassa myötä.

Ehotus 4

Isotinka pyytää hallitusta arvelemhaan toimia mikkä autettais lissäämhään saamelaisten lastentarhaitten määrää ja parantamhaan niitten kvaliteettia, ja sitte passelilla mallila tuomhaan asian takasin Ishoontinkhaan. Arvelussa häytyy olla myötä nykyinen praksis, lastentarhaitten raamiplaana ja lastentaraslaki. Saamentinka häytyy olla hommassa myötä.

Ehotus 5

Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään kunka lastentaraslain § 27 toteutuu, ja yhessä Saamentingan kansa arvelemhaan oonko tarvet lähättää kommuunillet tarkentavan tietokirjotuksen.

Ehotus 6

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Isolettingalet lakiehotuksen mikä varmistaa nettä lastentaraslain § 27 vastaa saamenkielisten lastentarhaitten raamiplaanaa mitä tullee vaatimuksheen lastentarastyötelijöitten saamen kielen taiosta. Saamentinka häytyy olla myötä tässä työssä.

Ehotus 7

Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan pitkänaian plaanan kunka perustethaan enämpi saamelaisia profiilikouluja. Saamentinka pittää olla hommassa myötä.

Ehotus 8

Isotinka pyytää hallitusta yhessä Saamentingan kansa tutkimhaan maholisuutta perustaat saamelaisklassia semmoshiin kaupunkhiin missä oon tätä varten nokko oppijoita, ja kansa saamen kielen hallintoalan ulkopuolela.

Ehotus 9

Isotinka pyytää hallitusta tutkimhaan nettä pi'et'häänkö lakitekstissä tarkentaat nettä oppilain §:n 3-2 kuuenen jakson sanat 'pedagoogisesti nokko hyä' tarkoittava oikeutta saaha saamen opetusta vahvan kieli-

mallin jälkhiin. Saamentinka pittää olla hommassa myötä.

Ehotus 10

Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä oppijat jotka saava saamen kauko-opetusta, saava saamen kielelä kansa muitten faakitten opetusta. Saamentinka pittää olla hommassa myötä.

Ehotus 11

Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä oppijat jotka saava saamen kauko-opetusta, pääsevä ilman maksotta hospiteerauksheen saamenkieliseen miljöösseen. Saamentinka pittää olla hommassa myötä.

Ehotus 12

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan kansalisesta verkostosta niitä kouluja varten missä oon saamelaisoppijoita. Saamentinka pittää olla hommassa myötä.

Ehotus 13

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan saamelaisopasoorinkin lujentamiseksi.

Ehotus 14

Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään miksi pohjakoulussa oppijoita putoaa poi'es saamen kielen opetuksesta, ja ottamhaan päämääräksi vastustaat tätä negatiivista kehitystä.

Ehotus 15

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan kunka saahaan laitetuksi enämpi digitaalisia ja nykyaikhaisia saamenkielisiä oppineuvoja, niin ko äppiä, kirjoja ja viideoita. Saamentinka pittää olla hommassa myötä.

Ehotus 16

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan työelämän osapuolitten ja Saamentingan yhessä työtelemän plaanan, missä muistelhaan kunka se oon maholinen rekrutteerata enämpi saamentakustaisia opettajia ja ammattityötelijöitä, ja kansa minkälaisia toimia tarvithaan nettä kyethään pote saamhaan ja pitämhään saamenkielisiä työtelijöitä joilta vailuu virallinen koulaus, konstina esimerkiksi työpaikan antama liikakoulaus.

Ehotus 17

Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä saamen kielen hallintoalan julkiset työpaikat velvotethaan tarjoamhaan halukkhaillet työtelijöilet saamen kielitten digitaalista opetusta.

Ehotus 18

Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä julkisten työpaikoitten työnantajat oon velvoliset oornaamhaan nettä halukkhaat saamea kakkoskielenä eli kolmoskielenä opettavat opettajat pääsevä ottamhaan jälkikoulausta ja sitä kautta saava kompetansin opettaat saamea ykköskielenä.

Ehotus 19

Isotinka pyytää hallitusta yhdessä Saamentingan kansa lujentamhaan saamen mentorioorninkia, missä vanhemat ihmiset saava maholisuuen jakkaat vanhaata taitoa nuoremillet, ja nettä siitä tullee prosekti missä oon alkukansaperspektiivi.

Ehotus 20

Isotinka pyytää hallitusta yhdessä Saamentingan kansa laittamhaan plaanan minkä kautta ko'othaan ja säilytethään saamelaisten primäärielinkeinoitten tradisunaalista tietoa, minkä kautta lujenethaan faakikieltä ja minkä kautta sen saahaan myötä opinthoin ja tutkimuksheen.

Ehotus 21

Isotinka pyytää hallitusta yhdessä Saamentingan kansa alkamhaan kansalisen ja pohjasmaisen 'Giel-lašaldi – Kielisilta' -nimisen saamen kieliprosektin, minkä kautta halukkhaat saamelaiset oppisit useaman saamen kielen, ja saatais enämpi ihmisiä jotka puhuva pote eteläsaamea, luulajansaamea, pohjassamea ja kansa koltansaamea eli itäsaamea.

Ehotus 22

Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä kväänin kielen yksivuotisia kokoaikaopinoita tarjotahan säännöllisesti.

Ehotus 23

Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä universiteetit ja korkeakoulut joka vuosi tarjoava kvääninkielistä lastentaras- ja opettajakoulausta.

Ehotus 24

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan kunka kehittää enämpi kväänin oppineuvoja, sen vieressä digitaalisia oppineuvoja, niin ko äppiä, kirjoja ja viideoita.

Ehotus 25

Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään miksi pohjakoulussa niin paljo oppijoita putoaa poi'es kväänin ja suomen kielen opetuksesta, ja nettä se ottaa päämääräksi kääntää tämän negatiivisen kehityksen.

Ehotus 26

Isotinka pyytää hallitusta nettä se tekis alkheen Norjan (kväänin kieli) ja Ruottin (meänkieli) välisestä kieliyhtheistystä.

Ehotus 27

Isonka pyytää hallitusta lujentamhaan olemassa olevia kväänin kielisentteriä ja kehittämhään niitä siihen suunthaan nettä niistä tulis kväänin kieli- ja kulttuurisentteriä.

Ehotus 28

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan plaanan kunka lujentaat saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten rajatylittävää kulttuurista yhtheistystä.

Ehotus 29

Isotinka pyytää hallitusta nomineeraamhaan Värjjat siidan UNESCO:n maailmanperintölistalet.

Ehotus 30

Isotinka pyytää hallitusta tekemhään yhtheistystä Saamentingan kansa ja selvittämhään maholisuutta saaha joi'ulet institusunaalisen ko'in, ja sen vieressä plaanan joikuarkiivista.

Ehotus 31

Isotinka pyytää hallitusta yhtheistyyssä Saamentingan kansa työtelemhään plaanan kunka saahaan lisätyksi tietoa duodjifaakista ja paranetuksi sen tarjoamista.

Ehotus 32

Isotinka pyytää hallitusta yhtheistyyssä Saamentingan kansa työtelemhään plaanan kunka saamelaisen kulttuurihistorialiset kapinheet saahaan takasin saamelaisten halthuun ja hallinthaan. Plaanaassa pittää olla myötä se nettä saamelaisilet museumilet Saamentingan alla varmistethaan nettä net saava tarpheeliset ressursit nettä kykenevä ottamhaan vaarin, säilyttämhään, panemhaan näyttheeseen ja välittämhään tietoa takasin saa'uista kapinheista.

Ehotus 33

Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan tietopohjan saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten meediatavoista ja -tarpheista ja ehottamhaan toimia, joitten kautta saatethaan lujentaat saamelaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten meedioita.

Ehotus 34

Isotinka pyytää hallitusta lissäämhään pohjakoulun oppijoitten ja opettajitten tietoa mettäsuomalaisten historiasta ja kulttuurista

Ehotus 35

Isotinka pyytää hallitusta lujentamhaan mettäsuomalaisten historian ja kulttuuriperinnön tutkimusta.

Ehotus 36

Isotinka pyytää hallitusta lissäämhään toimia mikkä saattava eesauttaat ottamhaan vaarin mettäsuomalaisten kulttuuriperinnöstä niin ko kielestä, käsityötradisuunista, rakenustavoista ja muusta semmosesta.

Ehotus 37

Isotinka pyytää hallitusta hunteeraamhaan kansallisen museumin staatuksen antamista Norsk Skogfinsk Museumilet.

Ehotus 38

Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan pitkänaianplaanan kväänitten/norjansuomalaisten kulttuurin ja kielen uuesti elästyttämiseksi.

Ehotus 39

Isotinka pyytää hallitusta alkamhaan samanlaisen opasprogramin kväänilet/norjansuomalaisilet ko mitä juutalaisila ja saamelaisila oon.

Ehotus 40

Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään kunka Kväänin instituttia saatethaan kehittää ja lujentaat.

Ehotus 41

Isotinka pyytää hallitusta pitämhään huolen nettä Forkningsrådet alkaa kvääni-/norjansuomalaisen tutkimuksen programin.

Ehotus 42

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan proposisuunin saamelaisten ja kansalisten minoriteetitten kansanoikeudellisista omistus- ja pruuukioikeuksista Finmarkun ulkopuolela. Karttauksessa häytyy olla myötä kansa oikeus poronhoitohon nykysen poronhoitoalan ulkopuolela, ja pruuuki- ja omistusoikeuet vanhoitten perintötavoitten jälkhiin.

Ehotus 43

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan lakimääräyksen minkä kautta YK:n alkukansajulistuksen prinssiippi vaphaasta myöntymisestä (Free, Prior and Informed Consent) tullee osaksi Norjan lakia.

Ehotus 44

Isotinka pyytää hallitusta käymhään läpit alkukansaa ja kansalisia minoriteettia koskevitten päätösten viluvan implementeerauksen.

Ehotus 45

Isotinka pyytää hallitusta nettä se yhessä kvääni-/norjansuomalaismiljöitten kansa pannee alkhuun tääkkäävän selvityksen kväänitten/norjansuomalaisten oikeuksista ja asemasta Norjan yhtheiskunnassa. Tässä pi'ethään kansa arvela saatethaanko etableerata yhenlaisen pysyvän representatiivisen orgaanin.

Ehotus 46

Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan toimiplanan sitä varten nettä hallinosta löytyy kväänikompetansia ja -representasuunia, ja nettä net oon matkassa käsiteltäissä kvääniä koskevia asioita.

Ehotus 47

Isotinka pyytää hallitusta alkamhaan toimet millä varmistethaan saamelaisten ja kansalisten minoriteetitten oikeusturvan, muun myötä niin neuvoin nettä anethaan tuomarillet ja muilet lainkäyttäjillet opetusta ja kompetansia alkukansan ja kansalisten minoriteetitten oikeuksista, kulttuurista ja yhtheiskunnasta, niin neuvoin nettä varmistethaan nettä löytyy kvalifiseeruita tulkkia, ja niin neuvoin nettä aina viehään etheenkäsän saamelaisten ja kansalisten minoriteetitten rekrutteerausta erilaishiin oikeusinstituusiunhiin

Ehotus 48

Isotinka pyytää hallitusta panemhaan toimheen tapoja vahvistaat saamen kieltä oikeuskielenä.

Ehotus 49

Isotinka pyytää hallitusta juovattamhaan NOU 2008:5:tä valmistamalla lakimääräyksen joka lain kautta vahvistaa merisaamelaisten oikeuen käyttää hyö'yksi meren ressurssia lähtönä Norjan kansanoikeudelliset velvolisuuuet saamelaisia kohthaan alkukansana.

Ehotus 50

Isotinka pyytää hallitusta tivhiissä ytheistyössä Saamentingan kansa selvittämhään saamelaisten oikeuen käyttää meren ressurssia saamelaisten koko tradisunaalisela asuma-alala lähtönä Norjan kansanoikeudelliset velvolisuuuet saamelaisia kohthaan alkukansana.

Ehotus 51

Isotinka pyytää hallitusta Valtakunnanrevisuunin määräosasyteemiraportin (Dokumentti 3:6 (2019–2020)) juovatuksena alkamhaan toimia millä varmistethaan merisaamelaisyhtheiskunnitten fiskuaktiviteetin.

Ehotus 52

Isotinka pyytää hallitusta alkamhaan kokonhaiselvityksen poronhoion areaalilasta ja poronhoion merkityksestä saamelaiselet kulttuurillet, ja missä

määrin Norjan poronhoitoaloitten hallinta täyttää kansanoikeudelliset velvolisuudet.

Ehotus 53

Isotinka pyytää hallitusta kuurtoamhaan sen tutkimista kunka saamelaismiljoissa kyethään etukätheen estämhään väkivaltaa ja pahoinpitoa.

Ehotus 54

Isotinka pyytää hallitusta lujentamhaan ittetmurhia estävää työtä siihen laihiin nettä fokus oon saamelaisen paikkakunnitten nuorissa.

Ehotus 55

Isotinka pyytää hallitusta eesauttamhaan nettä enämpi alethaan tutkimhaan diskrimineerausta, viharikolisuutta ja pahanilkisiä puhheita alkukansaa ja kansalisia minoriteettia vasthaan.

Ehotus 56

Isotinka pyytää hallitusta pitämhään vaarin nettä kaikki poliisidistriktit kokoava sishään ja julkistava statistikkia pahanilkisistä puhheista ja viharikolisuuesta saamelaisia ja kansalisia minoriteettia vasthaan.

Ehotus 57

Isotinka pyytää hallitusta alkamhaan toimia minkä kautta paranethaan niitten hallintaorganitten kompetansia alkukansan ja kansalisten minoriteetitten diskrimineerauksesta ja pilkkaamisesta mikkä valvova siviilioikeudellista diskrimineeraus- ja pilkkasuojaa.

Ehotus 58

Isotinka pyytää hallitusta alkamhaan toimia millä paranethaan poliisin ja oikeuslaitoksen kompetansia viharikolisuuesta ja pahanilkisistä puhheista alkukansaa ja kansalisia minoriteettia vasthaan.

Ehotus 59

Isotinka pyytää hallitusta ornaamhaan useampia psyykilisen terveyden matalan kynnyksen palveluita saamelaisilet, kväänilet/norjansuomalaisilet ja mettäsuomalaisilet.

Ehotus 60

Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään tarvetta toimiksi mikkä varmistava nettä alkukansan terveyspalveluitten organiseeraus ja hallinta oon Norjan kansanoikeudellisten velvolisuuksitten jälkhiin.

Ehotus 61

Isotinka pyytää hallitusta lujentamhaan kielitek-noloogilisten ratkasuitten koulaamista ja kehittämistä, siihen laihiin nettä varmistethaan saamenkielisten terveyspalveluitten saamisen.

Ehotus 62

Isotinka pyytää hallitusta yhdessä Saamentingan kansa selvittämhään kunka saahaan tākätyksi saamelaisen kollektivisen tion ja statistikan tarpheen omasta kansasta, niin ko esimerkiksi terveyentilasta.

Ehotus 63

Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään kunka saathaan lujentaat Senter for samisk helseforskning (Saminor) -sentterin ('Saamelaisen terveytutkimuksen sentteri') työtä sen hommatessa tietoa saamelaisen, ruijalaisten ja kväänitten/norjansuomalaisten terveydestä näitten asuma-aloila.

Ehotus 64

Isotinka pyytää hallitusta käymhään läpit oorninkin kohtuuskorvauksesta menetetystä koulunkäynistä saamelaisilet ja kväänilet/norjansuomalaisilet. Saamentinka ja relevantit kväänitten/norjansuomalaisten organisasuunit häytyvä olla hommassa myötä.

Ehotus 65

Isotinka pyytää hallitusta ornaamhaan nettä saahaan enämpi tutkimusta vammasten saamelaisen ja kväänitten/norjansuomalaisten tarpheista.

Ehotus 66

Isotinka pyytää hallitusta laajentamhaan pohjasmaista yhtheistyötä vammasten saamelaisen ja kväänitten/norjansuomalaisten suhteen. Pohjasen saamentingat hä'ythään ottaat hommhaan myötä.

Ehotus 67

Isotinka pyytää hallitusta viemhään lopphuun saamelaisjätöksitten uuestihautaamisen ja alletpriimustaa nettä prosessin kaikissa vaiheissa hä'ythään ottaat vaarin osalisten ihmisten toivheista.

Ehotus 68

Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan toimiplanan nettä saahaan lastensuojelullet enämpi tietoa alkukansasta ja kansalisista minoriteetista.

Ehotus 69

Isotinka pyytää hallitusta panemhaan enämpi voimaa siihen nettä saama enämpi kasvattikotia alkukansan ja kansalisten minoriteetitten joukosta.

Ehotus 70

Isotinka pyytää presidenttikuntaa panemhaan alas toimikunnan joka pittää arvela perustethaanko erittäisen, eksternin organin suorhaan Isontingan allet kontroleeraamhaan kunka hallitus ja esivallat juovattava Tottuuen- ja sovinonkommisuunin raporttia ja Isontingan päätöksiä, vain saattaisko semmosen tehtävän an-

taat jolletki Isontingan alla olevista nykysistä orgaanista.

Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen ja Miljööpartia Vihristen ehotukset

Ehotus 71

Isotinka pyytää hallitusta ehottamaan nettä lakia millä reguleerataan kommuunitten viralisten pytin-kitten flavutusta, muutettais sillä mallila nettä siinä olis myötä kansa kvääniflaku ja mettäsuomalainen flaku.

Ehotus 72

Isotinka pyytää hallitusta tuomhaan Ishoontinkhaan lakiehotuksen minkä jälkhiin pakkolunastuslaissa saamelaisen poronhoitoaloitten suhteen luovuttais oorninkista nettä niitä saahaan ottaat etukätheen haltuun.

Ehotus 73

Isotinka pyytää hallitusta tivhiissä yhtheistyössä Saamentingan kansa lujentamhaan rannikkofiskuoorninkia sillä mallila nettä nykystä useammat merisaamelaiset kommuunit ja paikkakunnat Tromssassa ja Nuurlanissa tuleva myötä oorninkhiin.

Ehotus 74

Isotinka pyytää presidenttikuntaa hunteeraamhaan kunka Isotinka saattaa oornata konsultasuunia Ison-tingan ja Saamentingan välissä, ja maholisesti muitten-ki Norjan kansalisten minoriteetitten representatiivisten orgaanitten kansa.

Sosialistisen Vasemistopartian, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen ehotukset

Ehotus 75

Isotinka pyytää hallitusta yhessä Saamentingan kansa panemhaan alkhuun dokumentasuunisenterin mikä oon eesvastauksessa saamen kielten kehittämisestä.

Ehotus 76

Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan faakimiljööön mikä saattaa työtälä systemaattisesti sen etheen nettä mettäsuomalaiset saattava rajatussa määrässä ja rituaalisen mallin jälkhiin ottaat pruukhiin oman mettäsuomen kielen.

E'istyspartian ehotukset:

Ehotus 77

Isotinka pyytää hallitusta esittämhään tarvittavat lainmuutokset minkä kautta Saamentingan omana etnisiteettihiin perustuvana orgaaninna purethaan, ja kansa muuttamhaan muita lakia mikkä tekevä nettä

Norjan porvaria kohelhaan etnisiteetin jälkhiin eri mal-
lila.

Ehotus 78

Isotinka pyytää hallitusta vetämhään Norjan ulos ILO-konvensuuni nro 169:stä.

6. Komitean neuvotus

Komitean Työväenpartian, Oikeiston, Keskustapartian, Sosialistisen Vasemistopartian, Punasen, Vasemiston ja Miljööpartia Vihristen jäsenet esittävä neuvotuksen.

Komiteala ei ole mithään liikahuomhautuksia, se viittaa dokumentthiin ja neuvottaa Isoatinkaa tekemhään seuraavan

p ä ä t ö k s e n :

I

Isotinka haluaa sanoat nettä se mitä syvviimin valittaa sitä kärsimystä mitä ruijalaistamispolitiikki oon vaikuttannut saamelaisilet, kväänilet/norjansuomalaisilet ja mettäsuomalaisilet. Näin sannaoin Isotinka pyytää antheeksi varhemitten isoittentingoitten aktiivista rollia ruijalaistamispolitiikissa, ja myöntää eesvastauksensa tämän politikin vaikutuksista ihmistokkhiin ja yksityishiin ihmishiin.

II

Isotinka pyytää hallitusta selvittämhään kansalisen ruijalaistamispolitiikin ja vääröyten kompetansikeskuk-sen organiseerausta. Keskus olis eesvastauksessa tutkimuksesta, dokumenteerauksesta, tionvälittämisestä ja sovintotyöstä. Työn hä'ythään rakentaat jo olemassa olevitten kompetansi-, tutkimus- ja tionvälitysmiljöitten päälet ja tehä tivhiissä dialogissa saamelaisen, kväänitten/ruijansuomalaisten ja mettäsuomalaisten miljöitten kansa.

III

Isotinka pyytää hallitusta menemhään läpit alkukansoitten ja minoriteetitten aktiivisten kieli- ja kulttuuriareenoitten tilan, ja arvelemhaan mitä se oon välttämätön tehä nettä semmoset areenat tulevaisuuessa-ki saattava vakasesti toimiat.

IV

Isotinka pyytää hallitusta menemhään läpit saamen ja kväänin kielenopetuksen ja laittamhaan toimia nettä useammat kläpit pääsevä oppimhaan kieltä läpit koko kouluaiän. Yhtheistyötä kielikeskukstitten, kommuuniten, fylkinkommuuniten ja muitten relevantitten kielenopetuksen aktööritten välissä hä'ythään lujentaat.

Tässä työssä oon tähelinen tunnistaat estheet ja parantaat toimia nettä saamen ja kväänin kielikompetansia helpomin saatais lastentarhaasseen ja koulhuun.

V

Isotinka pyytää hallitusta nettä se kattoo nettä kommuunilla ja fylkinkommuunilla oon tarpheeliset ökonoomiset varat nettä net kykenevä ottamhaan eesvastauksen kielitten tilan parantamisesta.

VI

Isotinka pyytää hallitusta hopusti esittämhään Isolettingalet ehotuksen kansalisesta satsauksesta läpitkäyphään kväänin ja saamen kielten opetuksheen lastentarhaasta raavhaitten opetuksheen.

VII

Isotinka pyytää hallitusta aktiivisesti kuurtoamhaan teknoloogilista kehitystä ja uusia opinoita mikkä saattava tehä keveämmäksi päästä studeeramhaan kväänin kieltä ja saamen kieliä, ja passelilla tavala tulla taas takasin Ishoontinkhaan.

VIII

Isotinka pyytää hallitusta ottamhaan vaarin nettä mettäsuomalaisen museumin kompetansimiljöölä oon nokko ressursia työtelemhään etheenkäsin mettäsuomalaisen kielihistorian kansa.

IX

Isotinka pyytää hallitusta nouattamhaan Tottuuen- ja sovinonkommisuunin ehotuksia toimiksi pilari 3:n alla ja vuen 2026 staatinbudsetissa esittämhään Isolettingalet prioriteerausehotukset.

X

Isotinka pyytää hallitusta neuvottamhaan kansalisia institusuunia alkamhaan tivhiimän yhtheistyön saame-laisten, kväänin/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten institusuunitten kansa ja eesauttamhaan saamen, kväänin/norjansuomen ja mettäsuomen kulttuurin näkyväksi tekemisessä, säilyttämisessä ja välittämisessä.

XI

Isotinka pyytää hallitusta ottamhaan eesvastauksen siitä nettä sitä taitovärkkikokonhaisuutta minkä kommissuuni luovutti Isolettingalet, hallithaan siihen

laihiin nettä sitä saatethaan käyttäät kansa välitettäissä tietoa ruijalaistamishistoriasta.

XII

Isotinka pyytää hallitusta menemhään läpit ja arvelemhaan muutoksia nimilakhiin, nettä alkukansa ja/eli kansalistet minoriteetit keveämmästi saattava ottaat takasin perheen alkuperäsen sukunimen.

XIII

Isotinka pyytää hallitusta laittamhaan ehotuksen kulttuurimuistolain muuttamisesta siihen laihiin nettä se varmistaa kväänin/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten kulttuurimuistoitten automaattisen suojelun samhaan laihiin ko mitä siinä määrähään saamelaisista kulttuurimuistoista.

XIV

Isotinka pyytää hallitusta eesvastaamhaan siitä nettä julkisessa virassa olevilla työteliöilä oon kukase-naki aikana oikeat ti'ot alkukansan ja kansalisten vähemistöitten oikeuksista, kielestä, kulttuurista ja tradisuu-nista.

XV

Isotinka pyytää hallitusta arvelemhaan nykysten toimitten vaikutuksia ja laittamhaan velvottavat toimiplaanat lujentamhaan kieliä mitä ruijalaistaminen oon painanut, sillä mallila nettä kunnianhimon astheen pasathan sopivaksi toishaalta elävillet ja toishaalta kuolheilet kielilet.

XVI

Isotinka pyytää hallitusta säänlisesti raporteeraamhaan kväänin kielen kehityksestä samhaan laihiin ko saamen kielitten kehityksestä raporteerathan, ja arvelemhaan kunka laaja raporteeraus olis passeli määrä.

XVII

Isotinka pyytää hallitusta vuotisesti ilmottamhaan Isolettingalet kunka työ alkukansan ja minoriteetitten etheen mennee eri eesvastauksessa olevissa departementissa sillä mallila nettä siitä muistelhaan budsettikäsitte-lyn yhtheinessä. Lisäksi pi'ethään esittäätkäkkävän ilmoituksen sovintopolitikista ja juovatushommitten tilasta. Mellinkin esitethään Isolettingalet vuotisesti jokhaisella isotinkaperiodila, ensimmäisen kerran 2027.

Uslussa, kontroli- ja peruslakikomiteassa 5. novemperikuuta 2024

Peter Frølich

johtaja

Svein Harberg

sananojohtaja

